

ACADEMIC SOCIAL RESOURCES Journal

Vol: 7, Issue:39
JULY 2022

Editor

Associate Prof. Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA

Disciplines

Areas of Social Studies Sciences (Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences)

Communication

<http://www.asrjournal.org>
asrjournal.editor@gmail.com

A
S
R

Sosyal bilimler alanında hakemli, indeksli bir dergi olarak 2016 yılında yayın hayatına başlamış olan JOURNAL OF ACADEMIC SOCIAL RESOURCES (ASRJournal) Dergisi, ilk sayısını Mayıs 2016 yılında çıkartmış uluslararası e-dergi niteliğinde bir dergidir.

ASRJournal dergisi adına ilk günden itibaren bizlere emek veren yönetim kurulu, danışmanlık kurulu yayın kurulunda yer alarak bizlere destek olan hocalarımıza, çalışmalarını kendi uzmanlık alanlarına göre değerlendirip hızlı bir şekilde bizlere dönüş yapan hakemlik kurulumuzdaki bilim adamlarına vermiş oldukları destek ve katkılardan dolayı teşekkür ederim.

ASRJournal dergisi dünyanın çeşitli ülkelerinde görev yapan akademisyenleri ve araştırmaları kendi bünyesinde bir arada görmekten dolayı mutluluk duyacaktır. Bu nedenle de siz değerli bilim insanlarını yaygın, danışma, hakem veya yazar olarak aramızda görmekten de mutluluk duyacağımızı ifade etmek isterim.

Akademik çalışmalarınızda kolaylıklar dileyerek, ASRJournal dergisi olarak vereceğiniz her türlü destekten dolayı teşekkür eder, saygılar sunarım.

Doç. Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA

JOURNAL ADMINISTRATION / DERGİ YÖNETİMİ

Editör/ Editor	
Associate Prof. Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA	Rasulbekov Kyrgyz University of Economics / Kirghizistan
Disciplines Editor/Disiplin Editörleri	
Professor Mehdi TEHRANI	Psychiatry- Columbus State University
Professor Milind SATHYE	Finance- University of Canberra
Professor Ayslu B. SARSEKENOVA	Social Sciences- Orleu National Development Inst
Professor Mustafa TALAS	Sociology- Omer Halisdemir University
Prof.Dr. A.S. KİSTAUBAYEVA	Educational Sciences-AI - Farabi Kazak National University
Professor Fikret SOYER	Sport- Sakarya University
Professor Ali İhsan OZTURK	Chemistry-Korkutata University
Professor Dr. Fatos UKAJ	Econometrics- Prishtina University
Professor Hasan BERKANT	Educational Sciences-Yozgat University
Professor Unal OZDEMİR	Geography-Kastamonu University
Professor Anatoliy LOGİNOV	Ukraine Shevchenko Lugan National University
Professor Dr. Jean-Marc TROUILLE	Economics- Bradford University
Foreign Language Linguist/Yabancı Dil Uzmanı	
Dr. Gulsum VEZİR OĞUZ	İstanbul Gelişim University
Index Supervisor / İndeks Sorumlusu	
Natalia SEYJOWSKA	

ADVISORY BOARD / DANIŞMA KURULU

Prof.Dr. Abdulhamit ŞUAYB	El Ezher University
Prof. Dr. Abdimanap ZHOLDASBEKOV	M. Auezov South Kazakhstan State University
Prof.Dr. Afağ SADIKOVA	Baku State University
Prof. Dr. Altaiy ORAZBAYEVA	Kazakhstan Branch of the Moscow State University
Prof.Dr. A.S. KİSTAUBAYEVA	AI - Farabi Kazak National University
Prof.Dr. Abdikalık KUNIMJAN	Kazakh State Women's Teacher Training University
Prof.Dr. Alla A. TIMOFEVA	Vladivostok State University of Economics
Prof.Dr. Amanbay MOLDİBAEV	Taraz State Pedagogical University
Prof.Dr. Anatoliy LOGİNOV	Ukraine Shevchenko Lugan National University
Prof.Dr. A.S. KİDIRŞAYEV	Makhambet U. Batı kazakistan devlet üniversitesi
Prof.Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA	Orleu National Development Institute
Prof. Dr. Babak QURBANOV	Gaziantep University
Prof.Dr. Bahit KULBAEVA	S.Baybeşev Aktobe University
Prof.Dr. Bakit OSPANOVA	H. Ahmet Yesevi International Kazakh-Turk University
Prof.Dr. Cynthia CORREA	Sao Paulo University
Prof. Dr. Daniyal KİDİRNIYAZOV	Dagestan Russian Academy of Sciency
Prof.Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA	Rasulbekov Kyrgyz University of Economics
Assoc. Prof. Dr. Erbay T.	Taraz State University
Assoc. Prof. Dr. Esin YAĞMUR ŞAHİN	Çanakkale Onsekiz Mart University
Prof. Dr. Flera SAYFULİNA	Kazan (Privolzhsky) Federal University
Prof. Dr. Gulfira ABDULLİNA	Bashkir State University
Prof.Dr. Gulşat ŞUGAYEVA	Dosmukhamedov Atyrau State University
Prof.Dr. Jun NAGAYASU	Tohoku University
Prof. Dr. K. N. Zhailybay	Kazakh State Women's Teacher Training University
Prof.Dr. Latkin A. PAVLOVIC	Vladivostok Economic of State University
Prof.Dr. Mahabbat OSPANBAEVA	Taraz State Pedagogical University
Prof.Dr. Maha Hamdan ALANAZİ	King Abdulaziz Institute of Technology, Riyadh
Prof.Dr. Mahbub Ul ALAM	Bangladesh Islami University
Prof.Dr. Maira EŞİMBOLVA	Kazakhstan Narkhoz University
Prof.Dr. Maira MURZAHMEDOVA	AI - Farabi Kazak National University
Prof.Dr. Maryam ARPENTYEVA	Kaluga State University
Prof.Dr. Merina B. VLADİMIROVNA	Vladivostok State University of Economics
Prof.Dr. Mavlyanov ABDİGAPPAR	Kyrgyzstan Elaralık University
Prof. Dr. Maryash KADRALİNOVA	Kostanay College of Social Adaptation
Prof.Dr. Muhammed Asif YOLDAŞ	University of Eurasia
Prof.Dr. Muhammad Ismaeel RAMAY	Bahria University
Prof. Dr. Muhabbat KURBANOVA	Tashkent State University
Assoc. Prof. Murat BİLGİN	International Travnik University
Prof. Dr. Mustafa BİLALOV	Dagestan State University
Prof.Dr. Nadejda HAN	E.A. Buketov Karaganda State University
Prof. Dr. Nazim HÜSEYİNLİ	Baku Avrasia University
Prof.Dr. Nigar GOZALOVA	Azerbaijan National Science Academy
Prof. Dr. Nikolay KOZHEVNIKOV	North-Eastern Federal University
Prof.Dr. Nobuaki TAKEDA	Sapparo City University
Prof.Dr. N.N. KERMANOVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Assoc. Prof. Dr. Olga PAVLOVSKAYA	Kuban State Agrarian University
Prof.Dr. P.S. PANKOV	Kazakh State Women's Teacher Training University
Prof.Dr. Rövşen MEMMEDOV	Sumgayit State University
Prof.Dr. Ramazan KHALİFE	El Ezher University
Prof. Dr. Ramil VALEYEV	Kazak State University
Prof. Dr. Rinat GATAULLİN	Ufa State University
Prof.Dr. Rustem KOZBAGAROV	M. Timişbayev Kazakh Vehicle and Communication Academy
Prof.Dr. Ryo YAMADA	Sapparo City University

Prof. Dr. Talgat DANIYAROV	Akhmed Yesevi University
Prof. Dr. Vera DANILOVA	North-Eastern Federal University
Prof. Dr. Yang ZITONG	Wuhan University
Assoc. Prof. Dr. Zaituna DUDAREVA	Bashkir State University
PUBLICATION BOARD / YAYIN KURULU	
Assoc. Prof. Dr. Ahmet KULAS	Al - Farabi Kazak National University
Assoc. Prof. Dr. Ahmed LID	El Ezher University
Prof. Dr. Abdimanap ZHOLDASBEKOV	M. Auezov South Kazakhstan State University
Prof. Dr. Alia R. MASALIMOVA	Al - Farabi Kazak National University
Prof. Dr. Altaiy ORAZBAYEVA	Kazakhstan Branch of the Moscow State University
Assoc. Prof. Dr. Akmarzhan AKYZHANOVA	International Information Technology University
Prof. Dr. Atif Muhammed El EKRET	El Ezher University
Assoc. Prof. Dr. Assem SAGATOVA	Karaganda State Technical University
Assoc. Prof. Dr. Bazarhan İMANGALIYEVA	K. Zhubanov Aktobe State Regional University
Assoc. Prof. Dr. Bekzhan B. MEYRBAEV	Al - Farabi Kazak National University
Prof. Dr. Botagul TURGUNBAEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Assoc. Prof. Dr. B.K. ZAYADAN	Al - Farabi Kazak National University
Prof. Dr. Dzhakipbek A. ALTAEV	Al - Farabi Kazak National University
Prof. Dr. Elena Belik VENIAMINOVNA	Vladivostok State University of Economics
Prof. Dr. Fujimaki HARUYUKI	Tottori University
Prof. Dr. George RUDIC	Montreal Pedagogical Institute
Prof. Dr. G.I. ERNAZAROVA	Al - Farabi Kazak National University
Assist. Prof. Dr. Gülbahar ATASEVER	Muğla Sıtkı Koçman University
Prof. Dr. Gulmira ABDİRASULOVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Assoc. Prof. Dr. Güzeliye HAZIYEVA	G. Ibrahimov Language, Literature and Art Institute
Assoc. Prof. Dr. G.BAIMUKHAMEDOVA	Kostanay Social-Technical University
Prof. Dr. Gulzar İBRAHİMOVA	Baku Eurasian University
Prof. Dr. Ghulam DASTGEER	Pakistan Air University
Prof. Dr. İsaevna URKİMBAEVA	Abilay Han International Relations University
Assoc. Prof. Dr. İlnur ZAKIYEV	Bashkir State University
Prof. Dr. K.A.TLEUBERGENOVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Prof. Dr. Kalemkas KALİBAEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Prof. Dr. Karlıgash BAYTANASOVA	Al - Farabi Kazak National University
Prof. Dr. Keles Nurmaşlı JAYLIBAY	Kazakh State Women's Teacher Training University
Assoc. Prof. Dr. Kenes JUSUPOV	M. Tınışbayev Kazakh Vehicle and Communication Academy
Prof. Dr. Kenjehan MEDEUBAEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Prof. Dr. Kulaş MAMIROVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Assoc. Prof. Dr. Nagbdu KAMAROVA	Yessenov University
Assoc. Prof. Dr. Rasul İMAMKULOV	Termez State University
Assoc. Prof. Dr. Rozaliya BAYAZİTOVA	Bashkir State Pedagogical University
Assoc. Prof. Dr. Ruzikul MUSTAFAKULOV	Termez State University
Prof. Dr. Susın Haseneyn El-HUDHUDİ	El Ezher University
Prof. Dr. Shıgeko KAMİSHİMA	Sapparo City University
Prof. Dr. Şara MAJİTAYEVA	E.A. Buketov Karaganda State University
Prof. Dr. Takashi HASUNI	Sapparo City University
Prof. Dr. Tsendiin BATTULGA	Moğolistan State University
Prof. Dr. T.O. ABİSEVA	Kazakh State Women's Teacher Training University
Prof. Dr. Tughral YAMIN	Pakistan National University Of Science
Prof. Dr. Ulbosın KIYAKBAEVA	Abay Kazak National Pedagogical University
Prof. Dr. Usam Faruk İMAM	El Ezher University
Prof. Dr. Vera ABRAMENKOVA	Institute of Family and Educational Studies in Russia
Prof. Dr. Vladimir VISLİVİY	National Technical University of Ukraine
Assoc. Prof. Dr. Yoshio KANAZAKI	Tohoku University
Prof. Dr. Wakako SADAHIRO	Sapparo City University
Prof. Dr. Wali RAHMAN	Sarhad University Of Science & Information
Assoc. Prof. Dr. A. Salih ABDULVEHHAB	El Ezher University
Assoc. Prof. Dr. Zhazira NURSULTANKYZY	Bolashak University
Assoc. Prof. Dr. Zia Ur REHMAN	A/P National Defence University
REFeree LIST / HAKEM LİSTESİ	
Prof. Dr. Mustafa Nail ALKAN	Ankara Hacı Bayram Veli University
Associate Prof. Dr. Aşkın ÇELİK	Manisa Celâl Bayar University
Associate Prof. Dr. Burkay YAKAR	Fırat University
Associate Prof. Dr. Erhan ÖNALAN	Fırat University
Associate Prof. Dr. Gonca AYTAS	Afyon Kocatepe University
Associate Prof. Dr. İlkay Ebru TUNCER BOON	Dokuz Eylül University
Associate Prof. Dr. Ömer Okan FETTAHLİOĞLU	Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Assist. Prof. Dr. Ahmet TURGUT	Aksaray University
Assist. Prof. Dr. Fatma DOĞANAY ERGEN	Isparta Uygulamalı Bilimler University
Assist. Prof. Dr. Mansur YAYLA	Erzincan Binali Yıldırım University
Assist. Prof. Dr. Mehmet AKIN	Ankara University
Assist. Prof. Dr. Necmettin GÜL	Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Assist. Prof. Dr. Yusuf TOPYAY	Bayburt University
Instructor Dr. Dilek EKER	Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Research Assistant Dr. Kadir Ertaç ÇELİK	Ankara Hacı Bayram Veli University
INDEXED / İNDEKSLER	
ICI Journals Index Copernicus	
SOBİAD Atif Dizini	
Directory of Research Journals Indexing	
International Institute Of Organized Research (I2OR)	

Directory of Open Access Scholarly Resources (ROAD Index)
Eurasian Scientific Journal Index (ESJI)
International ResearchBible (Academic Resource Index)
Social Science Research Network (SSRN)
Active Search Results Engineer (ASR)

Filiz KUTLUAY TUTAR; Erdinç TUTAR & Hakan KÜÇÜKDURMUŞ

COVID 19 Pandemisinin Ortaya Çıkardığı Eşitsizlik: Sayısal Uçurum

The Inequality Created by The Covid 19 Pandemic: The Digital Gap
706-721

Kadir KEKEÇ & Ahmet ÜSTÜN

Açık Öğretim Lisesinde Öğrenim Gören Öğrencilerin Eğitimde Karşılaştıkları Sorunların Akademik Başarılarına Etkileri

The Effects of The Problems Encountered in Education on The Academic Achievement of The Students Studying in Open High School
722-731

Mehmet ÖZTÜRK

Bir Müellif Dört Nüsha: Haydârî-Zâde İbrahim Efendi'nin Garbdan Şarka İ'câz-I Muhammedî Adli Mesnevisi

One Author Four Copy: Haidarîzâde İbrâhim Afandi's Mathnawi "Garbdan Sharka İjâz-I Muhammedî"
732-743

Bilal UMAÇ

Kurân'da İstifhâm Üslûbu ve Belâğî Özellikleri

The Interrogation Style in The Qur'an and Rhetorical Features
744-757

Utku NALÇAKAN

Türkiye'nin Covid-19 Dönemi Makroekonomik Görünümü

Turkey's Covid-19 Macroeconomic Outlook
758-765

Zafer ELAGÖZ

Eğitim Yöneticileri ve Öğretmenlerin Taşınabilir Eğitim Kapsamındaki Öğrencilerin Eğitim Öğretim Motivasyonlarını Artırıcı Çalışmalarının Öğrenci Başarısına Etkisinin İncelenmesi

Investigation of the Effects of Administrators and Teachers' Activities to Increase Educational Motivation of Students in Transported Education on Students' Success
766-776

Ersin ARIKAN

Konaklama İşletmeciliği Eğitiminde Mobil Oyun Tabanlı Öğrenme

Mobile Game Based Learning in Hospitality Management Education
777-783

Serdar ÇAKMAK

1989 Bulgaristan Zorunlu Göçünün Nedenleri ve Sonuçları: Belene Kampı

The Reasons and Outcomes of Forced Migration from Bulgaria in 1989: Belene Labour Camp
784-792

Rezvan URHAN

İmam Cafer-i Sadık'ın Hayatı, Eserleri ve Kendisine İsnad Edilen Tefsir Rivayetleri

Imam Caferi Sadik's Imagination of Tafsir Camp
793-805

Kutup Ata TUNCER

Piyanoda Deşifre Çalışmalarının "Süre" Yöntemi Üzerinden Uygulanabilirliğine İlişkin Bir İnceleme

An Investigation on The Applicability of Piano Showcase Through The "Time" Method
806-808

Hatice Kübra İPEK

6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanuna Göre Ticari Reklamlar ve Haksız Ticari Uygulamalar

Commercial Advertisements and Unfair Commercial Practices According to No 6502 Law on The Protection of The Consumer
The "Time" Method
809-821

Mustafa HAYIRLIDAĞ

Della Suda Faik Paşa (1835-1913)

Della Suda Faik Pasha (1835-1913)
822-824

COVID 19 Pandemisinin Ortaya Çıkardığı Eşitsizlik: Sayısal Uçurum

The Inequality Created by The Covid 19 Pandemic: The Digital Gap

Filiz KUTLUAY TUTAR Erdinç TUTAR Hakan KÜÇÜKDURMUŞ

Doç. Dr. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Niğde, Türkiye
Prof. Dr. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Niğde, Türkiye
Yüksek Lisans Öğrencisi. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, SBE, İktisat ABD, Niğde, Türkiye

ÖZET

Yazının icadından itibaren insanoğlu sürekli gelişim içerisine girmiştir. Bilgilerin kalıcılığının ve tarihteki olayların kayıt altına alınması ve teknolojik gelişmenin tabanını oluşturması açısından yazının icadının da veri tabanlarındaki etkisinin son derece etkili bir teknolojik gelişme olduğunu göz ardı etmek mümkün değildir. Günümüz çağında özellikle 1980 sonrası teknolojik gelişmelerin hızlı bir değişim evresine girmesiyle de günümüzün 'teknoloji çağı, bilgi çağı, internet çağı' olarak bilim insanları tarafından adlandırılabilen ele alınmaktadır. Teknolojik gelişmelerdeki telefon, tablet, bilgisayar, internet kullanımı da çağın en önemli araçlarını oluşturmaktadır.

Gelişen teknolojik gelişmelerde; kıtalar, ülkeler, coğrafyalar, bölgeler arasındaki farklılıklardaki bilgi iletişim teknolojisi kullanımını ortaya sayısal uçurum olarak ortaya çıkarmaktadır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasındaki teknolojik farklılıklarda bireylerin bilgilere erişiminde sayısal derecede aralarındaki farkın daha da arttığını göstermektedir. Bilgi ve İletişim Teknoloji'si (BİT) kullanımındaki altyapı yetersizliği ve bilgi yetersizliği olan ülkeler, firmalar, bireyler arasındaki adaletsizliği ve eşitsizliği ortaya çıkarmaktadır; sayısal uçurum daha da artmaktadır. Birçok ülke kendi politikalarını üretmek sayısal uçurum arasındaki farklılığı gidermek amacıyla sayısal uçurum üzerine raporlar ve ölçümler yaparak daha kalıcı çözümler üretmek için girişimlerde bulunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, kendisi küçük ve görünmeyen etkisi küresel bazda hissedilen Covid-19 pandemisinin etkisinin; sayısal uçurum bakış açısıyla, ekonomideki seçilmiş sektörler açısından etkisini ortaya koymaktır. Dünya'da yaklaşık 6,8 milyon kişinin vefat etmesine neden olan ve dünyayı da her sektörde etki altına alan Covid-19 virüsü bu sektörleri olumsuz etkilemiştir. Çalışmada nitel yöntem araştırma tekniğinden yararlanılmıştır. Türkiye'de Covid-19 Pandemisi sayısal uçurum farkındalığı açıklanmış ve hane halkları başta olmak üzere sağlık sektörü, eğitim-öğretim sektörü, turizm sektörü, ulaşım sektörü, enerji sektörü, tarım sektörü ve lojistik sektörleri üzerlerindeki Covid-19 Pandemisi'nin etkileri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi İletişim Teknolojileri, Covid-19, Sayısal Uçurum, Türkiye

ABSTRACT

Since the invention of writing, human beings have been in constant development. It is not possible to ignore the effect of the invention of writing on databases as a highly effective technological development in terms of recording the permanence of information and events in history and forming the basis of technological development. In today's age, especially after 1980, with the technological developments entering a rapid change phase, it is discussed that today's 'technology age, information age, internet age' can be called by scientists. The use of phones, tablets, computers and the internet in technological developments constitute the most important tools of the age.

In the developing technological developments; the use of information and communication technology in the differences between continents, countries, geographies and regions reveals a digital gap. The technological differences between the development levels of the countries show that the numerical difference between individuals in accessing information has increased even more. Inadequate infrastructure and lack of information in the use of Information and Communication Technology (ICT) reveal injustice and inequality between countries, companies and individuals; the digital gap is getting bigger. Many countries are attempting to produce more permanent solutions by making reports and measurements on the digital gap in order to eliminate the difference in the digital gap network by producing their own policies.

The aim of this study is to reveal the impact of the Covid-19 pandemic, which is small and invisible on a global basis, in terms of selected sectors in the economy, from the perspective of the digital gap. The aim of this study is to reveal the impact of the Covid-19 pandemic, which is small and invisible on a global basis, in terms of selected sectors in the economy, from the perspective of the digital gap. The Covid-19 virus, which caused the death of approximately 6.8 million people in the world and affected the world in every sector, adversely affected these sectors. In the study, qualitative method research technique was used. Awareness of the Covid-19 Pandemic digital gap in Turkey was announced and the effects of the Covid-19 Pandemic on households, especially the health sector, education sector, tourism sector, transportation sector, energy sector, agriculture sector and logistics sectors were examined.

Keywords: Information and Communication Technologies, Covid-19, Digital Gap, Turkey

1. GİRİŞ

20.yüzyılda Dünya'daki ekonomik ve teknolojik gelişmeler bilgi ile birleşince bilişim teknolojileri doğmuştur. Bu birleşme sosyal, bilimsel alandaki yaşantımızı etkilemektedir. Gelişmelerin bilimdeki ve teknolojideki etkisi bilişim ve diğer alanlardaki bilimsel ve teknolojik gelişmelerin de vazgeçilmez altyapısı ve desteği vasfına sahip olmuştur. Teknolojik gelişmeler ve toplumlardaki kullanımı kıtalar, ülkeler, bölgeler arasındaki bilgiye erişme düzeylerini belirleyen en önemli unsur haline gelmiştir. Diğer taraftan bilişim teknolojilerinin kullanımı açısından ülkelerin bilgiye erişimleri arasındaki bir uçurum ortaya çıkmış durumdadır. Gerçekleşen bu uçurum arasındaki oransal değerlendirmeler, teknolojilerdeki hızlı değişimler gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri pozitif etkisi ve negatif etkisi yönde ekonomilerini, sosyal yapılarını da etkilemektedir. Dünya ülkelerindeki söz konusu değişimler ve ekonomik modeller, ülkelere kalkınmada ve global düzeyde bilgi teknolojilerinin kullanımı açısından da çeşitli fırsatlar sunmaktadır. Son yüzyılda teknolojik gelişmelerin yaşandığı dönemde fiziki ve beşeri sermayenin bir kısmı ekonomik önemini kaybettiğinden teknolojik ve ekonomik açıdan ileri ülkeler negatif etki ile karşı karşıya kalabilmektedir. 20. yüzyıl ele alındığında gelişmekte olan ülkeler açısından önemli fırsatlar ortaya çıkabilmektedir. Toplumların gelişen teknolojik ilerlemeler içinde değişik katmanlarına farklı yansımaları olabilmektedir. Örneğin

bazı hizmetlerin bireylere veya gruplara sunulmasında aralarında uçurumlar oluşabilmektedir. Uçurumdaki bu kavramı için İngilizcesi “digitaldivide, digitalgap, digitaldivision, digitalinequality” olan Türkçesi “sayısal uçurum, dijital bölünme, dijital uçurum, sayısal bölünme, sayısal kopma, erişim uçurumu, sayısal eşitsizlik, sayısal ayırım” gibi kavramların kullanıldığı görülmektedir. Çalışmanın verilerdeki ele alınan konunun içeriğini belirtmek üzere sayısal uçurum kavramı kullanılacaktır. Sayısal uçurum, bilgi teknolojileri kullanımında ekonomik ve sosyal koşullar bakımından farklılık gösteren, bireylerin, kurumların ve küresel ölçütlerin bilgi ve iletişim teknolojilerine erişim olanağı ile bilgi iletişim teknoloji kullanım amacı, bireylerdeki okuma oranını kapsayan çok boyutlu bir kavramdır.

Sayısal uçurum, dünya ülkeleri arasında farklı boyutlarda incelendiği gibi ülkelerin kendi bölgeleri içerisinde bilgiye erişme de değişiklik içermektedir. Covid-19 Pandemisi ile sayısal uçurum kavramı, cinsiyet, ebeveynlerin eğitim durumu, aylık gelir, yaşanan yerleşim birimi ve yaşanan coğrafi bölge şeklindeki demografik değişkenlere göre bireylerin teknoloji kullanımları daha belirgin şekilde ortaya çıkmıştır. Bilgi iletişim teknolojilerine erişim ve bilgi teknoloji okuryazarlığı düzeylerinde yaşadığı eşitsizliği de ifade eden bir kavram olarak ele alınabilir. Bazı verilerde sayısal uçurumun tanımlanmasında bilişim teknolojileri ile çeşitli göstergelerin demografik profile göre dağılımının kullanıldığı gözlenmektedir. Bilgisayar sayısı (TV, mobil telefonlar ve diğer teknolojiler üzerinden sağlanabilen alternatif erişim yöntemleri), bilgisayar ve internet erişimi, geniş bant İnternet sahipliği, hane halkı internete erişim durumu, internet kullanım sıklığı, bilgi iletişim teknoloji araçlarının kullanımı gibi değişkenlerdir.

2. SAYISAL UÇURUM KAVRAMI

Türkçede “sayısal uçurum, sayısal bölünme, sayısal eşitsizlik ve erişim uçurum”, İngilizcede de “dijital gap ve digitaldivide” gibi kavramlarla ifade edilen bu durum değişik coğrafi alanlarda sosyo-ekonomik koşullar bakımından farklılık gösteren ticari işletmeler ve bireylerin, eğitim veren kurumların, diğer sektörlerin bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimindeki adaletsizliği tanımlamakta kullanılmaktadır. Bilgi iletişim teknolojisinin gelişmesinin yüksek olması küreselleşen dünyada bilgiye ulaşabilmek ve bilgi çağındaki değişimleri inceleyebilmek için bilgi çağının getirmiş olduğu yeniliklerin fayda maksimizasyonunun yüksek düzeyde kullanılması bireye, ticaret şirketlerine, çeşitli gruplara bilgilerin son derece objektif ve güvenilirliği açısından önemlidir. Bu bağlamda bilginin erişim şekli, bilgiye ulaşmadaki süreç teknoloji veri tabanındaki unsurların önemini arttırmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerine erişim konusunda iller, bölgeler, ülkeler arasındaki teknolojik gelişmişlik açısından bilgiye erişimde büyük farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bilgi iletişim teknoloji erişim sürecinde bireyler, toplumlar ve ülkeler arasındaki eşitsizliklerin yaşandığı gözlemlenmektedir. Bu anlamda bireylerin bilgiye erişimde yaşanan gruplar arasındaki eşitsizlikler bilişim alanına “sayısal uçurum, sayısal bölünme, sayısal eşitsizlik” gibi kavramların girmesi sonucunu doğurmuştur (Erten, 2019: 13). Gelişmiş ülkelerde yaşayan insanlar bilgi ve teknolojilerine daha kolay erişim sağlarken gelişmemiş ülkelerde yaşayan bireyler aynı teknolojik gelişmişlik düzeyinden fayda sağlayamamaktadır. Bu farklılıkların ortadan kaldırılması için ülkeler çeşitli bilgi iletişim teknolojisi çalışmaları yapmaktadır. Fakat bu çalışmalar yapılırken bireyler, gruplar, ülkeler arasındaki bilgi iletişim teknolojisinin kullanımının düzeylerinin iyi bilinmesi gerekir. Çalışmalarda tam olarak sayısal uçurum kavramı öne çıkmaktadır.

Sayısal uçurumun kronolojisini verecek olursak; Sümerler M.Ö. 4000 ile M.Ö. 2000 arasında bugünkü Irak’ın güneyinde yaşamış olan bir halktır. Sümerler M.Ö. 3500 yıl civarında insanlık tarihinin ilk yazı sistemi olan çivi yazısını geliştirdiler. Sümerlerde yazının icadı kentlerin ortaya çıkışı, tarım üretiminin artması, ticaretin gelişmesi gibi faktörlere bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Sosyal ve ekonomik ilişkilerin artmasıyla yazının icadı bir ihtiyaç olarak ortaya çıktı. Başlangıçta alışveriş gibi ticari faaliyetleri kayıt altına almak için ilgili malları temsil eden semboller kullanılmaya başlandı. Bu semboller genellikle ilgili nesnenin basitleştirilmiş bir resmidir. Zamanla semboller arttı. Günlük hayattaki somut nesnelerin yanı sıra, soyut kavramlar için de semboller kullanılmaya başlandı. Başlangıçta her bir sembol bir nesneyi anlatan kelimeye karşılık gelirken, zamanla seslere karşılık gelen semboller ortaya çıktı. Yazının şekli de değişti. Resme benzeyen şekillerden bu resimlerle alakası kalmayan işaretlere doğru evrildi. Yazının icadıyla tarihte bilgilerin verilerin kayıt altına alınmasıyla olguların basitleştirilmiş bir şekilde kayıt altına alınma süreci başlamış oldu. Tarihsel süreçte bilindiği üzere bilgilerin objektif yapıya sahip olmasını geleceğe yönelik bilgilerin daha çok kalıcılığını yazının icadıyla günümüze kadar ulaşmış olduğunu görmek mümkündür. Bilimsel araştırmalarda yazının icadı bilgi teknolojileri arasında ilk sırada yer alması açısından son derece önem arz etmektedir. Sayısal uçurum kavramı her ne kadar bilgi iletişim teknolojileri arasında bilgisayar ve internet kullanımını olarak da görünse de dünya ülkelerinde, coğrafi bölgelerde geleceğe yönelik sosyal, hukuk, ekonomi, ticaret, ulaşım ve bilimsel araştırmalara katkı sağlaması sürecinde uygarlıklar arasındaki iletişim ağının gelişmesine yazının icadı da katkı da bulunmuştur.

3. DÜNYADA SAYISAL UÇURUMUN GÖRÜNÜMÜ

- ✓ Gelişmiş ülkelerin kaynaklarında sayısal uçurumun temelde üç temel öğenin eklenmesine dayandığı gözlenmektedir.
- ✓ Çevrimiçi bilgisayarlar ulaşmanın önemi
- ✓ Bilgi çağı iletişiminde bilginin teknolojik kullanımındaki faydaları

- ✓ Erişim olmamasının bilgisayar cehaleti ya da digibetisme neden olduğu ve nihayetinde kaçınılmaz olarak teknolojiye sahip olan ve olmayan toplumlar arasındaki dikotomiye oluşturduğu ya da sürmesine neden olduğu ortaya koyar.

Dünyadaki bilgi iletişim olgusu 1970'lerden bu yana tartışılmaktadır. "Bilgi yoksulları/ bilgi zenginler "iletişim sahipleri/iletişim yoksunları" gibi kavramlar bu nedenle kullanılmaktadır. Tartışmanın ülkeler, bölgeler arasında eşitsizliğe neden olduğu sonucunu ortaya koymuştur. Fakat 1991'den sonra bilgi toplumu tanımlarının geliştirilmesi ve bu tanımını sosyolojik faaliyet alanlarındaki pozitif beklentisi, konunun farkındalığını daha da artırmaktadır. Artık dijital bölünme (digitaldivide) veya "erişim uçurumu," bilgi toplumuna doğru giden yolda ABD'den Avrupa'ya kadar en önemli sorunlardan biridir. Erişimdeki sorunları, bilgi toplumu olarak tanımlanan toplumlarda iki parçalı bir toplum yaratma tehlikesini beraberinde yaratmaktadır (TÜBİTAK, 2002: 10). Son yirmi yıla bakıldığında dünyanın birçok değişime sahne olduğu görülmektedir. Bu değişimin temelinde de teknolojik gelişim-değişim dönemi "Enformasyon Çağı" olarak anılmaktadır. Teknolojideki farklılıklar ile enformasyon cihazları çoğalmış, erişim ve elde edilen enformasyonun izlenme hızında büyük artış olmuştur. Bilgi teknolojisindeki donanım maliyetleri düşmüş böylece dijital resim, ses ve yazıların dijital depolama cihazlarında kullanılması yaygınlaşmıştır. Dünya'nın uydu ağı ve dünya üzerinde fiber optik kablolar sayesinde "Enformasyon Çağı" bütün dünya ülkelerinde yaşayan milyonlarca insan için gerçeğe dönüşmüştür. Bu gelişmeler geçmişteki daha uzun vadeli gelişmelerin bir uzantısıdır. "19. yüzyılda telgraf ve telefonun bulunması, 20. yüzyılın ortalarında radyo ve televizyon yayının, daha yakın dönemde ülkelerin içinde bilgisayar ağlarının kullanılması öncü gelişmelerdir (Keniston, 2003)." 1960'larda araştırma, eğitim ve savunma amacıyla geliştirilen bilgisayar ağı projesi olan internet, 1990'larla birlikte her alanda bilgi değişimine olanak veren ve araştırma, eğitim, sosyal iletişim, politika, eğlence ve ticaret gibi insanları ilgilendiren tüm faaliyetleri çevreleyen bir kullanıma ulaşmıştır. Bilgi iletişim teknolojilerinin gelişmesi enformasyon ve telekomünikasyon teknolojilerinin kullanım düzeyinde ve şekillenmesinde 20. yüzyılda en etkili faktörlerden biri haline gelmiştir. Bilgi teknolojileri insanların yaşama, öğrenme ve çalışma şekilleriyle, sivil toplum ile devletin etkileşimini devrim yaratacak şekilde etkilemiştir (Menou, 2001: 112). Bireysel ve toplumsal yaşamı kökünden değiştirmekte; çok ciddi ekonomik, sosyal, kültürel ve politik sonuçlar doğurmakta olan bu devrim, "Bilgi ve iletişim teknolojilerine ve hizmetlerine erişip erişememe" adını verdiğimiz "Dijital Bölünme, DigitalDivide" başta olmak üzere pek çok soruna da sebep olmaktadır (Alkan ve Canbay, 2004: 291). Dijital Uçurum (DigitalGap) olarak da ifade edilebilen dijital bölünme kavramı; değişik coğrafi alanlarda sosyo-ekonomik koşullar bakımından farklılık gösteren ticari işletmeler ve bireylerin, bilgi ve haberleşme teknolojilerine Information and Communication Technologies (ICT) erişim imkânı ile internet kullanım amacına yönelik geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Sayısal bölünme, ülkeler arasında ve içerisinde değişkenlik göstermektedir (TK, 2002: 4). Dijital bölünme çok boyutlu bir problemdir.

Birinci boyut bakımından dijital bölünmeyi ICT altyapısı, donanım ve yazılımlarının mevcudiyetini ele alan bir teknik konu olarak incelemektedir (TK, 2002: 4).

İkinci boyutta ise amaçlar doğrultusunda yönlendirecek kaynak becerileri bulunmaktadır (Ryder, 2003). Keniston'a göre (2003) ise genel anlamda zengin ve güçlü bireyler ile fakir ve güçsüz bireyler arasındaki ayırım olarak düşünülen dijital bölünmenin analitik bir inceleme yapılırsa dört boyutu bulunmaktadır.

Birinci bölünme; endüstrileşmiş ya da gelişmekte olan bütün ülkelerde var olan zengin, eğitilmiş ve güçlü olanlarla olmayanlar arasındakiidir. Örneğin ABD'de yüksek gelirli ve eğitilmiş olanlarla düşük gelirli ve az eğitilmiş olanlar arasında bilgisayar sahipliği ve internet erişimi gibi konularda belirgin farklılıklar bulunmaktadır (CENGİZ, 2004: 2).

İkinci bölünme; daha az dikkat çeken lisan ve kültür alanlarındadır. Birçok ülke İngilizce ya da bir diğer batı Avrupa dilini konuşabilenler ile konuşamayanlar arasında bölünmüştür. Farklı kültürlerle sahip olanlar, göçmenler, ya da yaşadıkları ülkenin dilini bilmeyenler eğitimde ve iş hayatında başarılı olamamaktadırlar (CENGİZ, 2004: 2).

Üçüncü bölünme ise; ilk ikisinden sonra kaçınılmaz olarak ortaya çıkan zengin ve fakir ülkeler arasındaki genişleyen uçurumdur. 1999 Birleşmiş Milletler İnsani Gelişme Raporu, büyük ölçüde kuzeyli zengin ülkelerle güneyli fakir ülkeler arasındaki açığa işaret etmektedir. Uç noktadaki örnekleri ABD ve İsviçre, Almanya, Finlandiya, İzlanda gibi kuzey Avrupa ülkeleri oluşturmaktadır. Bu ülkelerde hane halkının telefon sahipliği %90'ın üzerindedir. Bilgisayar sahipliği ve evden internet bağlantısı ortalaması %50'nin üzerindedir. Diğer uç noktada ise Afrika'nın büyük kısmı, Güney Amerika'nın büyük kısmı, Güney Asya, Çin, Endonezya kısacası dünyanın %80'i bulunmaktadır. Bunların telefon hizmetinden yararlanabilme oranı ise %3 ve altındadır. Evde bilgisayar sahipliği %1-2, evden internet bağlantısı ise bu oranın yarısı kadardır (CENGİZ, 2004: 2).

3.1. Uluslararası Dijital Uçurumunun Ölçülmesindeki Göstergeler

Ulusal alanda Dijital Uçurumun ölçülmesinde, bilgi iletişim teknolojisi ile çeşitli göstergelerin demografik değişkenlere göre dağılımı kullanılmaktadır. Ölçümde kullanılan göstergeler ise kişisel bilgisayar (PC) sayısı, internete erişim olanağı, telefon ve televizyon hizmetleri gibi çeşitli bilgi iletişim teknolojileri verileridir (OECD, 2021: 5) Ancak, bu değişkenlere ek olarak internete erişim hızı, internette kalma süresi, kişisel bilgisayarların

nitelikleri ve bireylerin e-okuryazarlığı (e-literacy) gibi çeşitli ölçüler de kullanılabilir (ITU, 2002: 25). Demografik değişkenler ise gelir grupları, eğitim durumu, yaş, aile tipi, etnik köken ve cinsiyet gibi profil değişkenlerden oluşturulmaktadır (US Department of Commerce, 1999: 3). Dijital Uçurumun uluslararası boyutlarına yönelik çalışmalarda ise daha kapsamlı ve daha fazla değişken kullanılmaktadır. Bazı araştırmacılar dijitalleşme olgusunu bilgi toplumu veya dijital ekonomi çerçevesinde ele alarak daha fazla değişkene yer verirken (IDC, 2002; Corrocher ve Ordanini, 2002; v.d.), bazı araştırmacılar ise olayın daha çok bilgi iletişim teknolojileri tarafına ağırlık vererek yalnız kişisel bilgisayar, telefon bağlantısı ve internet gibi bilgi iletişim teknolojileri göstergelerine ağırlık vermektedir (GDI, 2001; OECD, 2001; Dasgupta et al, 2001; Quibria et al: 2003; v.d.). Ağ dünyasına hazırlık (e-readiness) gibi daha kapsamlı çalışmalarda bilgi iletişim teknolojileri göstergelerinin yanı sıra, ülkenin siyasi ve iktisadi özellikleri kadar çeşitli sosyolojik nitelikleri de endekslere birer bileşen olarak katılmaktadır (CID, 2002). Araştırmacılar tarafından çok çeşitli göstergeler kullanılmasına rağmen, genellikle uluslararası dijital uçurum için temel olarak dokuz gösterge dikkate alınmaktadır.

- ✓ *Teleyoğunluk (Teledensity)*: Yapılan araştırmalar sonucunda ülkelerin 100 veya 1.000 kişi başına düşen sabit, mobil ve GSM telefon aboneliği sayılarıdır. Araştırmanın etkinliği alansal olarak da hesaplanabilmektedir.
- ✓ *Kişisel Bilgisayar (PC) Sayısı*: Hane halkının sahip olduğu kişisel bilgisayarlardaki kullanımdaki amaçları ise örnekleme, tahmin veya kişisel bilgisayardaki elde edilen rakamlardır. Araştırmanın amacına göre adet, hane halkı sahipliği veya bilgisayar kapasiteleri şeklinde de sınıflandırılabilir.
- ✓ *Web Sitesi Sayısı*: Ülke adına kayıtlı DNS (Domain Name Service) sayısıdır. İnternette yerel içeriğin miktarını ve yerel bilgi iletişim teknolojilerinin büyümesini ölçmek için kullanılabilir. Bu tür bilgiler genellikle Internic(<http://www.nternic.com>), Internet Software Consortium(<http://www.isc.org>) ve Netsizer (<http://www.netsizer.com>) gibi firma ve kuruluşlardan elde edilmektedir.
- ✓ *İnternet Host Sayısı*: İnternete statik bir IP kullanarak bağlanmış bilgisayar sayısıdır. Bilgi iletişim teknolojisi erişimi ve bilgi iletişim teknolojilerinin mevcut kullanıcılarını ölçmek için kullanılmaktadır. Ancak, FireWall gibi koruma amaçlı programlar nedeniyle bu sayı ölçülürken alanında gelişmiş büyük firmalar hesaba katılmayabilmektedir. Aynı şekilde, dial-up yani modemle bir ISP tarafından internete bağlanılmaktadır.
- ✓ *İnternet Kullanıcılarının Sayısı*: Bilgi iletişim teknolojilerinin kullanımı içindeki kaç kişinin bilgi iletişim teknolojileri verilerini, internet sağlayıcısını kullandığını ölçmek için kullanılmaktadır. Genellikle örnekleme, ülkelerin anketlerden, internet servis (ISP) veya İnternet hizmet sağlayıcılarından (İnternet Host) ve bilgisayar kurslarından elde edilen bilgilerden istatistiksel yöntemlerle veriler elde edilmektedir.
- ✓ *Bant Genişliği veya İletişim Yolu Kapasitesi(Bandwidth)*: Genellikle bir dakikada bir yerden bir yere aktarılan bilginin byte, megabyte veya gigabyte olarak miktarıdır. Diğer bir deyişle bir ağ kablosunun taşıyabileceği maksimum veri miktarıdır ve genellikle bps (bit persecond) birimi ile ölçülür. Bilgi iletişim teknolojilerinin erişim kalitesi ve hızını ölçmek için kullanılmaktadır.
- ✓ *Kullanıcıların Dilleri*: Ülke başına tahmini kullanıcı sayısı ve bu sayının ülkedeki dillere göre dağılımını hesaplamada yararlıdır. Özellikle ABD gibi farklı etnik kökenli insanların yaşadığı ülkelerdeki ulusal dijital uçurumu ölçmek için kullanılabilir. Ancak, ülkeler arasında karşılaştırmalarda da kullanılabilir.
- ✓ *Web Sitelerinin Dilleri*: Örnekleme veya doğrudan sayma yöntemiyle tahmin edilir. Bilgi iletişim teknolojilerinin faydalı olma, içeriğin niteliği ve kullanıcıların dilini tahmin etmek için de Proxy olarak kullanılabilir.
- ✓ *Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Büyüklüğü*: Bilgi iletişim teknolojilerinin Gayri Safi Yurtiçi Hasıladan aldığı payı ölçmek için kullanılır. Ayrıca, bilgi iletişim teknolojilerinde istihdam edilen işgücü, toplam ihracatta bilgi iletişim teknolojilerinin payı gibi diğer ekonomik ölçütlerde hesaba katılabilir.

Dijital uçurumla ilgili akademik çalışmalarda genellikle iki farklı amaç birleştirilmeye çalışılmaktadır. Bilgi sahibi olmak isteyen bireyler bir yandan dijital olguların yaygınlaşmasının ölçülmesi gibi dört sorunun kantitatif boyutlarına yoğunlaşırken, diğer yandan dijital olguların sosyolojik sistemlerdeki etkileri gibi kalitatif boyutunu araştırmaktadır(Corrocher ve Ordanini, 2002: 9). Kantitatif çalışmalarda dijital olguların ölçülmesinde yaşanan sorunların yanı sıra, kullanılan göstergelerin farklılığı da tartışılmalıdır. Bilgi ekonomisinin ölçülmesiyle ilgili tartışmalar sürerken (Barbet ve Coutinet,2001), dijital uçurumun ölçülmesi, özellikle ülkeler açısından ele alındığında, daha karmaşık hale gelmekte ve genellikle her araştırmacı kendi metodolojisini oluşturmak zorunda kalmaktadır. Henüz uygulanan metodoloji konusunda fikir birliği oluşmasa da, dijital ekonomi ve dijital uçurumun ölçülmesine ilişkin ulusal ve uluslararası bir çok kurum çalışmada bulunmaktadır. Dijital Uçurum kavramının ilk olarak ortaya atıldığı ve tartışıldığı ülke olan ABD'de Progressive Policy Institute (PPI) tarafından eyaletler düzeyinde yapılan çalışmada Yeni Ekonomi alanında eyaletler arasındaki eşitsizlik 17 farklı gösterge, bilgi sektöründeki istihdam, küreselleşme, ekonomik dinamizm ve rekabet, dijital ekonominin dönüşümü ve teknoloji buluş kapasitesi gibi beş ana kategoriye ayrılarak ölçülmeye çalışılmıştır. Daha sonraki çalışmalarda ise bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmeleri daha iyi ölçme amacıyla göstergelerin sayısı 23'e çıkarılmıştır

(<http://www.neweconomyindex.org>). Dijital uçurumla ilişkili olarak Uluslararası Veri Şirketi Bilgi Toplumunun ölçülmesine yönelik bir indeks oluşturmuştur. Bu indeks bilgisayar, bilgi, internet ve sosyal altyapılar kategorilerinde toplam 23 değişkenden oluşmaktadır (IDC, 2002). International Data Corporation (IDC)'nin çalışması bilgi iletişim teknolojilerinin bir çok bileşenini içermesi açısından oldukça önemli olmasına rağmen, çalışmanın 55 ülke ile kısıtlı olması nedeniyle gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ilişkilerinin değerlendirme yapılmasını engellemektedir. Yine, diğer kurumlar gibi McConnell International (2001) da dijital alandaki farklılıkları ortaya koyan ve birçok değişkenden oluşan internete hazırlık (ereadiness) indeksi oluşturarak ülkeler arası karşılaştırmalar yapmıştır. Ancak, birçok çalışma bilgi iletişim teknolojilerine erişimde yaşanan eşitsizlikten çok ülkelerin bilgi iletişim teknolojisi kapasitesi ile bağlantılıdır.

Doğrudan dijital uçurumla ilişkili olarak OECD'nin 2001 tarihli çalışmasında sabit telefon, mobil telefon (GSM) ve televizyon sahipliği gibi telekomünikasyon altyapısı göstergelerinin yanı sıra, bilgisayar sahipliği ve internete erişim olanağı gibi bazı e-hazırlık göstergeleri de dijital uçurumun boyutlarını ortaya koymak için kullanılmıştır(OECD,2001:5). Dijital uçurumun ölçülebilmesine yönelik kurumsal çabaların yanı sıra, birçok araştırmacı bu fenomeni tanımlamak ve bir metodoloji geliştirmek için çalışmaktadır. Bu amaçla çeşitli yapay endeksler oluşturularak karşılaştırmalar yapılmaktadır. Bu konuda bir çok çalışma bulunmasına rağmen, sorunun henüz teorik olarak bilgilerin yer almaması, analiz için uygun veri yokluğu, seçilen göstergelerde ortak kabulün olmayışı ve sorunun birkaç disiplinin alanına girmesi, uluslararası dijital uçurumun ölçülmesi ve analiz edilmesi bağlamında kabul gören bir metodoloji geliştirilmesini engelleyen faktörler arasında sayılabilir. Bu gibi nedenlerden dolayı bu çalışmada da yalnızca sorunun anlaşılmasına esas olabilecek göstergeler ele alınarak gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş ülkeler arasındaki bilgi iletişim teknoloji erişiminde ve sahipliğindeki farklılıklar ortaya konmaya çalışılmıştır.

3.2. Dijital Uçurumun Global Boyutları

Bilgi iletişim teknoloji kullanım düzeyi genellikle ülkelerin içinde yer aldıkları sosyo ekonomik koşullar ile yakından ilişkilidir. Örneğin, ülkelerin kişi başına gelirleri ile bilgi iletişim teknoloji kullanım düzeyi arasında güçlü bir korelasyon bulunmaktadır (Rodrigez ve Wilson, 2000: 13). Bu bağlamda, bilgi iletişim teknoloji kullanımının gelir esnekliği bilgi iletişim teknoloji türüne göre değişmesine rağmen (sabit telefon hariç) genellikle birden büyük olarak tahmin edilmiştir(Quibria et al, 2003: 815). Diğer bir deyişle bilgi iletişim teknoloji sahipliği ve kullanımı birçok ülkede gelir esnekliği açısından lüks mal niteliğini korumaktadır. 2021 yılı verilerine göre Dünya'daki internet kullanıcılarının sayısı dünya nüfusunun %59.5 i kadar, yani 4,66 milyar, tüm dünyada insanlar günlük 6 saat 54 dakikayı internette geçirmektedir. Dünya genelinde insanlar günde ortalama 3 saat 24 dakika televizyon izlemekte, 2 saat 25 dakika sosyal medyada vakit geçirmekte, 2 saat kitap okumakta, 1 saat 31 dakika müzik dinliyerek, 1 saat radyo/podcast dinleyerek ve 54 dakika video oyunu oynamaktadır. İnternet erişiminin %92,6'sı telefonlar ile yapılmıştır. Dünya da en sık kullanılan ilk 3 browser(web tarayıcısının veya ağ kullanımının genel adıdır); Chrome, Safari ve Firefox. İnternet kullanıcılarının çoğu bilgi edinmek için kullanmıştır. Oranları ise %63 tür. Google, Youtube ve Facebook dünya genelinde en çok ziyaret edilen sitelerdir. Google'ın arama motoru pazar payı %91,4 Facebook, Youtube, Whatsapp, FB Messenger ve Instagram dünya genelinde en çok kullanılan sosyal platformlardır. Dünya'da 4,2 milyar aktif sosyal medya kullanıcısı bulunmaktadır. Son 5 yılda dünyadaki sosyal medya kullanıcı sayısı neredeyse 2 kat artmıştır. 2019 yılına göre bu sayı %13,2'lik bir artış göstermiştir. Son beş yılda insanların sosyal medyada harcadığı zaman yaklaşık olarak 1,5 kat daha artmıştır. 25-34 yaş aralığı, sosyal medyayı en çok kullanan yaş grubu iken kadınlar sosyal medyayı erkeklerden daha az kullanmaktadırlar.

Sabit ve Mobil Telefon Sahipliği: Sabit telefon abonelerinin %55'i yüksek gelirli ülkeler de bulunmaktadır. Orta gelirli ülkeler ise abonelerin %40'ına sahiptirler. İki gelir grubu arasında önemli bir farklılık görülmesi de, düşük gelir gurubuna giren ülkeler dikkate alındığında bu oran yaklaşık %5'e kadar düşmektedir. Bilgi iletişim teknolojisinin temel altyapısı olarak görülebilecek sabit telefondaki bu eşitsizlik doğal olarak internet ve diğer göstergelere de yansımaktadır. Mobil ve GSM aboneleri açısından da durum benzerlik göstermektedir. Yine üst ve orta gelir gurubuna giren ülkeler açısından önemli bir farklılık görünmesi de, düşük gelir gurubuna giren ülkeler uçurumun diğer yanında kalmaktadır.

Kişisel Bilgisayar: Telefon abonelerinde görülen yakınlığa rağmen, kişisel bilgisayar sayısında orta ve yüksek gelirli ülkeler arasında da bir kopma ortaya çıkmaktadır. Dünya nüfusunun %4,7'sini barındıran ve tek başına dünya gelirinin %32'sini elde eden ABD'nin, yine tek başına dünyadaki kişisel bilgisayarların %39'una sahip olduğu görülmektedir. Ardından %9,7'lik oranla Japonya gelmektedir. Bu iki ülkenin kişisel bilgisayarların yaklaşık %50'sine sahip olması bir rastlantı değildir. Literatürde bilgi ya da enformasyon toplumu ve dijital ya da yeni ekonomi terimleri genellikle söz konusu ülkeler için kullanılmaktadır. Kişisel bilgisayar açısından Dijital Uçurum yüksek gelirli ülkeler arasında bile görülmektedir. Ancak, orta ve düşük gelirli ülkeler dünya nüfusunun %85'ini oluşturmalarına rağmen, gelir dağılımındaki eşitsizliğe paralel olarak kişisel bilgisayarların da yalnızca %26'sına sahiptirler.

İnternet Kullanıcıları ve İnternet Host: Bireylerin kullandığı kendilerine özgü bilgisayar dağılımındaki eşitsizliğe benzer olarak internet kullanıcılarının dağılımı da büyük bir eşitsizlik sergilemektedir. ABD yine tek başına internet kullanıcılarının %29'u oranı ile ilk sırada yer alırken, hemen arkasından Japonya %12'sine sahip konumdadır. Araştırmalara bakıldığında refah düzeyi yüksek olan ülkelerin toplamı internet kullanıcılarının %73'ünü oluşturmaktadır. Diğer ülkeler ile aradaki oran internet host açısından daha da büyümekte ABD tek başına bu tür internet kullanımlarının %75'ini sağlamaktadır. Kısacası interneti ABD kurmakta, işletmekte ve yönetmektedir. Gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler internet hostunun ancak %4,5'ini kullanabilirken son yıllarda özellikle Çin Halk Cumhuriyeti gibi ülkelerde görülen internetle ilişkili atılımlara rağmen, mevcut eşitsizlikte önemli bir değişiklik görülmemektedir. İnternet "Zenginlerin Ağı" olma niteliğini küresel anlamda da korumaktadır.

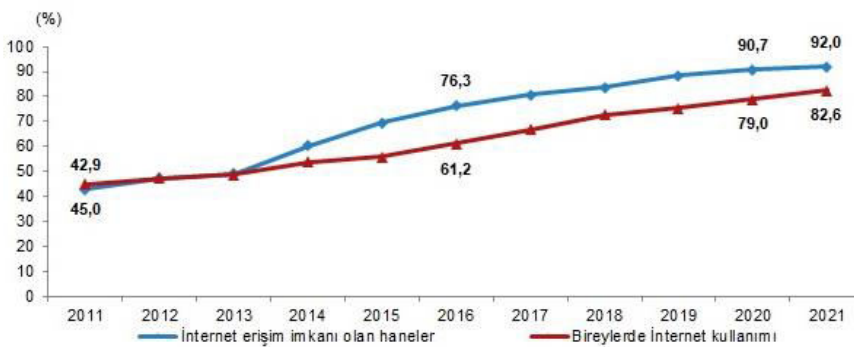
4. TÜRKİYE'DE COVID-19 PANDEMİSİ İLE SAYISAL UÇURUM FARKINDALIĞI

Sayısal uçurum kavramı yurtiçi ve küresel olmak iki gruba ayrılmaktadır. Yurtiçi sayısal uçurum ülke içindeki grupları, bölgesel bilgi ve iletişim teknolojilerini inceler. Küresel sayısal uçurum kavramı ise ülkeler, kıtalar arasındaki bilgi ve teknolojik farklılıkları üzerinde çalışmalar yapar. Uluslararası Telekom Birliği (UTB) dünyadaki sayısal uçurumu düzenli ve istatistiksel olarak inceleyen dünya ülkeleri arasındaki sayısal uçurumu verilere dayandırarak inceleyen kurumdur. UTB yıllık olarak Bilgi İletişim Teknoloji Gelişme Endeksi'ni (BGE) uluslararası düzeyde objektif bilgi anlamındaki verilere göre yayınlamaktadır. BGE ülkeler, gelişme ajansları ve araştırmacılar tarafından sayısal uçurumu ölçmek ve ülkeler arasındaki bilgi iletişim teknolojisindeki verileri karşılaştırmak için kullanılan bir ölçüttür. Genel olarak bakıldığında sayısal uçurumun arasındaki en fazla oran yurtiçinde ve genellikle gelişmekte olan ülkelerde meydana gelmektedir. Örneğin Türkiye, Avrupa Birliği aday ülkesi olarak İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırmasını (İBBS) takip etmekte ve bu kapsamda ülkeyi on iki bölgeye ayırmaktadır. Bu bölgeler İstanbul, Batı Marmara, Ege, Doğu Marmara, Batı Anadolu, Akdeniz, Orta Anadolu, Batı Karadeniz, Doğu Karadeniz, Kuzeydoğu Anadolu, Ota Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'dan oluşmaktadır. Türkiye'deki sayısal uçurumu inceleyen bazı çalışmalar bulunmasına rağmen Türkiye'nin bölgeler arasındaki sayısal farklılıkları ölçmeye yönelik çalışma bulunmamaktadır.

Bu araştırmada Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu'nun (BTK) paylaştığı yıllık il istatistikleri ve Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) hazırladığı Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması'ndaki verilerden faydalanılarak Türkiye'nin bölgeler arası BGE'si hesaplanarak, araştırma kapsamında Türkiye'nin bölgeler arasında sayısal uçurum ele alınmıştır. Yapılan araştırmalara göre 2021 yılında hanelerin %92,0'ının evden İnternete erişimine sahip olduğu gözlenmiştir. Bu oran 2020 yılı verilerine göre %90,7 idi. İnternet erişim imkanı olan hane oranı İstatistik Bölge Birimleri Sınıflaması (İBBS) 1. Düzeye göre, en yüksek %97,1 ile TR1 İstanbul (İstanbul) olurken bu bölgeyi %94,2 ile TR5 Batı Anadolu (Ankara, Konya, Karaman) bölgesi izlemiştir. En az ili ise Ağrı ili gelmektedir.

İnternet kullanım oranı 2021 yılında 16-74 yaş grubundaki bireylerde %82,6 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran, bir önceki yıl %79,0'dı. İnternet kullanım oranı cinsiyete göre incelendiğinde; bu oranın erkeklerde %87,7 ve kadınlarda %77,5 olduğu görülmüştür.

İnternet erişim imkanı olan haneler ve bireylerde İnternet kullanımı, 2011-2021

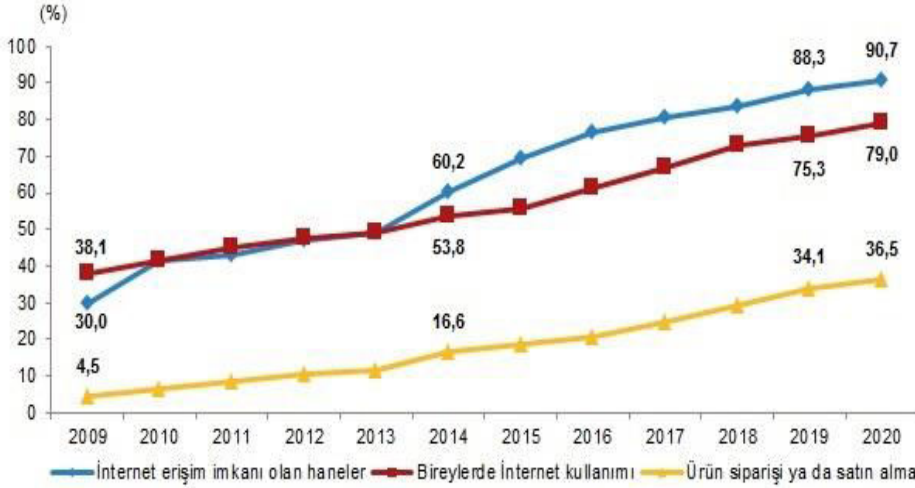

Genişbant ile İnternete erişim sağlayan hanelerin oranı, 2021 yılında %92,0 olmuştur. Buna göre hanelerin %61,2'si sabit genişbant bağlantı (ADSL, kablolu İnternet (uydunet), fiber bağlantı vb.) ile İnternete erişim sağlarken %82,6'i mobil genişbant bağlantı ile İnternete erişim sağlamıştır. Genişbant İnternet erişim imkanına sahip hanelerin oranı bir önceki yıl ise %89,9'olmuştur. 16-74 yaş grubundaki tüm bireylerin %80,5'inin, 2021 yılı ilk üç ayını kapsayan dönemde İnterneti düzenli olarak (hemen her gün veya haftada en az bir defa) kullandığı görülmüştür. Düzenli İnternet kullanımı bir önceki yıl %76,5'olarak gerçekleşmiştir.

Bireylerin ortalama İnternet kullanım sıklığı (%), 2020, 2021

	Toplam		Erkek		Kadın	
	2020	2021	2020	2021	2020	2021
Hemen her gün	70,8	76,5	76,4	81,6	65,3	71,4
Haftada en az bir defa	5,6	4,0	5,7	4,0	5,6	4,0
Haftada bir defadan az	1,2	0,9	1,2	0,8	1,2	0,9

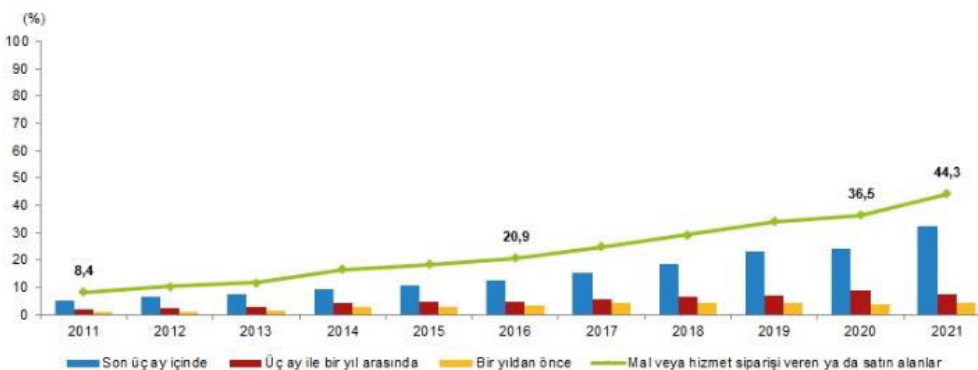
Tablodaki rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

E-devlet hizmetlerini kullanma oranı %58,9 olarak gerçekleşmiştir; Özel amaçla kamu kurum ya da kuruluşları ile iletişime geçmek veya kamu hizmetlerinden yararlanmak için 2020 yılı Nisan ayı ile 2021 yılı Mart ayını kapsayan on iki aylık dönemde İnterneti kullanan bireylerin oranı %58,9 olmuştur. Bu oran daha önce aynı dönem için %51,5 idi. E-devlet hizmetlerini kullanım amaçları arasında, kamu kurum ya da kuruluşlarına ait web sitelerinden bilgi edinme %55,8 ile ilk sırayı almıştır. Bireylerin %32,3'ü çevrimiçi form doldurduğunu bildirirken, %27,7'si resmi formları indirdiğini/yazdırdığını belirtilmiştir.

İnternet üzerinden mal veya hizmet siparişi verme ya da satın alma oranı %44,3 gerçekleşmiştir; İnternet üzerinden özel kullanım amacıyla mal veya hizmet siparişi veren ya da satın alan 16-74 yaş grubundaki bireylerin oranı 2021 yılında %44,3 olarak gözlenirken önceki yıl %36,5 olarak gerçekleşmiştir. Cinsiyete göre İnternet üzerinden mal veya hizmet siparişi verme ya da satın alma oranı erkeklerde %48,3 iken kadınlarda %40,3 olmuştur. Bu oran, bir önceki yıl sırası ile %40,2 ve %32,7 gözlenmiştir. İnternet üzerinden mal veya hizmet satın alan ya da sipariş veren bireyler mal veya hizmet satın alma ya da sipariş verme zamanlarına göre incelendiğinde %32,4'ünün son üç ay içinde (2021 yılı ilk üç ayı) alışveriş yaptığı görülmüştür. Bu oran geçen yılın aynı döneminde %23,9'olarak gerçekleşmiştir.

İnternet üzerinden en son satın alış veya sipariş zamanına göre sipariş verme ya da satın alma oranları, 2011-2021

İnternette en fazla %70,7 ile giyim, ayakkabı ve aksesuar satın alınmıştır. İnternet üzerinden 2021 yılının ilk üç ayı içerisinde mal siparişi veren ya da satın alan bireylerin %70,7'si giyim, ayakkabı ve aksesuar satın almıştır. Bunu %40,8 ile lokantalardan, fastfood zincirlerinden, catering şirketlerinden yapılan teslimatlar, %33,4 ile gıda ürünleri, %28,7 ile kozmetik, güzellik ve sağlık ürünleri, %27,7 ile basılı kitap, dergi, gazete ve %27,6 ile temizlik ürünleri, kişisel bakım malzemeleri takip etti. İnternet üzerinden en fazla sipariş verilen ya da satın alınan mal türleri erkeklerde; %64,1 ile giyim, ayakkabı ve aksesuar, %42,7 ile lokantalardan, fastfood zincirlerinden, catering şirketlerinden yapılan teslimatlar ve %33,4 ile gıda ürünleri iken kadınlarda %77,8 ile giyim, ayakkabı ve aksesuar,

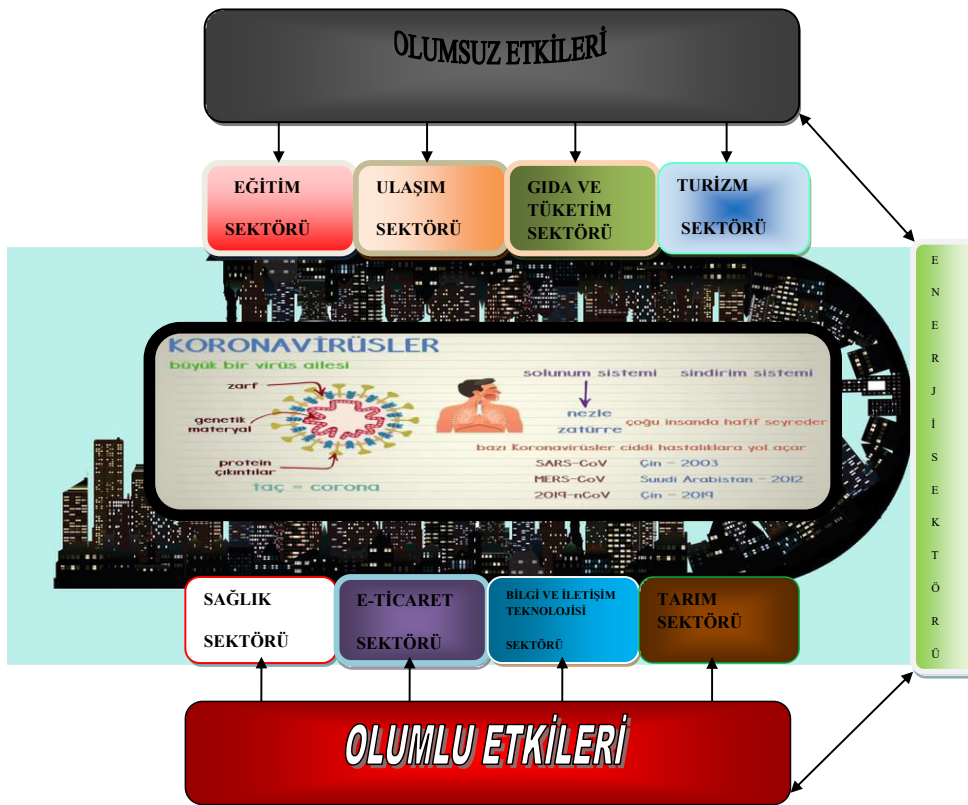
%40,6 ile kozmetik, güzellik ve sağlık ürünleri ve %38,8 ile lokantalardan, fastfood zincirlerinden, catering şirketlerinden yapılan teslimatlar olmuştur.

En çok satın alınan veya abone olunan dijital içerik %30,6 ile film veya dizi izleme hizmetinde gerçekleşmiştir; İnternet üzerinden özel kullanım amacıyla 2021 yılının ilk üç ayında ürün satın alan ya da sipariş veren bireyler tarafından web sitesi veya uygulamaları kullanarak en çok satın alınan veya abone olunan dijital içerik %30,6 ile film veya dizi izleme hizmeti veya indirme olurken en çok satın alınan çevrimiçi hizmet %14,4 ile ulaşım hizmeti olmuştur.

İnternet üzerinden özel kullanım amacıyla 2021 yılının ilk üç ayında ürün satın alan ya da sipariş verenler içinde 1-2 defa ürün sipariş eden ya da satın alan bireylerin oranı %37,2 iken bunu 10'dan fazla yapanların oranı %17,4 olarak gerçekleşmiştir. Bu oranlar, bir önceki yılın aynı döneminde sırası ile %45,6 ve %11,2 olarak gözlenmiştir. Çevrimiçi satın almama nedeni en çok %34,1 ile ürünü yerinde görerek almayı tercih etme olmuştur. 2021 yılı ilk üç ayı içerisinde İnternet kullanıcısı olup aynı dönemde web sitesi veya mobil uygulama üzerinden mal ya da hizmet satın almayanların satın almama/sipariş vermeme nedenleri arasında; ürünü yerinde görerek almayı tercih etme, satış yapılan dükkana bağlılık ve alışkanlıklar %34,1 ile ilk sırada yer almıştır. Bunu %28,8 ile son üç ayda İnternette mal veya hizmet satın almaya gerek duyulmaması izlemiştir.

5. TÜRKİYE'DE SEÇİLMİŞ SEKTÖRLER AÇISINDAN SAYISAL UÇURUM

Aşağıda tarafımızdan oluşturduğumuz şekilde, sektörlerin yaşanan pandemi sürecinden nasıl etkilendikleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Kaynak: Tarafımızdan hazırlanmıştır.

Şekil incelendiğinde, turizm, havacılık ve denizcilik, otomotiv, inşaat ve emlak, imalat (hayati olmayan), finansal servisler, eğitim sektörleri pandemi döneminde olumsuz yönde etkilenirken, tıbbi ikmal ve servisler (maske-mesafe-hijyen kuralları dolayısıyla), gıda işleme ve perakende, kişisel bakım ve sağlık, tarım, BIT ve kapanmalar (hayat eve sığar) ön plana taşınan dijitalleşmeyle E-ticaret uygulamalarının yapıldığı sektörler pandemiden kısa dönemde olumlu yönde etkilenmiştir. Bu bağlamda dijitalleşmeyi başarabilen sektörler pandemiden yara almadan çıkabilmişlerdir.

5.1. Covid-19 Pandemisi İle Sağlık Sektöründe Sayısal Uçurum Süreci

Bilgi iletişim teknolojilerinin gelişmesi ile dijitalleşme sağlık hizmet ve ürünlerinin vatandaşlara sunulması ile elektronik sağlık da (e-Sağlık) kendisini göstermiştir. E-Sağlık hizmeti, kişilerin almış olduğu sağlık hizmetlerinin maliyetini azaltabilir, zamandan tasarruf sağlayabilir, hastaların sağlık bilgisi ve hizmeti ihtiyaçlarını uzaktan giderebilir, gereksiz bekleme sürelerini azaltabilir, hasta memnuniyetini artırabilir ve sağlık hizmetlerine ulaşma

noktasında sorun yaşayan kişilerin sağlık hizmetlerine erişimini artırarak sağlık hizmetlerinden faydalanmalarını sağlayabilir (Granja ve ark. 2018). Yukarıdaki kazançlar yönünden Türkiye’de Sağlık Bakanlığı tarafından vatandaşların almış oldukları sağlık ve bedensel gelişim hizmetleri açısından daha iyi ve daha kolay sağlık hizmeti alabilmelerini sağlamak ve sağlık hizmeti sunumunu teknolojik yollarla gerçekleştirmek için başta e-Nabız (Kişisel Sağlık Kaydı Sistemi) olmak üzere Merkezi Hekim Randevu Sistemi (MHRS), Sağlık Bakanlığı İletişim Merkezi (SABİM), Elektronik Reçete (e-Reçete), Tele-Tıp gibi birçok e-Sağlık uygulaması hayata geçirilmiştir. E-Nabız sistemi vatandaşların tüm muayene bilgilerine, randevu, ilaç, alerji bilgilerine, radyolojik görüntülerine ve laboratuvar tahlil ve sonuçlarına ulaşabilmesini sağlayan hem bilgisayar üzerinden hem de var olan e-Nabız uygulaması sayesinde akıllı telefonlar aracılığıyla ulaşılabilen sağlık bilgisi paylaşım ve ulaşım platformudur. Ayrıca e-Nabız sisteminin sağlamış olduğu bilgi iletişim kolaylığı ile hastaların kendi sağlık durumları hakkında bilgi sahibi olmaları ve bu bilgiler sayesinde sağlıkları ile ilgili kararlara katılarak kendi sağlık durumlarını yönetmelerini sağlanmıştır. Aynı zamanda devletin hayata geçirmiş olduğu yeni uygulamaların yanında eski sistemleri de devam ettirmek zorunda kalmasına neden olarak, yatırımlardan istenilen başarının elde edilmesine engel olabilmektedir. Literatürde e-Nabız sistemi üzerine yapılan çalışmaların bulguları bu uygulamayı kullanmayan önemli bir kesimin bulunduğunu göstermektedir (Demir 2017; Yeşiltaş 2018; Eke ve ark. 2019). Bu yüzden sayısal uçurumun olgusunun sağlık hizmetleri açısından ele alınması önem arz etmektedir. T.C. Sağlık Bakanlığı tarafından 2015 yılında hayata geçirilen e-Nabız sistemi hakkında katılımcıların bilgi, kullanım ve yeterlilik düzeylerini belirlemek ve bilgi ve kullanımlarının artırılması gerekir. Sağlık Bakanlığı İletişim Merkezi (SABİM)" *Sağlık sisteminde, yaşanan sorunların yerinde ve eş zamanlı tespiti, sorunun çözümünde etkin olacak mekanizmaların ivedilikle harekete geçirilmesi suretiyle öz denetimi sağlamaktadır. Bu uygulama hızlı ve etkili çözüme ulaşmanın en ekonomik yoludur. Ekonomiktir çünkü sorunların teşkilatın en üst noktasına kadar ulaşmasında ne zaman kaybı ne de enformasyon kaybı yaşanmamaktadır.*" (www.saglik.gov.tr) şeklinde tanımlanmaktadır.

Covid19 salgını döneminde özellikle de sağlık da yapılan aşılama çalışmaları ile insan sağlığının öncelikli olması ve en az zararlı ülke sağlığına verilen önemini ortaya koymuştur. Bilgi İletişim Teknolojisinin gelişmiş göstergelerinden biri olan Hayat Eve Sığar, Merkezi Hekim Randevu Sistemi (MHRS), Sağlık Bakanlığı İletişim Merkezi (SABİM), Elektronik Reçete (e-Reçete), Tele-Tıp gibi mobil uygulamalarının da vatandaşların risk taşımadığını, hasta veya temaslı olup olmadığını uygulama üzerinden takip edilebilmeleri sağlanmıştır. Covid-19 Pandemi salgınının ülke genelinde uygulanan Hayat Eve Sığar (HES) kodu uygulaması ile bölgeler ve kişiler arasındaki iletişim ağının ve insan sağlığını koruması konusunda salgının da yayılmasının önlenmesi de böylece amaçlanmıştır.

5.2. Covid-19 Pandemisi İle Eğitimdeki -Öğretimdeki Sayısal Uçurum Süreci

Covid-19 Pandemi salgını bütün dünya ülkelerinin eğitim sistemini etkilediği gibi bizim ülkemizde eğitim öğretim çalışmalarında öğrencilerin eğitim süreci etkilenmiştir. Ülkemizde COVID-19 kaynaklı olarak yaşanan pandemi sürecinde uygulanan uzaktan eğitim sürecine ilişkin çeşitli eğitim kurumlarının (İl Millî Eğitim Müdürlüğü yetkilileri, okul yöneticileri, öğretmenler, okul psikolojik danışmanları, öğretim üyeleri, öğrenciler, veliler) sorunlara ve çözüm önerilerine yönelik görüşleri ile pandemi sürecinde eğitimdeki çalışmalar, nitel araştırma yöntemlerinden görüşme yöntemi ile gerçekleştirilmiş olup, olgu-bilimsel desene dayalı olarak tasarlanmıştır. TÜİK verilerine göre, 16-74 yaş grubundaki bireylerde internet kullanım oranı %79,0. Hanelerin %90,7’si evden internete erişim imkanına sahip. 16-24 yaş arası grubun internet kullanım oranı 2020 yılında %91,8 olarak gerçekleşti. Bu veriler ışığında, öğrencilerin yüksek oranda internete erişim sorunu yaşamadığı gözlemlenebilir ancak OECD 2018 raporuna göre, Türkiye’de çocukların okul çalışmaları için bilgisayara erişim oranı %33 İnternete erişim oranı ise, %50 olarak belirtilmiş. Yine OECD’nin, COVID-19 döneminde uzaktan eğitim ile ilgili yayınladığı raporda, Fas, Vietnam ve Türkiye’de her dört öğrenciden birine bilgisayar düştüğü rapor edilmiştir. (TÜİK, 2020)

5.3. Covid-19 Pandemisi İle Lojistik Sektöründe Sayısal Uçurum Süreci

Ülkemiz açısından beklentilerin yüksek olduğu görülen 2020 yılı Covid-19 salgını ülkemizi de tüm dünya genelinde hem günlük yaşamı hem de ekonomik yaşamı etkisi altına almıştır. Covid-19 salgınının bütün dünyadaki 124 milyona ulaşan vaka sayıları ve 2,73 milyon kişinin ölümü ile dünya ülkelerinin ciddi bir süreç ile karşı karşıya kaldığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Covid-19 salgını ile bütün dünyada 115 milyondan fazla kişinin yoksullaşmasına yol açmıştır. En iyi ihtimalle aşılama belli bir düzeye gelene kadar bu yoksullaşmanın azalan oranda da olsa devam edeceği öngörülmektedir. Covid-19 salgını nedeniyle dünya ülkeleri de küresel anlamda sağlık sorunlarının yanında sosyal ve ekonomik krizle karşı karşıya kalmıştır. Covid-19 salgını ile birlikte ekonomik boyuttaki temel etkileri; uzun süren karantina uygulamalarından dolayı çalışanların işlerine gidememesi ve çoğu işyerinin faaliyetlerinin durma noktasına gelmesi, bu durumun işsizlik oranına, tasarruf ve yatırımlara yansımaları, ülkelerin sınır geçişlerine engeller koymasıyla seyahatlerin engellenmesi, uluslararası yük taşımacılığında ortaya çıkan gecikmeler ve bu gecikmelerin üretim süreçlerinde neden olduğu aksamalar şeklinde belirtilebilir.

Lojistik sektörü de Covid-19 salgınından en fazla etkilenen sektörlerin başında gelmektedir. Covid-19 vakası, ilk olarak Çin’in ekonomik ve lojistik bağlamında dünya ülkeleri ile tedarik ve ulaşım ağının gelişmiş olması, vaka

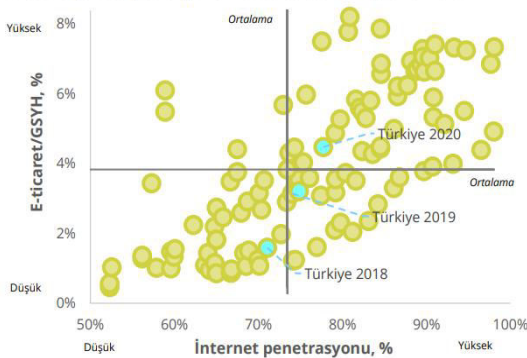
sayılarının hızla artmasıyla bu tedarikçi rolünü yerine getirememesi, batı ülkelerinde üretimi pek çok sektörde durma noktasına getirmiştir. Çin'in ihracatında yaşanan düşüşle, konteyner hatlarında seferler iptal olmaya başlamış, boş konteynerler geri gelemeyince maliyetler yükselmiştir. Bu nedenlerde dolayı da dünyada ithalat-ihracat dengesizliğinden doğan bu sorun, sonrasında maliyetlerin artışıyla ithalat ve ihracat süreçlerini olumsuz etkiler hale gelmiştir. Salgının ilerleyen dönemlerinde, sadece konteyner bulabilen firmaların ihracatlarını gerçekleştirdikleri ancak bu konteynerler geri gelmediği için lojistik firmalarına zaman zaman mal bedelini aşabilen demuraj bedeli ödemek zorunda kalmışlardır (Keser, 2020: 2). Covid-19 salgını, havayolu taşımacılığı üzerinde de olumsuz etkiler yaratmıştır. Havayolu taşımacılığı hem kısıtlamalarla karşı karşıya kalarak, hem de müşteri talebindeki daralmalar ile seferlerde yüzde 91'e varan düşüşler yaşamıştır. Ancak ilerleyen süreçte, aşılarda tüm dünyaya hızlı ve gereken koşullarda ulaştırılması gerekliliği, havayolu taşımacılığında yeni talep yaratmıştır. Aşıların dünya geneline en hızlı şekilde ulaştırılması, kapsamlı bir lojistik operasyon ile gerçekleşmektedir. Bazı aşı türlerinin eksi 70 gibi belli bir ısı derecesinde soğuk zincir ile taşınması ve aynı şartlarda muhafazasının devam ettirilerek gönderilen ülkelerdeki depolara teslim edilmesi gerekmiştir. Türkiye'de ve pek çok ülkede soğuk zincir konusunda yaşanan sorunlar, bu dönemde özellikle kargo firmalarının yatırımlarında öncelikli değerlendirilen konular arasında yer almaktadır (Keser, 2020: 2) .Covid-19 salgın sürecinin yol açtığı olumsuz etkiler, karayolu taşımacılığında da farklı bir tablo sergilememektedir. Türkiye'nin dış ticaretinde önemli paya sahip olan AB ülkelerinde Covid-19 salgının yoğun etkileri, İtalya, İspanya ve Fransa başta olmak üzere çoğu AB ülkesinde çok sıkı tedbirler alınmasına yol açmış ve sınır kapılarında gümrük işlem süreçlerinin uzamasına neden olmuştur. Oluşan kuyruklarla transit sürelerinin uzaması, yük teslimlerinde gecikmelerle sonuçlanmıştır. Gelişen bu durumlar, birçok şirketi intermodal taşımacılığa yönlendirmiştir. Yüklerin bulunduğu taşıma kabı değiştirilmeden, iki veya daha fazla taşıma modu kullanılarak yapılan ve araç içindeki yüklerin elleçleme işlemine tabi tutulmadığı taşıma şekli olarak tanımlanan intermodal taşımacılık, Covid-19 salgın sürecinde, bir taraftan tedarik akışlarının kesilmesinin önüne geçmesi, diğer taraftan temasın en az şekilde gerçekleşmesi ve maliyet avantajları ile öne çıkan taşımacılık türü olmuştur. Covid-19 salgını süreci, diğer ana taşıma türlerinden farklı olarak demiryolu taşımacılığını olumlu yönde etkilemiştir. Havayolu ve denizyolunda artan taşıma maliyetlerinin de etkisiyle 2020 yılında 34,5 milyon ton yük taşınmasıyla, demiryolu taşımacılığında son dönemlerin en yüksek seviyesine ulaşılmıştır. İntermodal taşımacılıkta fiziksel temasın minimize edilebilmesi, demiryolu taşımacılığı ile mümkün olmaktadır. Özellikle karayolu ile sınır geçişlerinde alınan önlemler ve kısıtlamalar, yüklerin demiryoluna kaymasına neden olmuştur. Stratejik bir konumda bulunan Türkiye'den mevcut durumda Avrupa yönüne Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Polonya, Avusturya, Slovakya, Çekya ve Almanya'ya; Demir İpek Yolu olarak ifade edilen Bakü-Tiflis-Kars hattı üzerinden Gürcistan, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'a, ayrıca bu hat kullanılarak Rusya ve Çin'e blok yük trenleri işletilmektedir. 'Tek Kuşak, Tek Yol Projesi' kapsamında da bu hat sayesinde 2020 yılında Çin-Türkiye arasında blok konteyner trenleri işletilmeye başlanmıştır. Çin-Avrupa arasındaki mesafeyi 7 bin kilometre kısaltmasıyla, Bakü-Tiflis-Kars hattının hem Rusya'dan hem de Orta Asya ülkelerinden kayacak yük trafiğini üstleneceği öngörülmüştür.

Covid-19 salgını, bireysel yaşam üzerinde de önemli etkiler yaratmıştır. Getirilen kısıtlamalar ve pek çok firmada uygulanan evden çalışma modeli ile evde geçirilen sürelerin artması, tüketicilerin yoğun bir şekilde e-ticarete yönelmesine neden olmuştur. Gıda, tekstil ve konfeksiyon ürünleri, elektronik eşyalar, kimyasal ve temizlik malzemeleri başta olmak üzere her ürün online platformlar üzerinden satın alınmaya başlanmıştır. Tüketicilerin talep yapılarında ve satın alma kalıplarında ciddi bir dönüşümün yaşandığı bu dönem, dijitalleşme ile birlikte kargo taşımacılığı ve depolama hizmetlerinin çok daha sistemli bir şekilde yönetilmesini gerektirmiştir. Yatırımlarını bu yönde yenileyerek lojistik entegrasyonunu tamamlayan ve tüketicinin değişen taleplerine cevap veren işletmelerin rekabet gücü artmıştır. 2020 yılında küresel e-ticaret 4,5 trilyon dolar değerine ulaşmış, bu değer yüzde 22'si sınır ötesi e-ticaret şeklinde gerçekleşmiştir. Tüketici davranışlarının tüm dünya genelinde değişmesiyle ve dijitalleşmenin de etkisiyle talepler farklı ülkelerden karşılanmaya başlanmıştır. Bununla birlikte gönderim maliyetlerinin azalması, düzenlenen mevzuatlar ve sağlanan teşviklerle Türkiye'de e-ihracat girişimleri artmış, lojistiğin önemi bir kez daha ön plana çıkmıştır.

E-ticaretin GSYH'ye oranının %4,5'e ulaşması ile birlikte Türkiye 2020 yılında olgun pazarlar arasına girmiştir

Küresel ölçekte dijital olgunluk ve e-ticaret ilişkisi, 2018 - 2020

Kaynak: Dünya Bankası, Euromonitor, ETBS, TÜİK, Deloitte analizi

8 | © 2021. Daha fazla bilgi için Deloitte Türkiye (Deloitte Touche Tohmatsu Limited üye şirketi) ile iletişime geçiniz.

₺226

Milyar

E-TİCARET HARCAMALARI

E-ticaret harcamaları 226 milyar olmuş, yurt içi satıcılarının e-ticaret hacmi 216 milyar olmuştur.

%4,5

E-TİCARETİN PAYI

E-ticaret pazarı GSYH'nin %4,5'ine, yurt içi satıcılarının e-ticaret satışları GSYH'nin %4,3'üne denk gelmektedir.

%45

HIZLI REEL BÜYÜME

Covid-19 pandemisi etkisiyle Türkiye ekonomisi 2020'de reel olarak %1,8, e-ticaret harcamaları ise %45 büyümüştür.

%8

HANEHALKI HARCAMASI

Yerli hanehalklarının nihai tüketim harcamalarının %8'ini e-ticaret oluşturmaktadır.

%63

MOBİL UYGULAMA

E-ticaret alışverişlerinin %63'ü mobil uygulamalardan yapılmıştır.

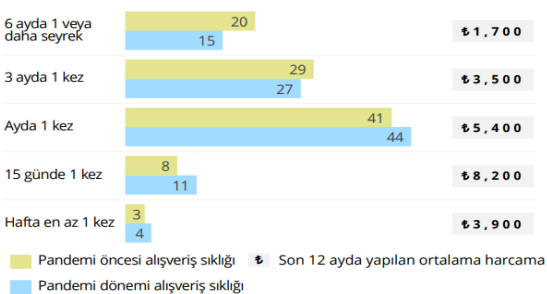
(<https://www.tubisad.org.tr/tr/guncel/detay/TUBISADin-Yol-Haritasi/58/3382/0>)

Gelinen noktada e-ticaretin ve e-ihracatın başarısı ve sürdürülebilirliği, lojistik süreçlerin etkinliğine bağlı bulunmuştur. B2B (İşletmeden İşletmeye) ve son dönemde artış gösteren B2C (İşletmeden Tüketiciye) şeklinde e-ticaret ve e-ihracat işlemleri için lojistik ve kargo firmaları iş modellerinde farklılığa gitmişler, özellikle konsolidasyon işlemleri için yatırımlar yapmaya başlamışlardır. ETGB (Elektronik Ticaret Gümrük Beyannamesi) kapsamında gerçekleşen mikro ihracat için kullanılan hava kargo taşımalarına alternatif olarak Avrupa gibi yakın bölgeler için karayolu taşımacılığı kullanılmaya başlanmıştır. Ekspres taşımalar ile havayolu kargo taşımacılığının hızına yakın sürelerde daha düşük maliyetle lojistik hizmet verilmiştir. Gelinen noktada Avrupa bölgesine ortalama 72-96 saat arasında teslimatlar yapılabilmiştir. E-ihracatın en önemli problemi olan iadeler ile ilgili olarak, taşıma ve gümrük işlemleri noktasında gelen yeni lojistik çözümlerle iade işlemleri yapılabilir hale gelmiştir. Diğer taraftan e-ihracatta ortak lojistik çözümlerin üretilebilmesi adına uluslararası alanda hizmet verebilecek milli bir lojistik bir organizasyon modeli çalışmaları son dönemde sektörün gelişiminde önemli adımlar arasında değerlendirilmiştir. Covid-19 salgın süreci, lojistik sektörünün ne kadar kritik bir öneme sahip olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur. Sektör salgından olumsuz etkilense de başta tıbbi malzeme ve ilaçlar olmak üzere, ihtiyaç duyulan ürünlerin nihai tüketiciye ulaştırılması noktasında önemli rol oynamıştır. Uygulanan kısıtlamalar ile tüketim davranışlarının değiştiği, dijitalleşmenin çok hızlı gelişim gösterdiği ve bu değişime uygun yeni iş modellerinin hayata geçirilmeye başlandığı bu süreçte, lojistik sektörünün tüm paydaşları esnek çözümler üretmeye çalışarak hizmet vermeye başlamışlardır. Daha önce edinilmemiş bir tecrübeyi yaşarken, dijitalleşmeye yatırım yapan ve değişime ayak uyduran lojistik işletmeleri 2022 yılında rekabette avantaj kazanacaklardır.

Covid-19 salgını ile e-ticaret yapan tüketicilerin e-ticaret alışveriş sıklığı artmıştır

Tüketicilerin internet alışveriş sıklığı ve ortalama harcamaları, % ve TL, 2020

%51

Uygun fiyat, tüketicilerin e-ticaret kanallarını tercih etmesinde öne çıkan ilk nedendir.

%85

Giyim ürünleri, tüketicilerin e-ticarette en yaygın alışveriş yaptığı kategoridir.

%44

Tüketicilerin neredeyse yarısı pandemi döneminde **dijital içerik kullanımını** arttırdı.

%91

E-ticaret pazaryerleri, tüketicilerin en çok tercih ettiği e-ticaret kanalıdır.

(<https://www.tubisad.org.tr/tr/guncel/detay/TUBISADin-Yol-Haritasi/58/3382/0>)

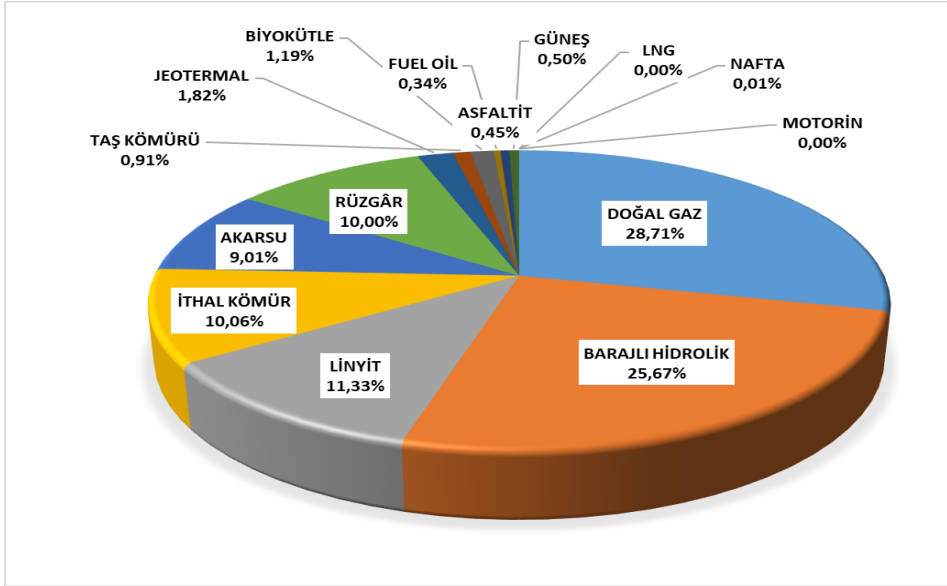
5.4. Covid-19 Pandemisinin Ulaşım, Enerji Sektörlerindeki Sayısal Uçurum Süreci

Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Covid-19 önlemleri kapsamında kendi hizmet alanları çerçevesinde hem sağlık ve hijyen hem de sektörel destekleri içeren mali tedbirler almıştır. Şüpheli yolcuların bekletildiği izole alanlar oluşturulmuştur. Sağlık ve hijyen önlemleri çerçevesinde; Tüm Anahat - Bölgesel - YHT ve Banliyö (Marmaray ve Başkentray) trenlerimizde belli periyotlarla dezenfekte işlemleri yapılmıştır. Yolcunun yoğun olduğu 11 istasyona da termal kamera temin edilerek il sağlık müdürlükleri ile koordinasyon dâhilinde sağlık ekipleri bulundurulmuştur. Ayrıca gar ve istasyonlarımızda hastalığından şüphelenen yolcuların bekletilmesi amacıyla bulaşmayı önleyecek nitelikte izole alanlar oluşturulmuştur. Toplu taşıma araçlarında yolcu taşıma kapasitesinin

%50'si oranında yolcu taşınacak salgın önlemleri kapsamında yolcu taşımacılığı yapan firmalara yönelik de bir dizi önlem alınmıştır. İçişleri Bakanlığının 23 Mart 2020 tarihinde yayımladığı Genelgeye bağlı olarak il ve ilçelerdeki tüm şehir içi ve şehirlerarası çalışan toplu taşıma araçlarında yolcu taşıma kapasitesinin %50'si oranında yolcu taşınması yapılmıştır. Araç içindeki yolcuların birbirleriyle temasını engelleyecek şekilde oturmaları denetlenmiştir. Ayrıca firmalara yapacakları seferlerde 65 yaş ve üzeri yolcuları taşımamaları talimatı verilmiştir. Her seferden sonra otobüslerde temizlik ve dezenfekte işlemlerini titizlikle yapmaları bildirilerek, mola yerlerindeki temizlik ve hijyen şartları, hastalık şüphesi bulunan yolcu olması durumunda alınması gereken tedbirler ve bu yolcuların seyahati nasıl tamamlayacağı gibi tüm seyahat süreçlerini içeren tedbirlere uymaları bildirilmiştir (TC. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2020). İçişleri Bakanlığı'nın yayımladığı genelgeye göre, 6 Eylül 2021 (dahil) tarihinden itibaren iç hat uçuşlarımızda check-in sırasında HES kodu aracılığıyla aşı/geçirilmiş hastalık veya azami 48 saat önce yapılmış negatif sonuçlu PCR testi şartı aranmıştır. T.C Sağlık Bakanlığı'nın belirlediği kriterler çerçevesinde, bakanlıkça kabul gören aşuların uçuşa kabul kriterlerini karşılaması için; tek doz, diğer aşular için iki doz aşı olunması ve son doz üzerinden 14 gün geçmesi gerekmektedir. COVID-19 bağışıklığı bulunan kişiler için aşı ve PCR testi gerekmemektedir. COVID-19 hastalığını geçirmiş olup, pozitif sonuçlu PCR testinin üzerinden en fazla 180 gün geçmiş olan yolcularımız bağışık kabul edilmiştir. COVID-19 geçirmiş olan yolcularımız için, PCR pozitif test sonucunun üzerinden en az 14 gün geçtikten sonra süre sınırı olmaksızın tek doz aşı uygulaması yeterli bulunmuştur. Uygulama, 18 yaş (18 yaşından gün almış) ve üzeri tüm yolcularımız için geçerli olmuştur. Uygulamaları ile de seyahat etmek isteyen yolculara karşı alınan önlemler ile de covid-19 salgını sürecinde seyahatlerini gerçekleştirebilmektedirler (TC. İçişleri Bakanlığı, 2020). Özellikle PTT üzerinden verilen ve büyük bölümünü ödeme işlemlerinin oluşturduğu hizmetlerimiz de salgın önlemleri kapsamında revize edilmiştir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığınca belirlenen 2 milyon aileye yardımlar 01.04.2020 tarihi itibari ile ödenmeye başlanmıştır (TC. Ulaştırma ve Alt Yapı Bakanlığı, 2020;5). İŞKUR ödemeleri için yapılan yeni uygulama ile tüm hak sahiplerine 3 alternatif seçenek sunulmuş; kayıtlı konut adresine, PTT Bank hesabına veya diğer banka IBAN hesabına gönderilmesini talep edebilme imkanı sağlanmıştır. Emekli maaş müşterilerinin promosyon yenileme başvurularının sistem üzerinden otomatik yapılması, 65 yaş üstü maaş/sosyal yardım ödemelerinin konutta ödenmesi temin edilmiştir. Emekli maaş müşterilerinin promosyon taahhüt süre bitim bilgisinin de çağrı merkezi kanalı ile paylaşılması sağlanmıştır (TC. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2020;6).

Havayollarımız için borç erteleme ve indirimler gerçekleştirildi. Sektörün mali yönden desteklenmesi yönünde ise; Havayolu sefer iptallerinden dolayı işletmecilerin "slothistoric" hak kaybına uğramaması için gerekli tedbirler alınmıştır. Havalimanı, Terminal ve Yer Hizmetlerine ait işletmelerin ruhsat ve temdit ödemeleri uçuşların başlamasından 3 ay geçtikten sonra ödenecek şekilde ertelenmiştir. Böylece sektörün ödemesi gereken yaklaşık 38 Milyon TL borç ötelenmiştir. Ayrıca Havayollarımızın Eurocontrol'e olan yaklaşık 30 Milyon Avro borcu da ertelendirilmiştir. Hizmet tarifemizde yer alan diğer hizmetlerin ücretlerinde bu yıl için % 50 indirimle gidilerek sektöre yaklaşık 7 milyon TL katkı sağlanmıştır. Tüm Sıcak Hava Balonu ile yapılan turistik faaliyetler ile taşımacılık faaliyetleri iptal edilmiş, balon işletmelerinin ruhsat ve temdit ödemelerine ait yaklaşık 15 Milyon TL tutarındaki alacak 1 yıl ertelenmiştir. Havayolu Yolcu Haklarına ait yönetmelikte yapılan düzenleme ile havayollarından bilet iade kaynaklı nakit çıkışı geçici bir süre için kontrol altına alınarak yaklaşık 750 Milyon Dolarlık bir meblağın şirketlerden kontrolsüz bir şekilde çıkışı engellenmiş, diğer taraftan da uçuşların başlamasından 2 ay sonra bilet iadelerinin yapılması yolcu hakları bakımından garanti altına alınmıştır. Tüm dünya ile birlikte ülkemizin de içinde bulunduğu pandemi karşısında hızla önlemlerini alan Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı; hava, kara ve deniz ulaşımı ile bu alanda faaliyet gösteren kişi ve kurumlara yönelik tüm ek tedbirleri de hayata geçirerek, uyulması gereken kurallar konusunda bilgilendirmelerde bulunmuştur (TC. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, 2020; 7).

Covid-19 Pandemisi ile birlikte ulaşım sektörünü de içine alan ve yakıt kullanımındaki enerji içerisindeki petrol ve doğalgaz tüketimleri de etkilenmiştir. Özellikle hava ve karayolu ulaşım sektörlerindeki şirketlerin kar marjlarındaki düşüşleri ve maliyet artışları ön plana çıkmıştır. Türkiye'de Covid-19 Pandemisi'nin kapanma tedbirleri alınmasından sonra ulaşım sektörlerine bağlı olarak yapılan spor müsabakalarının seyircisiz oynanması, yurt dışına çıkışların kısıtlanması, eğitim faaliyetlerine uzaktan yapılması ve hizmet sektöründeki bir çok işletmenin kapanması, kamu çalışanları için uzaktan çalışma izinlerinin verilmesi, şehirlerarası ulaşımın kısıtlanması özellikle petrol ve doğalgaz talebini olumsuz yönde etkileyerek ve diğer yenilenebilir enerji kaynaklarında kullanımın artmasına etkisi olmuştur. Covid-19 Pandemisinin pozitif etkisi olarak enerji arzı yönünden Türkiye için bakıldığında petrol ve doğalgaz üretimine yönelmesi kendi sınırları içerisinde yeraltı kaynak üretiminde hakimiyetini artırmaya çalışması gelişmekte olan ülkeler arasında teknolojik üretimde gelişmişliğini ve coğrafyasında hem sahada hem de siyasal anlamda etkin kullanımının olduğu görülmüştür. Aşağıdaki şekillerde Türkiye'nin enerji kullanım yüzdeleri belirtilmiştir.

2021 Yılı Ocak Ayı Sonu İtibariyle Lisanslı Elektrik Kurulu Gücünün Kaynak Bazında Dağılımı s.2 (%)¹

5.5. Covid-19 Pandemisinin Turizm, Tarım Sektörlerindeki Sayısal Uçurum Süreci

Covid-19 virüsü henüz pandemi ilan edilmemişken bile ülkeler çeşitli önlemler almaya başlamıştır. Bu önlemlerin başında da turizm sektörünün olumsuz etkilenmesindeki nedeni ise insanların kalabalık gruplar halinde bir araya gelmesinin engellenmesi gelmektedir. Turizm sektöründeki tatil yerlerine yapılan rezervasyonlar, turizm alanları ve turizm kongrelerine etkileri en fazla görülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı tarafından yayınlanan öneriler ile yurtdışına seyahati iptal etmek, yurt dışından dönenlere 14 günlük karantina uygulamak, kişisel eşyaları ortak kullanmamak, tokalaşmak ve sarılmak gibi yakın temaslardan kaçınmak ve kütüphane, müze, turizm yerleri, alışveriş merkezlerinin kapanması olmuştur. Açıklanan önlemler ile evde kal çağrısında bulunulmuş ve turizm sektörü Covid-19 Pandemisi'nden etkilenmiştir. Sosyal mesafeye dikkat edilmesi yönünde vatandaşlara uyarı yapılmıştır. Türkiye'de ise dünyada alınan bu önlemlere ek olarak alınan bir önlem ile restoran ve lokantaların tüm iç ve dış mekanlarında yemek yasaklanmıştır (T.C. İçişleri Bakanlığı (2020)). Bu önlem ile birlikte restoran ve lokantalar yalnızca paket servis ve gel-al şeklinde hizmet vermiştir. Covid-19 Pandemisinin etkisi ile turizm sektörü de Türkiye'de olumsuz etkilenmiştir.

Türkiye; turizm geliri Ocak, Şubat ve Mart aylarından oluşan 2020 yılı 1. çeyrekte bir önceki yılın çeyreğine göre %11,4 azalarak 4 milyar 101 milyon 206 bin dolar olmuştur. Turizm gelirinin (cep telefonu dolaşım ve marina hizmetleri hariç) %80,6'sı yabancı ziyaretçilerden, %19,4'ü ise yurt dışında ikamet eden vatandaş ziyaretçilerinden elde edilmiştir. Ziyaretçiler, seyahatlerini kişisel veya paket tur ile organize etmişlerdir. Bu çeyrekte yapılan harcamaların 3 milyar 564 milyon 760 bin dolarını kişisel harcamalar, 536 milyon 445 bin dolarını ise paket tur harcamaları oluşturmuştur. 2019 yılının Ocak, Şubat ve Mart aylarında 1. çeyrekteki ziyaretçi sayısı, 2020 yılının 1. çeyreğinde Ocak, Şubat, Mart aylarında %15,1 azalmıştır. Türkiye'den çıkış yapan ziyaretçi sayısı 2020 yılı 1. çeyreğinde bir önceki yılın aynı çeyreğine göre %15,1 azalarak 5 milyon 639 bin 413 kişi olmuştur. Bunların %82,2'sini 4 milyon 635 bin 845 kişi ile yabancılar, %17,8'ini ise 1 milyon 3 bin 658 kişi ile yurt dışında ikamet eden vatandaşlar oluşturmuştur.

Türkiye'de virüsün yayılmaya başlamasının ardından turizm sektöründe alınan önlemlerden birisi de ulusal ve uluslararası turizm kongrelerinin iptal edilmesi sayılmıştır. Bunun sebebi olarak turizm kongrelerinin farklı ülke ve farklı şehirlerden pek çok delege ve katılımcının bir araya geldiği organizasyonlar olmasıdır. Pandeminin dünya genelinde kongre turizmini ciddi oranda etkileyeceğini göstermiştir. Türkiye son yıllarda kongre turizmi açısından bir düşüş yaşamaktadır. Pandemi öncesi 2020 yılı için Türkiye'de kongre turizmi için artış yönünde hedefler konulurken pandemi nedeni ile bu ivme kongre turizmini bir anda ters yönlü etkilenmiştir. Pandemi sürecini en iyi yöneten ülkelerden birisi Türkiye'nin olduğu düşünüldüğü zaman bu süreci fırsata çevirebilir. Türkiye virüsün başladığı dönemden itibaren pek çok ülkeye tıbbi yardım göndererek dünya genelinde büyük bir takdir toplamıştır. Dünya kamuoyunda oluşan bu pozitif algı iyi bir şekilde değerlendirilmelidir. Dünya kamuoyu pandemi sürecinde Türkiye'deki sağlık sisteminin kalitesini de görerek Türkiye'ye karşı olumlu bir görüş içerisine girmiştir. Türkiye oluşan bu olumlu imajı ve dünya kamuoyunun ilgisini bir fırsata çevirmelidir. Covid-19 ve olası diğer pandemiler için gerekli önlemler alınarak dünya kamuoyuna Türkiye'nin kongreler için güvenli bir ülke olduğu algısı yaratılmalıdır.

¹ <https://www.enerji.gov.tr/s2>
Erişim Tarihi:22.04.2022

Covid-19 Pandemisinin etkilediği sektörlerden biri de tarım sektörü olmuştur. Tarım sektörü daha çok kırsal alanlarda yapıldığında dolayı diğer sektörlerle göre çok fazla etkilenmemiştir. Tarımsal alanlarda çalışan çiftçiler, mevsimlik işçilerin tarım sektöründe üretimleri devam ettirmeye çalışsa da alınan tedbirler ve kapanma süreçlerinde dünyadaki ülkeler gıda ithalat ve ihracatı bakımından üretilen ürünlerin tüketilmemesi sonucunda talepte azalmalar meydana gelmiştir. Türkiye' de Covid-19 Pandemisinin ilk vakası görüldükten sonra üretilen ürünlerin insan sağlığı açısından tedarik aşamasında çok önemli tedbirler alınmıştır. Bu tedbirler kapsamında;

- ✓ Yerli tohum ve yerli gıda üretimine yönelik teşvikler verilmiştir,
- ✓ Çiftçilerin borçlarının ertelenmesine borcu olan çiftçilerin ve üreticilerin silinmesine yönelik politikaların başlatılmış,
- ✓ Kırsal kesimdeki küçük aile çiftçilerine sürdürülebilirliğin sağlanması için desteklemeler vermeye çalışılmış,
- ✓ Tarım işçilerinin dünya da gelişen teknolojik üretim sistemleri kapsamında eğitimler vermeye önem verilmiş,
- ✓ Bilgi iletişim teknolojilerinin kullanımı ile Covid-19 virüsünün yayılmasının en az indirmek için üretilen ürünleri bilgisayar, internet ağı kullanımı ile tüketicilere güven sağlanarak üretilen ürünlerin tek elden tedarik ve pazarlama imkanları geliştirmeye çalışılmış,
- ✓ Tarım sektöründeki arzı korumak ve talebi artırmak için bilgi iletişim teknolojileri ile Türkiye genelinde ve pazarlama sektöründe üretilen ürünlerin tüketiciye en kısa zamanda ulaşması açısından altyapı çalışmaları yapılmış ve özendirilmiştir.

6. SONUÇ

Ülkelerin sosyal ekonomik ve bilgi düzeylerini etkileyen bilgi iletişim teknoloji kullanımı içerisinde yer alan bilgisayar kullanımı, internete erişim ağı sayısal uçurum kavramı ile ortaya çıkmıştır. Sayısal uçurum kavramı ile gelişmiş, gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkeler yenilik, eğitim, bilgi ve iletişim teknolojileri yatırımlarını kapsamaktadır. Gelişmişlik seviyelerini artırmak amacıyla, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler de bilgisayar teknolojilerini geliştirmek ve bilgi ekonomisi içerisinde yer almak için kullanımlarını artırmışlar ve sayısal uçurumu azaltmaya yönelmişlerdir. Dünya genelinde bilgi teknolojilerinin yoğun olarak kullanılması ile birlikte bilgi ekonomisinde ileri olan ülkelerin yanı sıra kentlerinin de sosyal ve ekonomik gelişimini sağladığı bilinmektedir. Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte yaşanan hızlı değişim, kent ekonomilerini gittikçe güçlendirmiş ve kentler arasında rekabetin belirleyici faktörlerinden olmuştur. Bu nedenle kentlerin rekabet gücünü artırmak için bilgi yoğun sistemleri geliştirmeye yoğunlaşması büyük önem taşımaktadır. Türkiye'de gelişmekte olan ülkeler kapsamında bilgi iletişim ve teknoloji kullanımı ve üretiminde Covid-19 Pandemisi sürecinde sağlık, eğitim, ulaşım, enerji, tarım ve turizm sektörlerini gelişen teknolojisi ile sayısal uçurum kavramını en az hisseden ülkeler arasında olmuştur. Pandemi sürecini ülke içerisinde iyi bir şekilde yöneten Türkiye, Bilgi İletişim Teknolojileri üretimi kapsamında her sektörde kullanarak bireyler arasındaki dijital kullanım oranını en aza indirmeye çalışmıştır.

Bu çalışmada; 2019 Aralık ayı içerisinde Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan Covid-19 Pandemisi ile dünyada ve Türkiye'deki bilgi iletişim teknoloji kullanımı, ülkelerin ve bölgelerin arasındaki sayısal uçurum ele alınmıştır. Türkiye'de Covid-19 Pandemi döneminde hane halkları, eğitim, sağlık, ulaşım, enerji, tarım, lojistik ve turizm sektörlerine etkileri üzerinde konular ele alınarak sayısal uçurumun gösterdiği eşitsizlikler ortaya konulmuştur. Bu sebeple gerekli çalışmalar yapılarak Türkiye'nin sektörlerdeki düşüşler tersine olumlu yöne çevrilebilir.

KAYNAKÇA

1. Alkan, Mustafa ve Canbay, Cafer, (2004), *Cenevre'den Tunus'a Dünya Bilgi Toplumu Zirvesi*, Türkiye Biliim Dernei 21.Ulusal Biliim Kurultay, 291-300. <http://kurultay.tbd.org.tr/sayfa-290-332.pdf>, Erişim Tarihi: 17.12.2021
2. Ayman, Y. (2006). *Kongre turizmi ve fuar organizasyonları*, Vol.9, No.3 (2021) Ankara: Detay Yayıncılık. Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi ve Bu Değişkenlerin Demokrasi Bilinciyle İlişkisi Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
3. AYTUN, Cengiz (2006). *Enformasyon toplumu sürecinde dijital bölünme kavramının anlamı ve önemi* inet-tr'06, - XI. Türkiye'de İnternet" Konferansı Bildirileri 21 - 23 Aralık 2006 TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Ankara 50(2), 3-6
4. BARBET, Philippe and COUTINET Nathalie (2001): *Measuring the Digital Economy: State-of-the-Art Developments and Future Prospects*, Communications & Strategies, 42(2).<http://www.idate.gr/an/publi/revu/num/n42/pbnc_a.html> Erişim Tarihi: 28.12.2021
5. BBC News . (2021, Ocak 31). <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55877958>, Erişim Tarihi: 12.28.2021

6. CID (2002): *The Global Information Technology Report 2001-2002: Readiness for the Networked World*, Center for International Development at Harvard University, <http://www.cid.harvard.edu/er/gitr2002_press.html> Erişim Tarihi: 17.12.2021
7. CORROCHER, Nicoletta and Andrea ORDANINI (2002): *Measuring the Digital Divide: A Framework for the Analysis of Cross-country Differences* Journal of Information Technology, 17(1), 9-19.
8. CÖMERT, Menekşe (2021). *Covid-19 Pandemisinin Dünya ve Türkiye Kongre Turizmi Gelirlerine Etkisinin Değerlendirilmesi*, Journal of Tourism and Gastronomy Studies. 2021, 9 (3), 2259-2271 https://jotags.org/2021/vol9_issue3_article44.pdf- 1-6, Erişim Tarihi: 19.03.2022
9. DASGUPTA, Susmita and others (2001): *Policy Reform, Economic Growth, and the Digital Divide: "An Econometric Analysis"* World Bank, Development Research Group Working Paper, <http://econ.worldbank.org/files/1615_wps2567.pdf> Erişim Tarihi: 28.12.2021
10. Eke, E. Kişi, M. Ve Uğurluoğlu, D. (2019). *E-sağlık uygulamalarının farkındalığına yönelik bir araştırma*. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(2), 510-522.
11. E-NABIZ. (2018). : <https://enabiz.gov.tr/document/KILAVUZ.pdf> , Erişim Tarihi: 12.22.2021
12. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı. <https://www.enerji.gov.tr/> Erişim Tarihi:22.03.2022
13. ERTEN P. (2019). Dijital Bölünme. Uluslararası Eğitim ve Bilim Teknoloji Dergisi. vol.5 No.1 (1)
14. ITU (International Telecommunication Union). (2018). ICT Development index 2017. <https://www.itu.int/net4/ITU-D/idi/2017/index.html>. Erişim Tarihi: 17.12.2021
15. Keniston, Kenneth, (2003). *Four Digital Divides*: http://www.mit.edu/people/kken/PAPERS/Intro_Sage.html Erişim Tarihi: 17.12.2021
16. KESER, Hilal (2020). <https://btsoekonomi.com/haber-detay/covid-19-salgini-surecinde-lojistik-sektoru-> Erişim Tarihi: 18.02.2022
17. Keyiflibilgi.(2022).[https://www.keyiflibilgi.com/yaziyi-kimler-ne-zaman-ve-nasil-buldular/-](https://www.keyiflibilgi.com/yaziyi-kimler-ne-zaman-ve-nasil-buldular/) Erişim Tarihi:19.02.2022
18. McCONNELL INTERNATIONAL (2001): *Ready? Net. Go! Partnerships Leading the Global Economy*”, May 2001. <<http://www.mcconnellinternational.com>> Erişim Tarihi:12.01.2022
19. Menou , Michel J. (2001). *The Global Digital Divide; beyond hICTeria*, Aslib Proceedings, Vol.53, April, No.4, 112-114.
20. Özkoçak, V., Koç, F., ve Gültekin T. (2020). *Pandemilere antropolojik bakış: koronavirüs (covid-19) örneği*, Turkish Studies, 15(2), 1183-1195.
21. ÖZTÜRK L. (2002). *Dijital uçurumun küresel boyutları*. Dergipark cilt. 2, sayı 1, 1-5.
22. QUIBRIA, M.G. et al (2003): *Digital Divide: Determinants and Policies With Special Reference to Asia*. Journal of Asian Economics, 13, 811- 825.
23. Recro digital marketing (23.04.2021) <https://recrodigital.com/dijital-2021-raporunda-turkiye-ve-dunyada-internet-ve-sosyal-medya-kullanimi-karsilastirmasi>, Erişim Tarihi: 28.02.2022
24. RODRIGUEZ, Francisco and Ernest J. WILSON III (2000): *Are Poor Countries Losing the Information Revolution?* World Bank, The Information for Development Program Working Paper, May 2000. Erişim Tarihi: 19.03.2022
25. Ryder , M. (2003) <https://muhas.org/bilgi-okuryazarokuryazarlg-kavramn-hic-duydunuz-mu.html?page=7> Erişim Tarihi: 28.12. 2021
26. Sabim.(2020).<https://www.saglik.gov.tr/TR%2C11429/temel-amac-ve-hedefimiz.html> Erişim Tarihi: 08.12.2021
27. T.C. İçişleri Bakanlığı (2020). 81 İl Valiliğine Lokanta, Restoran, Kafe vb. İşyerleri; Park, Piknik Alanları; Mesire Yerleri ve Giyim Pazarları Genelgesi, <https://www.icisleri.gov.tr/81-il-valiligine-lokantarestoran-kafe-vb-isyerleri-park-piknik-alanlari-mesire-yerleri-ve-giyim-pazarlari-genelgesi-> Erişim Tarihi: 18.12.2021
28. Telekomünikasyon Kurumu(2002).<https://www.btk.gov.tr/uploads/pages/slug/sayisal-ucurumun-onlenmesi.pdf>- Erişim Tarihi: 24.12.202
29. Tosun N. (1994). *Kongre turizmi ve ekonomik getirileri*, Turizm Dünyası Dergisi, 56.

30. TÜBİSAD,(2021). https://www.tubisad.org.tr/tr/images/pdf/tubisad-e-commerce_impact_assessment-launchpresentation.pdf-, Erişim Tarihi: 12.12.2021
31. TUBİTAK (2002:10). http://turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/bilgi_toplumu.pdf-, Erişim Tarihi: 22.12.2021
32. Türk Dil Kurumu (2020). Kongre tanımı. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/pdf->. Erişim Tarihi: 22.12.2021
33. Türk Hava Yolları (2020). Ulusal ve uluslararası seyahat kısıtlamaları. <https://www.turkishairlines.com/tr-tr/duyurular/coronavirus-salgini/seyahat-kisitlamalari> Erişim Tarihi: 27.12.2021
34. Türk Hava Yolları (2020). Yeni Koronavirüs (COVID-19) döneminde seyahat güncellemeleri.<https://www.turkishairlines.com/tr-int/duyurular/coronavirus-salgini/> Erişim Tarihi: 12.12.2021
35. Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (2020) Erişim adresi: <https://www.uab.gov.tr/ulastirma-ve-altyapi-bakanligimiz-tarafından-alinan-covid-19-tedbirleri>, Erişim Tarihi: 22.12.2021
36. Türkiye Cumhuriyeti Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı(2020) Erişim adresi: <https://www.uab.gov.tr/ulastirma-ve-altyapi-bakanligimiz-tarafından-alinan-covid-19-tedbirleri>, Erişim Tarihi: 12.12.2021
37. Türkiye İstatistik Kurumu.(2020, Nisan 30). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turizm-Istatistikleri-I.-Ceyrek:-Ocak---Mart,-2020-33672-> Erişim tarihi: 20.03.2022
38. Türkiye İstatistik Kurumu.(2020,Ağustos25). Erişim adresi: [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanım-Arastirmasi-202033679#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=%C4%B0internet%20kullan%C4%B1m%20oran%C4%B1%202020%20y%C4%B1%C4%B1nda,%73%2C3%20oldu%C4%9Fu%20g%C3%B6r%C3%BCld%C3%BC,](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanım-Arastirmasi-202033679#:~:text=T%C3%9C%C4%B0K%20Kurumsal&text=%C4%B0internet%20kullan%C4%B1m%20oran%C4%B1%202020%20y%C4%B1%C4%B1nda,%73%2C3%20oldu%C4%9Fu%20g%C3%B6r%C3%BCld%C3%BC,) Erişim Tarihi: 12.12.2021
39. Uluslararası Taşımacılık ve Lojistik Hizmet Üretenleri Derneği (UTİKAD) (2021). <https://www.utikad.org.tr/images/HizmetRapor/turkiyedeeticaretveihracatgelisimpotansiyelivelojistiksurecler-05853.pdf->, Erişim Tarihi: 06.12.2021
40. WOLFF, Laurance ve Soledad MACKINNON (2002): “*What is The Digital Divide?*” TechKnowLogia, July - September 2002, 7-9.
41. YILDIZ, Hatice (2011) *İlköğretim Öğrencilerinin Sayısal Uçurum Düzeylerinin* Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H. U. Journal of Education) 29(3), 220-235 (2014). <http://www.efdergi.hacettepe.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/75-published.pdf> Erişim Tarihi: 19.03.2022
42. YILDIZ, Hatice- SEFEROĞLU, Süleyman Sadi (2012). *Sayısal uçurum üzerine karşılaştırılmalı bir inceleme*, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/157362>, 111-113 https://yunus.hacettepe.edu.tr/~sadi/yayin/Bilisim12_Yildiz-Seferoglu_SayisalUcurum-Karsilastirma.pdf-, Erişim Tarihi: 19.03.2022
43. Emine Meltem AYHAN (Fotoğrafçı) Görüşme Tarihi: 13.06.2021

ARTICLE TYPE

Research Article

SUBJECT AREAS

Education Management

Article ID

62982

Article Serial Number

2

Received

14 May 2022

Published

31 JULY 2022

Doi Number

<http://dx.doi.org/10.29228/ASRJOURNAL.62982>

How to Cite This Article:

Kekeç, K. & Üstün, A. (2022). "Açık Öğretim Lisesinde Öğrenim Gören Öğrencilerin Eğitimde Karşılaştıkları Sorunların Akademik Başarılarına Etkileri", International Academic Social Resources Journal, (e-ISSN: 2636-7637), Vol:7, Issue:39; pp:722-731.

Academic Social Resources Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Açık Öğretim Lisesinde Öğrenim Gören Öğrencilerin Eğitimde Karşılaştıkları Sorunların Akademik Başarılarına Etkileri

The Effects of The Problems Encountered in Education on The Academic Achievement of The Students Studying in Open High School

Kadir KEKEÇ Ahmet ÜSTÜN

Yüksek Lisans Öğrencisi. Amasya Üniversitesi, SBE, Eğitim Ynetimi ABD, Amasya, Türkiye
Prof. Dr. Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Amasya, Türkiye

ÖZET

Bu araştırmanın temel amacı, açık öğretim lisesinde eğitim gören çeşitli demografik özelliklere sahip kişilerin açık öğretim lisesini neden ve ne sebeplerle tercih ettikleri, bu konu hakkında ne gibi sorunlarla karşılaştıkları ve yaşadıkları bu sorunların akademik veya diğer hedeflerine ne yönde etki ettiğini anlamak ve incelemektir. Araştırma örneklemini çeşitli amaçlarla açık öğretim lisesinde eğitim gören 8 öğrenci oluşturmuştur. Bu araştırma nitel araştırma kapsamında yarı yapılandırılmış görüşme formu ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma modeli nitel araştırma desenlerinden biri olan olgu bilim (fenomonoloji) araştırma olarak belirlenmiştir. Veriler betimsel ve içerik analizi teknikleri ile analiz edilmiştir. Araştırmada yer alan açık lise öğrencileri yaşadıkları sorunlara dair çeşitli örnekler ve bunların bireysel hedeflerine etkilerine dair farklı nedenler sunmuşlardır. Katılımcılara, açık öğretim lisesi okumalarının nedenleri, gelecekteki eğitim odaklı veya eğitimleriyle alakalı hedefleri, örgün eğitim ve yaygın eğitim arasındaki farklara dair düşünceleri ve genel olarak açık öğretim lisesine dair fikirleri ile alakalı sorular sorulmuştur. Gösterilen sorunlar arasında AÖL derslerinin zorluk seviyeleri, öğrencilerin yaş ve çalışma durumları sebepleriyle eğitimlerini tamamlamaması - tamamlamakta zorlanması ve çeşitli faktörlerin olduğu ortaya çıkmıştır. Öğrencilerden kendilerinin veya başkalarının yaşadıkları sorunlara dair çeşitli önerilerde bulunmaları istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Açık Öğretim Lisesi, Yaygın Eğitim, Uzaktan Eğitim

ABSTRACT

The purpose of this research was to deeply analyze the views of primary school teachers about the effects of refugee students and the problems they face on the academic success of other students. The reserch sample for this consists of 8 primary school teachers. This research was conducted using semistructured interview form in scope of qualitative research. The research was completed by using the phenomenology design, a type of qualitative research design. The findings were analyzed using descriptive and content analysis techniques. Primary school teachers that participated in the research expressed the problems they face in regards to refugee students as communication problems, problems of adaptation, grouping, aggressive behaviors, disrupting the order of class, slowing down the pace of lectures and aggravating the classroom management for teacher. It was found out that these problems the teachers face impacts the classroom management and academic success in school in a meaningful way. In accordance with the findings, some suggestions as opening orientation training courses, giving mandatory Turkish language lessons, opening adaptation classes or distributing the students over the classes according to their academic successes were given.

Keywords: Open High School, Non-Formal Education, Distance Education

1. GİRİŞ

Açık öğretim kavramına dair ilk emare neredeyse üç yüz yıl önce Amerika kıtasında Caleb Philips isimli stenografin bir gazete ilanı ile başvurulara stenografi dersleri vereceğini ilan etmesiyle görülmüştür. Mektuplaşma ile başlayan açık öğretimin günümüze kadar birçok kere evrim geçirmesi, çağının teknoloji ve anlayışına göre değişmesi ve örgün eğitimle kol kola süren ilerlemesi de sonraki üç yüz yıl boyunca görülmüştür. Günümüzde tüm ülkelerin milli eğitim sistemleri, özel disiplinler ve eğitim-öğretime dair diğer her alanda açık öğretimin bir izi ve etkisi görülebilir. Açık öğretimin ne kadar etkili olabildiği, örgün eğitime göre avantajları ve dezavantajları, öğrenci ve öğretmen için etkisi gibi konular da bu süreçte tartışılmalı konuların başında gelmiştir.

Türk Eğitim Sisteminde geleneksel ve yaygın anlayışa göre bir çocuk, okul kaydının başlayacağı Eylül ayının sonu itibariyle 69 yaşını doldurmasıyla 12 yıllık örgün eğitim hayatına başlamaktadır. 8 senelik bir ilk ve ortaöğretim süreci sonrası lise eğitimine geçmektedir. 4 yıl süren lise eğitiminde, lisenin türüne (Anadolu, Fen Lisesi, Güzel Sanatlar, Spor, Sosyal Bilimler, Mesleki ve Teknik ve İmam Hatip Liseleri) göre belirli programlara göre bir eğitim alan birey yasaların zorunlu kıldığı örgün eğitimi tamamlamış sayılır. Fakat gerek ekonomik gerek sosyal gerekse psikolojik-fiziksel veya diğer sebeplerden dolayı lise öğrenimine başlayamamış veya da başlayıp tamamlamamış kişiler Açık Öğretim Lisesinde eğitimlerini tamamlamaya devam etmektedirler. Bu kişilerin Açık öğretim Lise diplomasına hak kazanma istekleri ve amaçları farklı sebeplerden kaynaklanabilir. Bazı öğrenciler yalnızca lise diploması ve getirdiği imkanları kullanmak isterken, akademik olarak lise eğitiminden daha fazlasına ulaşmak isteyenlerde bulunmaktadır. Bu çalışmada da açık öğretim lisesinde okuyan kişilerin hangi sebeplerle örgün eğitim yerine açık öğretim lisesini tercih ettiği, akademik hedefleri, bu hedeflere ulaşmalarında ne gibi faktörlerin etken olduğu ve yaşadıkları zorluklara dair bir perspektif kazanmaya ve bu duruma dair bir çıkarım yapılmaya çalışılacaktır.

1.1. Araştırmanın Amacı

Yaklaşık yarım asırdır faaliyette olan ve çeşitli sebeplerden örgün eğitimden kopan veya kopmak zorunda kalan çeşitli yaş gruplarından kişilerin akademik veya kişisel hedeflerini anlamak, açık öğretim lisesinde verilen eğitimin

bu hedeflerle ne kadar örtüştüğünü belirlemek ve açık öğretim lisesi öğrencilerinin yaşadıkları sorunlara dair bir fikir edinmek amacıyla katılımcılara çeşitli sorular sorulmuştur. Bu sorular şu şekilde sıralanmıştır:

- ✓ Açık liseyi neden tercih ettiniz?
- ✓ Size göre açık lise ile örgün eğitim (yüz yüze dersler) arasında nasıl farklılıklar var?
- ✓ Sizce açık lisenin avantajları ve dezavantajları nelerdir?
- ✓ Açık lise eğitimlerini nasıl alıyorsunuz?
- ✓ Açık lisede eğitim görürken karşılaştığımız temel sorunlar nelerdir?
- ✓ Karşılaştığımız bu sorunların sizce nedenleri nelerdir?
- ✓ Bu sorunlar eğitim hedeflerinizi nasıl etkiledi? Bu sorunların açık liseden aldığımız eğitimin kalitesine nasıl bir etkisi olduğunu düşünüyorsunuz?
- ✓ Size göre bu sorunlar için ne gibi önlemler alınmalıdır?
- ✓ Açık liseyi bırakmayı hiç düşündünüz mü? Eğer düşündüyseniz sebepleri nelerdi?

1.2. Araştırmanın Önemi

Millî Eğitim Bakanlığının 2021 verileri göstermektedir ki Türkiye'deki sayısı 19 milyona yaklaşan öğrencilerin 1.580.764'ü açık öğretim kurumlarında eğitim görmektedir (Anadolu Ajansı, 2021). Çeşitli sebeplerle örgün eğitime devam edemeyen ve açık öğretim kurumlarında eğitim görmektedir olan öğrencilerin durumlarına dair yapılan literatürdeki önceki çalışmalar ve son yıllardaki ülkemizde ve dünyadaki değişen koşullar konuya dair güncel bir çalışmanın yapılabileceğini ve var olan durumun daha detaylı ve derinden incelenebileceğini göstermektedir. Bu çalışmada açık öğretim lisesi öğrencilerinin bizzat kendileri tarafından konuya dair fikirleri alınmış, kişisel, ekonomik, akademik vb. durumlarına ve problemlerine dair bir tablo çizilmiş ve bu durumlara dair önerileri ve düşünceleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu araştırma sonucu ortaya çıkan bulgular ile konu hakkında ileride yapılabilecek araştırmalar veya projelere dair farklı bakış açılarının ortaya çıkması hedeflenmiştir.

1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

- ✓ Bu araştırma çerçevesinde açık öğretim öğrencileri ile yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla yapılan görüşme 8 kişi ile sınırlandırılmıştır.
- ✓ Görüşme yapılan öğrenciler mümkün olduğunca farklı demografik çevrelerden seçilmiş olsa da son 6 yılda açık öğretim lisesinde eğitim gören kişilerle sınırlandırılmıştır.
- ✓ Araştırmada elde edilen bulgular görüşme formlarından elde edilen verilerle sınırlıdır.

1.4. Araştırmanın Varsayım

Açık öğretim lisesi öğrencilerinin yaşadıkları sorunlar ve bu sorunların akademik etkilerini tespit etme amacıyla yapılan bu çalışmada son 6 yılda açık öğretim lisesinde eğitim gören 8 kişi ile görüşülmüştür ve bu kişilerin yarı yapılandırılmış görüşme formundaki sorulara doğru, tarafsız ve samimi cevaplar verdikleri varsayılmıştır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Açık Öğretim Lisesi Tarihçesi

Türk eğitim sistemi için açık öğretim üzerinden diploma verilmesi 1958 yılında MEB'in okula gitmeden eğitimini tamamlamak isteyen kişilere hazırlık derslerinin içeriklerinin olduğu mektupların gönderilmesiyle başlamıştır. Bu sistem 1974 senesinde Mektupla Öğretim Okulu olarak isim kazanmıştır.

İlk olarak 5 Ekim 1992 tarihinde Film Radyo ve Televizyonla Eğitim Başkanlığı (FRTEB) nezdinde 12633 numaralı yazı yürürlüğüne kurulan Açık Öğretim Lisesi ise, uzaktan eğitimin televizyon, radyo ve mektup gibi günümüz teknolojisine göre daha hantal ve verimsiz medyalar üzerinden gerçekleştirilmiştir. İlk kurulduğu yıl 44.000'den daha yüksek bir rakamda öğrenci kaydı alan Açık Öğretim Lisesinde kredi ile sınıf geçme sistemi o günden bugüne devam etmektedir. İlk yılından itibaren ortaöğretimine devam edemeyen ve lise diplomasına sahip olmak isteyen kişiler tarafından yüksek talep görmesinin sonucunda, FRTEB'in yeniden yapılması uygun görülmüştür. Bünyesindeki Açık Öğretim Lisesinin kuruluşundan 6 ay geçmeden 24 Şubat 1993 tarihinde Film Radyo Televizyonla Eğitim Başkanlığı tekrardan yapılandırılmış ve daha güçlü ve kapsamlı bir yapıya bürünmüştür. Açık öğretim Lisesi, 1995-1996 öğretim yılında mesleki eğitimin de uygulandığı çok amaçlı liseleri de kapsayacak hale gelmiştir (Bozkurt, 2017).

1998 yılında 4369 numaralı kanun gereğince FRTEB ve Bilgisayar Eğitimi ve Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından verilen uzaktan eğitim-öğretim çalışmaları Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü çatısı altında

birleştirilmiştir. 2011 yılında 652 sayılı KHK ile Açık Öğretim Lisesi Müdürlüğü Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü çatısı altına geçmiştir. Kurulduğu günden beri kredili sistem üzerinden mezun veren Açık Öğretim Lisesi, müfredat bakımından örgün eğitim veren liseler ile paralel ilerlese de yapı ve işleyiş olarak daha farklı, merkezi ve serbest bir biçimde işlemektedir. 2006 senesinde alınan ve lise eğitimini 4 yıla çıkararak karar Açık Öğretim Lisesini de kapsamaktadır (MEB, 2020).

2.2. Açık Öğretim Lisesi Sistemi

Açık Öğretim Lisesine kayıt yapabilmek için bazı şartlar gerekmektedir. Kayıt yaptıracak öğrencinin, İlkokul ve Ortaokul mezunu, Ortaöğretim kurumlarına kayıt yaptırmış, mezun olmuş, herhangi bir yükseköğrenim kurumunu yarıda bırakmış veya mezun olmuş veya Türkiye’den başka bir ülkenin eğitim sisteminde eğitim almış olup, İl Millî Eğitim Müdürlükleri ya da Yurt Dışındaki Eğitim Müşavirlikleri tarafından Denklik Sertifikası almış olması beklenmektedir. Kayıt yaptırmak isteyen öğrenci için bir yaş sınırlılığı yoktur. Açık Öğretim Lisesi için devam etme zorunluluğu gibi bir zorunluluk da mevcut değildir.

2006 yılı itibarıyla Açık Öğretim Liseleri 4 yıllık ve 8 dönemlik bir eğitim vermektedir. Öğrencinin mezun olması için gereken bazı şartlar vardır. Buna göre, 18 yaş altı öğrenciler için en az 8, 18 yaş üstü öğrenciler için en az 5 dönem açık lisede öğrenim almak, kredi notunun 170 veya daha üzeri olması, ortak derslerden not sınırını ile geçmek veya muaf olmak, Dil ve Anlatım dersinin muaf sayılmaması nedeniyle bu dersten kesinlikle geçmek ve minimum bir dönem sınava girmiş olmak mezuniyet diploması almak için zorunludur. 8 dönem boyunca yeterli krediyi toplayamayıp veya asgari şartları sağlayamayıp mezun olamamış kişiler bu şartları sağlayana kadar Açık Öğretim Lisesi olarak öğrenci statüsüne devam edebilirler. Sınıfta kalmak veya atılmak gibi durumlar Açık Öğretim Lisesi için geçersizdir. Öğrenci başarısız olması halinde geçtiği dersi tekrar almak zorunda değildir. 18 yaş üzeri öğrenciler program bütünlüğünü bozmamak şartıyla bir dönemde en fazla 12 ders alıp erken (asgari 5 dönem okumuş olmak üzere) mezun olabilirler.

Açık Öğretim Lisesine kayıtlı öğrenciler derslere ilişkin kaynaklara Eğitim Bilişim Ağı (EBA) üzerinden erişebilmektedir. Öğrenciler ders kitaplarının dijital versiyonlarına, konu anlatımı videolarına, online deneme sınavlarına ve daha önceki sınavlarda çıkmış sorulara EBA üzerinden çevrimiçi olarak erişebilmektedir. Ayrıca Açık Öğretim Lisesine kayıtlar da tamamen dijital ve çevrimiçi ortamda yapılabilir (Sipahi, 2019).

Açık Öğretim Lisesi sınavları, 2020 yılı itibarıyla Covid-19 salgını sebebiyle kurumun web sitesi üzerinden uzaktan sınav şeklinde yapılmaktadır. Sınav sonuçlarının incelenmesi ve değerlendirilmesi MEB’e bağlı Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yapılır. Mezuniyet diploma ortalaması derslerin haftalık saatlerine oranına göre ölçülür. Öğrenci eğer tasdikname ile kayıt yaptırmışsa bu tasdiknamede geçerli olan notlar da bu ortalamaya dahil sayılır (MEB, 2020).

Örgün eğitim veren liselere paralel şekilde Açık Öğretim Lisesi de bünyesinde Mesleki Açık Öğretim Liseleri de bulunmaktadır. Mesleki Açık Öğretim Lisesi (MAOL) kapsamında 4 farklı okul türü bulunmaktadır. Bunlar Ticaret Meslek Lisesi, Endüstri Meslek Lisesi, İmam Hatip Lisesi ve Kız Meslek Lisesi olarak sıralanmıştır. MAOL öğrencileri, iki eğitim dönemi boyunca alanları ile alakalı işletmelerde beceri eğitimi dersleri görmektedirler. Haftalık 24 saat verilen bu ders diploma almak için zorunlu ve muaf olunmayan derslerdendir (Sipahi, 2019).

2.3. Açık Öğretim Lisesinin Önemi

Şahin (2017) yaptığı çalışmada Açık Öğretim Lisesinin neden tercih edildiğine dair bazı sonuçlara ulaşmıştır. Bu sonuçlara göre öğrencileri AÖL’e yönlendiren en büyük sebep bu sistemin öğrencilerin hem bir işte çalışıp hayatlarını idame ettirmek ve aile ekonomisine katkı yapmak için para kazanabilmeleri hem lise diploması almalarına imkân vermesidir. Ayrıca lise diplomasının AÖL sistemi üzerinden almanın daha kolay olduğunun düşünülmesi ve üniversite sınavına çalışmak isteyenler için daha rahat bir ortam sağlaması ve vakit tasarrufu yapmaları da gelen cevaplar arasındadır. Yavuz (2014) Açık Öğretim Lisesinin avantajlarını şöyle özetlemiştir;

- ✓ Okula devam ve akademik başarı arasındaki bağı yok eder.
- ✓ İstihdamın ve eğitimin bir arada devam etmesiyle ekonomik durgunluğu azaltır.
- ✓ Toplumdaki genel eğitim ve kültür seviyesi artar.
- ✓ Eğitimde fırsat eşitliği sağlar.
- ✓ Geleneksel eğitim anlayışını sarsarak, eski ve kalıplaşmış sorunlara teknolojinin ve farklı medyaların kullanımıyla yeni çözümler getirir veya buna teşvik eder.
- ✓ Eğitimi belirli bir yaş, imkân, demografik veya sosyo-kültürel geçmişten soyutlayarak her düzeyden ve her bölgeden kişiye açık hale getirir.

3. YÖNTEM

Bu araştırmayı gerçekleştirirken araştırmacı tarafından nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem ile araştırmacı, araştırmaya katılan kişilerin araştırma konusuna dair fikirlerini, geçmiş tecrübelerini, hislerini vb. diğer etkenleri ortaya çıkarmakta ve farklı yöntemlerle elde edilen bulguları destekleyebilmekte veya doğruluğunu test edebilmektedir (Yıldırım ve şimşek, 2016).

3.1. Araştırmanın Deseni

Bu araştırmanın desenini nitel araştırmanın alt kategorilerinden olgu bilim (fenomenoloji) oluşturmaktadır. Olgu bilim ile ele alınan olgular ve kavramlara dair bir tablo oluşturulur. Bunu yapmak için bu kavramlarla alakalı bireylerin fikir, düşünce, deneyim vb. aktardıkları kullanılır. Olgu bilim için esas hedef kavrama dair bir tanım yapmaktan ziyade o kavramın boyutlarını ve alt anlamlarını irdelemektir (Creswell, 2015).

3.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın katılımcıları 2022 yılı Nisan ayı itibariyle Amasya ilinde ikamet eden ve son 6 yıl içerisinde açık ğretim lisesinde ders görmüş 8 kişiden oluşmaktadır. Araştırmaya dair düşünceler, bulgular ve çıkarımların doğruluğu açısından katılımcılar karma yöntemle rastgele seçilmiştir.

Tablo 1. Araştırmanın alışma Grubunu Oluşturan Katılımcılar

Katılımcılar	Cinsiyet	Yaş	Açık ğretim Lisesi Durumu
K1	Kadın	46	Açık ğretim Lisesinde 1. Yılı
K2	Erkek	23	Açık ğretim Lisesi 2019 Mezunu
K3	Erkek	28	Açık ğretim Lisesi 2021 Mezunu
K4	Kadın	35	Açık ğretim Lisesi 2021 Mezunu
K5	Erkek	34	Açık ğretim Lisesi 2021 Mezunu
K6	Kadın	30	Açık ğretim Lisesinde 1. Yılı
K7	Erkek	35	Açık ğretim Lisesi 2020 Mezunu
K8	Erkek	23	Açık ğretim Lisesinde 5. Yılı

3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Verilerin toplanması amacıyla yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuştur. Bu form 8 açık ğretim lisesi öğrencisine uygulanmıştır. Formdaki sorulara dair literatür incelenmiş ve kapsam geçerliliği test edilmiştir. Katılımcılara konuya dair fikirlerini almak amacıyla 9 soru iletilmiştir. Gelen cevaplar içerik-analiz ve betimsel-yorumlayıcı teknikleri kullanılarak analiz edilip sunulmuştur.

4. BULGULAR

4.1. Katılımcıların Açık ğretim Lisesini Tercih Etme Sebeplerine Dair Bulgular

Araştırmacı tarafından katılımcılara, açık ğretim lisesinde öğrenim görmelerinin sebeplerini anlamak amacıyla ‘‘Açık liseyi neden tercih ettiniz?’’ sorusu iletilmiştir. Katılımcılardan bu soruya gelen yanıtlar doğrultusunda ortaya çıkan tablo aşağıdaki gibidir:

Tablo 2. Katılımcıların Açık ğretim Lisesini Tercih Etme Sebepleri

TEMA	F	%
Ailevi Sebepler	2	% 25
Üniversiteye Hazırlık - Geçiş	3	%38
Zaman Kısıtlılığı	2	%25
Çalışma – İş Bulma	2	%25
Kişisel İstek - Hedef	2	% 25

K1 bu konuya dair, çocukluğundan beri ileri seviyede eğitim görmek istediğini fakat ailevi sebepler nedeniyle okutulmadığını, evlendikten sonra ortaokul diploması için açık ortaokul eğitimine başladığını ve bunun da açık ğretim lisesini okumaya karar vermesinin ilk adımı olarak göstermektedir. K1 bu tercihini kendi sözleriyle şu şekilde açıklamaktadır: ‘‘ocukluğumdan beri okumak istiyordum. Babam okutmadı kız çocuğuyum diye. Evlendim sonra karar verdim. Açıktan ortaokula başladım. Oradan devam ettim. Aslında bırakacaktım ama halk eğitim müdürü 2018’de diplomamı vermedi oku zaten 10 dersin kalmış 8ini vermişsin dedi. Staj olmadığı için açıktan düz lise okudum yoksa meslek lisesini isterdim. Okumayı isterdim zaten küçükken resim veya beden ğretmenliği istiyordum hep. şimdi mezun olursam ocuk gelişimi okumak istiyorum, kreş veya anaokuluna geçiş yapmak istiyorum.’’

K2 ise açık ğretim lisesini tercih etmesinin ana sebebi olarak niversiteye daha rahat hazırlanmayı göstermiştir. Lise eğitiminin ilk üç yılını örgün eğitim olarak alan ve son senesinde açık liseye geçen K2 bu durumu şöyle özetlemiştir: ‘‘3 sene zaten ben normal lise okudum, son sene meslek lisesi olduğu için stajım vardı. Staj bana engel olmasın dedim hem de lisede okuduğum bölümden memnun değildim. Son senemde açık liseye geçiş yaptım. Direkt niversite hazırlığa başlamak istedim. Hafta sonları sınavımızı oluyorduk. Yüz yüze eğitim de almadım hiç. Ne sebeple geçtim: okuduğum lise meslek lisesi olduğu için niversiteye hazırlanacağım için bana normal lise bölüm dersleri zor geldi. Üniversiteye hazırlanmam için çok engel olur diye açık liseye geçtim. Dershaneye yazılırım zaman kaybım olmaz dedim. İyi ki de yapmışım. Keşke 1. Sınıftan itibaren okusaydım. Başka zel bir nedeni olmadı.’’

K3 ise örgün eğitim yerine açık öğretim lisesini tercih etmesini ve AÖL diploması almak istemesinin sebebini kişisel ve ekonomik sebeplere bağlamaktadır. Çalışma hayatına lise eğitiminin engel olmaması ve üniversite diploması almak istemesini neden olarak öne sürmektedir. K3 bu durumu şu şekilde açıklamıştır: “Ne sebeple başladım? İşimin yoğunluğundan dolayı ilk öyle başladım. Hiç yüz yüze eğitime gitmedim. Direkt başladım. Ekonomik sebeplerle diyebiliriz. Hazırda üniversite sınavına hazırlanıyorum. Aöl’ün o konuda yararı olur bence. İşim dolayısıyla, ziraatla ilgileniyorum, üreticiyim. İş konusunda yararı oldu. Çünkü üniversite okumak istiyorum ve gelecekte siyasete girmek istiyorum. Ben zaten bir meslek kazanmak için okumadım zaten benim işim var ve memnunuz. Sadece diplomam olsun kendi işime geçeyim diye. Diplomayı babamın işi var 600 dönüm bahçemiz var ziraat mühendisi olup kendi işime hâkim olayım istiyorum. Zaten ziraata dair her şeyi biliyorum. Çocukluğumdan beri biliyorum. Mühendis kadar bilgim var.”

K4 açık öğretim lisesinde eğitim görmesinin sebebi olarak örgün eğitimin zaman kaybı olarak görmesini öne sürmüştür. Katılımcı bu duruma dair durumunu “Okulda okumak istemiyordum. Lisenin zaman kaybı olduğunu düşünüyordum. Zaten bir yandan çalışıyordum okurken. Sonra çoluk çocuk derken lise diplomasını almaya da uğraşmadım. Pandemiden dolayı dersler ve sınavlar uzaktan eğitime döndü. Ben de o sırada zaman ayırabildim ancak da aldım.” Şeklinde açıklamıştır.

K5 örgün eğitimde liseyi yarım dönem okuduğunu ve kötü arkadaş çevresi sebebiyle bıraktığını ifade etmiştir. K6 ise bir sene boyunca örgün eğitimde lise eğitimi aldığını, sınıf tekrarı yaptığını, 1. senesinden sonra bıraktığını ve çocuklarının veli toplantılarında diğer velilerin yanında ortaokul mezunu olduğunu imtina ettiğini ve açık öğretim lisesini bitirip çocuklarının hepsi okula başladığı zaman bir işe girme isteği olduğundan dolayı açık öğretim lisesine başladığını şu şekilde iletmıştır: “Bir sene lise okudum sınıf tekrarı oldu. İkinci senemde iki üç gün gittim utandım bıraktım. Önemsemedim pek. Arkadaş ortamı yüzünden. Çocuk okula başlayınca toplantılarda ortaokul mezunu demek utandırdı. O yüzden yazılmak istedim. Belki iş bulurum da dedim. Çocuklar okula başlayınca belki işe başvururum.” K7 maddi sorunlar dolayısıyla çalışması gerektiğini bu sebeple örgün eğitimde lise eğitimi hiç almadığını, iş sahibi olduktan sonra belirli bir amacı olmadan, sadece şahsi tatmin amacıyla açık öğretim lisesine başvurduğunu belirtmiştir. K8 de aynı şekilde ekonomik, şahsi ve ailevi sebepleri “Direk babamın yanında çalışmaya başladım. Lise saçma geldi. Liseye hiç başlamadım. Sonra kız arkadaşım üniversite mezunu olduğu için benim de okumamı istedi. Bu yüzden de önce lise okumam lazımdı. Çalışmayı da bırakamadım. Aöl’e geçtim.” Şeklinde özetlemiştir.

4.2. Katılımcıların Fikirlerine Göre Açık Lise Eğitimi ile Örgün Eğitim Arasındaki Farklılıklar

Örgün eğitimin ve açıktan lise okumanın farklarına dair fikirlerini almak amacıyla katılımcılara “Size göre açık lise ile örgün eğitim (yüz yüze dersler) arasında nasıl farklılıklar var?” sorusu iletilmiştir. Gelen cevaplara göre oluşturulan tablo aşağıdaki gibidir:

Tablo 3. Katılımcıların Fikirlerine Göre Açık Lise Eğitimi ile Örgün Eğitim Arasındaki Farklılıklar

TEMA	F	%
Zorluk Seviyesi	2	%25
Eğitim Ortamı (Yüz yüze – Uzaktan)	3	%38
Vakit Serbestliği	2	%25
Sınav Sistemi	1	%13
Fark Yok	2	%25

K1 konuya dair fikrini şöyle ifade etmiştir. “Online olduğu için tabi daha kolay bize. Yüz yüze olsa sıkıntı olurdu. Yaşım bana zorluk çıkarabilirdi. Yüz yüze olsaydı 7 8 senede mezun olurdum dersler zor gelirdi. Ama yüz yüze okumak isterdim daha güzel olurdu. Ama benim o şansım yok haftada 6 gün çalışıyorum çünkü.” K1 görüldüğü üzere bu iki lise eğitimi arasındaki temel farklılığın yüz yüze ve uzaktan eğitimden kaynaklandığını ifade etmiştir.

K2 ise açık lise ile örgün eğitim arasındaki farklara dair sorulan soruya şu şekilde cevap vermiştir: “Ekonomik durumdan dolayı çalışıyorsa bir kişi, açık lise ideal çünkü sizi bunaltmaz, yormaz, yoğun değil. Zorluğu da düşük. İlkokul seviyesi neredeyse. Çok çalışmaya da gerek yok. Açık lise okurken yüz yüze derslere girmedim o yüzden yorum yapamam. Ama dışarda çalışan ailesine bakan kişiler için açık liseyi öneriyorum. Meslek okuyan benim gibi kişiler için fırsatı kalmıyor Türkçe ve matematik derslerine, dersleri görse bile yeterli olmuyor. O kişiler için, dershaneye giden kişiler için öneririm. Açık lisenin avantajı bu. Örgün eğitim öyle değil tam tersi. Sabah sekiz akşam 3-4 neyse. Üstüne ödev sınav. Eğer meslek lisesiyse hele çok zorluyor.” Görüldüğü üzere K2 açık lise ile örgün eğitim arasındaki farklılıkların temelinde zaman tasarrufu sağlaması ve derslerin seviyelerinin daha düşük olmasını göstermektedir.

K3 ise açık lise ile örgün eğitim arasındaki farkın sınav sistemi olduğunu şu şekilde ifade etmiştir: “Ben sadece senede üç kere sınava giriyordum. Zaten sorular belli bir yere kadar. Öyle olmasa zor bitirirdim. Tek seferde bir haftada sınavları veriyordum kendimi ayarlayayım diye sıkılam da gerekmiyor.”

K4 bu konuda “Aralarında pek fark olduğunu düşünmüyorum. Evde kendimizde çalışabiliriz istedikten sonra. Zaten aynı kaynaklar kullanılıyor neredeyse, konular çok benzer. Bence büyük bir fark yok.” demekte ve açık lise ile örgün eğitim arasındaki gözle görülür bir farkın olmadığını savunmaktadır.

K5 örgün eğitimin kişinin yaşına ve zamanına uygun olması açısından bir fark sağladığını, fırsatı olsa örgün eğitimi ve öğretmenin olduğu ortamda eğitim görmeyi ve çaba göstermeyi aralarındaki en büyük fark olarak göstermektedir. K6 derslerin örgün eğitimde daha zor olduğunu fakat sadece kitap üzerinden öğretmen olmadan bireyin kendi kendine çalışmasının da büyük bir fark yarattığını iletmiştir. K7 aralarındaki farkları “Açıkta zaman olarak daha esnek. Liseye hemen devam etmek zorundasın ama açık okursan ara verebilirsin. Hem de daha basit. Sınavlar daha basit tabi. Örgünde devam etseydim işimi öğrenemezdim meslek edinemezdim. Yaş sınırı olmaması güzel. Derslere katılım da zorunlu değil yani yine mesleğime yaradı.” şeklinde özetlerken, K8 aralarında devam zorunluluğu dışında bir farkın olmadığını belirtmiştir.

4.3. Katılımcıların Fikirlerine Göre Açık Lise Eğitiminin Avantajları ve Dezavantajları

Araştırmaya katılan kişilerin fikirlerine göre açık öğretim lisesinin örgün eğitime kıyasla avantaj ve dezavantajlarını anlamak amacıyla katılımcılara “Sizce açık lisenin avantajları ve dezavantajları nelerdir?” sorusu iletilmiştir. Katılımcılardan gelen cevaplara göre oluşturulmuş tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 4. Katılımcıların Fikirlerine Göre Açık Lise Eğitiminin Avantajları

TEMA	F	%
Avantajı Yoktur	1	%13
Örgün Eğitime Göre Daha Kolay Olması	3	%38
Zaman Serbestliği Sağlaması	4	%50
Okurken Çalışma İmkani Vermesi	1	%13
Yaş Sınırı Olmaması	1	%13
Devam Zorunluluğu Olmaması	2	%25

Tablo 5. Katılımcıların Fikirlerine Göre Açık Lise Eğitiminin Dezavantajları

TEMA	F	%
Yüz yüze Eğitimin Eksikliği	1	%13
Kredi Sistemi	1	%13
Eğitimin Düşük Nitelikte Olması	1	%13
Dezavantajı Yok	5	%63

K1 açık lise eğitiminin avantajlarına dair yorum yapmamıştır. Dezavantaj olarak ise açık lise eğitiminde yüz yüze eğitimin noksanlığını göstermiştir. Katılımcı yüz yüze eğitimdeki eğitim atmosferinin ve eğitim niteliğinin daha yüksek olduğunu, açık öğretim lisesinin bu konuda nispeten geride kaldığını ve bunun bir dezavantaj olarak gördüğünü ifade etmiştir. K2 açık lise eğitimlerinin daha düşük zorluğa sahip olmasını ve zaman kısıtlamasının olmamasını örgün eğitime göre bir avantaj olarak görmektedir. K2 dezavantaj olarak, örgün eğitimi bırakıp açık lise eğitimine geçen kişilerin kredi puanının düşmesini ve ekstra bir külfet altına girmelerini örnek göstermiştir. K3 de açık öğretim lisesinin dezavantajına dair bir yorum yapmamış ve avantajları arasından zaman ve ekonomik serbestliğini göstermiştir. K4 de aynı şekilde konu hakkında fikrini “Avantajı zaman kaybı değil. Hem okuyup hem de kendimize zaman ayırabiliriz.” şeklinde belirtmiştir. K5 kendisi gibi ileri yaşlarda lise diploması almak isteyen kişiler için yaş sınırlaması olmamasının bir avantaj olduğunu, K6 çocuğu olan kişilerin kendileri ve çocukları için zaman ayırabildiklerini ve K7 ve K8 devam zorunluluğun olmamasının ve sınavlarının nispeten daha kolay olmasının bir artı olarak gördüğünü ifade etmiştir. K7 dezavantajları konusunda “Örgündeki gibi iyi bir eğitim olmuyor. Orada daha aktifsin. Burada pasifsin. Kendimiz hazırlandığımız için. Kendini geliştirmek isteyen kişi için örgüne göre yetersiz. Ama bunlar bence çok da mühim değil benim gibi çalışanlar için.” şeklinde konuşmuştur.

4.4. Açık Lise Eğitimlerini Nasıl Aldıklarına Dair Bulgular

Katılımcılara açık öğretim lisesi derslerine dair eğitimleri nasıl aldıklarına dair fikirlerini almak amacıyla “Açık lise eğitimlerini nasıl alıyorsunuz?” sorusu iletilmiştir. Katılımcılardan gelen cevaplar doğrultusunda aşağıdaki tablo oluşturulmuştur:

Tablo 6. Katılımcıların Açık Lise Eğitimlerini Nasıl Aldıkları

TEMA	F	%
İnternet Üzerinden	5	%63
Çevresindeki Kişilerden Yardım Alarak	2	%25
Çıkmış Sorulara Çalışarak	4	%50
AÖL Kaynak Kitaplarıyla	3	%38

K1 derslere dair kaynak olarak interneti kullandığını, genellikle Instagram uygulaması üzerindeki sayfalar aracılığıyla çıkmış veya çıkabilecek konulara dair fikir edindiğini iletmiştir. Bunun dışında zorlandığı konularda çevresindeki akrabalarından yardım almaktadır. K2 ise sınav öncesinde çıkmış veya çıkabilecek sorulara göz gezdirdiğini ifade etmiştir ve soruya şu şekilde cevap vermiştir: “Benim matematik dersim yoktu, kolay dersler vardı, az bir kredi lazımdı. 150’den fazla krediyle başladım zaten. Çıkmış, çıkabilecek soru ve konulara baktım. Edebiyat

Türkçe kendim sözelci olduğum için sadece göz gezdirdim. Zaten üniversiteye çalışan biri için hiç zor olmadı. Ayriyeten bir çaba sarf etmedim. Sorulara bir kere baktım, düzeyine ve konusuna baktım.” K3 sınavlara çalışmak için sadece test çözdüğünü, sınavda zaten genellikle testte çözdüğü sorulara benzer veya yakın sorular çıktığı için de bu yöntemi mezun olana kadar devam ettirdiğini belirtmiştir. K4 ise bu soruya “Açık lisenin verdiği kitaplarla, internet üzerinden branş hocaların verdiği derslerle ve kaynak kitaplarla aldım.” Şeklinde yanıt vermiştir. K5, önceleri kaynak olarak AÖL tarafından sağlanan kaynak kitapları kullandığını fakat bunu yeterli bulmayıp internet üzerinden Youtube, Instagram gibi siteler üzerinden derslere çalıştığını söylemiştir. K6 da K1 ve K5 gibi internet üzerinden ders ve sınavlara hazırlandığını, zorlandığı durumlarda çevresi ve akrabalarından özel yardım aldığını ifade etmiştir. K7 sınavlardan bir hafta öncesinden başlayarak video dersler ve çıkmış sorulara baktığını ve bunun yeterli olduğunu, K8 ise sadece çıkmış soruları çözerek hazırlandığını belirtmiştir.

4.5. Katılımcıların Açık Lise Eğitimleri Sırasında Yaşadıkları Temel Sorunlara Dair Bulgular

Katılımcılara açık lise eğitimleri sırasında yaşadıkları problemleri özetlemeleri amacıyla “Açık lisede eğitim görürken karşılaştığınız temel sorunlar nelerdir?” sorusu iletilmiştir. Gelen cevaplar sonucu oluşturulan tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 7. Katılımcıların Açık Lise Eğitimleri Sırasında Yaşadıkları Temel Sorunlar

TEMA	F	%
Sorun Yaşamadım	2	%25
Derslerin Zorluk Seviyesi	3	%38
Kayıt Ücreti	1	%13
Kaynak Kitapların Verilmemesi	1	%13
Kaynakların Yetersizliği	1	%38
Kayıt Dönemlerini Kaçırma	1	%13

K1 kendi özelinde büyük bir sorun yaşamadığını, fakat kendisi ve başka bazı tanıdıklarının bazı derslerde zorluk yaşadıklarını ve çevreden yardım almak gerektiğini iletmıştır. Bu derslere örnek olarak İngilizce, Biyoloji, Coğrafya ve Matematik derslerini örnek göstermiştir. K2 konuya dair açık lise eğitiminde kendisi özelinde bir sorun yaşamadığını ve hatta akademik olarak kendisi için daha iyi bir durum olduğunu fakat soruların nitelik olarak seviyelerinin düşük olduğunu şöyle ifade etmiştir: “Sorun yok aksine daha esnek olduğu için, beni zorla şu saatte şurada olacaksın demediği için belirli sınav günleri dışında boşsunuz. Bir engelini gördüm diyemem. Sadece sınavlar okulda olduğu için ÖSYM sınavı gibi bir okula giriyorsunuz. Deneme sınavı gibi. Belki alışmayan için gergin bir ortam olabilir. Çevremde de hiç pişman olan da görmedim, beraber aldığımız kişiler de hep memnundu. Bu arkadaşlarım da üniversite mezunu. Kendim için bir sorun yoktu ama sınavlar çok ezberdi ama bence bu kötü. Çünkü soruyu ezberlemekle soruya çalışmak farklı şeyler. Ezberlemektense çalışılması gereken sınavlar olmalı. Öğrenmeye dayalı olmalı.” K3 de bir sorunla karşılaşmadığını ve çevresinde AÖL bitiren veya okuyan herkesin akademik ve diğer yönlerden örgün eğitime devam etselerdi daha başarısız olacağını düşünmediğini iletmıştır. K4 açık lisede eğitim görürken karşılaştığı sorunlara kayıt ücretinin yüksek olmasını ve kaynak kitapların zamanında tam olarak verilmemesini örnek vermiştir. K5, 2012 yılında kayıt olmasına rağmen kayıt dönemlerini kaçırmaması sebebiyle diplomasına geç kavuşmasını ve bu durumun heves kırıcı olduğunu ifade etmiştir. K8 ve K6 bazı derslerde çok sorun yaşadıklarını, K6 özellikle İngilizce ve Fizik derslerinde çok zorlandığını, hatta bu sınavları online sınav sürecinde başkalarının yardımıyla ancak geçtiğini söylemiştir. K7 sorun olarak AÖL tarafından sağlanan kaynakların yetersiz olmasını görmektedir.

4.6. Katılımcıların Açık Lise Eğitimleri Sırasında Yaşadıkları Temel Sorunların Eğitim Hedeflerine Etkileri

Katılımcılara bu sorunların ne gibi yankıları olduğunu anlatmaları amacıyla “Bu sorunlar eğitim hedeflerinizi nasıl etkiledi? Bu sorunların açık liseden aldığınız eğitimin kalitesine nasıl bir etkisi olduğunu düşünüyorsunuz?” sorusu iletilmiştir. Gelen cevaplar sonucunda oluşan tablo aşağıdaki gibidir:

Tablo 8. Katılımcıların Açık Lise Eğitimleri Sırasında Yaşadıkları Temel Sorunların Eğitim Hedeflerine Etkileri

TEMA	F	%
Etkisi Yok	4	% 50
Mezun Olamama – Geç Mezuniyet	3	%38
Eğitim Hevesinin Baltalanması	1	%13

K2 yaşadığı minimal düzeyde sorunların eğitim hedeflerine olumsuz bir etkisi olmadığını ve açık öğretim lisesinde okumanın üniversiteye hazırlanma döneminde kendisi için zaman ayırabilme ve esneklik anlamında olumlu bir etken olduğunu iletmıştır. K1 ve K3 de K1’le zaman kısıtlaması olmaması konusunda aynı düşünceleri paylaşmaktadır. K4 yaşadığı sorunların nedenini açık lisenin önemsenmemesi olarak göstermektedir ve kendisine etkisini “Hedeflerime daha geç ulaşmama neden oldu. Üst eğitime hazırlanmamda beni olumsuz etkiledi.” Olarak özetlemiştir. K5 yaşadığı sorunların etkilerini özetlerken diplomasını almasını 5 sene ertelemek zorunda kaldığını, K6 zorlandıkça okuma hevesinin düştüğünü, K7 kişisel akademik hedefinin sadece diploma almak olduğu için bir etkisi olmadığını ve K8 ise iş, aile ve okul hayatını dengeleyemediğini ve üniversiteye hazırlanmak için yaşının geçtiğini belirtmiştir.

4.7. Katılımcılara Göre Açık Lise Eğitimleri Konusunda Alınması Gereken Önlemler ve Önerileri

Açık öğretim lisesinin katılımcıların gözünden eksiklerini ve yapılabilecek iyileştirmeleri anlamak amacıyla katılımcılara “Size göre açık öğretim lisesindeki sorunlar için ne gibi önlemler alınmalıdır?” sorusu iletilmiştir. Gelen cevaplara göre aşağıdaki tablo oluşturulmuştur:

Tablo 9. Katılımcılara Göre Açık Lise Eğitimleri Konusunda Alınması Gereken Önlemler ve Önerileri

TEMA	F	%
Yaşa Göre Ders Düzeyleri Ayarlanmalı	2	%25
Soruların Zorluk Seviyeleri Düşürülmeli	2	%25
Soru Havuzu Genişletilmeli	1	%13
Ezberci Sistemin Önüne Geçilmeli	1	%13
Kayıt Ücretleri Düşürülmeli	1	%13
Duyurular Daha Efektif Yapılmalı	1	%13
Soruların Zorluk Seviyeleri Arttırılmalı	1	%13
Yüz yüze Eğitime Ağırlık Verilmeli	1	%13
Uzaktan Eğitime Ağırlık Verilmeli	1	%13

K1 kendisi gibi nispeten daha ileri yaştaki kişiler için çeşitli ders ve konuların seviyelerinin fazla ağır olduğunu ve bu konuda bir iyileştirme yapılmasının doğru olacağını şu şekilde iletmıştır: “Yaş ve anlama kapasitesi dikkate alınsa benim gibi kişiler daha çok heveslenir ve gayret gösterir. Ben bir öğretmene gösterdim o bile zorlandı bazı sorularda. Sorular çok zor. Tarih ve edebiyat, Türkçe ve dinde sıkıntı yok Özellikle İngilizce, biyoloji, coğrafya, matematik beni zorluyor.” K2 de benzer şekilde sınav sistemi konusunda iyileştirmelerin yapılabileceğini düşünmektedir ve bu durumu şu şekilde özetlemektedir: “Soru havuzu genişletilebilir, konular artırılabilir. Herkes liseyi sadece geçmek için okuyor. Basit olması herkesin işine geldi. Ama buradan alınan diplomayla bir yere gelen kişinin de belli temel bilgilere sahip olmasını isterim ama AÖL eğitimiyle bu olmuyor. Ezberletiliyor. Ben bunu yapsam yeter diyor ama ben öğrenmeye dayalı olsun isterdim.” K3 bu konuya dair bir öneride bulunmamıştır. K4 kayıt ücretinin düşürülmesini ve açık lisenin MEB tarafından daha çok önemsenmesi gerektiğini iletmıştır. K5 kayıt dönemi ve diğer duyurular konusunda daha iyi bir sistemin gelmesinin gerektiğini, verilen eğitim ve sınavlarının derecesinin arttırılarak gençleri örgün eğitimi bırakıp “kolaya kaçılmasının” önüne geçilmesini ve halk eğitim vb. yerlerde açık lise eğitimi alanlar için kursların artmasını önermektedir. K6 da K5 gibi halk eğitim vb. yerlerde açık lise eğitimi alanlar için kursların artmasını desteklemektedir. K7 AÖL sisteminin gayet yeterli olduğunu düşünmekle birlikte, eğitime çok ara verip yeniden başlayan kişiler için farklı bir uygulama ile daha rahat bir geçişin sağlanmasını önermektedir. K8 ise soruların her ders için aynı seviyede olmasını, bazı derslerin çok emek isterken diğerlerinin sadece ezberleyerek geçilmesinin önüne geçilmesini, sınav gün ve saatlerin bireye göre esnetilebilmesini ve salgın sebebiyle uzaktan yapılan ders ve sınav sistemine devam edilmesini savunmaktadır.

4.8. Katılımcıların Açık Liseyi Bırakma Konusundaki Düşünceleri ve Sebeplerine Dair Bulgular

Katılımcılara son olarak “Açık liseyi bırakmayı hiç düşündünüz mü? Eğer düşündüyseniz sebepleri nelerdi?” sorusu iletilmiştir. Gelen yanıtlar sonucu oluşan tablo aşağıdaki gibidir:

Tablo 10. Katılımcıların Açık Liseyi Bırakma Konusundaki Düşünceleri ve Sebepleri

TEMA	F	%
Bırakmayı Hiç Düşünmedim	4	%50
Zorlanırsam Bırakabilirim	3	%38
Yüz Yüze Dersler Zorunlu Olursa Bırakabilirim	1	%13
Zorlandığım İçin Bırakmayı Düşündüm	1	%13

K1 bırakmayı hiç düşünmediğini, lise eğitimi görmek ve lise diploması almanın kendisinin bireysel bir hedefi olduğunu fakat ilerde tamamıyla yüz yüze bir eğitime geçilir ve kredilerini doldurma konusunda sorun yaşar veya zorlanırsa bırakmayı düşünebileceğini belirtmiştir. K2 bırakmayı hiç düşünmediğini, çünkü halihazırda açık lise öğretimine geçiş yapmasının sebebinin üniversiteye hazırlanma konusunda yardımı olmasıyla alakalı olduğunu söylemiştir. K3, K4, K5 de hiç bırakmayı düşünmediğini belirten katılımcılar arasındadırlar. K6, K7 sonraki senelerde dersler ve ailevi sorumluluklar zorlamaya devam ederse belki ara vereceğini fakat kesinlikle tamamlayacağını ifade etmiştir. K8 çalışma hayatı ve derslerin zorluk derecesini aynı anda idare edemediği dönemlerde birkaç kere bırakmayı düşündüğünü belirtmiştir.

5. TARTIŞMA

Açık lise öğretimine dair öğrencilerin yaşadıkları, deneyimleri ve düşünceleri üzerinde yapılan inceleme sonucunda ortaya çıkan bulgular, bu konu ile alakalı yapılmış diğer çalışmalar ile karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmalar doğrultusunda benzeşen veya ayrışan sonuçların görüldüğü tespit edilmiştir. Şahin ve Uysal (2017) tarafından yapılan, çalışma grubunu açık öğretim lisesinde okuyan 34 öğrenci ve 8 mezunun oluşturduğu araştırma sonucu, kişilerin açık öğretim lisesini tercih etme sebepleri olarak 5 ana tema belirlenmiştir. Bunlar “ekonomik nedenler”, “ayrımcılık ile ilgili nedenler”, “eğitim sistemi ile ilgili nedenler”, “okul disiplin ve kurallarına uyum sağlayamama ile ilgili nedenler” ve “kişisel nedenler” olarak sıralanmıştır. Şahin ve Uysal’ın tespitleri sonucu çıkan sonuçlar ile bu

yapılan araştırmadaki sonuçların açık öğretim lisesini tercih etme bakımından çeşitli benzerlikleri ve farkları vardır. Bu yapılan araştırmada sebep olarak ekonomik, eğitim sistemi ile alakalı, okul disiplin kuralları ile alakalı ve kişisel nedenlerle alakalı bulgulara rastlanmıştır. Fakat ayrımcılık sebebiyle açık liseyi tercih etme ile ilgili bir bulguyla karşılaşılmamıştır. şahin ve Uysal'ın (2017) alışmasında aynı zamanda üniversite sınavına hazırlanmak ve dershaneye vakit ayırıp gidebilmek için, klasik öđđün eğitimin zaman kaybı olduğunun düşünülmesi, kişisel tatmin ve gelişim, iş hayatına atılabilmek veya profesyonel olarak öne geçebilmek gibi faktörlerin de açık öğretim lisesinin tercih edilmesine sebep olduğu görölmüştür. Bu bakımdan yapılan çalışmada çıkan sonuçlar ile örtüşmektedir. Yine şahin ve Uysal'ın (2017) alışmasında eğitim sürecine ilişkin sorunlar “dersleri anlamakta güçlük çekmek” “öğretim materyalleri ile ilgili sorunlar” ve “sınav sistemi ile ilgili sorunlar” olmak üzere olarak tespit edilmiştir. Bu bağlamda da 3 temanın da ana hatlarıyla yine yapılan çalışmayla benzeştiği söylenebilir. Belen vd. (2021) yaptıkları çalışma sonucu açık öğretim lisesinin tercihinde en çok karşılaşılan nedenin kişisel ve psikolojik sebepler olduğu ortaya çıkmıştır. Bu iki sebebi ekonomik sebepler takip etmektedir. Yapılan çalışmada bu sebeplerin etken olma sıralaması farklı olsa da aynı sebeplerin en tepede olması bakımından benzerlik görölmüştür. Aynı alışmada Açık Öğretim Lisesine devam etme ve bitirme sebepleri olarak mesleki, akademik ve kişisel gelişim gibi nedenlerin öne sürülmesi ve eğitim süreci boyunca yaşadıkları sorunları yüz yüze öğretimin eksiklikleri ve yokluğu, sınav sisteminin sorunları gibi faktörlerin öne çıkması da benzeşen faktörlerdendir. Sözer (2017) alışmasında açık lise öğrencilerinin öđđün eğitime devam edenlere göre kendilerine daha fazla zaman ayırabildiklerini ve bundan memnun olduklarını tespit etmiştir. Aynı zamanda açık lise eğitimi yoluyla lise diploması almanın daha kolay olduğunun ve meslek edinme konusunda daha esnek bir ortam sağlayarak yardımcı olduğunun düşünöldüğu de görölmüştür. Bu bakımdan bu çalışma ile yapılan çalışma benzeşmektedir. Sözer'in (2017) aynı çalışmasında öğrencilerin öđđün eğitimi terk etmelerinin sebepleri arasında arkadaş çevresi etkisini önde gelen faktörler arasında göstermektedir. Bu bakımdan yapılan çalışma ile bu çalışmadaki bulgular uyuşmamaktadır. Yine Sözer tarafından yapılan çalışmada öğrencilerin açık liseye dair avantaj olarak gördüğu ve bu çalışmadaki bulgularla uyuşan temel etkenler hem çalışıp hem okuyabilme imkânı, eğitimini tamamlama, kendine vakit ayırabilme ve evliyen diploma alabilme olarak, dezavantajlar ise yüz yüze eğitim almama olarak sıralanmıştır. Aynı çalışmada ortaya çıkan önemli bir durum da bazı öğrencilerin açık öğretim konusunda olumlu gördükleri çeşitli konuları diğer birtakım öğrencilerin dezavantaj olarak düşünmesidir. Bu durumun da yüz yüze eğitim ve sınav ve derslerin nitelik ve zorluk derecesi bakımından bu çalışmada da görölmesi dikkate değer bir durumdur.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Açık öğretim lisesinin tercih nedenleri, akademik ve bireysel hedeflerin durumu ve yaşanılan sorunların düzey ve çeşitlerine dair yapılan bu araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda çeşitli sonuçlara varılmıştır. Bireylerin ne sebeple açık öğretim lisesini tercih ettiği incelendiğinde, ileri seviye bir eğitim (üniversite vb.) almak, bu amaçla zaman ve diğer kısıtlayıcı ve sınırlı etkenlerden tasarruf edebilmek, ailevi sebepler, iş bulmak veya sahip olunan meslekte ilerlemek ve kişisel tatmin gibi nedenlerin öne çıktığı görölmektedir. Özellikle araştırmaya katılan öğrencilerin neredeyse yarısı açık öğretim lisesinin getirdiği zaman serbestisinin akademik ve bireysel özgürlüğüne dair olumlu etkisi üzerine yorum yapmıştır. Katılımcılardan gelen cevaplara bakıldığında katılımcılar açık lise derslerine ve sınavlarına hazırlanırken kaynak olarak interneti ve sosyal medya platformlarına başvurmaktadırlar. Bunun haricinde daha önce çıkmış sorulara çalışmak, açık öğretim lisesi tarafından sağlanan kaynaklara başvurmak ve çevreden yardım almak gibi yanıtlar da gelmiştir. Katılımcılar açık lise eğitimi ve öđđün eğitim arasındaki temel farklara dair çeşitli yorumlarda bulunmuşlardır. Bu yorumlardan en çok öne çıkanı eğitimin gerçekleştiği ortamın (yüz yüze veya uzaktan eğitim) iki eğitim türü arasındaki en büyük fark olarak göröldüğüne işaret etmektedir. Bu farkı zorluk seviyelerinin farklılığı (açık lise eğitiminin zorluk seviyesinin düşük olması), açık lisenin zaman serbestisi sağlaması ve sınav – kredi sisteminin farklı olması takip etmektedir. Katılımcılara, bu farklara dair olumlu veya olumsuz yönlerini tarif etmeleri istendiğinde de çeşitli cevaplar verilmiştir. Açık lisenin zaman serbestisi sağlaması en büyük avantaj olarak görölmekteyken, bunu zorluk seviyesinin düşük olması ve devam zorunluluğunun yokluğu takip etmektedir. Kişiye okurken çalışma imkânı vermesi, yaş sınırı olmaması da gelen diğer yanıtlar arasındadır. Katılımcılar açık lise eğitiminin dezavantajlarına dair gelen soruya ağırlıklı olarak dezavantajının olmadığı yorumunu yapmışlardır. Gelen diğer cevaplar ise yüz yüze eğitim olmaması sebebiyle nitelik ve eğitim atmosferi konusunda yaşanan eksiklik, kredi sisteminin zorlukları ve eğitimin düşük kalitede alınması gibi konularla alakalıdır. Katılımcıların açık lise eğitimlerinde yaşadıkları sorunlara dair verdikleri yanıtlar genellikle derslerin zorluk seviyeleri ve kaynakların eksikliği veya niteliklerinin düşüküğü eksenindedir. Fakat bu sorunların akademik ve diğer hedeflerine dair etkileri sorulduğunda katılımcıların yarısı bir etkisi olmadığını belirtmiştir. Yaşadıkları sorunlardan dolayı başka problemler yaşayan kişilere ise en büyük etkinin mezun olamama ve diploma almanın gecikmesi olduğu da görölmüştür. Benzer şekilde katılımcıların yarısı açık öğretim lisesini bırakmayı hiç düşünüp düşünmedikleri sorulduğunda hiç düşünmediklerini, büyük bir porsiyonu ise zorluk derecesi artsaydı düşünebileceklerini ifade etmişlerdir.

Bu bilgiler ışığında çeşitli önerilerde bulunmak gerekirse; öđđün eğitimde alınan lise eğitiminin zaman kısıtlayıcı olarak görölmeye dair daha derin ve kapsamlı bir çalışmanın yapılması, çeşitli sebeplerden açık öğretim lisesini

tercih etmiş kişilerin aldıkları eğitimin niteliğine dair düşüncelerinin incelenmesi, açık öğretim lisesi için verilen resmi çalışma kaynaklarının seviyeleri, sınav ve kredi sisteminde yapılabilecek iyileştirmeler, örgün eğitimden açık öğretime geçen kişilerin oryantasyonu ve yaş, zaman, aile veya diğer etkenlerden dolayı eğitimlerinde zorluk yaşayan kişiler için lise eğitiminin daha ulaşılabilir olmasına dair çeşitli projeler geliştirilebilir, bu konulara dair çalışmaların yapılması önerilebilir.

7. KAYNAKÇA

1. Bozkurt, A. (2017). Türkiye’de uzaktan eğitimin dünü, bugünü ve yarını . Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi , 3 (2) , 85-124 .
2. Sipahi, Kazım. Mesleki Açık Öğretim Lisesi Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Yönelik Algıladıkları Engeller İle Tutumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2019.
3. Yavuz, H. (2014). Mesleki Açık Öğretim Lisesi öğrencilerinin sunulan hizmetlerin etkililiği konusunda görüşleri ve motivasyon düzeyleri. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
4. Şahin Bediha. (2017). Açık Öğretim Lisesi Öğrenci ve Mezunlarının Katılım Örüntüleri (Ankara İli Çankaya İlçesi Örneği). Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
5. Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
6. Creswell, J. (2015). Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni (4. baskı). Ankara: Siyasal Kitapevi.
7. Anadolu Ajansı. (2021). MEB Eğitim-Öğretim İstatistiklerini Açıkladı. 28 Mart 2022 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/meb-egitim-ogretim-istatistiklerini-acikladi/2361308> adresinden erişildi.
8. Şahin, B. & Uysal, M. (2017). A Survey of the Open High School in Terms of the Participation Issue in Adult Education . Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES) , 50 (1) , 127-160 .
9. Belen, A. , Kandak, M. , Demir, E. , Çekin, B. , Demir, M. & Kandak, D. (2021). Açık Lise Öğrencilerinin Görüşleri Doğrultusunda Açık Liseyi Tercih Nedenlerinin Belirlenmesi: Ermenek Örneği . Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi , 3 (6) , 99-114 .
10. Sözer, Y. (2017). Mesleki Açık Öğretim Lisesi Öğrencilerinin Örgün Eğitim Dışında Olma Nedenlerine İlişkin Görüşlerinin Değerlendirilmesi . Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi , (30) , 493-507 .
11. Milli Eğitim Bakanlığı. (2021). Sıkça Sorulan Sorular. 24 Mart 2022 tarihinde <https://aol.meb.gov.tr/www/sss.php> adresinden erişildi.
12. Milli Eğitim Bakanlığı. (2021). Açıköğretim Sistemi. 22 Mart 2022 tarihinde <http://aol.meb.gov.tr/www/acikogretim-sistemi/icerik/218> adresinden erişildi.

Bir Müellif Dört Nüsha: Haydârî-zâde İbrahim Efendi'nin Garbdan Şarka İ'câz-ı Muhammedî Adlı Mesnevisi

One Author Four Copy: Haidarîzâde İbrâhim Afandi's Mathnawî "Garbdan Şarka İjâz-ı Muhammedî"

Mehmet ÖZTÜRK

Arş. Gör. Dr. Bingöl Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Bingöl, Türkiye

ÖZET

Haydarî-zâde İbrahim Efendi Osmanlı'nın son yıllarında beş defa şeyhülislamlık yapmış önemli bir âlimdir. Muhtelif alanlarda manzum ve mensur eserleri bulunmaktadır. Bunlardan biri de Fransız şair ve devlet adamı Alphonse de Lamartine'nin *Historie de la Turguie* (Türkiye Tarihi) adlı eserinde Hz. Peygamberin mucizelerini ve ona dair övücü mahiyette yazdığı ifadelerini nazmen tercüme ettiği "Garbdan Şarka İ'câz-ı Muhammedî" adlı eseridir. Mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan eserin yazılış tarihi net olarak bilinmemektedir. Koyunoğlu Kütüphanesinden temin edilen yazma nüshanın kapağındaki ifadeye göre bu nüsha müellif nüshasıdır. Bunun haricinde eserin üç farklı matbu nüshasına ulaşılmıştır. Bu nüshaların ilki 12 ve 19 Aralık 1908 ile 9 Ocak 1909 yıllarında üç parça halinde Kürt Te'âvün ve Terakki gazetesinde diğer ikisi ise 27 Ekim 1911 yılında Tasavvuf dergisi ile gün ve yayımlandığı ay bilinmemekle birlikte 1911 yılında Hilal matbaasında basılmıştır. Müellif hattı olan nüsha ile diğer nüshalar arasında çok fazla fark bulunmakta, ayrıca matbu olan diğer nüshalar arasında kelime, bazen de beyit bazında farklılıklar görülmektedir. Haydarî-zâde'nin 1933 yılında vefat ettiği nazar-ı dikkate alındığında onun nüshalar arasındaki farklılıklardan haberdar olduğu hatta tüm nüshalarda bizzat tasarruf sahibi olduğu görülecektir. Bu makalede hem "Garbdan Şarka İ'câz-ı Muhammedî" adlı eserin edisyon kritiği yapılacak hem de müellifin müdahaleleri neticesinde metinde ortaya çıkan farklılıklar gösterilmeye çalışılacaktır. Ayrıca müellifin metindeki tasarruflarının muhtemel sebepler de değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk İslam Edebiyatı, Alphonse de Lamartine, Haydarî-zâde, Na't, Garbdan Şarka

ABSTRACT

Haidarîzâde İbrâhim Afandi is an important scholar who served five times as shaykh al-Islâm in the last years of the Ottoman Empire. He has works in verse and prose in different fields. One of them is his work called "Garbdan Şarka İjâz-ı Muhammedî" in which he translated as a poem the miracles of the Prophet and eulogistic statements about him in *Historie de la Turguie*, written by the French poet and the statesman Alphonse de Lamartine. The writing date of the work, which was written in mathnawî verse form, is not known exactly. According to the statement on the cover of the manuscript obtained from the Koyunoğlu Library, it is the author's copy. Apart from this, there are three different printed copies of the work. The first of these copies was printed in the Kürt Te'avun ve Terakki (Kurdish Newspaper for Solidarity and Progress) in three parts on December 12 and 19 1908, and January 9 1909, the other two of these copies were printed on October 27, 1911, in *Journal of Tasavvuf* and in 1911, in the Hilal printing house, although the date is unknown. Although there are many differences between the the author's copy and the other copies, there are also differences between the other printed copies in terms of words and sometimes couplets. Considering the fact that Haidarîzâde passed away in 1933, it will be seen that he was aware of the differences between the copies and even had a say in all these differences. In this study, both the critical edition of the work will be done and the differences that occur in the text as a result of the author's interventions will be shown. Apart from this, possible situations that cause the author to make changes in the text will be determined.

Keywords: Turkish-Islamic Literature, Alphonse de Lamartine, Haidarîzâde, Na't, Garbdan Şarka İjâz-ı Muhammedî

1. GİRİŞ

Garbdan Şarka İ'câz-ı Muhammedî, Alphonse de Lamartine'nin aslı Fransızca olan Türkiye Tarihi isimli eserinde Hz. Peygamber hakkında zikrettiği övgü dolu ifadelerin Haydarî-zâde İbrahim Efendi tarafından nazmen yapılan tercümesidir. Eserin türü na'ttir. Na't, sözlükte sıfat, çok güzel olan şey veya birinin vasıflarını zikretmek anlamlarında kullanılmaktadır (İbn-i Manzûr, 2010: 2/99; Vankulu, 2014: 1/296; Mütercim Âsım Efendi, 2013: 1/815). Arap edebiyatında Hz. Peygamber'i öven şiirlere medih denilmekte, bu şiirler için na't tabiri kullanılmamaktadır. Fars ve Türk edebiyatlarında yaygın olarak kullanılan na't edebi bir terim olarak: özellikle Hz. Peygamber'in övüldüğü şiirlere denilmektedir (Tahiru'l-Mevlevi, 1994, s. 113; Hüseyin Kazım Kadri, 1945: 4/523; Ayverdi, 2008: 2/2282; Pala, 2013, s. 351).

Hız. Peygambere duyulan sevginin en mühim nişanelerinden biri olarak görülen na'tler, divan tertibinde genellikle tevhid ve münacattan sonra yer almakta ve hemen hemen her şairin divanında bulunmaktadır. Türk edebiyatında yazılan ilk na't örneğine XI. yüzyıl şairlerinden Yusuf Has Hacib tarafından telif edilen *Kutadgu Bilig*'de rastlanmaktadır. Edib Ahmed Yükneki, Hoca Ahmed Yesevî gibi ilk dönem şairlerinde de devam eden na't yazma geleneği daha sonraki yüzyıllarda artarak devam etmiş, hatta bazı şairler çok fazla na't yazdıklarından Na'tî mahlasını almışlardır. Kemiyyet itibarıyla klasik dönem şairlerinde çok fazla görülen na'tler, daha sonraki dönemlerde hususen batı tesirinin görüldüğü tanzimat ile birlikte azalmaya başlamış, sonraki süreçte ise yok denecek kadar azalmıştır.

Şairleri na't yazmaya sevk eden sebepler şu şekilde sıralanmaktadır: Hz. Peygamber'e duyulan sevginin dile getirilme arzusu, Hz. Peygamber'den şefaata talebi, kutsal bir vazifenin ifası, Hz. Peygamber'e olan bağlılığın ifadesi ve sözün Hz. Peygamber'in zikri ile değer kazanması (Ak, 2014, ss. 28-33). Keza Haydarî-zâde de Hz. Peygamber'in soyundan bir âlim olarak onun mucizelerini ve güzel vasıflarını aktarabilmek için Hristiyan edib Lamartine'nin Hz. Peygamber'e dair ifadelerini nazmen tercüme etmiştir.

Bu çalışmada Haydarî-zâde'nin *Garbdan Şarka İ'câz-ı Muhammedî* mesnevisi bütün nüshaları müellife ait dört nüsha karşılaştırılarak metin neşri kaidelerine riayet edilerek latinize edilecek, eserin şekil ve muhteva hususiyetleri ile Haydarî-zâde'nin eseri tercüme nedeni ile genel hatlarıyla onun hayatı ve eserleri verilmeye çalışılacaktır. Esasında hem bu eser hem de Haydarî-zâde'nin hayatı ve eserleri akademik çalışmalarda ele alınmıştır. Ancak bu eserin metnine dair yapılan çalışmada sadece bir tane matbu nüsha kullanılmış, eserin el yazması ve diğer matbu nüshaları ise görülmemiştir.¹ Özellikle el yazması olan nüshada çok fazla farklılık olması bu çalışmayı yapmayı gerekli kılmıştır. Haydarî-zâde'nin hayatı ve eserleri ise yapılan bir yüksek lisans çalışmasında teferruatlı işlendiğinden bu kısım tafsilatlı ele alınmamıştır.²

2. HAYDARÎ-ZÂDE İBRAHİM EFENDİ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

Son dönem Osmanlı şeyhülislamlarından. Kendi ifadesiyle Haydarî ailesine mensup olup Hz. Peygamber'in soyundan gelmektedir:

Sen ki mensûb-ı nesl-i Haydar'sın

Nisbet-i beyt ile muvaqqarsın (Haydarî-zâde, t.y.: vr. 1^b.)

Haydarî ailesinin kökeni Safevî tarikatı kurucusu Şeyh Safiyüddin Erdeblî'ye dayandırılmaktadır. İran'dan Irak bölgesine göç eden aile burada medrese ve tekkeler kurarak ilmî ve tasavvufî faaliyetler yürütmüşlerdir (Kavak, 2018, ss. 43-49). Haydarî-zâde Âsım Efendi'nin oğlu olan İbrahim Efendi, 1864 yılında Erbil'de dünyaya gelmiştir. İbrahim Efendi, ilk eğitimini sıbyan mektebinde almış, daha sonra Erbil'de bulunan muhtelif medreselerde İslâmî ilimler tahsili yapmıştır (Oral, 1995, s. 12).

Haydarî-zâde, medrese eğitimini tamamladıktan sonra, Mekteb-i nüvvâb muallimleri tarafından tabi tutulduğu imtihanda başarılı bulunmuş ve henüz 22 yaşında iken Zaho kazası naibliğine atanmıştır. Buradaki vazifesi yaklaşık olarak üç yıl sürmüştür. Akabinde sırasıyla Cizre naibliği ve kaymakam vekilliği, Cide bidayet mahkemesi başkanlığı, Musul merkez bidayet mahkemesi müdde-i umûmî muâvinliği yapmıştır. Musul'da iken kendisine atılan rüşvet iftirasından dolayı azledilmiş, yapılan tahkikat neticesinde aklanıp yeniden memuriyet hayatına dönmüştür. Tanzimat'ın ilanından sonra kurulan Meclîs-i Kebîr-i Maârif'e aza olarak atanmış, bu vazifesiyle birlikte 4 yıl boyunca Dârü'l-hayr-ı âli mektebinin müdürlüğünü de yapmıştır (İpşirli ve Beydilli, 2000: 21/297).

II. meşrutiyetin ilanından sonra Sultan Abdülhamid devri memurlarının görevleri feshedilmiş, Haydarî-zâde de bu durumdan nasıbyâb olarak 2 yıl boyunca herhangi bir vazifede bulunamamıştır. Bu süreçte memuriyete dönebilmek için yaptığı girişimler neticesinde Defter-i Hâkânî Umûr-i Şer'îyye memurluğuna atanmıştır. Bu vazifesinden sonra sırasıyla Kadastro Mektebi hukuk kısmı Mecelle muallimliği, Mezâhib-i İslamiye ve Turuk-ı Âliyye muallimliği ve Darü'l-Hikmeti'l-İslamiye azalığı vazifelerini icra etmiştir (Atasoy, 2020, ss. 17-24).

Darü'l-Hikmeti'l-İslamiye azası olarak görev yaparken 11 Kasım 1918 tarihinde Tefvik Paşa hükümetinde şeyhülislam olarak atanmıştır. Şeyhülislamlık makamına 3'ü Tefvik Paşa sadaretinde diğer 2'si Ali Rıza Paşa ve Salih Paşa sadaretinde olmak üzere 5 kez atanan Haydarî-zâde'nin bu makamdaki görev süresi toplamda 9 ay 20 gündür. Mehmet Emin Zeki Bey'den aktarıldığına göre Haydarî-zâde, Musul'un Türkiye'den ayrılmasından sonra 1923 yılında Bağdat'a gitmiş, burada Irak Kurucu Meclisinde azalık vazifesi ve birinci Hâşimî kabinesinde Evkaf Bakanlığı vazifelerinde bulunmuştur. Kurucu Meclis azalığının akabinde ölümüne kadar sürdürdüğü Ayan Meclisi azalığı görevine tayin edilmiştir. Haydarî-zâde 2 Şubat 1931 yılında dar-ı bekaya irtihal etmiştir (el-Cubûrî, 2003: 1/31).

Dinî, tasavvûfî, ahlakî ve ictimâî gibi muhtelif konularda yazılar yazan Haydarî-zâde İbrahim Efendi'nin eserlerini manzum ve mensur eserler ile makaleleri olmak üzere üç ana başlık altında vermek mümkündür.

Nazma olan kudretini:

Zannedersem biraz da şâ'irsın

Öyle âşârî nazma kâdîrsın

beyti ile ifade eden Haydarî-zâde'nin manzum eserleri 6 tane olup şunlardır:

Garbdan Şarka İcâz-ı Muhammedî; *Irak Ordusuna Hitab* (Altunmeral, 2019, ss. 22-33); *Terkib-i Bend* (Altunmeral, 2019, ss. 14-22) *Muktebesât* (Haydarî-zâde, 1918, s. 467); *Rü'ya* (Çalışkan ve Ünal, 2018, ss. 44-55) ve *Nikah Duası* (Haydarî-zâde, 1919, ss. 1617-1619).³

¹ Makale için bk. Altunmeral, Mehmet, "Haydarî-zâde İbrahim Efendi ve Manzumeleri", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, sayı: 22, İstanbul, 2019.

² Tez için bk. Osman Atasoy, Şeyhülislam Haydarîzâde İbrahim Efendi'nin Hayatı ve Eserleri (1864-1931), İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: 2020.

³ Sultan VI. Mehmet Vahdettin'in kızı Sabiha Sultan ile Halife Abdülmecid'in oğlu Ömer Faruk arasında gerçekleşen izdivaçta onların nikâhlarını kıyan Haydarî-zâde'nin bu vesile ile kaleme aldığı manzum nikâh duasıdır. Haydarîzâde'nin *Sebilü'r-reşad* dergisinde yine bu nikâh vesilesiyle irad buyurduğu Arapça-Farsça-Türkçe 10 beyitlik mülemma diğer bir nikâh manzumesi daha bulunmaktadır. Ancak *Ceride-i İlmiye* dergisinde neşredilen nikâh manzumesinin devamı olup olmadığına dair net bir bilgi olmadığından *Sebilü'r-reşad* dergisinde yayımlanan nikâh manzumesi ayrı bir eser olarak kaydedilmedi. bk.

Mensur Eseri:

*Mezâhib ve Turuk-ı İslâmiyye Târîhi.*⁴

Makaleleri:

Makale	Gazete	Sayı	Sayfa	Tarih
Efâdıl-ı Ulemâ-yı İslâmîye'den Haydarîzâde İbrâhim Efendi Hazretleri Tarafından Vârid Olan Mütâlaa-i Ahlâkiyyedir	<i>Tasavvuf</i>	2	5-6	30 Mart 1911
Şeyh-i Muhterem Efendim	<i>Tasavvuf</i>	3	7-8	8 Nisan 1911
Teracim-i Ahvâl-i Sufiye: Şeyh Abdurrahmân Tâlebânî	<i>Tasavvuf</i>	4	3-5	17 Ağustos 1911
'Âlem-i İslâmîyet'de Sa'y u 'Amel Yâhûd Teşebbüs-i şahsî	<i>Tasavvuf</i>	5	4-5	20 Nisan 1911 ⁵
Râbita-i Sufiye (Tercüme)	<i>Tasavvuf</i>	7	4-7	3 Mayıs 1911
		8	4-5	11 Mayıs 1911 ⁶
Evrâk-ı Vâride	<i>Tasavvuf</i>	9	4-5	18 Mayıs 1911
Sûfiyyede Uzlet Veyâhut Halvet	<i>Tasavvuf</i>	17	1-3	13 Temmuz 1911
Münâzara ve Netâyici	<i>Tasavvuf</i>	18	1-3	20 Temmuz 1911
Hased	<i>Tasavvuf</i>	19	1-2	27 Temmuz 1911
Adl ve İhsan Veyâhut Afv ve İhsan	<i>Tasavvuf</i>	20	1-2	3 Ağustos 1911
Savm Münasebetiyle Ekl ü Şürb Hakkında Bazı Hikemiyât-ı İslâmîye	<i>Tasavvuf</i>	22	1-3	17 Ağustos 1911
Savm Münasebetiyle Lisân Hakkında Bazı İzâhât	<i>Tasavvuf</i>	23	1-3	24 Ağustos 1911
Gıybet	<i>Tasavvuf</i>	24	1-2	1 Eylül 1911
Sıdkın Fazileti ile Kizb'in Mezemmeti Hakkında Bazı İzâhât	<i>Tasavvuf</i>	25	1-4	8 Eylül 1911
Kadastro Mektebi'nin Mecelle Muallimi Haydarî-zâde'nin Talebelere Yönelik Yaptığı Açılış Konuşması	<i>Tasavvuf</i>	28	1-3	6 Ekim 1911
Âl-i İmran Suresi 156. Ayetin Tefsiri	<i>Tasavvuf</i>	29	1-2	12 Ekim 1911
Bir Hasbihâl	<i>Jin</i>	1	3-5	7 Kasım 1911
Savm ve Hikmet-i İslâmîye	<i>İrşâdü'l-Müslimîn</i>	1	7	4 Temmuz 1918
Kürtler ve Câmî'a-i Osmâniye	<i>İ'tisâm</i>	67	862	10 Mart 1920

Makale	Gazete	Cilt	Sayı	Sayfa	Tarih
Münâzara ve İslâmîyyet	<i>Edebiyat-ı Umûmiye Mecmûası</i>	3	23-54	449-451	18 Şubat 1918
Kavm-i Arab'da Kable'l-İslâm ve Ba'de'l-İslâm Nisvan	<i>Edebiyat-ı Umûmiye Mecmûası</i>	3	33-64 35-66 38-69 42-73	616-618 648-649 717-719 800-801	20 Nisan 1918 4 Mayıs 1918 25 Mayıs 1918 22 Haziran 1918
Emr-i bi'l-ma'rûf neyh-i 'ani'l-münker 1	<i>Sebilü'r-reşâd</i>	15	368	65-66	5 Eylül 1918
Emr-i bi'l-ma'rûf neyh-i 'ani'l-münker 2	<i>Sebilü'r-reşâd</i>	15	370	108-110	18 Eylül 1918
Emr-i bi'l-ma'rûf neyh-i 'ani'l-münker 3	<i>Sebilü'r-reşâd</i>	15	372	139-140	2 Ekim 1918
Emr-i bi'l-ma'rûf neyh-i 'ani'l-münker 4 ⁷	<i>Sebilü'r-reşâd</i>	15	373	161-162	9 Ekim 1918
Vehhâbîlik 1	<i>Sebilü'r-reşâd</i>	17	441	203-205	18 Eylül 1919
Vehhâbîlik 2	<i>Sebilü'r-reşâd</i>	17	442	216-218	25 Eylül 1919
Vehhâbîlik 3	<i>Sebilü'r-reşâd</i>	18	443	3-5	8 Ekim 1919
Vehhâbîlik 4 (Oral, 2016, ss. 146-176)	<i>Sebilü'r-reşâd</i>	18	448	64-66	13 Kasım 1919
Bolşevizm ve İslâmîyyet (Mülakat)	<i>Sebilü'r-reşâd</i>	18	459	201	18 Şubat 1920
Hilâl-i Ahdar Cemiyeti (Şeyhülislam Efendi'nin Beyanâtı)	<i>Sebilü'r-reşâd</i>	18	462	237	31 Mart 1920

3. GARBDAN ŞARKA İ'cÂZ-I MUHAMMEDİ

Bu eserin tespit ettiğimiz dört nüshasının iki tanesinde eserin ismi müstakil olarak bulunmakta, diğer iki tanesinde ise cümle içinde geçmektedir. Müellifin el yazması olan Koyunoğlu nüshasında eserin adı “*Garbdan Şarka İ'câz-ı Muhammedî*”, Hilal Matabaasında basılan nüshada “*Garbdan Şarka Evsâf-ı Celîle-i Muhammedî*” şeklinde geçmektedir. Kürd Te'âvün ve Terakki Gazetesi'nde: “*Fransa meşâhir-i üdebasından Lamartine'nin⁸ evsâf-ı celîle-i*

Haydarîzâde İbrâhim Efendi, “Nikah Duası”, *Sebilü'r-reşâd*, c. 18, sayı: 462, (Mart 1920), s. 237.

⁴ Eser üzerine iki yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Bk. Oral, Osman, *Şeyhu'l-İslâm Haydarî-zâde İbrâhim Efendi'nin “Mezâhib ve Turuk-ı İslâmîye Tarihi” Adlı Eserinin Sadeleştirilmesi ve Tahlihi*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 1995; Karagedik, Hasan, *Haydarî-zâde İbrâhim Efendi'nin, Mezâhib ve Turuk-ı İslâmîye Adlı Eseri'nin İslam Mezhepleri Tarihindeki Yeri ve Önemi*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2010.

⁵ Bu makale 06 Temmuz 1911 tarihinde *Sırat-ı müstakîm* dergisinde tekraren neşredilmiştir. Bk. Haydarî-zâde İbrâhim Efendi, “Âlem-i İslâmîyet'de Sa'y u 'Amel Yâhûd Teşebbüs-i şahsî”, *Sırat-ı müstakîm*, c. 6, sayı: 148, (Temmuz 1911), ss. 287-288.

⁶ Mevlana Halid-i Bağdâdî'nin *Risale fi İsbati'r-Rabuta* adlı Arapça eserinin tercümesidir.

⁷ Oral, Osman, Şeyhülislam Haydarîzâde İbrâhim Efendi'nin “Emr-i bi'l-ma'rûf neyh-i 'ani'l-münker” Adlı Makalesi, *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, c. 14, sayı: 1, 2016, ss.146-176.

⁸ Fransız devlet adamı ve şair olan Lamartine, 21 Ekim 1790 yılında Fransa'nın Macon şehrinde doğmuştur. Türklere olan yakınlığı ile bilinen Lamartine'nin tarih ve edebiyat başta olmak üzere farklı alanlarda çok sayıda eseri bulunmaktadır. Tanzimat sonrası Türk edebiyatına tesiri olan Lamartine'nin muhtelif eserlerinden makaleleri, şiirleri, romanları ve Göl şiiri çevirileri yapılmıştır. 28 Şubat 1869 yılında Paris'te vefat etmiştir. bk. Kefeli, Emel, “Lamartine Alphonse de”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV Yayınları, Ankara, 2003, c. 27, ss. 93-94; Kefeli, Emel, *1854- 1993 Yılları Arasında Lamartine'den*

Hazret-i Peygamberî'ye dâir yazdığı makâle bi't-tercüme efâdul-ı üdebâmızdan Haydarî-zâde İbrahim Efendi tarafından nazmedilmiştir.” ve Tasavvuf Dergisi'nde ise “Fransa meşâhir-i üdebasından Lamartine tarafından evsâf-ı celîle-i Hazret-i Peygamberî'ye dâir yazılıb bi't-tercüme Haydarî-zâde İbrahim Efendi tarafından vaktiyle silk-i nazma keşîde buyurulmuş olan makâle-i mühimmedir ki teberrüken ve kemâl-i iftihâr ile derç olundu.” İfadeleri bulunmaktadır. Esasında bu iki nüshada geçen ifadelerde de zımnen eserin isminin neredeyse aynı olduğu görülmektedir. Ancak Koyunoğlu nüshası müellif/şaire ait el yazması olduğundan bu nüshanın iç kapağındaki ifade esere isim olarak tercih edilmiştir.

Haydarî-zâde'nin *Garbdan Şarka İ'câz-ı Muhammedî* mesnevisini ferağ veya ketebe kaydı olmadığından onun eseri ne zaman tercüme ettiği tam olarak bilinmemektedir. 1893 yılında kaleme aldığı resmi hâl tercemesinde eser telifine dair sorulan soruya: “Telifâtım yoktur, şiir ve inşâyâ dair âsârım varsa da tab' ve intişâr için kanûnî ruhsat-ı resmîye talebine muvaffak olamamışım.” şeklinde cevap vermesinden onun manzumeleri olduğu anlaşılabilir. Fakat *Garbdan Şarka İ'câz-ı Muhammedî* mesnevinin Koyunoğlu nüshasını Sultan II. Abdulamid'e ithaf etmesi ve bu nüshada geçen “Meclis-i kebîr-i ma'ârif a'zâsından Haydarî-zâde” ifadesi onun bu vazifeyi 1901-1908 yılları arasında ifa etmesinden hareketle bu mesneviyi mezkûr tarihler arasında tercüme ettiğini söyleyebiliriz.

Haydarî-zâde, bir gün hayal âleminde zühd ve takva ehlinin olduğu bir mecliste bulunduğunu, orada dinler, İslam dini ve Kur'an'dan bahis açıldığını ve konunun Hz. Peygamber'e getirildiğini söylemektedir:

Bir gün olmuşdu hâtır-ı meksûr

Fikr-i ferdâ-yı 'ömr ile rencûr

Ma'neviyyât idi bütün zıkrım

Başkalaşmışdı tal'at-ı fikrim

Uğradım bir makâm-ı vâlâyâ

Nice aşhâb-ı zühd ü takvâyâ

Bahş açıldı 'umûm edyândan

Dîn-i İslâm ü sırr-ı Qurân'dan

İntikâl etdi bahş bâlâyâ

Faḥr-ı âdem Ḥabîb-i Mevlâ'ya

Bu mecliste Haydarî-zâde, Hz. Peygamber'in evsafını ve mucizatını saymak istediğini, ancak bunun sonunun olmadığını farkında olduğunu, o mecliste bulunan Lamartine isimli büyük filozofu dinlemeyi tercih ettiğini ve bu filozofun Hz. Peygamber'e dair geniş bir makale yazdığını, kendisinin ise Hz. Peygamber'in soyundan olduğunu ayrıca şairliğinin de olduğunu ifade ederek bu makaleyi nazmen tercüme etmeyi kendisine adeta görev addetmiştir.

Şaymak isterdi ol ser-efrâzın

Birisi müfredât-ı i'câzın

Bakdı ki bunda ḥadd-ı gâyet yok

Faẓl u iclâlîna nihâyet yok

Olduğu noktada karar etdi

Diñlemek zevkin ihtiyâr etdi

Bir büyük zât anda hazır idi

Şadr-ı meclisde bahş nâzır idi

Ya'ni bir 'âkil-i ḥaḳîkat-bîn

Feylesûf-i zamân Lâmartin

Yazdı ol fâzıl-ı sūḥan-pîrâ

Bir mufaşşal makâle-i garrâ

Zannedersem biraz da şâ' irsin

Öyle âşârı nazma kâdirsin

Düşün ağıyâra karşı şerm eyle
Bari sen de bu neşri nazm eyle

4. BİR MÜELLİF/MÜSTENSİH DÖRT NÜSHA

Nüsha tavsifinde bu eserin dört nüshası olduğu ve bunların bir tanesinin mahtut diğer üç tanesinin ise matbu olduğu yazılmıştı. Bu nüshalar Haydarî-zâde'nin bizzat kendi el yazması veya onun nezaretinde basılmış nüshalardır. Metin neşrinde bütün nüshalar Haydarî-zâde'ye ait olduğundan tarih olarak en eski olan nüsha esas alınarak metin ortaya konulmaya çalışılacak tahkikli neşir yapılmayacaktı. Ancak nüshalar arasında çok ciddi farkların olması tahkikli neşir yapmayı gerekli kıldı. Nüshalar arasındaki bu farkları temelde üç nedene bağlayabiliriz:

a. Müellifin/şâirin ifadeleri beğenmeyip değiştirmesi. Nüshalarda çok fazla olan bu tarz değişiklikler kelime veya mısra bazlı olup bu tarz farklılıklar dipnotta gösterilmiştir. Aşağıda sırasıyla dört nüshanın ikinci mısraı verilmiştir:

M: Ebedî böyle inķilâb-ı 'azîm

K: Böyle dehşetli *esâs-ı 'azîm*

S: Böyle dehşetli *inķilâb-ı kemâl*

T: Böyle dehşetli *inķilâb-ı 'azîm*

b. Müellif/şâirin fikirlerinde değişiklik olması. Özellikle müellifin Müslüman kime denir? sorusunun cevabı niteliğindeki bu beyti bu tarz değişikliklere örnek olması hasebiyle önem arz etmektedir:

K: Bence her kim ki ehl-i iz'andır

Nazarımda bütün müselmândır

Haydarî-zâde'nin el yazması nüshasında bulunmayan bu beyit, diğer matbu nüshalarda farklı ifadelerle geçmektedir. 9 Ocak 1909 tarihinde basılan K nüshasında Müslüman kime denir? sualine cevap olarak ehl-i iz'ân olanın onun nazarında Müslüman olduğunu ifade etmektedir. 1911 tarihinde basılan S nüshasında ise bu suale cevap olarak şayet kendisine sorulsa kesin yargılardan kaçınarak ehl-i iz'ân olanların amelde/ibadette Müslüman olduklarını dile getirmektedir:

S: Bence her kim ki ehl-i iz'andır

Şorsañız mesleken müselmândır

12 Ekim 1911 tarihinde neşredilen Tasavvuf Dergisinde bu suale kesin bir yargı ile cevap vererek ehl-i iz'ân olanların mesleken yani amelde Müslüman olduklarını söylemektedir:

T: Bence her kim ki ehl-i iz'andır

Mesleken muṭlaķan müselmândır

c. Sultanın değişmesi neticesinde bazı beyitleri zorunlu olarak kaldırması. Haydarî-zâde II. meşruiyetin ilanından birkaç ay sonra Meclîs-i Kebir-i Maarif ve Dâru'l-hayr-ı âli mektebindeki müdürlük vazifelerinden yapılan tensikat ile azledilmiş, uzun uğraşlar neticesinde 10 Temmuz 1910 tarihinde Defter-i Hâkânî Umûr-ı Şer'iyeye memurluğu vazifesine getirilmiştir (Atasoy, 2020, s. 71). Bu buhranlı süreçte eserini tekrar neşreden Haydarî-zâde, mukaddime bölümünde II. Abdulhamid'e dair söylediklerini çıkarmış, geriye kalan diğer bazı beyitleri ise "Hitam" başlığında lafızları değiştirerek yeniden yazmıştır. II. Abdulhamid'e dair beyitler şunlardır:

Etdim ol demde HAKK'a şükâne

Bir du'a pâdişâh-ı devrâne

Ya'ni ol mâlik-i riķâb-ı ümem

Hâmi-i dîn hâlîfe-i a'zam

Cümleniñ pâdişâh-ı eşfaķıdır

Bu resûlün vekîl-i muṭlaķıdır

Tâ cihân var anda var olsun

Tâc u tahtında ber-ķarâr olsun

Kim severse habîb-i Yezdânı

Sevdi sultân Hamîd-i zî-şânı

Kim ki 'ișyân eder bu sultâna

İ'tirâz eyler emr u fermâna

Muṭlaķa şâhib-i ma'âşîdir

Hem Hudâ hem resûle 'âşîdir

5. ESERİN NÜSHALARI, ŞEKİL ÖZELLİKLERİ VE ESERİN TAHKİKİNDE BENİMSENEN YÖNTEM

Eserin tespit edilen dört nüshası bulunmaktadır:

1. Koyunoğlu Yazma Eserler Kütüphanesi

Bu nüsha, el yazması olup iç kapak sayfasında geçen “*bi-hatt-ı müellif*” ifadesine göre müellif nüshasıdır. Telif tarihi bilinmeyen bu nüsha, Koyunoğlu Kütüphanesinde 950 nolu arşiv kaydıyla kayıtlı olup rika hattıyla kaleme alınmıştır. Eser, toplamda üç varaktan müteşekkil olup her varakta ise 17 satır bulunmaktadır.

2. Kürd Teâvün ve Terakki Gazetesi 'nde Neşredilen Nüsha

Gazete, 5 Aralık 1908 – 30 Ocak 1909 tarihleri arasında neşredilmiştir. Haydarî-zâde'nin bu mesnevisi ise gazetenin 2,3 ve 6. sayılarında 3 bölüm hâlinde yayımlanmıştır (Haydarî-zâde, 1908a, 1908b ve 1909, s. 15, 22 ve 46).

3. Hilal Matbaası 'nda Neşredilen Nüsha

Tarih olarak neşredilen son nüshadır. Seyfettin Özege Kütüphanesinden temin edilen bu nüsha h. 1329 m. 1911 tarihinde Hilal Matbaasında müstakil olarak basılmıştır. Toplam 16 sayfadan müteşekkil olan nüshanın her sayfasında 6 beyit bulunmaktadır (Haydarî-zâde, 1911, ss. 2-16).

4. Tasavvuf Dergisi 'nde Neşredilen Nüsha

Dergi, 23 Mart-14 Aralık 1911 tarihleri arasında yayımlanmış olup toplam 35 sayı neşredilmiştir. Urfa Milletvekili Şeyh Saffet'in başyazar ve sahibi olduğu dergide çeşitli tasavvufi meseleler işlenmiştir. Bu dergide muhtelif tasavvufi konulara dair çok sayıda makalesi bulunan Haydarî-zâde'nin *Garbdan Şark'a İ'câz-ı Muhammedî* mesnevisi 12 Ekim 1911 tarihinde neşredilen 29. sayıda yer almaktadır. (Haydarî-zâde, 1911a, ss. 3-7). Derginin 30. sayısında bir önceki sayıda unutulmuş yazılmayan bazı beyitlerin eklenmesine dair tashih yazısı bulunmaktadır (Haydarî-zâde, 1911b, s. 8)

Eser mukaddime, makale ve hatime bölümlerinden oluşmaktadır.⁹ Toplam 114 beyitten müteşekkil olup bunların 34'ü mukaddime, 78'i makale diğer 2'si ise hatime kısmıdır. Aruzun feilâtün (fâilâtün), mefâilün, feilün (fa'lün) kalıbıyla yazılmıştır. Vezin kusurları olmakla birlikte genel itibarıyla başarılıdır. Ancak bazı beyitlerin vezinlerde problem bulunmaktadır.

Garbdan Şarka İ'câz-ı Muhammedî Lamartine'nin Türkiye Tarihi eserinden nazmen mütercem olduğundan bu iki metin karşılaştırılmıştır. Yapılan karşılaştırmada Haydarî-zâde'nin genel itibarıyla Lamartine'nin anlatımına uyduğu, bazı yerlerde aynı ifadeler ile tercüme yaptığı görülmüştür.

Bu çalışmanın tahkikli neşrinde “*Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları Metin Neşri, Problemler, Tespitler, Öneriler*”, (Aynur ve Uysal, 2017.) “*İsam Tahkikli Neşir Esasları İTNES*” (Yılmaz, 2018) ve Adam Gacek'in “*el-Merci' fi 'İlmi'l-mahtûti'l-'Arabî*” eserlerinden istifade edilmiştir (Gacek, 2016). Nüshalar sırasıyla şu şekilde rumuzlandırılmıştır:

Koyunoğlu Kütüphanesi (Müellif) Nüshası “M”

Kürt Te'âvün ve Terakki Nüshası “K”

Seyfeddin Özege Nüshası “S”

Tasavvuf Dergisi Nüshası “T”.

6. METİN

Fâilâtün (Feilâtün)/ Mefâilün/ Feilün (Fa'lün) [M 1b] MUKADDİME ¹⁰		
1. Bir gün olmuşdu hâtır-ı meksûr Fikr-i ferdâ-yı 'ömr ile rencûr	5. İntikâl etdi bahş bâlâya Fahır-ı âdem Habîb-i Mevlâ'ya	10. Bir büyük zât anda hazır idi Şadr-ı meclisde bahş nâzir idi
2. Ma'neviyyât idi bütün zikrim Başkalaşmışdı tal'at-ı fikrim	6. Bu cihân-ı bedâyi'in sebebi Rûh-ı âlem Muhammed-i 'Arâbî	11. Didi bu resûl-i şâdıkdır İhtirâmât-ı Hakk'a lâyıktır
3. Uğradım bir maqâm-ı vâlâya Nice aşhâb-ı zühd ü taqvâya	7. Şaymak isterdi ol ser-efrâzım Birisi müfredât-ı i'câzın	12. Hilkati 'aybdan mu'arrâdır Nüsha-i mu'cizât-ı kübrâdır
4. Bahş açıldı 'umûm edyânda Dîn-i İslâm ü sırr-ı Qurân'dan	8. Bakdı ki bunda hadd-ı gâyet yok Fazl u iclâlina nihâyet yok	13. Kadri ser çekmişdi eflâke Mâlik olmazdı tâc-ı levlâke
	9. Olduğu noktada qarâr etdi Diñlemek zevkin ihtiyâr etdi	14. Mu'cizât-ı celîl ü âşârı Etdi meftûn yâr ü ağıyârı

⁹ Burada verilen rakamlar Koyunoğlu nüshasına göre hesaplanmıştır. Diğer matbu nüshalarda hem “mukaddime” kısmı yoktur hem de beyit sayılarında farklılıklar bulunmaktadır.

¹⁰ Mukaddime bölümü diğer matbu nüshalarda bulunmamaktadır.

<p>15. Bu yetişmez mi bir cihân-ı edeb ‘İsevî dîn Muhammedî meşreb [M 2a]</p> <p>16. Ya‘ni bir ‘âkil-i haqîkat-bîn Feylesûf-i zamân Lâmartin</p> <p>17. Yazdı ol fâzıl-ı sühân-pîrâ Bir mufaşşal maqâle-i garrâ</p> <p>18. Öyle tavşif eder o zî-şânı Getirir vecde her müselmânı</p> <p>19. Haqq her noktasında zâhirdir Mu‘cizât-ı resûle dairdir</p> <p>20. Sen ki mensûb-ı nesl-i Haydar’sın Nisbet-i beyt ile muvaqqarsın</p> <p>21. Zannedersem biraz da şâ’irsin Öyle âsârı nazma kâdirsin</p> <p>22. Düşün ağıyâra karşı şerm eyle Bari sen de bu neşri nazm eyle</p> <p>23. Bakdım ihtâr ‘ayn-ı şefkatdir Bu günahkâra bir sa‘âdetdir</p> <p>24. Aradan geçti bunca ehl-i hüner Cümlesi şâ‘ir ü sühân-perver</p> <p>25. Etmedi hiç biri bu bâğa güzer Olamaz herkese kâdr-i yâver</p> <p>26. Bu teşâdüf ‘inâyet-i Haqqdır Bunda tevfiğimiz muhaqqaktır</p> <p>27. Şükr lillâh ki pek muşib oldu Bu şeref ‘âcize naşib oldu</p> <p>28. Etdim ol demde Haqq’a şükrâne Bir du‘a pâdişâh-ı devrâne</p> <p>29. Ya‘ni ol mâlik-i riqâb-ı ümem Hâmi-i dîn halife-i a‘zam</p>	<p>4. Etdi ihyâ bu ‘azm-ı maqbûlü Böyle bir i‘tikâd-ı ma‘kûlü [S 3]</p> <p>5. Tâ zamân-ı hübü-tü Âdem’dem Geçmemişdi hayâl-i ‘âlemden</p> <p>6. Böyle bir kuvvet-i kalîle ile Böyle bir niyyet-i celîle ile</p> <p>7. Râh-ı vahdetde ferd-i bî-pervâ¹³ Zâta maşşûr¹⁴ âlet-i icrâ</p> <p>8. Gire bu müşkilât-ı ‘uzmâya Böyle emr-i mühimmi icraya</p> <p>9. Her umûrunda hark-ı ‘âdâtı Koydu imkâna bu muhâlâtı</p> <p>10. Etdi hayrân teşebbüsün eşeri ‘Azm-ı dühât ü kuvvet-i¹⁵ beşeri [S 4]</p> <p>11. Bu eşerden daha ‘azîm olmaz Daha ‘âli daha cesîm olmaz</p> <p>12. Oldu bürhân-ı şa‘n-ı iclâlî Ser-te-ser¹⁶ bu maqâsîd-i ‘âli</p> <p>13. Hele olmuştu ‘illet-i sâri Bir takım âlihâtîñ efkârı¹⁷ [M 3a]</p> <p>14. Kimi tapmışdı nâra eşnâma Kimi hayvâna kimi ecrâma</p> <p>15. Mağv idüb¹⁸ ortadan bu edyâmı Halka aflatdı vehm ü bütlânı</p> <p>16. Bunu icrâ eden Muhammed’dir Muṭlaḳ Allah’dan müeyyeddîr¹⁹</p> <p>17. Geçdi bir çok peyâmberân-ı ‘izâm Tâcdârân-ı müceddîn-i kirâm²⁰ [S 5]</p> <p>18. Gelmedi dehre halk-ı²¹ ‘âlemden Böyle bir zât nesl-i Âdem’dem²²</p>	<p>[K: 3/22]</p> <p>26. Baş eğüb tîğ-i emr ü²⁸ aḥkâma Satvet ü ‘adl ü dâd-ı İslâma</p> <p>27. Peyk-i bi‘set dağıldı aḳtâra Rûm’a iḳlîm-i Türk ü Tatarâ</p> <p>28. Fıkr müşkil mu‘âvini mefkûd²⁹ Kendi tenhâ³⁰ mu‘ârızı mevcûd³¹</p> <p>29. ‘Azm ‘âli faḳat cihân mâni‘ Az vesâit neticesi vâsi‘ [M 3b]</p> <p>30. Ger bu ezdâd-ı müşkilü‘l-gâyât³² Olsa miḳyâs-ı kudret-i dühât³³ [T: 29/5]- [S 7]</p> <p>31. Oku târiḫi baḳ e‘âzimden Kimi teşbîh edem Muhammed’e ben</p> <p>32. Gerçi Kisrâlâr ile Kayserler Nice Dârâ nice Sikenderler</p> <p>33. Bu cedelgâh-ı dehre³⁴ gelmişdir Bir ḳaçı nâm u şöhret almışdır</p> <p>34. Kiminiñ ḳahf-ı ḳahr-ı şemşîri Sürdü etrâfa³⁵ ceys-i teşhîri³⁶</p> <p>35. Ancaḳ oynatdı ḳaç eyâlâtı Bir nice hey’et ü ḥükûmâtı</p> <p>36. Etdiler şarf-ı kudret ü himmet Ḳurdular bir idâre-i devlet³⁷ [S 8]</p> <p>37. O da³⁸ ḳoḳ geçmeden zamânında ‘Ünfûvân-ı şebâb şânında</p> <p>38. Ma‘raz-ı şadme-i zevâl oldu Cümlesi³⁹ maḳv-ı pâyimâl oldu</p> <p>39. Birde sen Ḳazreti Muhammed’e baḳ Eşer-i ‘âli ü fıkr-i⁴⁰ es‘ade⁴¹ baḳ</p>

¹³ T, K, S: Ferd ü bî-pervâ.

¹⁴ T, K, S: hem mübellîğ hem.

¹⁵ T: Şâhân ü kudret.

¹⁶ S: Bu gibi ḳoḳ.

¹⁷ S: Âlihâta perstîş efkârı.

¹⁸ T, S: Kaldırub.

¹⁹ Bu beyit S nüshasında 4. beyit olup şu şekildedir:

Bunu ancaḳ yapan Muhammed’dir
Muṭlaḳ Allah’dan müeyyeddîr

T nüshasında ise şu beyit bulunmaktadır:

Bu ḳavâriḳ ki ḥâric ez ‘adeddir.
Eşer-i kudret-i Muhammed’dir.

²⁰ T, K, S: Be-nâm.

²¹ T, S: Devr.

²² T, S: Ekremden.

<p>30. Cümleniñ pâdişâh-ı eşfakıdır Bu resûlüñ vekîl-i muṭlaḳıdır</p> <p>31. Tâ cihân var anda var olsun Tâc u taḥtında ber-ḳarâr olsun [M 2b]</p> <p>32. Kim severse ḥabîb-i Yezdânı Sevdi sultân Ḥamîd-i zî-şânı</p> <p>33. Kim ki ‘işyân eder bu sultâna İ’tirâz eyler emr u fermâna</p> <p>34. Muṭlaḳa şâhib-i ma‘âşidir Hem Ḥudâ hem resûle ‘âşidir¹¹ MAḲÂLE [K: 1/ 15]-[S 2]- [T: 29/3]</p> <p>1. Kime baḥş etdi ḥazret-i ma‘bûd Böyle bir iḳtidâr-ı nâ-maḥdûd [T: 29/4]</p> <p>2. Ḳudret-i Ḥaḳḳ’ı ḥalka añlatsın Kâinâtı yerinden oynatsın</p> <p>3. Beşeri rabṭ ḳılsın Allâh’a Fikri ḥaşr eylesin bu dergâha¹²</p>	<p>19. Az zamân içre eylesün tetmîm²³ Ebedî böyle inḳilâb-ı ‘azîm²⁴</p> <p>20. Böyle bir iḳtidâra mazhar olan Bu tarîḳ-i şevâba²⁵ rehber olan</p> <p>21. Muṭlaḳa server-i dü²⁶ ‘âlemdir Zübde-i ḥandân-ı²⁷ âdemdir</p> <p>22. Çok zamân geçmemişdi hicretten Neşr u teblîḡ-i emr-i bi‘şetden</p> <p>23. Dîniñ dutdı şevket u şânı Yemen u Mısr u Şâm u İrân’ı [S 6]</p> <p>24. Girdi İslâm tâ Ḥorâsân’a Berberistân u Hind u Tûrân’a</p> <p>25. Mâverâunnehirle Afrîḳa Avrupâ-yı cenûb u İspanya</p>	<p>40. Ḳaldırub ortadan⁴² ḥurâfâtı Eski edyân u eski ‘âdâtı</p> <p>41. Çok ḥükümât-ı zî-şekîmeleri Satvet ü kuvvet-i cesîmeleri</p> <p>42. Az zamân içre târ u mâr etdi Nesl-i ḳavmin zebûn u ḥuvâr etdi⁴³ [S 9]</p> <p>43. Çok cihândâr⁴⁴ zehre çâk oldu Küreniñ nişfi lerzenâk oldu</p> <p>44. Şardı aḳtâr-ı dehri bîm-i hücum ‘Âḳıbet emre oldular maḥkûm⁴⁵</p> <p>45. Yâ o ḳânûn-ı ḥikmet ü edebi Oldu her yerde rehber talebi</p> <p>46. Kelimâtı ḥikmetle meşḥûndur Her biri ayrı ayrı ḳânûndur</p> <p>47. Rabṭ idüb bir maḳâma aḥkâmı Mütenevvi‘ lisân ü aḳvâmı</p>
<p>48. Öyle bir millet eyledi te’sîs Olamaz başka bir esâsa maḳîs⁴⁶ [M 4a] - [S 10]</p> <p>49. Tâ cihân var anda dâimdir Ebediyetle ḥükmü ḳâimdir</p>	<p>53. Böyledir Ḥaḳḳ’a karşı nâm almaḳ Zann-ı kâzibden intikâm almaḳ</p> <p>54. Ḥazretiñ mu‘cizât-ı mergûbu</p>	<p>57. Cümle ma‘bed bütün du‘aḥâne⁵² Hep bulaşmışdı rics ü evşâne</p> <p>58. Şirk idi i’tikâd ser-tâ-ser</p>

²⁸ T, K, S: İnḳiyâd etdi emre.

²⁹ K: mu‘ârîzi mevcûd.

³⁰ T: Her tarafda.; S: Tek ü tenhâ.

³¹ K: Ḥaşım müdhiş mu‘âvini meḳûd.

³² T, S: ‘Ünvân.

³³ T, S: Şâhân.

³⁴ S: Anlarıñ gerçi zûr-ı.

³⁵ S: Âfâka.

³⁶ T, K: Sürdüler dehre ceys-i teşhîri

Attılar gürz ü tîḡ-i şemşîri;

S+ Cebr ü taḳyîka aldı ekvâmı

Ḳabt idüb tâc-ı taḥt-ı eyyâmı

³⁷ T, K, S: Oldu ancaḳ netice-i ḳudret

Bir temelsiz idâre-i devlet

³⁸ S: Ya‘ni.

³⁹ T, K: Eşeri.; S: Devleti.

⁴⁰ S: Devr-i.

⁴¹ T, K: Erşede.

¹¹ Mukaddîme bölümü diğerk matbu nüshalarda bulunmamaktadır.

¹² T, S, K: Baḳmasın ḥubb-ı şevket ü câha.

²³ S: Kemâl.

²⁴ T: Böyle dehşetli inḳilâb-ı ‘azîm; K: Böyle dehşetli esâs-ı ‘azîm; S: Böyle dehşetli inḳilâb-ı kemâl.

²⁵ T, K: Hüdâya.

²⁶ K: Muḳtedâ-yı.; T, S: Şübhe yok muḳtedâ-yı.

²⁷ T, K: Dudmân-ı.; S: Erşed-i dudmân-ı.

⁴² S: Ortadan atdı hep.

⁴³ T, K: Az zamânda zebun u ḥuvâr etdi

Ḳahr u tedmîr u târ-u-mâr etdi

S: Az zamânda zebun u ḥuvâr etdi

Taḥt u baḥtını târ-u-mâr etdi

⁴⁴ T, K, S: Ḥükümdâr.

⁴⁵ S-: Şardı aḳtâr-ı dehri bîm-i hücum

‘Âḳıbet emre oldular maḥkûm

T, K: Öyle titretdi dehri bîm-i hücum

Ḳalması emre olmayan maḥkûm

⁴⁶ T, K, S: Öyle bir dîniñ oldu bânisi

‘Aḳla Ḥayret verir me‘ânisi

<p>50. Oldu beyne'l-milel azîz ü be-nâm Hâşşa-i⁴⁷ i'tikâd ile İslâm</p> <p>51. Rabt-ı kalb eylemiş bir Allâh'a Bî-nazîr ü şerîk ü iştibâha⁴⁸</p> <p>52. Buğz eder bütperest ü eşnâma Sâhte ma'bûda böyle evhâma</p>	<p>Küre-i arzı etdi meclûbu⁴⁹</p> <p>55. Emrine her kes inkiyâd etdi Sûlsü insanîni i'tikâd etdi⁵⁰</p> <p>[K: 6/46]-[S 11]</p> <p>56. Bunca mu'cîz⁵¹ ki hep me'âlidir Nice i'câz-ı fikr-i 'âlidir</p>	<p>Fikr-i tevhîdden yok idi eser</p> <p>59. Böyle bir vakitte hurûc etdi 'Arş-ı tevhîde bir 'urûc etdi</p> <p>60. Kâinâta tağıtdı birliği Feverân etdi nûr-ı teblîği</p>
--	--	--

<p>61. Düşdü eşnâm yandı bütâhâne Şu'le pâş oldu⁵³ rû-yı ekvâna</p> <p>62. Böyle bir 'azm ile zuhûr etdi Şarğ ile garbı garğ-ı nûr etdi</p> <p>63. Tâb-ı fikri yanında ol şâhın Kalmadı hükmü mihr ile mâhın⁵⁴</p> <p>64. Zât-ı Aḥmed ki 'ayn-ı hikmetdir Rûḥ-ı cism-i Ḥaḳḳ u ḥaḳîkatdir</p> <p>65. Olsa hâşâ bu işde tertîbi⁵⁵ Eser etmezdi luḫ ü terhîbi⁵⁶</p> <p>[T: 29/6]</p> <p>66. Çünkü tertîbde⁵⁷ iṭminân olmaz Olsa te'sîrden nişân olmaz</p> <p>[M 4b]</p> <p>67. Hale baḳ dîde-i başîretle Bir olur mu yalan ḥaḳîkatle</p> <p>68. Nazar et fenn-i cerr-i eşkâle Bu esâs-ı şaḫîḫu'l-icmâle</p>	<p>74. Muṭlaḳa bunda sırr-ı hikmet var Fikrde pek büyük metânet var [S 13]</p> <p>75. Bunda bir sırr-ı hikmet olmazsa Bu eser bir ḥaḳîkat olmazsa</p> <p>76. Bu kadar nâfiz ü metîn olmaz Dehr içinde ebed mekîn olmaz</p> <p>77. İ'timâdı ma'îşeti fikri⁵⁹ Her cefâya taḥammülü şabrı⁶⁰</p> <p>78. Hicreti irtihâli idrâkı⁶¹ Ḥüsn-i ḥulḳı şemâil-i pâki</p> <p>79. Bu gibi pek⁶² ḥavâriḳ-i ef'âl Oldu hep mu'cîz-i ḥaḳîkate dâl</p> <p>HÂTİME</p> <p>1. Gelmez evşâfi ḥadd-i pâyâna Ṭolsa vaşfıyla bin kütüphâne</p> <p>2. Rif'at-i ḳadrine ḳalem yetmez</p>	<p>5. Hünerim yok ki ḥâme-rân olayım Şâ'ir-i ḡarbe hem-'inân olayım</p> <p>6. Böyle da'vâdan ictinâb ederim Bilirim ḥaddimi ḫicâb ederim</p> <p>7. Hüner ölmüş ne sûd ṭâḳat yok Vaşf-ı 'âliye istiṭâ'at yok</p> <p>[S 15]</p> <p>8. Giremez her hüner bu meydâna Ḳaṭreyi nisbet ile 'ummâna</p> <p>9. Yok bu vâdide nuṭḳun imkânı Dilsiz eyler hezâr Ḥassân'ı</p> <p>10. Bir resûlün ki mâdiḫi Ḥaḳ'dır Anda 'ac-z-ı beşer muḥaḳḳaḳdır</p> <p>11. Ey şeref-baḫş-ı bi'set-i âdem Tercümân-ı serâir-i 'âlem</p> <p>12. Ey yegâne güzîde-i ḫilḳat⁶⁵ Kâşif-i kenz-ḫâne-i hikmet</p>
---	--	---

⁵² K: şanemḫâne.

⁴⁷ T, K, S: Şeref-i.

⁴⁸ T, K, S: Fikri ḫaşr eylemiş bu dergâha

⁴⁹ T, K, S: Hâşılı ser-te-ser cihân-ı edeb
Oldu meftûn-ı şit-i fâḫr-i 'Arab

⁵⁰ S nüshasında bu beyit 44. sıradadır.

⁵¹ S: Bu ḥavâriḳ ki.

⁵³ K: Akşetdi.

⁵⁴ T-: Bu nüshada 56. beyitten 64. beyte kadar olan beyitler bulunmamaktadır.

Bunca mu'cîz ki hep me'âlidir

Nice i'câz-ı fikr-i 'âlidir

Tâb-ı fikri yanında ol şâhın

Kalmadı hükmü mihr ile mâhın

S nüshasında ise 57. beyitten 64. beyte kadar olan beyitler bulunmamaktadır.

S-: Cümle ma'bed bütûn du'aḫâne

Hep bulaşmışdı rics ü evşâne

Tâb-ı fikri yanında ol şâhın

Kalmadı hükmü mihr ile mâhın

K nüshasında ise 62. ve 63. beyitler bulunmamaktadır.

K-: Böyle bir 'azm ile zuhûr etdi

Şarğ ile garbı garğ-ı nûr etdi

Tâb-ı fikri yanında ol şâhın

Kalmadı hükmü mihr ile mâhın

⁵⁵ T, K, S: Tezvîri.

⁵⁶ T, K, S: Olamazdı bu rütbe te'sîri.

⁵⁷ T, K, S: Tezvîrde.

<p>[S 12] 69. Kuvvet-i remy olunca bî-teşkik Aşl-ı miqyâs kuvvet-i tahrik</p> <p>70. Oldur elbet me'ser-i ekdâm 'Ayn-ı miqyâs kuvvet-i ilhâm</p> <p>71. Bir fikir kim bu rütbe 'âlidir Mâlik-i sür'at-i te'âlidir</p> <p>72. Hükümü bâm-ı felekde câridir Şark u ğarba nüfûzu sâridir</p> <p>73. Yok esâsında reng-i izmihlâl Raĥne-i hâl ü bîm-i istiĥbâl⁵⁸</p>	<p>Nazm bitti fazîleti bitmez</p> <p>HİTÂM⁶³</p> <p>1. Böyle derse o şehsüvâr-ı edeb 'İsevî din Muhammedî meşreb</p> <p>[S 14] 2. Böyle derse o 'âkili Hâk-bîn Böyle derse O feylesûf-i güzîn⁶⁴</p> <p>3. Böyle derse o şâ'ir-i mâhir Ne desün bir Muhammedî şâ'ir</p> <p>4. Ne desün bir hâkîr-i bî-kudret Hâşimî aşl ü Haydarî 'itret</p>	<p>[T: 29/7] 13. Ey cihân-ı bedâyi'in sebebi Rûh-ı 'âlem Muhammed-i 'Arabî</p> <p>[S 16] 14. Kalmadı dehrde bir ehl-i hüner Etmesün ders-i hikmetiñ ezber</p> <p>15. Ya o kânûn-ı hikmet ü edebiñ Oldu her yerde rehber-i talebiñ</p> <p>16. Kelimât-ı hikemle meşhûndur Her biri ayrı ayrı kânûndur</p>
---	--	--

<p>17. Rabı edüb bir maĥâma aĥkâmı Mütenevvi' lisân ü aĥvâmı⁶⁶</p> <p>18. Ki odur kâfil-i ĥukûĥ-ı ümem Reh-nümâ-yı sa'âdet-i âlem</p> <p>19. Bize bildirdi nef'-i şûrâyı Ĥikmet-i iĥtilâf-ı ârâyı⁶⁷</p>	<p>20. Bize aĥlatdı fazl-ı uĥrâyı Ĥikmet ü nef'-i ĥalk-ı dünyâyı</p> <p>21. Oldu şahşî teşebbüse bürhân Naşş-ı 'âli "leyse li'l-insân"</p> <p>22. Kimseyi dîne etmedi⁶⁸ icbâr Budur işte şerî'atü'l-ahrâr</p>	<p>23. Bence her kim ki ehl-i iz'andır Mesleken muĥlaĥan⁶⁹ müselmândır⁷⁰</p> <p>24. Gelmez evşâfı hadd-i pâyâna Tolsa vaşfiyla biñ kütüphâne</p> <p>25. 'Arş-ı iclâline ĥalem yetmez Nazm bitti fezâili bitmez</p>
---	--	--

6. SONUÇ

Hız. Peygamberin üstün vasıfları, temsil ettiği hak dinin öğretileri Müslümanların haricinde diğer din mensuplarının da dikkatini celp etmiştir. Bunlardan biri olan Lamartine, Hız. Peygamberin hak peygamber, getirdiği dinin de özü itibarıyla tahrif edilmemiş Hristiyanlık ile aynı olduğunu *Türkiye Tarihi* isimli eserinde işlemiştir. Lamartine'nin bu eserini okuyan Haydarî-zâde onun Hız. Peygambere dair ifadelerini çok beğenmiş ve Lamartine'nin ifadelerini *Garbdan Şarka İ'câz-ı Muhammedî* adıyla nazmen tercüme etmiştir.

Eserin biri mahtut üçü matbu olmak üzere toplamda dört nüshası bulunmaktadır. Mesnevi nazım şekliyle tercüme edilen eser, aruzun fâilâtün (feilâtün)/ mefâilün/ feilün (fa'lün) kalıbıyla nazmedilmiştir. Tercümede aruz kullanımı başarılı olmakla birlikte bazı beyitlerde aruz kusurları göze çarpmaktadır.

Haydarî-zâde'nin *Garbdan Şarka İ'câz-ı Muhammedî* adlı eseri mukaddime, makale ve hâtimeden müteşekkildir. Müellif mukaddime eseri tercüme nedenini anlatarak eseri takdim ettiği II. Abdulhamid'e dua ile bitirmiştir.

⁵⁹ T, K, S: Kana'ati, ĥilmi.

⁶⁰ T, K, S: 'Azmi.

⁶¹ T, S: Ef'âli.; K: Aĥvâli.

⁶² T, K, S: Biñ

⁶⁵ S: Ey medâr-ı mübeccel-i ĥilkat.

⁵⁸ S: Ne tereddüd ne ĥahf-ı istiĥbâl.;

T, K, S+: Şübhe yoktur ki sırr-ı ĥikmetdir

Eser-i kudret u metânedir

⁶³ Bu bölüm "Hatime" başlığında görüldüğü üzere Koyunoğlu nüshasında iki beyitten müteşekkildir. Diğer nüshalarda bu kısımdaki beyit sayısı çok olduğundan dipnotta verilmeyerek ana metne dâhil edilmiş, T nüshası son basılan nüsha olduğu varsayılarak nüshalar arasındaki farklar bu nüsha esas alınarak dipnotta gösterilmiştir.

⁶⁴ K: cenâb-ı Lamartin.

⁶⁶ Bu üç beyit S nüshasında bulunmamaktadır.;

K+: Bârekellâh bu tarz-ı taşvîre
Gıpta etdim bu ĥüsn-i ta'bîre
Ne güzel bak o Sa'di-i şâni
Garbe anlatdı fazl-ı Ĥurân'ı

⁶⁷ S-: Bize bildirdi nef'-i şûrâyı

Ĥikmet-i iĥtilâf-ı ârâyı;

K+: Nazar-ı Hâk'da birdirir ĥükümü

Şâhib-i Zülfiĥar bir zimmî

⁶⁸ T: Eylemez.

⁶⁹ K: Nazarımda bütün; S: Şorsanız mesleken.

⁷⁰ Bu beyitten itibaren K nüshası ile T nüshası arasında hem beyit sıralamasında hem de ihtiva ettikleri beyitler noktasında farklılıklar bulunmaktadır. T nüshasında 23. sırada olan bu beyit K nüshasında 15. sıradadır.;

K+: Bu meâl üzere mâdiĥ-i tahrîr

Sırr-ı Ĥurânî eyledi taşvîr

Makale kısmında Lamartine'nin *Türkiye Tarihi* adlı eserinde Hz. Peygamber'e dair ifadelerini aktarmış, akabinde hatime kısmında acziyetini dile getirerek Hz. Peygamber'in vasıflarını anlatmaya kütüphanelerin yetmeyeceğini ifade ederek manzumesini tamamlamıştır.

Metni yeniden inşa ederken tahkikli neşir kurallarına riayet ederek, metinler arasındaki farklılıklar mütercimden kaynaklı olduğundan bu farklılıkların nedeni irdelendi. Mütercimin bizzat yaptığı tasarruflar neticesinde nüshalar arasındaki beyit sayısında farklılıklar ortaya çıkmıştır. Koyunoğlu nüshasında toplam beyit sayısı 115 iken diğer matbu üç nüshada ise sırasıyla beyit sayıları, Kürt Te'âvün ve Terakki nüshasında 103, Seyfettin Özege nüshasında 88 ve Tasavvuf Dergisi nüshasında ise 93'tür.

KAYNAKÇA

1. Ak, M. (2014). “*Na’ıtların Tasavvufî Temelleri ve Na’t Mecmuaları* (Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Bölümü 1210, 1211 - Tenkidli Metin)”, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
2. Altunmeral, M. (2019). “Haydarî-zâde İbrahim Efendi ve Manzumeleri”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (22): 3-36.
3. Atasoy, O. (2020). Şeyhülislâm Haydarîzâde İbrahim Efendi'nin Hayatı ve Eserleri (1864-1931), Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
4. Aynur, H.-Çakır, M. vd. (2017). *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları Metin Neşri, Problemler, Tespitler, Öneriler*, Klasik Yayınları, İstanbul.
5. Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (2008). Kubbealtı Neşriyat, İstanbul.
6. Çalışkan, N. – Ünal, M. (2018). “Bir Osmanlı Aydınımın Dilinden Dönem Eleştirisi: Şeyhül-İslâm Haydarî-zâde İbrâhim Efendi'nin Rüyâ Mesnevisi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(60): 44-55.
7. el-Cubûrî, Kâmil Süleyman (2003). *Mu‘cemu’l-udebâ mine’l-‘asri’l Câhili hatta senete 2002*, Dâru’l-kütübî'l-‘ilmiyye, Beyrut.
8. Gacek, A. (2016). *el-Merci’ fî ‘İlmi’l-mahtûti’-‘Arabî*, (çev.: Murâd Tedğûd), Ma‘hedü’l-mahtûtâti’l-‘Arabiyye, Kâhire.
9. Haydarî-zâde İ. E. (1911). *Garbdan Şarka Evsâf-ı Celile-i Muhammedî*, Hilal Matbaası, İstanbul.
10. Haydarîzâde İ. E. (1918). “Muktebesât”, *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*, 3(24-55): 467.
11. Haydarîzâde İ. E. (1919). “Nikah Duası”, *Ceride-i İlmiye*, 5(51): 1617-1619.
12. Haydarîzâde İ. E. (1920) “Nikah Duası”, *Sebilü’r-reşad*, 18(462): 237.
13. Haydarî-zâde İbrahim Efendi, *Garbdan Şarka İ‘câz-ı Muhammedî*, Koyunoğlu Yazma Eserler Kütüphanesi, Arşiv no: 13257, Konya, vr. 1^b-4^b.
14. Haydarî-zâde, İ. E. (1911). “Âlem-i İslâmiyet’de Sa’y u ‘Amel Yâhûd Teşebbüs-i şahsî”, *Sırât-ı müstakîm*, 6(148): 287-288.
15. Haydarî-zâde, İ. E. (1911). “Garbdan Şark’a İ‘câz-ı Muhammedî”, *Tasavvuf Dergisi*, (29):4-7.
16. Hüseyin Kazım Kadri, *Türk Lugati* (1945). Cumhuriyet Matbaası, İstanbul.
17. İbn-i Manzûr Cemaleddin Muhammed (2010). *Lisânu’l-‘arab*, Dâru Sâdir, Beyrut.
18. İpşirli, M.-Beydilli, K. (2000). “Haydarîzâde İbrahim Efendi” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (XXI): 297-298, Ankara.
19. Karagedik, H. (2010) *Haydari-zade İbrahim Efendi'nin, Mezahip ve Turuk-I İslamiyye Adlı Eseri'nin İslam Mezhepleri Tarihindeki Yeri ve Önemi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
20. Kavak, Abdulcebbar (2018). “Safevîlerin Şiileştirme Siyasetinin mağduru Olan Bir Aile: Haydarîler ve Irak’taki Faaliyetleri”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (46): 37-54.
21. Kefeli, E. (1993), 1854- 1993 Yılları Arasında Lamartine’den Türkçe’ye Yapılan Tercüme Üzerinde Bir Araştırma, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
22. Kefeli, E. (2003), “Lamartine Alphonse de”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (XXVII): 93-94, Ankara.
23. Mütercim Âsım Efendi (2013). *el-Okyânusu’l-Basît fî Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît*, (nşr.: Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul.

24. Oral, O. (1995). *Şeyhu'l-İslam Haydarî-zâde İbrahim Efendi'nin "Mezâhib ve Turuk-ı İslamiye Tarihi" Adlı Eserinin Sadeleştirilmesi ve Tahlili*, Yüksek Lisans Tezi Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
25. Oral, O. (2016) Şeyhülislam Haydarîzâde İbrahim Efendi'nin "Emr-i bi'l-ma'rûf neyh-i 'ani'l-münker" Adlı Makalesi, *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, 14(1):146-176.
26. Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü* (2013). Kapı Yayınları, İstanbul.
27. Tahiru'l-Mevlevi (1994). *Edebiyat Lugatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
28. Vankulu Mehmed Efendi (2014). *Vankulu Lügati*, (nşr.: Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul.
29. Yılmaz, O. K. (2018). *İsam Tahkikli Neşir Esasları*, İsam Yayınları, Ankara.

Kurân’da İstifhâm Üslûbu ve Belâğî Özellikleri

The Interrogation Style in The Qur'an and Rhetorical Features

Bilal UMAÇ

Eğitim Yöneticisi, MEB, Van, Türkiye

ÖZET

Kur’an’ın öne çıkan en önemli mucizelik yönlerinin başında kuşkusuz belagat ve üslup zenginliği gelmektedir. Kur’an’ın indiği günden zamanımıza kadar araştırmacılar tarafından üzerinde en fazla çalışılan konuların başında Kur’an’ın üslubu, belâğatı, nazmı ve i’cazı gibi temel konular yer almaktadır.

Bu çalışmada, Kur’an’ın üslup çeşitleri içerisinde önemli bir yere sahip olan istifhâm üslûbu ve önemli araçlarından olan istifhâm edatları birlikte incelenmiştir. Çalışmamızda öncelikle belâgat, üslup ve istifhâm kavramlarının anlam alanına değindikten sonra istifhâm edatlarının kategorik çeşitleri ve edatların sözcük tanımları yapılmıştır. Kur’an üslûbu bağlamında istifhâm edatlarının gerçek anlamı dışında mecazi/belâğî yönleri üzerinde durularak, örnek âyetlerle konu pekiştirilmeye çalışılmıştır. Bu makalede, Kur’an’ın, muhatapları ile kurduğu en önemli iletişim tekniklerinin başında gelen istifhâm üslûbu, belâgat ilminin sabiteleri çerçevesinde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Kur’an’ın i’caz yönlerinden biri de anlatım üslubundaki eşsizliktir. Bu bağlamda makalede Kur’an’ın anlatım üslubunun bir tezahürü olarak istifhâm üslûbu farklı vecheleriyle ortaya koymaya çalışılmıştır. Özellikle Kur’an’da istifhâm üslûbu haritasının temel yönleri ve öne çıkan üslûba ait önemli kavramlarının tespiti yapılarak her biri ayrı ayrı incelenmiştir. Bu şekilde elde edilen ve ulaşılabilen somut verilere bağlı kalınarak istifhâm üslûbunun anlam zenginlikleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Buna bağlı olarak Kur’an’ın başka dillere çevirisi yapılırken bu çeşit üslup zenginliklerinin göz önünde bulundurulmanın ne denli önemli olduğu ifade edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur’ân, Belâgat, Üslûp, İstifhâm Üslûbu, İstifhâm Edatları

ABSTRACT

Undoubtedly, eloquence and the stylistic richness are at the forefront of the most important miraculous aspects of the Qur'an. From the day of the descent of Qur'an to now, the most studied subjects by researchers are the basic subjects such as the Qur'an's style, rhetoric, verse and the miraculous aspects.

In this work, the style of question, which have an important place in the styles types of the Qur'an, and prepositions of question, which is one of its important tools, have been studied together. In our study, first of all, after mentioning the style meaning of the rhetoric and question, the categorical types of the prepositions of interrogation and the word definitions of prepositions have been made. In the context of the Qur'anic style, apart from the literal meaning of the prepositions of interrogation the metaphorical/rhetorical aspects have been emphasized and the subject has been tried to be reinforced with sample verses. In this article, it has been tried to reveal the style of question which is one of the most important communication techniques of the Qur'an, within the framework of the constants of rhetoric.

One of the miraculous aspects of the Qur'an is its uniqueness in its narrative style. In this context, in this article, it has been tried to reveal the interrogation style as a manifestation of the Qur'an's narrative style with its different aspects. In particular, the basic aspects of the map of the interrogation style in the Qur'an and the important concepts of the prominent style have been determined and each of them has been examined separately. By adhering to the concrete data obtained and accessible in this way, the richness of the meaning of the interrogation style has been tried to be revealed. Consequently, it has been tried to express how important it is to consider these kinds of stylistic richness while translating the Qur'an into the other languages.

Keywords: Qur'an, Rhetoric, Style, Interrogation, Prepositions

1. GİRİŞ

Bu makalede, Kur’an’ın üslup çeşitlerinden olan istifhâm üslubunun istifhâm edatlarıyla yüklendiği anlam ilişkisinin, belâgat ilminin sabiteleri çerçevesinde araştırılması ve değerlendirilmesi olarak belirlenmiştir. Öncelikle makalede yer alan temel kavramların sözlük, terim anlamları ile semantik yönlerine ilişkin tahlilleri yapıldıktan sonra ilerleyen bölümlerde konu örneklerle detaylandırılmıştır.

İstifhâm (الاستفهام) kelimesi; “*fhm*” (فهم) fiilinden türetilip istif’âl babına/veznine uyarlanan bir mastardır. *Fehm* fiili; “kalbiyle bilmek, güzel bulunduğu bir şeyin manasını hakikatiyle idrak etmek, anlamak”) anlamlarına gelmektedir. (İbn Manzur, 1985: 12/459; İsfahani, 2009: 646; Cürcani, 1983: 142) İstifhâm ise, “sormak”, bir şeyin bilgisini, idrakini talep etmek, kişinin bilmediği bir şeyi başka birinden sorarak anlamak ve öğrenmek istemesidir.” (İbn Manzur, 1405/1983: 12/459; İsfahani, 2009: 646) şeklinde tarif edilmiştir.

Terim olarak istifhâm, Arap dilinde “kişinin söylediği lafzın görselinin/suretinin, zihninde oluşması ya da tasavvur ederek bir şeyin bilgisini talep etmesi” olarak tanımlanmıştır. (Teftâzânî, 1971: 409; Cürcani, 1983: 142)

Arapça bir sözcük olan üslûp lafzı da سلب (selebe) kökünden türetilmiş, “ağaçların arasından geçen yol, takip edilen yol, güzergâh, benimsenen tarz, tavır” anlamlarına gelmektedir. (İbn Manzûr, 1405/1985: 1/473; Fîrûzâbâdî, 2005: 97) İstilahî bir kavram olarak üslûp, Arap dili âlimleri ve edebiyatçılarının çoğunluğuna göre, konuşan şahsın kendi duygu ve düşüncelerini dile getirirken tercih ettiği sözcükler ve dili kullanmada takip ettiği özgün yöntem şeklinde ifade edilmiştir. (Zerkânî, 1995: 2/239)

Belâgat ilmi bağlamında belâgat âlimleri istifhâmı, belâgatın bir alt dalı olan meânî ilminin talebî inşâ cümle çeşitlerinden birisi olarak mütalaa etmişler; nefy, inkâr, tevbih, tazim, tahkir, istibtâ, taaccüb, tesviye, temenni, teşvik medih-zemm gibi farklı anlam incelikleri ve üslup özelliklerini yüklenmek için kullanılan bir üslup çeşidi

olduğunu söylemişlerdir. (Sekkâkî, 1407/1987: 165; Kazvinî, 2003: 108; Teftazânî, 1991/1411),129-131; Haşimî, 1999: 79, 87-100; Habenneke, 1416/1996: 1/168, 270)

Kavramsal alanını çizmeye çalıştığımız istifham ve üslûp kavramlarına ilişkin naklettiğimiz tanımlardan sonra bir terkip şeklinde kullanılan istifham üslûbunu, üslubun bir çeşidi şeklinde ifade etmek mümkündür.

Konumuz bağlamında diğer önemli bir başlık olan belâgat ise düzgün ve yerinde söz söyleme usul ve kaidelerini inceleyen bir ilim dalı olarak tanımlanmış; meânî, beyân ve bedî' olmak üzere üç ana kategoride incelenmiştir. (Kazvinî, 2003; Ali Cârîm- Mustafa Emin, 1999: 8; el-Merâgî, 1950: 9) Belâgat, Arap dili ve edebiyatıyla ilgili ilimler içinde bağımsızlığına en geç kavuşan bir ilim dalıdır. Zira Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzını anlayabilmek için Müslüman milletlerin ve çeşitli nesillerin uzunca bir süre bu konu üzerinde çalışıp belagatin ilkelerini, metot ve terminolojisini ortaya koymalarını beklemek gerekiyordu. Ancak bu tarihî süreçten sonra belâgat bağımsız bir ilim olabilmıştır. (Kılıç, 1992:7/380; Merağî, 1950; Kırkız, t.y.: 53; Özdoğan, 2011:1-32; Erdim & Meydanoğlu, 207: 15-40)

Belağat ilminin bir alt disiplini olan meânî ilmi, sözü, duruma ve yere göre uyarlama ilkelerini inceleme (Sekkâkî, 1987: 161; Kazvinî, 2003: 23; Durmuş, 2003: 28/206) gibi anlamlara gelmektedir. Başka bir ifadeyle kelâmın/sözün yerinde kullanılmasını, muhatap veya konuşanın durumuna uygun olarak ifade edilmesini sağlayan ve cümlelerin dil kuralları çerçevesindeki değişikliklerinden bahseden bir ilimdir. (Haşimî, 1999: 51; Deliser, 2017:156; Bulut, 2015: 51, 52) Kısaca meânî, belagatin cümle ile ilgili bahislerini konu edinir. Cümle şekilleri, kullanışları ve nasıl konuşulması gerektiği ile ilgili kaideleri inceler.

Belâgat ilminin diğer bir alt disiplini olan beyan ise sözlükte, keşif, izah ve ortaya çıkma gibi anlamlarda kullanılırken (İbn Manzur, 1405/1985: 12/62) ıstılahî bir kavram olarak da bir manayı birbirinden farklı yollarla ifade etmenin usul ve kaidelerini öğreten bir ilim olarak tanımlanır. Bu ilmin konusu lafızlardır. Bu ilim sayesinde maksadı daha tesirli olarak anlatmak ve bu alanda yazılan metinleri anlamak mümkün görülmektedir. Beyan ilmi, bir kelimenin gerçek anlamı demek olan hakikatle ilgilenmez. Beyan ilminin konularını, lafzın manaya delaleti ve bu delaletin kısımları, mecaz ve mecazın kısımları, kinaye, teşbih ve unsurları oluşturmaktadır. (Haşimî, 1999:247; Bulut, 2015:193; Coşkun, 2002: 273)

Belagat ilminin diğer bir alt dalını oluşturan bedî' ise, sözlük olarak örneksiz ve modelsiz olarak bir şey icat eden, örneği ve modeli olmadan yaratılma anlamlarına gelirken (İbn Manzur, 1405/1985: 8/6) ıstılahî bir kavram olarak, edebî sanatlarla örülü ifadenin lafız bakımından kusursuz, mâna bakımından mâkul ve aynı zamanda bir âhenge sahip olmasının usul ve kaidelerini inceleyen, lafzî veya mane'vî bazı sanatların uygulanmasıyla sözün güzelliğini ve zarafetini arttıran bir ilim olarak ifade edilmiştir. (Haşimî, 1999: 361; Hacımüftüoğlu, 1992: 5/320) Bu ilmin konusu "manevî sanatlar" ve "lafzî/sözle ilgili sanatlar" olmak üzere iki temel kategoriye ayrılarak incelenmiştir. (Cârîm ve Emin, 1999: 263; Bulut, 2015: 265) Belagatin bu dalının da Kur'an üslûbunun doğru anlaşılması ve içerdiği mesajlar ve muhteva zenginliğini fark etmemizde belirleyici bir role sahip olduğunu ifade edebiliriz.

Arap dili gramatiğinde önemli bir kullanım alanına sahip olan İstifhâm edatları ise, tasdik ve tasavvur olmak üzere iki amaçla kullanılmaktadır. Tasdik, bir hükmün onaylanması, tasavvur ise zihinde oluşan birden fazla hükmün, gerçek olanını belirlemek manasına gelir. (Sekkâkî, 1987: 308; Teftâzânî, 1991: 409) Anlamayı talep ettiğimiz iki şey arasında anlam ilişkisi bakımından gerçekleşip gerçekleşmediğine yönelik istifhâm tasdik için, bunun dışında başka bir ilişkiden söz ediliyorsa tasavvur için kullanıldığı ifade edilmiştir. Meselâ "أقام زيدٌ / Zeyd kalktı mı?" soru cümlesinde, Zeyd'e isnat edilen kalkma eyleminin olumlu mu yoksa olumsuz mu gerçekleştiğini bilmek bağlamında tasdik etmek için kullanılmıştır. Ancak "أدبس في الإناء أم عسل / Kaptan pekmez mi yoksa bal mı var?" soru cümlesinde olduğu gibi tabakta bir şey olduğu biliniyor fakat bu şeyin ne olduğunu, pekmez mi bal mı, olduğunu bilmek anlamında sorulduğunda tasavvur için kullanıldığı söylenmiştir. (Teftâzânî, 1991)

İstifhâm edatlarının asli anlamlarının dışına çıkarak, belâgî anlamlarda kullanılmasına ilişkin belâgat uzmanlarının örnek âyetler üzerinden yaptıkları tahliller kapsamlı olarak ifade edilmiştir. (Habenneke, 1416/1996)

İstifhamın, daha önce bilinmeyen bir konu veya tanınmayan bir şey hakkında soru sorarak bilgi istemek olduğu ifade edilmişti. Arapçada bu üslûp çeşidi, "أي، كم، كيف، أين، متى، أين، ما، هل، الهمة" gibi istifham edatları yardımıyla yapılır. Zikrettiğimiz bu istifhâm edatlarının tümü Kur'ân-ı Kerîm'de kullanılmıştır. Ancak edatların kullanım sıklığı bakımından, Kur'an'da en fazla hemze/أ edatı kullanılmış, bundan sonra sırasıyla ما، أم ve هل istifham edatları takip etmiştir. (Atik, 2009: 88; Sekkâkî,1987: 308; Teftâzânî, 1991:427; Hâşimî, 1999: 85) Hemze edatı: 356, أم: 103, ما: 97 ve هل edatı ise: 86 yerde zikredilmiştir. (Bkz. Abulhamid, Muhammed, *el-Hemzetü'l-İstifhamiyye min Hasâsiha'd-Dellâliyyeti fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, t.y.:332) Kur'an'da hemze istifham edatı ile başlayan bazı âyetler için bkz. el-Bakara, 2/6,140; Al-i İmran, 3/20,81; el-Maide, 5/116; Hud,11/72;Yusuf, 12/39; el-İsra, 17/61; en-Neml, 27/40,60,61,62,64;Yasin, 36/10,23; el-Enbiya, 21/36; el-Furkan, 25/4; Fussilet, 41/44; ez-Zuhuruf,58;Vakıa, 56/64,69; el-Mücadele, 58/13.

İstifhâm edatları, gerek Arap dilinde gerekse de Kur'an'da geniş bir kullanım alanına sahiptir. Çoğunlukla Kur'an dışı kullanımlarda olduğu gibi Kur'an'ın istifhâm üslûbunda da gerekli sebeplerden dolayı aslî anlamlarının dışında

yeni ve mecazî anlamlarda daha çok kullanılmıştır. Genel olarak kendi içerisinde harf ve isim istifham edatları olmak üzere iki temel başlık altında incelenmiştir. Hemze/ أ، هل، أم istifham edatları harf; geriye kalanlar ise, isim olan istifham edatları olarak ifade edilmiştir. (Abdulkerim, 1421/2000: 8)

Bu edatlar, kendi içerisinde karine ve delâletlerine göre sadece tasdik, sadece tasavvur ve hem tasdik hem tasavvur olmak üzere üç esas bölüm şeklinde tasnif edilmiştir. Mesela bunlardan hemze edatı, hem tasdik ve tasavvur için; هل edatı, sadece tasdik için ve geriye kalan edatlar ما، أي، متى، أين، كيف، كم، أي، ماذا، أي، من ise tasavvur için kullanılmaktadır. (Suyûtî,1407/187:1701; Habenneke, 1416/1996: 1/258; Hâşimî, 1999: 87)

Belâgat uzmanları Kur'an'da kullanılan istifhâm edatlarının birçoğunun gerçek manasının dışına çıkarak belâğî anlamlarda kullanıldığı tespitini yaparak, bunların kendi içerisinde kategorize edilmiş çok sayıda örneklerini detaylı olarak ifade etmişlerdir. (Suyûtî,1407/187: 1701; Habenneke, 1416/1996: 1/270-302)

Üslûp ve belâgat bağlamında kullanımlarına göre tasdik, tasavvur ve hem tasdik hem de tasavvur olarak kategorize edilen bu edatları, temel başlıklar şeklinde aşağıdaki tasnife göre ifade etmek mümkündür.

2. KUR'AN'DA TASDİK VE TASAVVUR İÇİN KULLANILAN İSTİFHÂM EDATLARI

Belâgat âlimleri, hemze edatının, hem tasdik hem de tasavvur için kullanılan tek edat olduğunu ifade etmişlerdir. (Kazvinî, 2003:158-159; Habenneke, 1416/1996: 1/258; Hâşimî, 1999: 87) Bu edat, Kur'an ve Arap dilinde soru, tesviye/eşitlik ve nida için kullanılmaktadır.(Abdulkerim, 1421/2000:19) Kur'an'da istifham edatları içerisinde en çok kullanılan edat, hemze edatıdır. Cümledeki asıl işlevi bilgi istemek olan hemzenin, kendisini diğer istifham edatlarından ayıran bazı özellikleri olduğu söylenmiştir. Hemze/أ، isim ve fiil cümlelerinin her ikisinin başına gelmektedir. Diğer soru edatları atıf ve şart edatlarından sonra gelirken, bu edat ise cümlelerin en başında gelmektedir. Aynı şekilde hemze edatının, âyetlerde hem olumlu hem de olumsuz anlamlarıyla kullanıldığı vakidir. (Suyûtî,1407/187: 1701; Hâşimî, 1999: 88)

Hemze edatı, tasdik amaçlı kullanıldığı yerlerde çoğunlukla aslî anlamıyla kullanıldığından cevabı da ya “نعم” ya da “لا” şeklinde olur. Ancak tasavvur amaçlı kullanıldığı yerlerde ise, cevabı “evet” veya “hayır” sözcükleriyle karşılık verme yerine daha çok muayyen hale getirme ve tereddüdü gidermek için kullanılır. (Kazvinî, 2003: 88)

Meselâ “أقام زيدٌ” “Zeyd kalktı mı?” soru cümlesinde, Zeyd'e isnat edilen kalkma eyleminin cevabı ya olumlu (نعم) ya da olumsuz (لا) şeklinde olduğundan, tasdik amaçlı kullanılmıştır. Ancak “أدب في الإناء أم عسل” “Kapta pekmez mi yoksa bal mı var?” soru cümlesinde ise, kapta bir şey olduğu biliniyor fakat bu şeyin pekmez mi bal mı olduğu, şüphe ve tereddüdünü gidermek için sorulduğundan tasavvur anlamında kullanıldığı ifade edilmiştir. (Teftâzânî, 1991: 411; Kazvinî, 2003:152; Haşimi, 1999: 88)

Belâgat uzmanları, hemze edatının özellikleri ve gerçek/aslî manasının dışındaki kullanım çeşitliliğine ilişkin birçok örneği delil olarak zikretmişlerdir. (Suyûtî,1407/187: 1701-1702; Habenneke, 1416/1996: 1/270)

“أومن كان ميتاً فأحييناه وجعلنا له نوراً يمشي به في الناس كمن مثله في الظلمات ليس بخارج منها كذلك زين للكافرين ما كانوا يعملون” “Ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine insanlar arasında yürüyebileceği bir ışık verdiğimiz kimse, karanlıklar içinde kalıp ondan hiç çıkamayacak durumdaki kimse gibi olur mu? İşte kâfirlere yaptıkları böyle süslü gösterildi.” (Özek – Karaman vd, 1993: el-Enam, 6/122). Âyette zikredilen hemze istifham edatı, gerçek anlamının dışında inkârî istifham anlamını ifade eden bir üslûp şeklinde kullanılmış ve atıf harfi olan "و" dan önce gelmiştir.(Abdulkerim, 1421/2000:46) Yapısal olarak müspet formda bir cümle olmasına rağmen anlam yönüyle olumsuz/menfi bir anlam kazanmıştır. Yani “kimse gibi olur mu?” ibaresi, cümlelerin siyak-sibak ilişkisi bağlamında “kimse gibi olmaz” anlamını yüklenmiştir.

Hemze, fiil veya ismin başında yer almasına göre anlatıma farklı anlamlar kazandırmaktadır. Şöyle ki, şayet istifham edatı,“yaptın mı?”(أفعلت) şeklinde fiil ile başlamış ise o zaman şüphe fiilin bizzat kendisindedir ve bu sorudan maksat, “o fiilin varlığını” öğrenmekle ilgili olmaktadır. Eğer istifham “sen mi yaptın?” (أأنت فعلت) şeklinde isimle başlamışsa, bu durumda soru “failin kim olduğu” ile ilgili olup, tereddüt de fail ile ilgili olmaktadır. (Haşimi, 1999: 88; Dağdeviren, 2017: 5) Kur'an'da geçen şu âyette فَعَلْتَ هَذَا بِالْهَيْتَانِ يَا إِبْرَاهِيمُ “İbrahim, tanrılarımıza sen mi yaptın bunu? dediler.” Görüldüğü gibi isim cümlesinin başında kullanılan hemze edatıyla putperestler, sadece putlarının kırılmış olmasını dile getirmiyor, aynı zamanda putları kırma hadisesinin faili olan Hz. İbrahim (a.s.) tarafından gerçekleştirildiğini ikrar ettirmek istemişlerdir. (Cürçânî, 1988:113; Dağdeviren, 2017:5)

Kur'an-ı Kerim'de istifham hemzesinin aslî anlamının dışında belâğî/mecazî anlamlarda kullanıldığına ilişkin örnekleri alt başlıklar altında şu şekilde sıralamak mümkündür:

2.1.Tesviye Anlamında

Tesviye sözlükte, eşitleme, pürüzleri giderme, düzeltme veya iki durumdan birinin diğerine eşit olması gibi anlamlara gelmektedir. (İsfâhânî, 2009: 441) Bu üslûpla, eşitlik manası istifhâm yoluyla ifade edilir. Bu edat, dâhil olduğu cümlede kendisinden sonra gelen kelimeye masdar anlamı katar ve muadili de zikredilir. (Habenneke, 2016/1996: 1/288)

Örnek-I: “O inkâr edenleri uyarsan da uyarmasan da birdir. İman etmezler.” Bu âyette inzâr/uyarının yapılması ya da yapılmaması inkârcılar açısından aynı şeyi/tesviye anlamı ifade etmektedir. (el-Bakara, 2/6)

Örnek-II: “Onlar Sen öğüt versen de, vermesen de bizce birdir dediler.” (eş-Şuara, 26/136) Aynı şekilde bu âyetteki hemze edatı, tesviye/eşitlik anlamını ifade eden bir üslûp şeklinde kullanılmıştır.

2.2. İnkâr Anlamında

İnkâr, bilmenin zıddı, (İsfahânî, 2009: 823) çirkin olan, hoşlanılmayan ve kabul edilmeyen bir durumu (İbn Manzûr 1405/1985: 5/233) istifhâm yoluyla ifade etmektedir. İnkâr için kullanılan istifham, cümle de olumlu anlam taşıdığı gibi olumsuz anlam da taşır. (Habenneke, 1416/1996: 1/271) Kur’an’da istifham-ı inkârî tabiri gerçekleşmeyen şeyler ya da anlatılan olayın/hükümün aksini ifade etmek için kullanılır.

Örnek: “Peygamberleri dediler ki: Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında bir şüphe olabilir mi?” (İbrahim, 14/10) Bu âyette zikredilen hemze edatı, gökleri ve yeri yaratan Allah’ın varlığı ve birliği hakkında hiçbir şüphenin olmamasının gerektiğini istifham-ı inkârî üslûbu şeklinde kullanılmıştır. (Kurtubi, 1387/1967: 9/346)

İstifham-ı inkârî, üslup olarak, eğer bir iddiayı iptal için kullanılmışsa nefiy (olumsuzluk) anlamında; tekzip (yalanlama) için ise tevbih (azarlama) anlamında kullanıldığı ifade edilmiştir. (Dağdeviren, 2017: 6) Yine istifham-ı inkârî üslûbu cümlede mazi formunda kullanılmışsa tekzip anlamında; istikbal formunda kullanılmışsa tevbih ve takri’ (kınama-azarlama) anlamında olduğu ifade edilmiştir. (Habenneke, 1416/1916: 1/272)

2.3. Takrîr Anlamında

Takrîr istifhamının haber ve inşa olmak üzere iki çeşidinden söz edilmiştir. Eğer haber bağlamında istifhamla bahsedilen bilgi/haberle o şeyin ispatı talep edilmişse o zaman takrir diye isimlendirilir. Eğer inşa anlamında istifhamla kastedilen muhatabın yanında istikrara kavuşan bir iş/durum konusunda bunu onaylayarak itiraf etmesi için kullanılmışsa, bu durumda takrirî istifham olarak ifade edilmiştir. (Zerkeşî, 2006: 1/516, 518)

Ebu Hayyan Sibeveyh’ten yapılan nâkile göre takrirî istifhamın هل edatıyla kullanılmadığını sadece hemze ile kullanıldığı söylenmiştir. (Zerkeşî, 2006: 1/518)

Örnek-I: “Biz senin göğsünü açıp genişlemedik mi?” (el-İnşirah, 94/1) âyetteki hemze ile yöneltilen istifhamın cevabı “Evet, senin göğsünü açıp genişlettik.” anlamında olup, kullanılan hemze istifhâm edatı da olumlu ve takrirî manayı ifade etmek için kullanılmıştır. (Zerkeşî, 2006: 1/518)

Örnek-II: “O seni yetim bulup barındırmadı mı?” (İbn-i Manzûr, 1405/1985: 3/65) Bu âyette de aynı anlamda kullanılmıştır.

2.4. Tevbîh Anlamında

Tevbih, kınamak, ayıplamak ve azarlamak anlamlarına gelmektedir. Kişi kötü bir iş yaptığında, onu kınamak için kullanılır. (İbn-i Manzûr, 1405/1985: 3/65) Kur’ân-ı Kerim’de istifham hemzesi ile de ifade edilen bu durum, yapılması gereken bir işin yapılmaması veya yapılmaması gereken bir işin yapılması sebebiyle kullanılır. (Dağdeviren, 2017: 57)

Örnek-I: “Lut, kavmine dedi ki: Sizden önceki milletlerden hiçbirinin yapmadığı fuhşu mu yapıyorsunuz?” (el-Araf, 7/80) âyette geçen أَلَمْ تَأْتُوا fiilinin başındaki hemze, hem inkâr hem de tevbih/azarlamayı ifade eden bir üslûp için gelmiştir. (Abdulkerim, 1421/2000: 50)

Örnek-II: “Firavun: Ben size izin vermeden ona inandınız mı? dedi.” (el-Araf, 7/123) Aynı şekilde burada kullanılan hemze edatı, Firavun’un sihirbazların kendisinden izin almadan iman etmelerinden dolayı, istifham üslûbuyla onları azarlaması anlamındadır. (Abdulkerim, 1421/2000: 52)

2.5. Emir-Nehiy Anlamında

Emir, birisini bir şeyi yapması konusunda mükellef tutmak anlamında kullanılmaktadır. (İsfahânî, 2009: 88) Nehiy ise emirin zıddı olup, söyleyen kişinin kendisi dışındaki birisinden onu yapmamasını istemesidir. (Cürcanî, 1983: 208) Edebî zevk ve üslûbun gereği olarak bazı durumlarda istifham edatları ve hemze, emir- nehiy anlamlarında kullanılmaktadır. (Hâşimî, 1999: 93)

Örnek-I: “Siz de Müslüman oldunuz mu?” (Al-i İmran, 3/20) âyetinde zikredilen istifham edatının, emir anlamında “Müslüman olun” anlamında kullanıldığı ifade edilmiştir. (Şevkânî, 2010/1431: 1/326)

Örnek-II: أَتَخْشَوْنَهُمْ فَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ “Yoksa onlardan korkuyor musunuz? Bilin ki, Allah kendisinden korkmanıza daha layıktır.”(et-Tevbe, 9/13) Ayetinde zikredilen istifham edatlarından olan hemze ile “onlardan korkmayın” anlamında nehiy anlamını ifade eden bir üslûp kullanılmıştır. (Hâşimî, 1999: 92)

2.6. Taaccüb Anlamında

Taaccüb, insanın sebebini bilmediği bir şey karşısındaki durumu olarak tanımlanmıştır. (İsfahânî, 2009: 547) Bu yönüyle taaccübün Yüce Allah hakkında gerçek anlamıyla düşünülmesinin doğru olmadığı gibi, mümkün olamayacağı da ifade edilmiştir. Çünkü Allâmu'l-Guyûb olan Allah için hiçbir şeyin gizli kalması mümkün değildir. (İsfahânî, 2009) Kur’ân-ı Kerim’de istifham hemzesine şu âyetler örnek olarak gösterilmiştir.

Örnek-I: قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ “Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birisini mi yaratacaksın?” (el-Bakara, 2/30) Yani meleklerce insanın yaratılmasındaki hikmetin gizli olmasından dolayı onlar taaccüple bunun sebep ve hikmetini sormuşlardır. (Nursi, 2016: 202)

Örnek-II: أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ ثَلَاثُونَ كِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ “Sizler Kitab(Tevrat) ’i okuduğunuz halde, insanlara iyiliği emredip kendiniz unutup musunuz? Aklınız kullanmıyor musunuz?” (el-Bakara, 2/44) Yüce Allah, İsrailoğullarının âlimlerine hitap ederek azarlama ve kınamanın taaccüple mezc olan bir üslûpla bu durumun hayret edilecek bir şey olduğuna dikkat çekmiştir. Çünkü Tevrat’ta yer alan hükümler, emir ve yasaklar umum ifade ettiği halde İsrail oğulları, kendilerini bunun dışında tutarak başkalarından yerine getirmelerini istemeleri, bu âyetin taaccüb üslûbuyla ortaya konulmuştur. (Habenneke, 1996: 278-279; İbn-i Atiyye, 2001: 1/136; Beğâvî, 2002: 1/30)

2.7. İstihzâ/Tehekküm Anlamında

Sözlükte “alay etmek” anlamındaki hez’ (hüzü’, hüzüv) kökünden gelen istihzâ, “başkasının söz ve davranışlarını kusurlu görmek veya göstermek amacıyla onu alaya alıp küçük düşürmek” mânasında kullanılır. (İsfahânî, 2009: 841; İbn Manzur, 1405/1985:1/83) Tehekküm kelimesi ise; küçük düşürmek, nağme ile söylemek, tekebbür, öfkenin kabarması, kendini beğenmek, karşı konulamayan sel baskını, öfke ve ahmaklığından yakıp yıkmak, devamlı bir surette yermek ve alay etmek anlamlarına gelmektedir. (İbn Manzur, 1405/1985: 12/617) Kur’an’da istihza ve tehekküm üslûbu bazı durumlarda istifham edatı olan hemze ile ifade edilmiştir. (Habenneke, 1416/1996: 1/300;Teftâzânî, 1991: 687)

Örnek-I: قَالُوا يَا شُعَيْبُ أَصَلَاتُكَ تَأْمُرُكَ أَنْ نَتْرَكَ مَا يَعْْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ: “Ey Şuayb, dediler, senin namazın mı sana, babalarımızın taptığı şeylerden yahut mallarımız üzerinde dilediğimizi yapmaktan vazgeçmemizi emrediyor?” (Hud, 11/87) ayetindeki istifhamın, istihzâ için kullanılmakla birlikte aynı zamanda alay etme ve küçümseme (tahkîr) anlamı taşıdığı da ifade edilmiştir. (Zemahşerî, 1995: 2/286; Neseî, 1998:2/78)

Örnek-II: فَرَاغَ إِلَى إِلَهِهِمْ فَقَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ “Yavaşça putların yanına vardı.(Oraya konmuş yemekleri görünce) Yemiyor musunuz? dedi.” (es-Saffât, 37/91) İbrahim (a.s.), kavminin bayram günü kutsanmak ve hayır beklentisi ile putların önüne yiyecek bırakmalarına, taptıkları ilahlarının cansız/sahte ve konuşamayacağını göstermek için alaylı ve komik/tehekkümî bir üslûpla dikkat çekmiştir. (Habenneke, 1416/1996: 1/301; Neseî, 1998: 3/129; Nisaburî, 1996: 5/569)

3. KUR’AN’DA TASDİK İÇİN KULLANILAN İSTİFHÂM EDATLARI

Tasdik, söz ve haberle ilgili bir şeyin doğruluğunu kabul etmek, bilmediği hükmün durumunu öğrenmektir. (Cürçânî,1983:113; İsfahânî, 2009: 478) Belagat ilminde ise tasdik, bir şey hakkında yöneltilen istifham hükmünün, olumlu mu ya da olumsuz mu olduğunun öğrenilmek istenmesidir. (Kazvîni, 2003: 153)

Sadece tasdik anlamında kullanılan tek edat, هل edatıdır. هل harfinin, cümle içinde irabı yoktur. Kur’an’da هل edatı, hemze, mâ ve men’den sonra en çok –yaklaşık seksen defa- kullanılan edattır. (Abdulkerîm, 2000: 10) Hem isim hem de fiil cümlesinde هل edatı, tasdik için kullanılabilir. Dolayısıyla fiil cümlesi için, “هل قام زيد/Zeyd kalktı mı?” cümlesinde Zeyd için kıyamın meydana gelip gelmediğinin sübût ve tasdikinin هل edatıyla talep edilmesi söz konusudur. Aynı şekilde “هل عمرو قاعد /Amr oturan mıdır?” Cümlesinde, oturma fiilinin Amr tarafından gerçekleşip gerçekleşmediğinin tasdiki, isim cümlesinin başında zikredilen هل edatıyla talep edilmiştir. (Teftâzânî, 1991: 131-132)

هل edatı, daha çok fiil cümlelerin başında kullanılan bir edattır. فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ “Siz şükredenler olur musunuz?” (el-Enbiya, 21/80) âyetinde فَهَلْ edatı, isim cümlesinin başında zikredildiğinden فَهَلْ أَنْتُمْ تَشْكُرُونَ cümlesi, فَهَلْ تَشْكُرُونَ cümlesine nispetle şükürün talep edilmesi anlamını daha açık ve daha kalıcı olarak ifade etmektedir. Çünkü sabit konumunda olan isim cümlesi formuyla bir şeyin ifade edilmesi, gelecekte teceddüt edecek/yenilecek olan muzari fiil formuyla ifade edilmesinden daha sabit ve kalıcı bir anlam yüklemektedir. (Kazvîni, 2003: 109; Hâşimî, 1999: 89)

Kur’an’da هل tasdik edatının, bazı durumlarda istifham anlamının dışına çıkararak mecazî yönler denilebilecek farklı manalarda kullanıldığına ilişkin birçok çeşidinden söz etmek mümkündür. Mesela, teşvik, emir, nefy, takrir, inkâr, temenni, tazim gibi anlamlarda kullanılanlar bunlar arasında en çok öne çıkanlarıdır.

3.1. Teşvik/Terğib Anlamında

Örnek-I: بِأَيِّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُحِبُّونَ مِنْ عَدَابِ أَلِيمٍ “*Ey iman edenler! Sizi acı bir azaptan kurtaracak bir ticareti size göstereyim mi?*” (es-Saff, 61/10) ayetinde geçen هَلْ istifham edatı, inananları kârlı büyük kazanç olan ahiret ticaretine yönelmelerine teşvik anlamını ifade eden bir üslûp şeklinde kullanılmıştır

Örnek-II: هَلْ أَذُكُّكَ عَلَىٰ شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكًا لَا يَبْلَىٰ (Ey Âdem!) Sana, ebedilik ağacını ve sona ermeyecek bir mülkü/saltanatı, göstereyim mi? (Tâhâ, 20/120) âyette geçen هَلْ istifham edatı, Şeytan’ın Hz. Adem’i (a.s.) yasaklı meyve ağacından yemesi için teşvik edici mecazî bir istifham üslûbu anlamında kullanılmıştır. (Habenneke, 1996: 1/290; İbn-i Aşûr, 1984: 16/193)

3.2. Emir/Nehiy Anlamında

Örnek: إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ “*Şeytan, içki ve kumarla, ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak; sizi Allah’ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?*” (yani artık vazgeçtiniz.) (el-Mâide, 5/ 91) فَهَلْ edatı, artık bu yaptıklarınıza “son verin” şeklindeki mecazî bir anlamda emir ya da nehiy ifade etmek üzere kullanılmıştır. (Ebu Suud, t.y.: 12/86; Râzî, 1401/1981: 2/116; Habenneke, 1996: 289)

3.3. Nefiy/Olumsuzluk Anlamında

“هَلْ” edatının özelliklerinden biri de “nefiy/olumsuzluk” anlamında kullanılmasıdır. Bu durumda kendisinden sonra “لا” edatı gelir. هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ “*İyiliğin karşılığı yalnız iyiliktir.*” (er-Rahman, 55/60) âyetinde هَلْ edatı nefiy anlamında kullanılmıştır. Ancak ibarenin جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ gibi ما ile kurulmuş nefiy cümlesinden iki yönden farklı olduğu söylenmiştir. *Birincisi* هَلْ ile gerçekleşen nefiyde istifhâm anlamı zımnen varlığını devam ettirmektedir. Bazen nefiyle birlikte taaccüp, istinkâr gibi farklı anlamlar da bulunmaktadır. *İkincisi*, açık nefiy, haberi ikrar etmektedir. Dolayısıyla وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ifadesi, konuşan kimseye ilişkin bir haber cümlesidir. İstifham yoluyla getirildiğinde ise maksat, muhatapı işe ortak ederek ondan da cevap beklemektir. Bu bağlamda هَلْ عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ denildiğinde muhatap cevap vermeye davet edilmekte, kendisinden عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ Peygamberin görevi sadece tebliğdir, cevabı beklenilmektedir. (Erdim ve Meydanoglu, 20; Salih, 1420/ 2000, 4/243- 244’dan naklen)

Örnek: فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَىٰ مِنْ فُطُورٍ “*Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun?*” (el-Mülk, 67/3) Buradaki هَلْ edatının kullanımı, hem Yüce Allah’ın kudretindeki mükemmelliğine, yaratmasındaki eşsizliğine ve kusursuzluğuna dikkat çekmek hem de aksini nefy etmek için kullanılmıştır. (Zemahşerî, 1995: 6/171; Beydavî, 2000: 3/425; Abdülkerîm, 2000: 152; İsfâhânî, 2009: 640)

3.4. هَلْ Edatının قد /Tahkik Edatı Anlamında Kullanılması

Bu edatın قد gibi fiilin başına geldiğinden ve mana itibarıyla tahkik ifade ettiğinden dolayı onunla aynı anlamda kullanıldığı ifade edilmiştir. Özellikle Kur’an’da هَلْ ile başlayan fiil cümlesinin başındaki هَلْ edatı, قد tahkik harfinin ifade ettiği (muhakkak) anlamda kullanılmaktadır. (Hişam, 2015:1)

هَلْ أَتَىٰ عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ “*İnsanın üzerinden henüz uzun bir süre geçmedi mi?*” (el-İnsan, 76/1). âyetinin, (أَتَىٰ (هَلْ (عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ) şeklinde muhakkak insan üzerinden uzun bir süre geçmiştir anlamında olduğu ifade edilmiştir. هَلْ ile başlayan ayetler de aynı şekilde هَلْ أَتَىٰ anlamında kullanılmıştır. (Bkz. Tâhâ,20/9; Sad, 38 /21; ez-Zariyât, 51/24; en-Naziât, 79/15; el-Buruc, 85/17; el-Ğâşiye,88 /1)

4. هَل VE HEMZE İSTİFHAM EDATLARININ FARKLI KULLANIM ALANLARI

3.1. Hemze, hem tasdik hem de tasavvur için kullanılır ve tasavvur için kullanıldığında kendisinin muadili olan هَلْ edatı ile birlikte kullanılır. هَلْ ise, sadece tasdik için kullanılıp muadili bir edatla kullanılmaz. (Hişam, 2015: 18)

Örnek: أَأَنْتُمْ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ الرَّارِعُونَ “*Onu siz mi bitiriyorsunuz, yoksa biz mi bitiyoruz?*” (Vakıa, 56/64) Hemze, muadili هَلْ edatıyla birlikte tasavvur için kullanılmıştır.

هَلْ أَنْتُمْ مُجْتَمِعُونَ “*Siz de toplanıyor musunuz?*” (eş-Şuara, 26/39) Bu âyette ise هَلْ edatı olmaksızın sadece tasdik için هَلْ edatı kullanılmıştır.

3.2. Hemze, hem olumlu hem de olumsuz cümlelerin en başında (sadâret)kullanılırken; هَلْ edatı, sadece müspet cümlelerin başında kullanılmaktadır. (Hişam, 2015: 20)

Örnek: أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ “*Allah şükredenleri daha iyi bilmez mi?*” (el-En’am, 6/53) Hemze, âyette menfi/olumsuz cümlelerin başında yer almıştır. هَلْ edatının ise, gerek bu âyetin başında gerekse başka benzer menfi anlamlı cümlelerin başında kullanılması söz konusu değildir.

3.3. Hemze, her zaman kelâmın/sözün en başında -ki buna atıf harfleri de dâhil olmak üzere -yer alırken; هَلْ edatı, her zaman kelâmın en başında yer almayabilir. Özellikle atıf harfleri ile kullanılmışsa bunlardan sonra kullanılır. (Hişam, 2015: 20)

Örnek: *أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ* “Onlar göklerin ve yerin melekûtuna (iç yüzlerine) bakmadılar mı?” (el-A’raf, 7/185). Hemze, atıf harfi olan و/vâv harfinden önce gelmiştir.

فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا “Rabbinizin size vadettiği şeyi gerçek olarak buldunuz mu?” (el-A’raf, 7/44) هل edatı, atıf harfinden sonra kullanılmıştır.

4.4. Kelamın siyaki, hemze edatına delil olduğu anlaşılırsa bu durumda hemze tahfif için hafzedilebilir. هل edatı için böyle bir durum mümkün değildir. (Hişam, 2015: 22)

Örnek: *أَمْ نَمُنُّ بِهٖ قَبْلَ أَنْ آتٰنَ لَكُمْ* “... ben size izin vermeden ona iman mı ettiniz...?” (el-Araf, 7/123) ayetinde geçen iman fiilinin mazi formu, آمنتم şeklinde okunması gerekirken hemze istifham edatı, cümleye inkârî ve istib’âdî (imkânsız görme) anlam katarak tahfif için hafzedilmiş ve آمنتم şeklinde okunmuştur. (Zemâşerî, 1995: 2/490)

(Tahfif sözlükte, “خ ف ف/ف-h-f” kökünden türetilen ve kelimenin ortasındaki ف harfi ile sonundaki ف harfi müşedded kılınmış muzaaf yapıda bir kelime olup çabukluk, kolaylık(teshil),sürat gibi anlamlara gelmektedir. İbn-i Manzur,1985: 9/79; Tecvîd ıstılahında ise, hemzelerin ikisi de fethalı ise tahkik, ikincinin teshili veya uzatılması ve birincinin uzatılması şeklinde okunmasıdır. لَافِزَاتِهَا عَجْمِيٌّ، عَجْمِيٌّ، لَافِزَاتِهَا عَجْمِيٌّ، عَجْمِيٌّ gibi iki hemze fethalı geldiğinden birbirine katılarak uzatılarak okunmuştur. Bkz. Durmuş, 1998: 17/192)

3.5. Hemze, fiile benzeyen harflerin ve şart edatlarının başında yer alırken, هل edatı ise bunların başında yer almaz, sonra gelir. Hişâm, 2015: 23)

Örnek: *أَلَيْسَ لَكَ لَأَنْتَ يُوسُفُ* “Yoksa sen gerçekten Yusuf musun?” (Yusuf, 12/90) Hemze edatı, harf-i müşebbehe ve tekid olan اِنِّ’den önce gelmiştir.

أَفَأَنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ “(Şimdi), O ölür ya da öldürülürse, gerisin geriye (eski dininize)mi döneceksiniz? (Al-i İmran, 3/144) Hemze edatı, hem atıf harfi hem de şart edatının başında gelmiştir.

5. KUR’AN’DA TASAVVUR İÇİN KULLANILAN İSTİFHAM EDATLARI

Hemze ve هل edatları dışında kalan diğer edatlar ise “مَنْ، مَتَى، أَيْنَ، كَيْفَ، أَيْ، كَمْ ve أَيُّ” edatları olup, bunlar isim adı altında kategorize edilmiş ve sadece tasavvur amaçlı olarak kullanılmışlardır. Aynı zamanda cümle içindeki konumlarına göre igrapta mahalleri de mevcuttur. (Haşimî, 1999: 90; Abdülkerîm, 2000: 11; Hişam, 2015: 18)

İnsan tabiatı gereği bazı durumlarda maksadını açık bir mana ile ifade etmek istemez. Böyle durumlarda maksadına dolaylı bir üslup tercih ederek işaret yoluyla değinmek istemektedir. (Habenneke, 1996:1/270) Bu bağlamda Kur’ân-ı Kerim muhataplarının seviye ve fehimlerine göre hitap eden bir üslup tercih ettiğinden, ifade biçimi de buna bağlı olarak farklılık arz etmektedir. Bu çerçevede Kur’an’da istifham üslûbu ve edatlarının, çok zengin bir kullanım alanına sahip olduklarını söyleyebiliriz. Kur’an’da, istifham edatlarından isim olanlar, aslî anlamlarının dışına çıkarak tasavvur ifade eden belâğî/mecazî anlamlarda kullanılmış ve bunlar nefiy, inkâr, tevbihi, tazim, tahkir, istibtâ, taaccüp, tesviye, temenni, teşvik, medih, zemm gibi istifhâm üslûbunun çeşitli anlam inceliklerini ifade etmişlerdir.

“مَنْ”: Akıl sahiplerine yöneltilen ve teşhis edilmesini sağlayan bir soru edatıdır. (Sekkâkî, 1987: 311; Kazvinî, 2003: 110; Teftazânî, 1991/135-136)

“مَا”: Bir ismin/nesnenin ne anlama geldiği, mefhumun cinsi ve mahiyetinin ne olduğunun istenmesine yönelik kullanılan bir soru edatıdır. (Sekkâkî, 1987: 308; Kazvinî, 2003: 110)

“كَيْفَ”: Durum sormak için yöneltilen bir istifham edatıdır. (Sekkâkî, 1987: 313; Kazvinî, 2003: 112)

“أَيْنَ”: Mekân/yer için sorulan bir edattır. (Sekkâkî, 1987; Kazvinî, 2003)

“أَيْ”: Yerine göre hem كَيْفَ/durum hem de أَيْنَ/yer manasında kullanılan bir istifham edatıdır. (Sekkâkî, 1987; Kazvinî, 2003)

“أَيَّانَ ve مَتَى”: İki edat da “zaman” anlamında sorulan istifham edatlarıdır. Ayrıca nahiv ilminde, büyüklük ve yücelik ifade eden durumlar için “أَيَّانَ” kullanıldığı ifade edilmiştir. “عِزَّةٌ دِينِ يَسْأَلُونَ أَيَّانَ يَوْمَ الدِّينِ” “Ceza/din gününün ne zaman olduğunu sorarlar” (ez-Zariyât, 51/12) âyeti buna örnek olarak verilmiştir. (Sekkâkî, 1987)

“أَيُّ”: Müşterek iki şey için geçerli olan durum için birini, diğerinden ayırma ve seçmede yöneltilen soru edatıdır. (Sekkâkî, 1987; Kazvinî, 2003)

“كَمْ”: Adet/sayı için sorulan bir edattır. İnşâî cümle için istifham anlamında kullanıldığı gibi haberî cümle için de kullanıldığı ifade edilmiştir. (Sekkâkî, 1987; Kazvinî, 2003; Teftazânî, 1991)

Belâgat âlimleri tarafından isim olarak kabul edilen bu edatların (Bkz. Haşimî, 1999: 90; Abdülkerîm, 2000: 11; Hişam, 2015: 1, 28) sözcük anlamlarına kısaca değindikten sonra Kur’an’da bir üslup çeşidi olarak aslî manalarının dışına çıkarak belâğî anlamlarda yaygın olarak kullanıldığına ilişkin örnek âyetler önemli bir yer tutmaktadır. Araştırma ve tespitlere göre bu edatların âyetlerdeki kullanım sıklığının azımsanmayacak çoklukta zikredilmiştir.

Örnek-V: “فَلْ أَى شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ” (el-Enam, 6/19) Aynı şekilde âyette zikredilen اَى istifham edatı, nefiy anlamında kullanılmıştır. (Abdulkerim, 2000: 42) Buradaki اَى edatı, Allah dışında şahitlik yapabilecek başka bir varlığın/şeyin olmadığını ifade etmek için kullanılmıştır.

5.4. Takrîr Anlamında

قر lafzı, sözlükte bir yerde sabit durma karar kılma, hareketsizlik, soğuktan donma (İbn Manzûr, 1985: 5/82; İsfâhânî, 2009:662) gibi anlamlara gelirken; tefil babından türetilen takrîr ise, onaylama, bildirme, kararlaştırma, ikrar etme gibi anlamlarda kullanılmaktadır. (İbn Manzûr, 1985: 5/ 82)

Takrîrî istifhamdan maksat ise, muhatabın bir iş/duruma ilişkin olarak, sahip olduğu bilgisinin kesinlik kazanmasına bağlı olarak kendisinin ikna edilmesi ve itirafta bulunmasını sağlamaktır. Başka bir ifadeyle muhatabın bilgisi ölçüsünde herhangi bir durum karşısında duygusal, düşünsel, olumlu ya da olumsuz şeyler hakkında ikna olarak itirafta bulunmasını sağlamaktır. (Habenneke, 1996: 1/275)

Kur’an üslubunun bir gereği olarak istifham edatları, âyetlerde bazı durumlarda asli anlamının dışına çıkarak takrîr anlamında kullanılmıştır. Hâşimî, 1999: 92; Habenneke, 1996: 1/270, 275-277) Bunlardan bazıları şu örneklerdir:

Örnek-I: “فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ مُكْرِهِمْ أَنَا دَمَرْنَاَهُمْ وَقَوْمَهُمْ أَجْمَعِينَ” (en-Neml, 27/51) Âyette kullanılan istifham edatı, taaccüp anlamıyla karışık takrîri istifham anlamını ifade etmektedir. (Abdulkerim, 2000: 102)

Örnek-II: “أَمَّنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً” (en-Neml, 27/60). Zikredilen مَنْ edatı, takrîri istifham üslubu şeklinde kullanılmıştır. (Abdulkerim, 2000: 103) Yani yerde ve göklerde gerçek hükümler sahibi olan, yağmuru yağdıran Allah’ın, onların ortak koştuğu şeylerden daha hayırlı olduğu somut delillerle teyit edilmiştir. Böylece müşriklerin ikna olmaları ve itirafta bulunmaları hedeflenmiştir.

Örnek-III: “أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمَ الْحَاكِمِينَ” (et-Tin, 95/8) Zikredilen أَلَيْسَ istifham edatı takrîri istifham anlamında kullanılmıştır. (Abdulkerim, 2000: 166)

Takrîrî istifham üslubunda, أَلَيْسَ gibi edatlar kullanılarak inkârî istifham üslubu şeklinde muhatabı ikrar ve itirafa davet etmek için ardından بَلَى kelimesi kullanılmaktadır. Bu tür cümlelerde maksat, olumsuz soruya olumsuz cevap verilerek anlamının olumlu olmasını sağlamaktır.

بَلَى شَرَحْتُ صَدْرِي “Biz senin göğsünü açıp genişlemedik mi?” (el-İnşirah, 94/1) âyetinin cevabı “Evet göğsümü açıp genişlettin” şeklindedir. Yukarıdaki âyette zikredilen edat, istifham-ı inkârî üslubu şeklinde kullanıldığından cevabın takrîrî istifhamda tersi anlamı ifade edebilmesi için بَلَى kelimesinin kullanılması gerekir. Ancak hemze ve هَلْ gibi istifham edatlarının, inkârî istifhâm anlamının dışında kullanılmaları durumunda ise takrîri cevapta olumlu cümle için نَعَمْ, olumsuz cümle için لَا lafzı kullanılır. (Habenneke, 1996: 1/277)

5.5. Tazîm ve Tefhîm Anlamında

Konuşan kişi, büyük ve görkemli/ihtişamlı bir şey gördüğünde buna karşı bazen yücelik ve büyüklük ifade eden taaccüp üslubuyla, bazen de başka istifham üsluplarıyla karşılık vermektedir. Mesela, kişi büyük ve muhteşem bir saray görse, hayretini gizleyemeyerek; “bu saray da ne böyle! Nasıl yapıldı böyle? Kim yaptı bu sarayı?” Şeklinde sorular sormasının temel mantığı ve maksadı cevap almak değil aksine etkisinde kaldığı sarayın güzelliğini ve ihtişamını ifade etmektir. (Habenneke, 1996: 1/283) Kur’an’da da bu üslup çeşidinin zaman zaman kullanıldığını ifade edebiliriz. Şu âyetleri, buna örnek olarak vermek mümkündür.

Örnek-I: “وَيَقُولُونَ يَا وَيْلَتَنَا مَا لَ هَذَا الْكِتَابِ لَا يُغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا” (el-Kehf, 18/49) Bu âyette zikredilen مَا istifhâm edatı tazîm ve tefhim manasını ifade etmek için kullanılmıştır. Yoksa cevabı talep edilen bir istifham edatı değildir. (Habenneke, 1996: 1/283)

Örnek-II: “مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ” (el-Bakara, 2/255) Aynı şekilde مَنْ istifham edatı tazim ifade etmek üzere kullanılmıştır. (Hâşimî, 1999: 92) Bu edatın muhatap tarafından tasvip/takrîr edilmesi için nefiy anlamında kullanıldığı da ifade edilmiştir. (Bkz. Abdulkerim, 2000: 27)

5.6. Taaccüp Anlamında

Taaccüp, hayret ve şaşkınlık durumunda, kişinin gösterdiği fiilî tepkinin ifadesi anlamında kullanılmaktadır. (Habenneke, 1996: 1/278) Kur’an’da taaccüp üslubu birçok vesileyle oldukça etkili bir şekilde kullanılmıştır.

Taaccüp istifhamı ile hedeflenen şey ise, muhatap üzerinde şaşkınlık etkisi uyandırmaktır. Taaccüp, istiğrab gibi durumların hakiki anlamıyla Yüce Allah için kullanılması mümkün değildir. Zira onun ilminde her şeyin bilgisi, yaratılması, sıfatları ve kişinin geçireceği/yaşayacağı süreçlerin tüm özellikleri meydana gelmeden önce de

geçtiğinden bu üslûp çeşidi ve benzeri ifadelerin mecazî anlamlar için kullanıldığı söylenmiştir. (Habenneke, 1996: 1/278)

Örnek-I: كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمَيِّتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ “Siz ölüyken sizi dirilten Allah’ı nasıl inkâr edersiniz? Sonra sizi öldürecek, tekrar sizi diriltecek ve sonunda O’na döndürüleceksiniz.” (el-Bakara, 2/28) Âyette geçen كَيْفَ istifham edatı, azarlama ve kınamayı ihtiva eden taaccüb üslûbu şeklinde ifade edilmiştir. Âyette inkârcılara yönelik olarak kastedilen mana ise, sizlerin kendi kendinizi diriltememenizle birlikte, yoktan var edilmenize karşılık; Allah’ı inkâr etmeniz elbette şaşırılacak bir iştir. Tüm akıl sahipleri ve olgun kişilerin bunu şaşkınlık ve hayretle karşılaması gereken bir durumdur. (Habenneke, 1996: 1/278)

Örnek-II: وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَا أَرَى الْهُدْهُدَ أَمْ كَانَ مِنَ الْغَائِبِينَ “(Süleyman) kuşları gözden geçirdi ve şöyle dedi: Hüdühüd’ü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplara mı karıştı?” (en-Neml, 27/20) Süleyman (a.s.), bütün kuş türleri içerisinde geri kalma/gecikme gibi bir âdeti olmamasına rağmen Hüdühüd’ü göremeyince şaşkınlığını gizleyemeyerek taaccübü istifham üslûbu şeklinde sebebini sormuştur. (Habenneke, 1996: 1/279)

5.7. Tahvîf-Tehvîl (Korkutma) Anlamında

Bir şey hakkında, büyüklükten dolayı duyulan korku, dehşet nedeniyle korku anlamını taşıyan istifham üslûbu olarak ifade edilmektedir. (Habenneke, 1996: 1/284)

Örnek-I: الْحَاقَّةُ ۞ مَا الْحَاقَّةُ ۞ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحَاقَّةُ ۞ “Gerçekleşecek olan; (Evet) nedir o gerçekleşecek olan? Gerçekleşecek olanın (kıyametin) ne olduğunu sen nereden bileceksin? (el-Hakka, 69/1-3) Burada zikredilen مَا istifham edatı, korkutma (tahvîf- tehvîl) anlamı katmıştır. (Habenneke, 1996: 1/284)

Örnek-II: الْقَارِعَةُ ۞ مَا الْقَارِعَةُ ۞ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ ۞ “Kapı çalan! Nedir o kapı çalan O kapı çalanın ne olduğunu bilir misin? (el-Karia, 101/1-3) Kıyametin dehşetinden haber veren bu âyetlerde benzer bir istifham üslûbu kullanılmıştır. Zikredilen edat, üslûp olarak korku, dehşet ve telaş gibi anlamlar katmıştır. (Habenneke, 1996: 1/285)

5.8. Teshîl ve Tahffif Anlamında

Konuşanın basit bir işle karşılaştığında “Bu iş kolay ve basittir” şeklinde ifade ettiği istifham üslûbu için kullanılmaktadır. Bu durum, kolay ve rahat bir iş için, tıpkı sürekli dağ sporu yapan idmanlı bir gencin bu dağa tırmanabilirim demesine benzetilmiştir. (Habenneke, 1996: 1/285)

Örnek-I: وَمَاذَا عَلَيْهِمْ لَوْ آمَنُوا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقَهُمُ اللَّهُ وَكَانَ اللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا “Allah’a ve ahiret gününe iman edip de Allah’ın kendilerine verdiği (o’nun yolunda) harcasalardı ne olurdu sanki! Allah onların durumunu hakkıyla bilmektedir.” (en-Nisa, 4/39) Bu ayette iman etmenin kolay ve basit iş olduğu nefisler üzerinde hiçbir yük ve ağırlık oluşturmadığı istifham üslûbu şeklinde ifade edilmiştir. (Habenneke, 1996: 1/285)

Örnek-II: قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا إِلَّا إِحْدَى الْأُسْتَنْبِينَ “De ki: Siz bizim için ancak iki iyilikten birini beklemektesiniz.” (et-Tevbe, 9/52) Zikredilen هَلْ edatı, kolaylık ve hafiflik ifade eden anlamda kullanılmıştır. Zira münafıkların bekledikleri iki şey, müminler açısından ancak ya Allah yolunda şehâdet ki, bu onlara çok kolay gelen bir şeydir. Ya da Allah’ın yardımı; bu da tabiatıyla onlara çok sevimli gelen bir durumdur. (Habenneke, 1996: 1/285)

5.9. Tehdit ve Va’id Anlamında

Allah’ın emirlerini yapma ve yasaklarından kaçınma amacıyla insanların azap, ikâb ile uyarılması anlamında kullanılan bir üslûp çeşididir. Va’id lafzı, sadece azap ve kötülük durumlarına karşı kullanılan bir tehdit üslûbudur. (İsfâhânî, 2009: 875)

Örnek-I: فَهَلْ يَنْتَظِرُونَ إِلَّا مِثْلَ أَيَّامِ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ “Onlar, kendilerinden önce gelip geçmiş toplumların (acıklı) günlerinin benzerlerinden başkasını mı bekliyorlar?” (Yunus, 10/102) Âyette zikredilen istifham edatı tehdit anlamını ifade eden bir üslûp şeklinde kullanılmıştır. Yani sizlere de ancak geçmiş milletlere isabet eden azap gibi bir azap isabet edeceği tehdidi yapılmaktadır.

Örnek-II: فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ “Bozguncuların sonu nasıl olduğuna bir bak!” (en-Neml, 27/14) Aynı şekilde istifham edatı üslûp olarak tehdit anlamını ifade etmektedir. (Abdulkerim, 2000: 101)

5.10. Teşvîk ve Terğîb Anlamında

Kur’an-ı Kerim’de teşvik ve terğîb manasında kullanılan lafızlar yapı olarak çoğunlukla emir formunda kullanılmaktadır. Dolayısıyla emir anlamında kullanılan istifham edatlarının bazı durumlarda terğîb/teşvik gibi anlaşılması mümkündür. (Habenneke, 1996: 1/290)

Örnek-I: مَنْ ذَا الَّذِي يَفْرِضُ اللَّهُ قَرْضًا حَسَنًا فَبُضَاعَةً لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً “Verdiğinin kat kat fazlasını kendisine ödemesi için Allah’a güzel bir borç verecek yok mu?(kimdir?)” (el-Bakara, 2/245) Zikredilen istifham edatı teşvik anlamında kullanılan bir üslûp özelliği taşımaktadır. Yani, Allah rızasına nail olmak için bu büyük sevap olan ödünç borç vermeye rağbet edin demektir. (Habenneke, 1996: 1/290)

Örnek-II: وَقَدْ بَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ “*Andolsun! Biz Kur’an’ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. (Ondan) öğüt alan yok mu?*” (el-Kamer, 54/12) Burada kullanılan istifham edatı teşvik anlamını ifade eden bir üslûp içerisinde kullanılmıştır. (Abdulkerim, 2000: 144)

5.11. Nehiy anlamında

Nehiy istifham üslûbu, anlam ve yapı itibariyle emir üslûbuna benzerliği olan bir üslûp çeşididir. Yani emir üslûbunda olduğu gibi ifade ettiği anlamın zıddı şeklinde anlaşılmıştır.

Örnek-I: يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ “*Ey insan! Seni Kerim olan Rabbine karşı aldatan nedir?*” (el-İnfitar, 82/6) مَا edatı, nehiy anlamını ifade eden bir üslûp içerisinde kullanılarak “*seni aldatmasın*” anlamını ifade etmektedir. (Habenneke, 1996: 1/291)

Örnek-II: أَتَخْشَوْنَ اللَّهَ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ “*(Yoksa) Onlardan korkuyor musunuz? Eğer (gerçek) müminler iseniz, (bilin ki) Allah, kendisinden korkmanıza daha layıktır.*” (Tevbe, 9/13) Âyette zikredilen hemze istifham edatı nehiy ifade eden bir üslûp şeklinde kullanılarak “*onlardan korkmayın*” anlamındadır. (Habenneke, 1996: 1/291)

5.12. İstibtâ Anlamında

البطء, gecikme, erteleme, yürüyüşte yavaş olma anlamlarına gelirken; istif'al vezninden olan استبطاء/ istibtâ lafzı ise, geciktirmeyi istemek, yavaşlatmak, tehir etmek, söz verilen şeyin gerçekleşmesinin yavaş/ağır olmasını isteme anlamlarını ifade etmektedir. (İsfâhânî, 2009: 131; Habenneke, 1996: 1/294) Kur’an’da zikredilen edatlar bazı durumlarda bu anlamı ifade ederler. Bunlardan olan متى edatı, bazı durumlarda istibtâ anlamını ifade eden istifham üslûbu şeklinde kullanılmıştır. (Habenneke, 1996: 1/294)

Örnek-I: يَقُولُ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصُرَ اللَّهُ أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ “*Peygamber ve beraberindeki müminler: Allah’ın yardımı ne zaman! dediler. Bilesiniz ki, Allah’ın yardımı yakındır.*” (el-Bakara, 2/214) Âyette zikredilen متى istifham edatı, istibtâ anlamında kullanılan bir istifham üslûbu çeşididir. Zira müminlere va’d edilen yardım geciktiğinden Allah’ın yardımı ne zaman! (gelecek) diyerek acele etmişlerdi. Oysa Yüce Allah’ın hikmeti gereği, acele edenlerin talepleri doğrultusunda vadettiği şey hemen gerçekleşmeyebilmektedir. (Habenneke, 1996: 1/295)

Örnek-II: وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ “*Doğru iseniz bu vaad (azap) ne zamandır? Diyorlar.*” (Yunus, 10/48) Zikredilen متى edatı, istibtâ anlamında kullanılmıştır. Yani inkârcıların Allah’ın va’dettiği azaba karşı ilgisiz olmalarından buradaki istifhamın kinaye anlamını ifade ettiği söylenmiştir. Çünkü müşrik inkârcıların, dinin azap tehditleriyle alay ederek ve yalanlayarak “*Eğer böyle bir azap varsa hemen gelse ya! Ya da bize hemen vaktini bildirsenize*” gibi sözlerle niyetlerinin aslında böyle bir azap gününü asla tasdik etmek olmadığı, istifham üslûbu şeklinde kinayeyle bildirilmiştir. (İbn-i Aşûr, 1984: 11/189)

5.13. Medih ve Zemm Anlamında

Sözlükte medh kelimesi, “bir insanı veya bir nesneyi yahut eylemi üstün bir özelliği dolayısıyla övme” anlamında kullanılmaktadır. (İbn Manzûr, 1985: 2/589; Tehânavî, t.y.: 712; Çağrı, 2003: 28/304) Zem(m) ise sözlükte, “bir insanı, bir nesneyi veya davranışı onda bulunan ya da bulunduğu iddia edilen kötü ve çirkin bir niteliği yüzünden yermek, kınamak, ayıplamak” anlamında masdar, bu şekilde kötileyici söz ve davranışları ifade etmek üzere isim olarak kullanılır. (İbn Manzûr, 1985: 12/220; Tehânavî, t.y.: 826; Çağrı, 2013: 44/233)

Kur’an’da istifham edatları bazı durumlarda medih ve zemm manasını ifade eden bir üslûp şeklinde kullanılmıştır. Bu istifham üslûbu medih için, konuşan kişinin direk medih ve senâ/övgüsüyle yapılmakta, zemm üslûbu için de zemme delâlet eden sözlü ve halî karineler kullanılmaktadır. (Bkz. Habenneke, 1996: 1/298)

Örnek-I: وَنَادَى فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَا قَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ “*Firavun kavmine şöyle seslendi: Ey kavmim! Mısır mülkü benim değil mi?*” (ez-Zuhruf, 43/51) ayetinde zikredilen hemze istifham edatı, övünme/medih anlamında bir üslûp şeklinde kullanılmıştır. (Abdulkerim, 2000: 133)

Örnek-II: أَلَيْسَ لَكُمْ أَخِيه مَيْتًا “*Sizden biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı?....*” (el-Hucurât, 49/12) Gıybet konusunda nâzil ola bu âyette, mümin kardeşini arkasından çekiştirmenin ne denli çirkin bir davranış olduğuna dikkat çekmek için zikredilen hemze edatı ve zemm anlamını ifade eden istifham üslûbu şeklinde ilginç bir benzetim/teşbih sanatı kullanılmıştır. (Nursi, 2016: 460) Aynı şekilde İnsanları zemmetmek (yermek) için âyette zikredilen hemze edatı aracılığıyla istifham üslûbuna güzel bir örnek teşkil etmektedir. Zira âyetin her lafzı, kişinin arkasından sözle işlenen gıybet suçuna ayrı ayrı ve özel olarak bu manayı ifade etmek üzere bir araya toplandığı ifade edilmiştir. (Nursi, 2016)

5.14. Temenni ve Ümit Anlamında

Temenni/ümit istifhamı, gerçekleşmesi imkânsız olan işler ya da ulaşılması uzak görülen şeyleri ifade etmede kullanılan bir istifham çeşididir. (Habenneke, 1996: 1/293)

Örnek: فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلْ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ “ Bizim için şefaathçılarımız var mı ki bize şefaath etsinler veya (dünyaya) geri döndürülmemiz mümkün mü ki, yapmış olduğumuz amellerden başkasını yapalım?” (el-Araf, 7/53) Zikredilen istifham edatı temenni ve ümit anlamında kullanılmıştır. Yani o inkârcıların temenni ettikleri şey ise, şefaathçılarının onlara şefaath etmesi ya da dünya hayatına tekrar döndürülerek güzel ameller işleme arzusudur. Ancak onlara ne böyle bir şefaathçının şefaath etmesi mümkündür ne de temenni ve ümitlerin gerçekleşmesi söz konusudur. Zira beklenti içerisinde oldukları şeyler dünya hayatıyla ilgili olduğu için, geri döndürülmelerinin imkânsızlığı sebebiyle istekleri reddedilmiştir. (Habenneke, 1996: 1/293)

5.15. Tahkîr, İstihâne ve İstihzâ Anlamında

Anlamca birbirine yakın olan bu kavramlar üslûp olarak, soru sorulan kişiyi (müstefhem) küçük düşürmek, alaylı bir üslûpla aşağılamak anlamında kullanılan bir üslûp çeşididir. (Habenneke, 1996: 1/297)

Esas itibariyle bu üslûp, müstefhem konumundaki kişide, doğrudan kendisine yönelik bir suçlama ya da hakaret sonucunu doğurmasa da istifham üslûbunun zımında hakaret, aşağılama ve alay etmeyi gösteren söz ya da davranışlardaki karineler yardımıyla anlaşılabilirliği ifade edilmiştir. (Habenneke, 1996: 1/297)

Örnek-I: وَإِذَا رَأَى الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُؤًا أَهْذَاءَ الَّذِي يَذُكُرُ إِلَيْهِمْ هُمْ يَذُكُرُونَ الرَّحْمَنُ هُمْ كَافِرُونَ “Kâfirler seni gördükleri zaman: Sizin ilâhlarınızı diline dolayan bu mu? diyerek seni hep alaya alırlar. Hâlbuki onlar, çok esirgeyici Allah’ın kitabın inkâr edenlerin ta kendileridir.” (el-Enbiya, 21/36) Âyetin siyak-sibak ilişkisi ve vurguya dikkat edilirse, zikredilen hemze istifham edatı, tahkîr ve istihza anlamını ifade eden bir üslûp şeklinde kullanılmıştır.

Örnek-II: وَإِذَا رَأَى رَأُوكَ إِنْ يَتَّخِذُونَكَ إِلَّا هُزُؤًا أَهْذَاءَ الَّذِي بَعَثَ اللَّهُ رَسُولًا “Seni gördükleri zaman: Bu mu? Allah’ın peygamber olarak gönderdiği! diyerek hep seni alaya alıyorlar.” (el-Furkan, 25/41) Aynı şekilde bu âyette zikredilen edat, tahkîr ve alay/istihza üslûbu şeklinde kullanılmıştır.

5.16. İnâs/İstinâs Anlamında

İnâs/İstinâs kelimeleri, lügatte tanıma, ünsiyet etme, aşına olma, ayırt etme, anlama, alıştırma, kibar/nazik olma gibi anlamlara gelmektedir. (İsfahânî, 2009:1/ 94; Mutçalı,1995: 29) İstifham üslûbu şeklinde kullanılmasındaki maksat ise, konuşan kişinin muhatabın vereceği cevabı bilmesine rağmen kendisine sorular yönelterek, diyalog kurmak için tercih edilen bir üslûp çeşididir. (Habenneke, 1996: 1/297-300)

Örnek: وَمَا تَلَّكَ بِمِينِكَ يَا مُوسَى “O sağ elindeki nedir, ey Musa?” (Tâhâ, 20/17) âyetindeki مَا istifham edatı, mecazî anlamda istinas için tercih edilen bir üslûp çeşidi olarak kullanılmıştır. (Hâşimî, 1999: 92; Habenneke, 1996: 1/300) Çünkü Yüce Allah’ın Musa’nın (a.s.) elindeki âsâ olduğunu bildiği halde istihâm üslûbunu kullanmasındaki hikmet ve gâyenin, ilahî ve ulvî kelim karşısında kendinden geçtiğinden; içinde bulunduğu istiğrak âleminden peygamberi uyandırmak, emir ve yasakları tebliğ etmek olduğu ve bunun için diyalog üslûbunu tercih ettiği söylenmiştir. (Bkz. Kutub, t.y.: 10/32-33)

5.17. Tenbih Anlamında

Tenbih, sözlükte kalkmak, uykudan uyandırmak, uyarmak gibi anlamlara gelmektedir. (İbn Manzûr, 1985: 13/546) Tenbih kavramı gerçekte ise, meanî ilminin emir kısmı altında zikredilen ve emir anlamında kullanılan bir üslûp çeşididir. (Habenneke, 1996: 1/289)

Örnek-I: فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ “Hal böyle iken nereye gidiyorsunuz?” (Tekvîr, 81/26) Zikredilen istifham edatı tenbih ifade eden üslûp anlamında kullanılmıştır. Yani ey insanoğlu uyanın! Hakikati idrakten yüz çevirerek uzak, batıl yollara gitmeyin manasını ifade etmektedir. (Habenneke, 1996: 1/289-290)

Örnek-II: كَيْفَ تَرَى إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا “Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmedin mi? Eğer dileseydi, onu elbet hareketsiz kılardı. Sonra biz güneşi, ona delil kıldık.” (Furkan, 25/45) Zikredilen كَيْفَ ve hemze edatı, tenbih üslûbunu ifade etmek anlamında kullanılmıştır. Yani Allah’ın kâinattaki varlık delillerinden biri olan gölge mucizesine bakın, ibret alın, dikkat edin, üzerinde düşünün gibi anlamlar ifade eden uyarıcı nitelikte bir istifham üslûbu kullanılmıştır. (Bkz. Habenneke, 1996:1/289-290)

5.18. İstib’âd Anlamında

Çoğunlukla muhatap olan kişinin istifhamın konusuna ilişkin durumunun kendisinden gerçekleşmesini akıldan uzak görerek, şüphe ile bakmak anlamında kullanılan bir istifham üslûbu çeşididir. (Habenneke, 1996:1/299)

Örnek: أَنَّى لَهُمُ الذِّكْرَى وَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مُبِينٌ “Nerede! Onlarda öğüt almak? Oysa kendilerine gerçeği açıklayan bir elçi gelmişti.” (Duhan, 44/13) Zikredilen أَنَّى istifham edatı, istib’âd anlamını ifade eden bir istifham üslûbu şeklinde kullanılmıştır. Zira o inkârcıların kendilerine gelen apaçık bir elçiye rağmen bunun üzerinde düşünüp öğüt almaları akıldan uzak görülen bir iş olarak ifade edilmiştir. (Habenneke, 1996:1/300)

6. SONUÇ

İstifham üslûbunun, gerek Arap dili belâgatinde gerekse de Kur'an üslûbu çerçevesinde muhataplar üzerinde olumlu tepkilere dönüşmesinin en önemli iletişim kanallarından biri olduğunu ifade edebiliriz. Bu bağlamda, ortaya koyduğumuz bu çalışmayla Kur'an'da en çok kullanılan üslûp çeşitlerinden birisinin de istifham üslûbunun olduğunu hatta bu üslûp çeşidinin hemen hemen her sûrede ve Kur'an'ın geneline yayılmış olarak kullanıldığını ifade edebiliriz.

Kur'an, bu etkili iletişim tekniğini icra ederken en fazla yararlandığı araçların başında ise hiç şüphesiz istifham edatları gelmektedir. İstifham edatlarının, aslî anlamı dışında belâğî anlamlarda kullanılması, Kur'an üslûbu bağlamında ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü renkli ve zengin içerikli anlatım çeşitliliğiyle farklı muhatap kitleleri tarafından Kur'an mesajlarının rahat ve kolayca anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu durum da hiç şüphesiz, Kur'an'ın en önemli vasıflarından olan insanlar için kılavuz ve hidayet olma gibi hedefleri gerçekleştirmede anlayış ve kavrayış bakımından birbirinden farklı muhatap kitlelerinin tümüne ait önemli bir rol üstlendiğini göstermektedir.

Bu çalışmayla ortaya konulan diğer önemli tespit de, Kur'an üslûbu çerçevesinde istifham üslûbunun kullanıldığı âyetlerdeki mesajların doğru anlaşılması ve orijinalliğini zedelemekten başka dillere sağlıklı çevirisinin yapılmasının bu üslûp yapısını ve kullanılan edatların gerçek anlamı dışındaki belâğî anlamlarını bilmekle mümkün olduğudur.

Bu minvalde makale, Kur'an'ın önemli üslûp çeşitlerinden biri olan istifham üslûbu aracılığıyla mesajların, seviye olarak birbirinden farklı muhatap kitleleri tarafından doğru anlaşılmasını hedeflemenin yanı sıra; Kur'an'ın istifhâm üslûbundaki belâğî yönleri ile mana ve lafızdaki muhteva zenginliğinin başka dillere çevirisi yapılırken dikkate alınmasının önemini ifade etmeye çalışmıştır.

KAYNAKÇA

1. Abdulkerim, Mahmud Yusuf. (2000/1421), *Uslûbu'l İstifham fi Kur'ani'l-Kerim*, Mektebetu'l-Gazzali, Şam.
2. Alûsî, Şihabud'din Seyyid Mahmud. (1994/1415), *Ruhu'l-Meanî*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.
3. Atik, Abdülaziz. (2009), *İlmi'l-Meanî el-Beyan el-Bedî*, Dâru'n-Nehzatü'l-Arabiyye, Beyrût.
4. Beğâvî, Muhammed Hüseyin b. Mesud. (2002), *Meâlimu't-Tenzil*, Beyrut: Daru İbn-i Hazm,
5. Beydavî, Nâsîrüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. (2000) *Envaru'l Tenzil ve Esraru Tevil*, Daru'l Reşîd, Dimeşk.
6. Bulut, Ali. (2015), *Belâgat: Meânî – Beyân – Bedî'*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
7. Cârîm, Ali. Emin, Mustafa. (1999), *el-Belâğatu'l-Vâdiha*, Daru'l-Maarif, London.
8. Cürçânî, Abdulkahir. (1988), *Delâilu'l-Îcâz fi İlmi'l-Meanî*, Dâru Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.
9. Cürçânî, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed. (1983), *Mu'cemu't-Ta'rifât*, Beyrut.
10. Çağrıncı, Mustafa. (2013), “Zem”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, TDV. Yayınları, İstanbul.
11. Dağdeviren, Alican. (2017), *Kur'ani Anlatımda İstifham Hemzesi, Usul İslam Araştırmaları*, 27, 49-72.
12. Deliser, Bilal. (2017), *Kur'an'ın Anlaşılmasında Bir Yöntem Olarak Üslûbu'l-Kur'an*, Karşılaştırmalı Dini Araştırmalar Dergisi, (Turkish Studies), Ankara, 12/27.
13. Ebu Hayyam, Muhammed b. Yusuf. (1328/1910), *Bahru'l-Muhît*, Matbatu's-Saade, Mısır.
14. Ebu Suud, Muhammet b. Muhammet Mustafa el-İskilibî el-İmâdî. t.y. *İrşadu'l- Akli's-Selim ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Mektebetu'r-Riyadi'l-Hadîse, Riyad.
15. Erdim, Enes - Ayşe Meydanoğlu. (2017), *Meânî İlmi Bağlamında Arap Dilinde İstifhâm ve Cevap Üslûbu*, Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi 22/2.
16. Fîrûzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Ya'kûb. (2005), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Müessetü'r-Risâle, 8. Basım, Beyrut.
17. Hâşimî, Ahmed. (1999), *Cevâhiru'l-Belâğa fi'l-Meanî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, Hindavî Yayınları, b.y.
18. Habenneke, el-Meydânî, Abdurrahmân Hasan. (1416/1996), *el-Belâğatu'l-'Arabiyye, Üsüsühâ ve 'Ulûmuhâ ve Funûmuhâ*, 2 Cilt. ed-Daru's-Şamiye, 1. Basım, Beyrût.
19. Hişâm, İmâd el-Ma'mûr. (2015), *Kavâidu'l Lugati'l-Arabiyye, el-İstifham*, Rihletü't-Tefevvüki fi's-Sadis, b.y.
20. İbn-i Aşûr, Muhammed Tahir. (1984), *et-Tahrîr ve't-Tenvîr mine't-Tefsîr*, Daru't-Tunusiyye, Tunus.
21. İbn-i Atiyye, Muhammed b. Abdulkhak b. Ğâlib. (2001), *el-Muhararu'l-Vecîz*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Lübnan

22. İbn-i Manzûr, Cemaleddîn Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mukrim. (1405), *Lisânu'l-Arab*, Neşru Edebi'l-Havze, Kum.
23. İsfâhâni, Rağib. (2009), *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'an* (Thk. Safvan Adnan Davûdi), Daru'l-Şamiye, Beyrut.
24. Durmuş, İsmail. (2003), “*Meânî*” Diyanet İslam Ansiklopedisi, TDV. Yayınları, Ankara.
25. Kazvîni, el-Hatîb Celâlüddîn b. Muhammed b. Abdur-Rahman. (2003), *el-Îzâh fî 'Ulûmi'l-Belâga*, thk. İbrâhim Şemsüddîn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
26. _____, (1904). *Telhis fî Ulûmi'l-Belâga*, Daru'l Fikri Gazaliyyi, Beyrut.
27. Kılıç, Hulusi. (1992), “*Belâgat*”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, TDV. Yayınları, İstanbul.
28. Kırkız, Mustafa. , t.y., *Arap Belâgat Tarihi ve Gelişim Aşamaları*, Beyan Yayınları, İstanbul.
29. Kurtûbi, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed. (1387/1967), *el-Cami li Ahkâmi'l-Kur'an*, el-Mektebetu'l-Arabiyye, Kahire.
30. Merâğî, Ahmed Mustafa. (1950), *Tarihu Ulûmi'l-Belâga ve Tarîfu bi Ricâlihâ*, Matbaatu Mustafa el-Bâbî, Kahire.
31. Mutçalı, Serdar. (1995), *Arapça- Türkçe sözlük*, : Dağarcık Yayınları, İstanbul.
32. Neseî, Abdullah b. Ahmed. Mahmud, (1998/1419), *Medariku't-Tenzil ve Hakâiku't-Tevîl*, Daru'l-Kelim't-Tayyib, Beyrut.
33. Nisaburî, Nizamud-din Hasan b. Muhammed b. Hüseyin. (1996/1416), *Ğarâibu'l-Kur'an Reğâibu'l-Furkân*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.
34. Nursî, Bediüzzaman Said. (2016), *Sözler*, TDV. Yayınları, Ankara.
35. _____, (2016), *İşarâtu'l-İ'caz*, TDV. Yayınları, İstanbul.
36. Özdoğan, M. Akif. (2011), “*Arap Dilinde Muhâtabî İkna Etme Açısından Haberî Cümlede Tekîd Edatlarının Rolü*”, KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, sy. 17,
37. Razî, Fahru'd-Din. (1981/1401), *Mefatihü'l-Ğayb*, 12/86. Daru'l-Fikri, Beyrut.
38. Saraç, M. Ali. (2001), *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, Bilimevi, İstanbul.
39. Sakkaki, Ebu Yakub Yusuf b. Ebi Bekr Muhammed b. Ali. (1407/1987), *Miftâhu'l-Ulûm*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, II. Baskı, Beyrut.
40. Suyûtî, Celâleddin. (1407/1987), *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'an* (nşr. Mustafa Dîb el-Bugâ), 2 Cilt. Beyrut.
41. Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah el-San'ânî. (2010/1431), *Fethu'l-Kadir*, Daru'l-Nevâdir, Kuveyt.
42. Teftâzânî, Sadud-din Mesud b. Ömer. (1991/1411), *Muhtasarü'l-Meanî*, Daru'l-Fikr, Kum.
43. _____, (1971) *el-Mutavvel Şerhu't-Telhîsi Miftâhi'l-Ulûmi* (Thk. Dr.Abulhamid Handavi), Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût.
44. Tehânavî, Muhammed A'lâ b. Ali b. Muhammed Hâmid b. Muhammed Sâbir el-Ömerî el-Fârûkî. t.y., *Keşşâfu Istilâhati Funûn*, b.y.
45. _____, (1971), *el-Mutavvel Şerhu't-Telhîs Miftahu'l-Ulum* (Thk. Dr.Abulhamid Handavi), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût.
46. Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Carullah Muhammed b. Ömer. (1995), *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavamızı't-Tenzîli ve Uyûni'l-Akavili fî Vucûhi't-Tevîl*, Mektebetu'l-A'bîkan, Riyad.
47. Zerkânî, M. Abdulazim. (1995), *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'an*, Dâru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut.
48. Zerkeşî, Bedrud-Din Muhammed b. Abdullah. (2006), *el-Bürhan fî Ulûmi'l-Kur'an*, Daru'l-Hadis, Kahire.

Türkiye'nin Covid-19 Dönemi Makroekonomik Görünümü

Turkey's Covid-19 Macroeconomic Outlook

Utku NALÇAKAN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İktisat ABD, Eskişehir, Türkiye

ÖZET

Covid-19 salgınının 2019 yılının sonunda başlayan ve ülkemizde mart ayının başlarında görülen küresel ve yerel olarak ülkemiz açısından sağlık alanındaki etkisi ile, makroekonomik eksende etkisi yapılan bu tez çalışmasında elde edilen bulgular ile analiz edilerek anlatılmıştır. Makroekonomik olarak salgının büyüme, enflasyona, işsizliğe, kurlara, cari denge hesaplarına nasıl bir etki yarattığı, bu oranları ne derece de etkilediği incelenmiştir.

Araştırma yapılırken 2020 yılının ilk çeyreği yani salgının ilk görüldüğü zaman ile görece salgının aşılama etkisinin azaldığı hayatın kademeli ve kontrollü olarak normale döndüğü dönem olarak 2021 yılının yaz ayına kadar olan süreç baz alınarak bu çalışma yapılmıştır. En çok üzerinde durulan unsurların başında ülkemizin bu süreçte sahip olduğu makroekonomik veriler olmuştur. TCMB'nin Para Politikası Kurulu faiz kararları ve kura etkisi çalışma da yer almaktadır. Bu süreç içerisinde makroekonomik verilerin kuşkusuz kötüye gittiğini, ülkemizde derin bir yoksulluk ve ekonomik sıkıntı getirdiğini söylememiz mümkündür.

Bu çalışmada TCMB, TUIK, BDDK, SPK gibiresmî kurumların ilan ettiği makroekonomik veriler ve raporlar kullanılarak, Covid-19 salgını sürecinin analizinde kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Makroekonomi, Covid -19, Türkiye'de Makroekonomik Veriler

ABSTRACT

Covid-19 outbreak in our country and starting at the end of the month of March 2019 seen at the beginning of our country active in the field of health as well as with global and local macroeconomic effect on the axis with the findings analysed in this thesis are discussed. In macroeconomic terms, it has been examined how the epidemic affects growth, inflation, unemployment, exchange rates, current account balances, and to what extent it affects these ratios.

During the research, this study was carried out based on the process from the first quarter of 2020, that is, the first time the epidemic was seen, to the summer of 2021, the period when the vaccination effect of the epidemic decreased, and life gradually and controllably returned to normal. One of the most focused elements has been the macroeconomic data that our country has in this process. The Monetary Policy Board of the CBRT is also involved in the study of interest rate decisions and the impact of the exchange rate. In this process, macroeconomic data have undoubtedly deteriorated, in our country it is possible that we can say that it brings deep poverty and economic hardship.

In this study, it was used in the analysis of the Covid-19 epidemic process using macroeconomic data and reports announced by official institutions such as CBRT, TUIK, BRSA, CMB.

Keywords: Macroeconomics, Covid - 19, Macroeconomic Data in Turkey

1. GİRİŞ

Covid-19 salgınının küresel olarak insan sağlığını ve ülkelerin makroekonomisine olan etkisi kapsamlı çerçevede araştırılarak analiz edilmiştir. Çalışmanın üç ana bölümü ve alt başlıklarıyla birçok kavramsal olarak açıklaması ve ara başlığı bulunmaktadır.

Çalışma da Covid-19 salgınının gelişimi, ülkelere etkisi, ölüm ve enfeksiyona maruz kalmış fakat kurtulmuş insan sayısı araştırılmıştır. Bununla birlikte Covid-19'un ülkemiz açısından can kaybı olarak bilançosuna da değinilmiştir. İlk bölümde değinilen başka konular ise Makroekonomi kavramının ne olduğu, Makroekonominin bileşenleri olan işsizlik, enflasyon, büyüme, reel faiz ve nominal faiz, GSYH ve türleri, dolarizasyon, Cds puanı, kişi başına düşen milli gelir, Cari denge ve cari dengeyi oluşturan ithalat ve ihracat bileşenlerini kavramsal olarak araştırılmıştır ve açıklanmıştır.

Çalışma da ülkemizin ilk Bölümde yer alan makroekonomik kavramların oransal olarak değeri ile bu süreçte makroekonomik tablonun ne oranda artıp azaldığına yönelik veriler yardımıyla araştırılarak, analiz edilmiştir ve bu analizler sonucu çıkarımlarda bulunulmuştur.

Çalışma da Covid-19 salgınının ülkemizdeki sektörlere yani turizm, hizmet ve hizmet sektörü alt bileşenleri olan sağlık, ulaşım, eğlence ve eğitim sektörü, tarım sektörü ve tarım sektörü ile ilgili olan örümcek ağı teoremi, sanayi sektörünün üretimi ile ilgili verileri sunan PMI endeksi yani satın alma yöneticileri endeksi oranına kapsamlı ve teorik baz da araştırma yapılmıştır. Son bölüm reel olarak piyasasının ve sektörlerin salgında ekonomik, sosyal ve kültürel olarak ne ölçüde etkilendiğinin somut bir örneği niteliğini taşımaktadır.

Çalışmanın sonuçlarının; Sosyal bilime ve sosyal bilimcilere, sağlık alanında çalışma yapacak olan sağlık bilimcilere ve sağlık bilimine akademik perspektifte yarar sağlayacağı ve iktisadi bir bakış açısı sağlanması hem hedeflenmekte hem de düşünülmektedir

2. MAKROEKONOMİ KAVRAMI

Makroekonomi kavramı iktisat biliminin alt dallarından birisidir. Makro kelime anlamı olarak büyük/bütün gibi anlamlar ifade eden kavramdır. Makroekonomi ise büyük ekonomi yani üretim, istihdam, büyüme, Gsyh, Kişi başına düşen milli gelir, kurlar, faizler, enflasyon, işsizlik, ithalat, ihracat, tüketim, yatırım gibi geniş perspektif ile ekonomik analiz yöntemidir. Mikro ekonominin tam tersidir. Mikro ekonomide hane halkları bireyler ve firmalar varken, Makroekonomide küresel ekonomi veya ülkelerin yada mevcut baz alınan ülkenin ekonomisi bulunmaktadır.(YILDIRIM, 2019)

Makroekonominin kurucusu ve Makroekonomi kavramının ve bilimin öncüsü (1883 -1946). John Maynard Keynes'dir (sinem kutlu, 2017)

24 Ekim 1929 yılında meydana gelen Büyük Buhran olarak tarihe Kara Perşembe olarak geçen ve ABD Borsası'nın bir anda çökmesiyle oluşan, finansal piyasaları derinden etkileyen bir kriz olarak ortaya çıkmıştır. Talep yetersizliğinden ve durgunluktan kaynaklanan bu çöküş sonucu üretimin durma noktasına, yatırımların düşmesine dolayısıyla işsizliğin artıp istihdamın düşmesine neden olmuştur. ABD tarihinin en yüksek işsizliği 1929 -1932 tarihleri arasında görülmüştür. Bu dönemde işsizlik çalışan nüfus bazında %25 seviyesinde iken, üretim yapan çiftçilerin ise %25 'lik kesimi toprağından olmuştur.(ulutan, 1978)

Bu süreçte Keynes müdahaleci devlet anlayışını ortaya koyarak karma bir ekonomik modeli ve yeni bir iktisadi ekol ile Neoklasik iktisadi ortaya koymuştur. Bu süreçte kaleme almış olduğu İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi isimli eseri Keynes'in yaklaşımını ifade eden önemli bir kaynak olmuştur. (Bulut, 2003)

Neoklasik İktisat, Klasik İktisat'a göre çeşitli bakış açısı ve teoriler getirmiştir. Klasikler de para nötr iken Neoklasikler de para mübadele (değişim) aracı olarak kullanılmıştır.

Klasikler de Görünmez el (Adam Smith), Her az kendi talebini oluşturur (Say yasası) gibi yaklaşımlar Neoklasik makro iktisatta devletin piyasaya müdahil olabileceğini ifade etmektedir. Bu durumun tam tersi ise, yani devletin piyasaya müdahale etmemesi, piyasanın kendi kendine düzene girebileceğini söyleyen yaklaşıma göre farklı bir yaklaşım getirmiştir. (eğilmez, Smith ve Keynes, 2015)

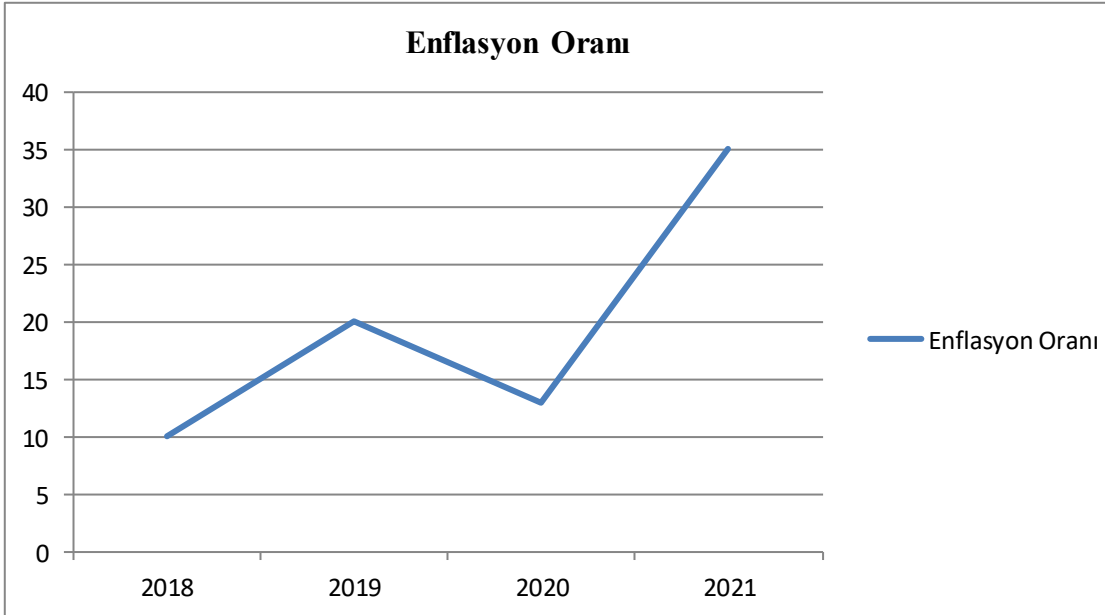
2.1. Covid-19 Sürecinde Türkiye'de Enflasyon

Pandemi süreci olarak 2020 yılı ile 2021 yılsonu arasını ve pandemi öncesi 2 yılı enflasyon analizine dâhil etmek gerekirse:

2018 yılının yaz aylarında Türkiye ile ABD arasında yaşanan siyasi Rahip Brunson krizi sonucunda dolar /TL kurunun 7,20 li seviyelere çıkması 2018 yılının 2 ve 3. çeyreğinde enflasyonun %25 li seviyelere doğru yükselmesine neden olmuştur. (yıldız, 2014). Fakat bu yükseliş uzun vadeli olarak bu seviyelerde kalmayıp 2019 yılının sonlarına doğru baz etkisi kaynaklı düşüş ivmesine içerisine girerek %12-15 hattına oturmuştur. 2020 yılının mart ayına doğru küresel olarak 2019 yılının sonunda görünen Covid-19 hastalığı ve ardından oluşan salgın Türkiye 'de resmi olarak 11 Mart 2020 tarihinde görülmüştür. Görülmesinin ardından kısıtlamalar, önlemler ve kapatmalar meydana gelmiştir. Bunun sonucunda daralan talep sonucunda enflasyon stabilize olmuştur. Bu stabilizasyon 2020 yılının mart ayından 2021 yılının ortalarına doğru resmi ölçümler ile enflasyon %12-18 diyebileceğimiz seviyelerde seyir etmiştir.

2021 yılının başlarında hatta 2020 yılının sonlarında başlayan aşılama ile ve aşılamanın yoğun olarak yapıldığı 2021 Haziran ayından sonra reel piyasanın açılması, kısıtlamaların kaldırılması, turizm sezonunun canlanması, sosyal hayatın kısmi de olsa normale dönmesi sonucunda harcamalar artmış, talep artmıştır. Bununla birlikte enflasyon artışı da gözlemlenmiştir.

Enflasyonun sert bir şekilde arttığı dönem ise pandemi süresi olarak baz alınan sürecin son 4 ayını kapsayan süreç olmuştur. Bu dönem içerisinde (2021 yılı Eylül, Ekim, Kasım, Aralık) TCMB 'nin politika faizlerini %19'lu seviyelerden %14 'e indirmesi sonucunda oluşan Dolar/TL kuru baskısı ve kurun 8 ,50'li seviyelerden 18'li seviyelere çıkıp ardından 20-21 Aralık 2021 tarihinde bankacılık ürünü olarak çıkartılan Kur Korumalı Mevduat (KKM) sistemi ile kurun 13,50 seviyelere inmesi bu süreç içerisinde meydana gelen Dolar/TL kur dalgalanması enflasyonist baskı oluşturmuştur ve enflasyon resmi olarak %35 seviyesinin üzerine çıkmıştır. (TCMB, TCMB - Döviz Tevdiat Hesaplarından Türk Lirası Vadeli Mevduata Dönüşümün Desteklenmesine İlişkin Basın Duyurusu , 2021)

Şekil 1. Türkiye'nin Enflasyon Verileri

Kaynak: Tuik, TCMB

Erişim Tarihi (10.01.2022) www.tuik.gov.tr

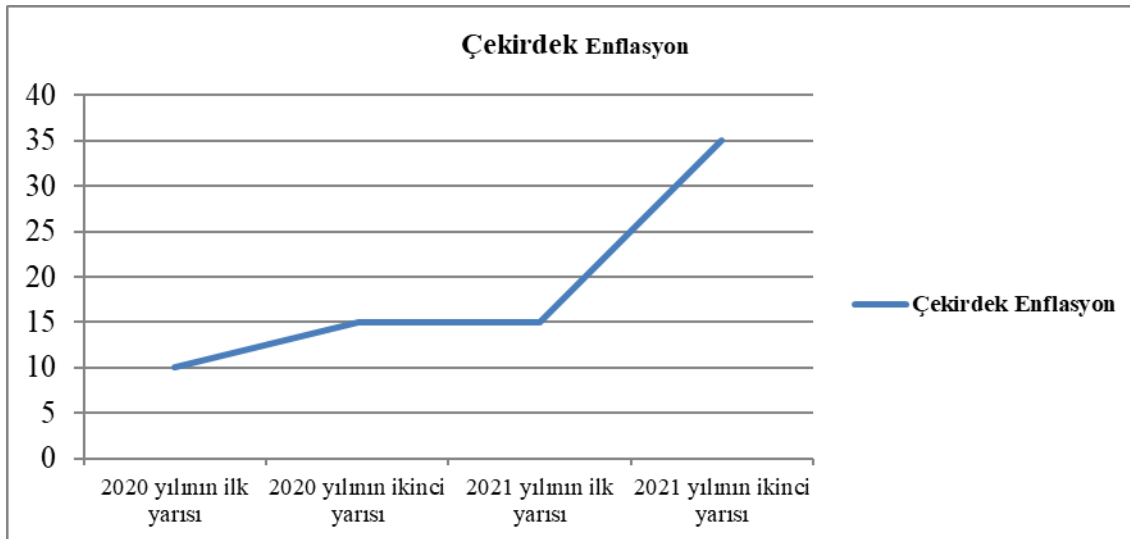
2.1.1. Covid-19 Sürecinde Türkiye'de Çekirdek Enflasyon

Çekirdek enflasyon bir önceki çalışmada bölümünde kavramsal olarak açıklanmıştır. Tekrardan kavramsal çerçeveyi açıklamak gerekirse: Çekirdek Enflasyon mevsimsellikten arındırılmış gıda, enerji, barınma gibi ihtiyaç kalemlerinin enflasyon sepeti içerisinde çıkarıldığı ve volatil (fiyat oynaklığı) olmayan mal ve hizmetlerin yer aldığı özel kapsamlı enflasyon sepetidir. (Enver Erkan, 2021, s.12)

Türkiye'de Covid-19 salgınının başlangıç süreci olarak baz alınan 11 Mart 2020 tarihinden 2021 yılının sonuna kadar olan süreçte Çekirdek Enflasyon tek basamaklı enflasyona yakın seyir ederken 2020 yılının sonuna doğru artış trendi içerisine girmiştir. Bu tarihten itibaren düzenli olarak artış eğilimi içerisinde olmuştur.

2021 yılının 1. Çeyreği ile 2021 yılının 3. Çeyreğine kadar Çekirdek Enflasyon sabit bir seyir içerisinde olmuştur. Bunun nedenleri arasında TCMB Para Politikası Kurulu'nun faiz artırma kararı olmuştur.

2021 yılının son çeyreğine girerken Tüfe (Tüketici Fiyat Endeksi) ile birlikte Çekirdek Enflasyon senkronize (eş anlamlı) bir biçimde artış göstermiştir. Bunun makroekonomik perspektif ile nedenleri arasında TCMB uygulamış olduğu faizi yükseltme ve pas geçme politikalarından vazgeçerek, Politika Faiz'ini indirme kararı olmuştur. 2021 yıl sonunu Çekirdek Enflasyon'un resmi verileri baz alınarak %30 lu seviyelerin üstünde kapatmıştır.

Şekil 2. Türkiye'nin Çekirdek Enflasyon Verileri

Kaynak: Tuik, TCMB

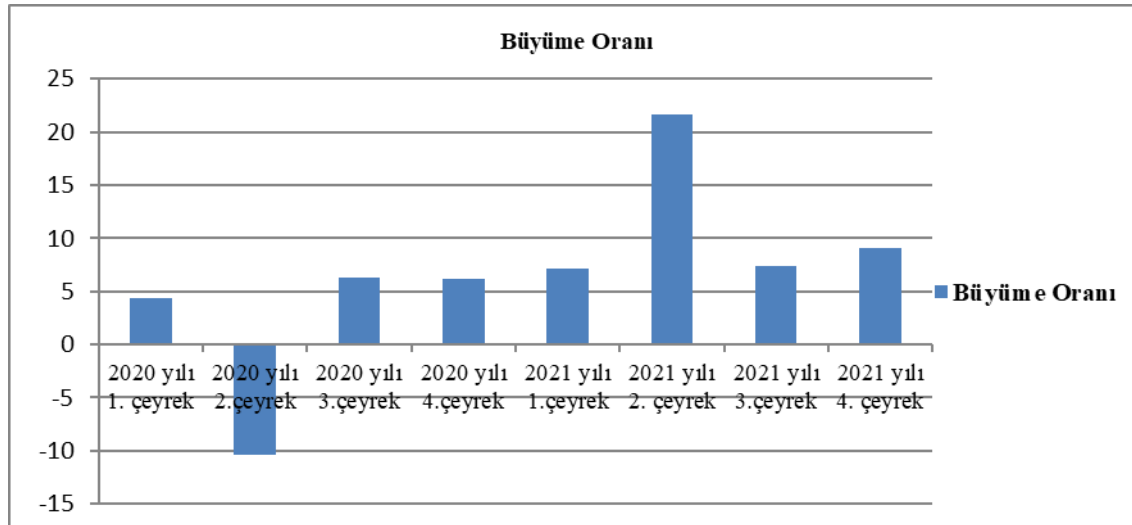
Erişim Tarihi (10.01.2022) www.tuik.gov.tr

2.2. Covid-19 Sürecinde Türkiye'de Büyüme

Covid -19 salgını sürecinde 2020 yılını ve 2021 yılını çeyrekler bazında analiz edilmesi gerekirse: 2020 yılının ilk çeyreği yani Covid-19 hastalığının ilk belirti(semptom) olarak görüldüğü dönemde büyüme oranı %4,4 seviyesinde olmuştur. Bunun başlıca nedenleri arasında Ocak ve şubat aylarının normal ve salgının etkisinin belirti olarak görülmemesinden kaynaklı olmuştur. 2020 yılının 2. Çeyreğinde (Nisan, Mayıs, Haziran) aylarında büyüme oranı negatif iki basamaklı bir seviye olan %-10,4 oranında seyir etmiştir. Büyüme oranının bu çeyrekte bu denli biçimde düşük gelmesinin başlıca nedenleri arasında pandemi kısıtlamaları olmuştur.

Hastalığın en hızlı biçimde ilk tepe (peak) yaptığı dönem bu çeyrekte görülmüştür. Bu nedenle gidilen kısıtlamalar arasında sokağa çıkma yasağı, 65 yaş üstüne kısıtlama, 20 yaş altına getirilen kısıtlama, ücretsiz izinler, işletmelerin kapatılması gibi bir dizi önlemler ekonominin küçülmesine, istihdamın azalmasına ve dolayısıyla işsizliğin artmasına, yatırımların azalmasına neden olmuştur. Küresel olarak ülkelerin de kısıtlamaya gitmesi, ihracat İthalat harcamalarında sorunlara neden olmuştur. Bu sorunlar ekonominin 2. çeyrekte ciddi anlamda küçülmesine sebebiyet vermiştir.

2020 yılının 3. Çeyreğinde ise makroekonomi kısıtlamaların kısmi olarak kaldırılmasıyla toparlanarak baz alınan 3. çeyreğin 6,3 oranında büyümesine neden olmuştur. Bu oranda büyümenin gelmesinin nedeni yaz aylarında gelen turizm gelirleri ile tarımsal üretimin yaz aylarında artması, talebin artması ve dolayısıyla tüketimin artması neden olmuştur. 2020 yılının son çeyreğinde büyüme oranı bir önceki döneme neredeyse eşit gelerek %6,2 oranında gelmiştir. Yıllık baz da 2020 yılında, pandeminin birkaç kez tepe yaptığı dönemde ve aşılamanın 2020 yılının son aylarında başlamasıyla birlikte büyüme oranı %1,8 ile pozitif bir oranla kapatmıştır. 2021 yılının ilk çeyreğinde pandemi kısıtlamalarının olmasına rağmen büyüme oranı %7,2 oranında gelmiştir. 2021 yılının 2. Çeyreğinde ise (Nisan Mayıs ve Haziran) aylarında baz etkisi kaynaklı ve aşılamanın yoğun bir biçimde gerçekleşmesinden kaynaklı olarak kısıtlamaların kademeli olarak kaldırılması ile %21,7 seviyesinde yüksek büyüme oranıyla karşılaşmıştır. (tuik, 2021)Baz etkisi ise bir önceki dönemin(yılın) aynı çeyreğinin yani 2020 yılının 2. çeyreğinin % -10,4 negatif büyüme oranının hesaptan çıkarılması ile gelen büyüme oranıdır. (Mahfi Eğilmez, Baz Etkisiyle Büyüme, 2021) Erişim Adresi: Baz Etkisiyle Büyüme (mahfiegilmez.com) 2021 yılının 3. çeyreğinde ise gelen büyüme oranı %7,4 oranında olmuştur. Bunun başlıca nedenleri arasında Turizm gelirleri, tek doz aşılama oranının %90 'lı seviyelere yaklaşması büyüme oranının bu seviyede gelmesine neden olmuştur.

Şekil 3. Türkiye'nin Büyüme Verileri

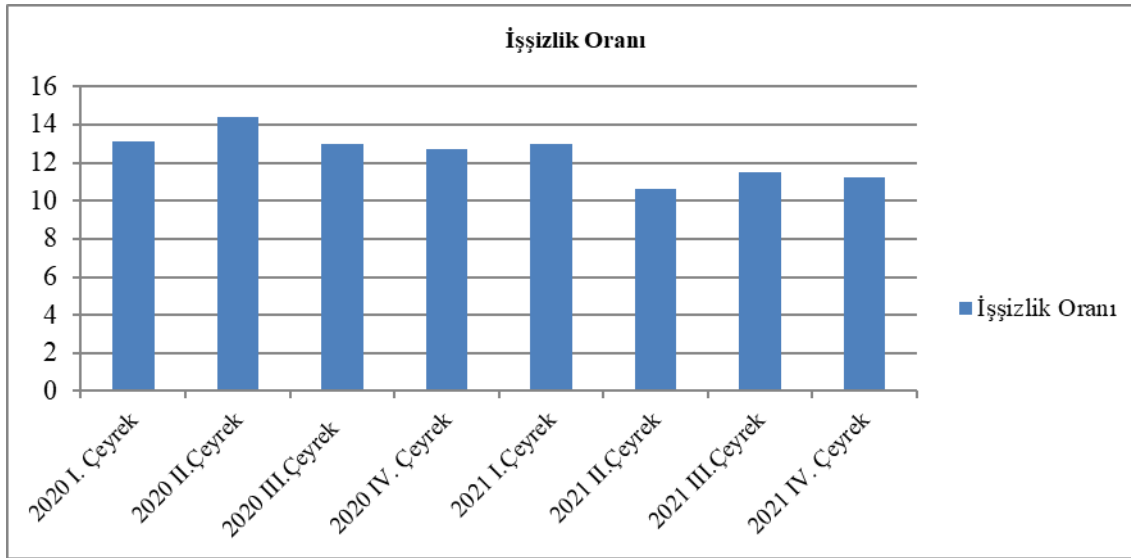
Kaynak: Tuik

Erişim Tarihi (02.03.2022)www.tuik.gov.tr

2.3. Covid-19 Sürecinde Türkiye'de İşsizlik

2020 ve 2021 yılı pandemi sürecini kapsayan dönemde aylık periyotlarla açıklanan işsizlik oranlarını makroekonomik ekseninde bir önceki bölümde teorik bir biçimde açıklanan İşsizlik tanımı kapsamında analiz etmek ve çıkarımlarda bulunmak gerekirse: 2020 yılının ilk çeyreğini içeren dönemde(Ocak, Şubat, Mart) TÜİK resmi verilerine göre işsizlik oranı sabit diyebileceğimiz seyir içerisinde ilerlemiştir.2020 yılının 2. Çeyreğinde ise işsizlik pandemi kısıtlamalarının etkisi ile, yatırımların azalması ve buna paralel olarak istihdamın azalmasıyla işsizlik oranında Tuik resmi verilerine göre bir önceki çeyreğe göre %1,5 oranında artış gerçekleşmiştir.

2020 yılının son çeyreğine girerken işsizlik oranı 2020 yılının ilk çeyreğinde sahip olunan işsizlik oranına geri gelmiştir. Genel olarak işsizlik 2021 yılında da 2020 yılına benzer bir seviyede devam etmiştir, sadece 2021 yılının 2. Çeyreğinde mevsimsel faktörlerden dolayı işsizliğin azaldığını, yaz aylarının başlaması sonucunda turizm girdilerinin artması, tarım sektörü istihdamının artması ve inşaat sektörünün canlanması sonucu ile aşılama oranının artışı sonucu kısıtlamaların azalması bu çeyrekte işsizlik verisinin %10,6 seviyesine düşmesine neden olmuştur.

Şekil 4. Türkiye'nin İşsizlik Verileri

Kaynak: TuikErişim

Tarihi (02.03.2022)www.tuik.gov.tr

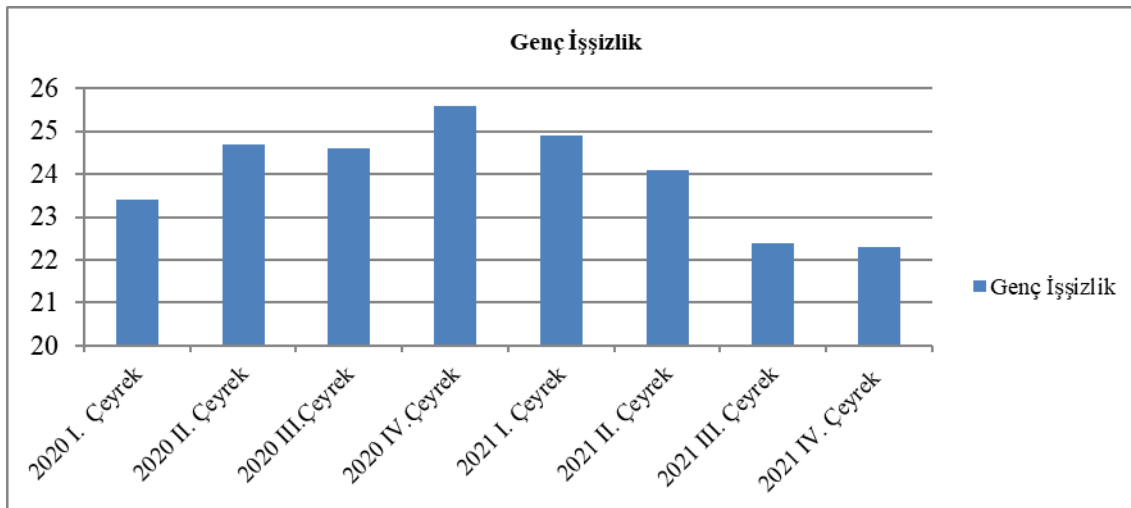
2.3.1. Genç İşsizlik

Genç işsizlik kavramı 15 -24 yaş aralığında olup çalışma isteğinde ve iradesinde olan ve iş arayıp işsizliğin makroekonomik kriterlerine ve kurallarına uygun olan kapsamda bulunan kişilerin oluşturduğu işsizlik oranıdır. Bu yaş bandında yer alan işgücünün istihdam olan kişi sayısından çıkarılıp bulunan işsiz sayısının toplam iş gücüne bölünmesiyle elde edilen orandır. (Mehmet Bölükbaş, 2014, s. 21) Örnekleme yoluyla genç işsizlik kavramını açıklamak gerekirse:15-24 yaş arası toplam işgücü miktarı 100 birim olsun, istihdamda bulunan kişi sayısı 70 olsun buna göre 30 kişi bu yaş aralığında işsizlik.

$30 / 100 = \%30$ oranında genç işsiz vardır. Türkiye'nin makroekonomik olarak en yakıcı sorun teşkil edici problemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir başka veri paylaşmak gerekirse: Ne istihdamda olup ne bir eğitim seviyesinde eğitim gören genç sayısı 2 milyon 805 bin kişidir. Bu oran genç işsizlik içerisinde azımsanmayacak bir veridir. (TUİK, 2021) Erişim Tarihi (12.02.2022) <https://www.tuik.gov.tr/>

Kavramsal olarak genç işsizliğin ne olduğuna ve Türkiye açısından sorunlarına değindikten sonra pandemi sürecinden Genç İşsizlik verilerinin ne olduğunu incelemek gerekirse: Pandeminin başlangıcından ve 2020 yılının ilk çeyreğinden itibaren (2020yılı) 2021 yılının ilk çeyreğine kadar (2021 Nisan ayı) genç işsizlik %25-%23 bandında seyir etmiştir. Bunun arka planı arasında pandemiden kaynaklı yatırımların azalması, istihdamın azalması, Üniversite mezunu gençlere yeteri kadar donanımlı ve beyaz yaka işlerin verilememesi, Üniversite mezunu genç sayısının ve genç nüfusun artış hızı ve bu nüfusa yeteri kadar işin sağlanamaması vs. gibi sorunlar Genç İşsizlik verilerinin yüksek gelmesine sebebiyet vermiştir.

2021 yılının ilk çeyreğinden sonra Genç İşsizlik verilerinde azalma meydana gelmiştir fakat bu azalma yüksek seviyede olmamıştır ve %23-%20 bandına doğru düşüş gerçekleştirmiştir. Bu düşüşün nedenleri arasında aşılama oranının artışı ve geçici mevsimsel olarak genç işçilerin istihdama katılması bu oranın düşmesini sağlamıştır.

Şekil.5. Türkiye'nin Genç İşsizlik Verileri

Kaynak: TuikErişim Tarihi (02.03.2022)www.tuik.gov.tr

2.3.2. Kadın İşsizlik

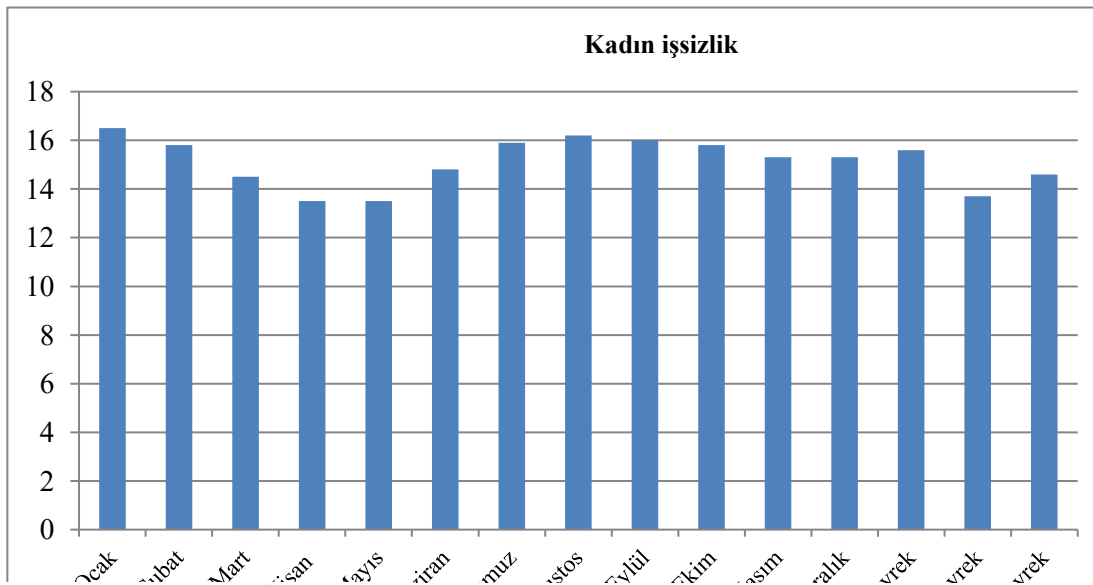
Kadın işsizlik kavramını Makroekonomik çerçeve de açıklamak gerekirse: Çalışma çağındaki kadınların (15-64 yaş arasında) istihdam edilenlerin kadın işgücü sayısından çıkarılması sonucunda ulaşılan ve bulunan sonucun toplam iş gücüne oranlanması ile bulunan sonuçtur. (Nurcan Önder, 2013) Örneğin: Kadın işgücü oranı 200 birim ise, istihdam da olan Kadın çalışan sayısı 180 ise 20 Kadın işsiz sayısı oluşacaktır.

$20 / 200 = \text{Kadın işsiz sayısı} / \text{toplam kadın işgücü sayısı} = \%10$ Kadın işsiz oranına ulaşılmış olacaktır.

Türkiye açısından pandemi süreci olarak alınan 2020 ve 2021 yılı baz alınmış olduğunda 2020 yılının ilk çeyreğinde %15-%16 seviyesinde bulunurken, pandeminin başladığı ve pandemi kısıtlamalarının görüldüğü dönemde Kadın işsizlik oranında %13 ile %14 arasına düşüş gerçekleşmiştir. 2020 yılının 3. Çeyreği ile son çeyreğinde ve 2021 yılının ilk çeyreğinde Kadın işsizlik oranında artış gözlemlenmiştir. Bu oran %16 seviyesine yükselmiştir.

Genel olarak işsizlik seviyesinin üzerinde görülen bir işsizlik seviyesi olmuştur. Genel olarak bu süreçte görülen işsizlik oranı %11- %13 arasında Tuik resmi verilerine göre seyir ederken, Kadın işsizlik oranında daha yüksek seviyede işsizlik görülmektedir. 2021 yılının 2. ve 3. Çeyreğinde ise Kadın işsizlik oranında bir miktarda olsa düşüş gerçekleşmiştir.

Kadın işsizlik oranının pandemi sürecinden bağımsız olarak yüksek seyir etmesinin nedenleri arasında Türkiye 'de mevcut egemen olan Ataerkil Kültür yapısı yani sosyolojik ve kültürel sorunların görülmesi ile kadınların kişisel tercihleri veya eşlerinin tercihleri doğrultusunda ev kadını olmayı tercih etmesi Türkiye 'de genel işsizlik seviyesinin üzerinde oransal olarak Kadın İşsizlik oranının bulunmasının arka planını oluşturan, kültürel ve sosyolojik sorunların görülmesinden kaynaklanmaktadır. (SAVRUL, 2017, s.13).

Şekil 6. Türkiye'nin Kadın İşsizlik Verileri

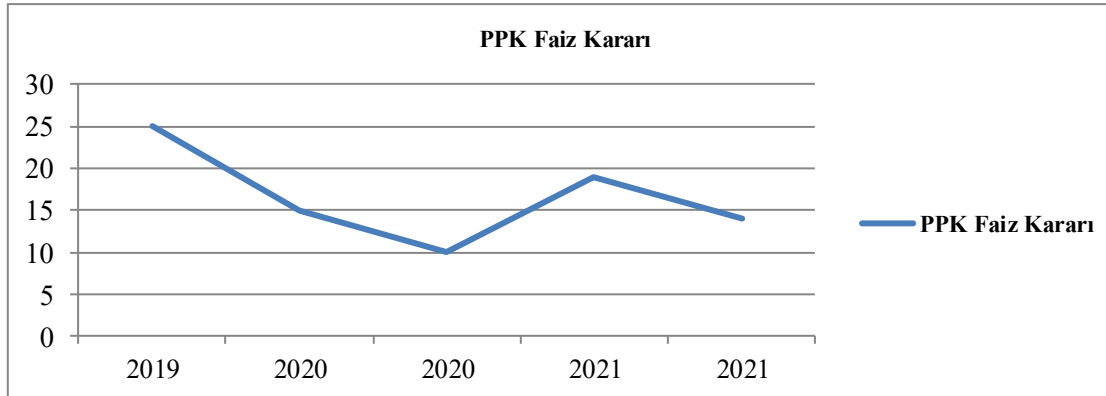
Kaynak: (Tuik, İşsizlik Oranları, 2021) Erişim Tarihi (02.03.2022)www.tuik.gov.tr

2.4. Covid-19 Sürecinde Türkiye'de Para Politikası Kurulu Faiz Kararları (PPK)

Covid-19 süreci ve öncesinde TCMB, Para Politikası Kurulu'nun aylık toplantıları sonucunda alınan faiz kararları 2018 yılının ağustos ayı ve sonrasında %24 seviyesinde olmuştur. Bunun başlıca nedeni Rahip Brunson olayı kilit nokta olmuştur. Bu olaya gelecek olursak: Türkiye ile ABD arasında gerilimin yaşanmasına ve doların 1 gece de 7,21 li seviyelere çıkmasına TL 'nin Dolar karşısında değerinin 5,50 'li seviyelerden 7,21 li seviyelere yükselmesi sonucunda yani Dolar/TL kurunun %30 artarak bu seviye gelmesine neden olmuştur. Kur üzerinde oluşan bu atak enflasyonist ortama zemin hazırlamıştır. (Duran, 2018)Enflasyon sert bir biçimde 2018 yılının Ağustos, Eylül ve Ekim ayında yükselmiştir. Bu yükselme ardından TCMB Politika Faizlerini 625 baz puan yani %6,25 oranında artırma yoluna giderek faizleri %24 'lü seviyelere getirmiştir. Bu durumda kur stabilizasyonu sağlanmıştır ve kur geldiği yere enflasyonda kademeli olarak düşmüştür. (Bloomberg, 2018)Erişim Adresi: Ekonomi ve Finans Haberleri, Piyasalarda Son Durum (bloomberght.com) Bu düşüşün ardından TCMB 2019 yılında faizleri düşürme kararı almıştır ve faizler %13- %15 seviyelere indirilmiştir. 2020 yılında yani Covid -19 salgınının Türkiye 'de görülmeye başladığı tarihlerde faizler daha da indirilerek tek haneye yani %8,25 seviyesine kadar gerilemiştir.

2020 yılının Kasım ayı itibariyle görevinden istifa eden Hazine ve Maliye Bakanı ile TCMB Başkanı 'nın ardından gelen yeni ekonomi yönetimi faizleri artırarak 2021 yılının mart ayında faizleri %19 seviyesine yükseltmiştir. Bu yükselişin ardından TCMB Başkanı görevinden alınmıştır. Sonrasında gelen yeni TCMB Başkanı faizleri 2021 yılının Eylül ayına kadar sabit bir düzeyde %19 seviyesinde bırakmıştır. Bu süreç içerisinde Dolar /TL kuru 7,50-8,50 bandına oturmuştur.

2021 yılının Eylül ayında ve sonrasında seri bir biçimde görülen PPK toplantısı sonucu faiz indirme kararı ile faizler %14 seviyesine kadar indirilmiştir ve TCMB 2021 yılını %14 faiz ile kapatmıştır. Bu süreç içerisinde kur volatil olarak oynak bir şekilde seyir izlemiştir. 2021 Ekim ayında 8,80 olan Dolar/TL kuru 2021 Yılı'nın son %14'lük faiz kararı ile 18 seviyelerini test etmiştir. 20 -21 Aralık 2021 tarihinde bankacılık ürünü olarak çıkan Kur Korumalı Mevduat (KKM) devreye sokulmuştur ve sonrasında Dolar/TL Kur'u 13- 13,50 seviyesine düşerek 2021 yılını bu seviyede kapatmıştır.

Şekil 7. Türkiye'nin Covid-19 Süreci PPK Faiz Kararları

Kaynak: TCMB

Erişim Tarihi (10.01.2022) www.tcmb.gov.tr

2.5. Covid-19 Sürecinde Türkiye'de Döviz Kuru (Dolar/ TL)

Covid-19 vakasının Türkiye'de ilk görüldüğü tarih olan 11 Mart 2020 tarihinin hemen 2 ay öncesinde yani 2020 yılının Ocak ve şubat aylarında dolar /TL kuru yeni yılı 6 TL seviyesinden açarken 2020 mart ayına kadar Dolar/TL kuru 6,50 TL li seviyeye gelmiştir. Trend çizgisi üzerinde 2020 yılının ilk çeyreğinde yer alan Dolar /TL kuru 2020 Nisan ayı sonlarında ve 2020 yılı mayıs ayı başında 7,20 li seviyelere doğru hareket ederek Trend çizgisinin üzerine bir taşma gerçekleştirmiştir. Mayıs ayının ortalarına ve Haziran, temmuz ayına doğru Dolar/TL kuru 6,85 TL seviyesinde 2. Çeyreği baz alan süreç doğrultusunda sabit kalmıştır. Trend çizgisi üzerinde yerini korumuştur. 2020 Ağustos ayı başına geldiği zaman Dolar/TL kurunda 7 TL üzerine kendisini atan kur seviyesi görülmüştür. Bu seviyede Dolar/TL kuru kalıcılık sağlamıştır. Kur yükselişinin nedenleri arasında PKK'nın almış olduğu faiz indirme kararları ile 2020 Ekim ayı sonunda görevinden alınan Merkez Bankası Başkanı bu kur artışının olmasına hatta 2020 yılının Kasım ayının başında bu hareketin 8,30 lu seviyelere kadar Trend çizgisi üzerinden taşmasına neden olmuştur. 2020 Kasım ayında görevden alınan Hazine ve Maliye Bakanı sonrasında Dolar/TL kuru 8 seviyesinin altına 7,50 TL seviyesine kadar gerilemiştir. Yeni göreve gelen Hazine ve Maliye Bakan'ı ile, TCMB Başkanı piyasalara güven vererek ve PKK'nın faiz artırma sinyali piyasalara verilmiştir.

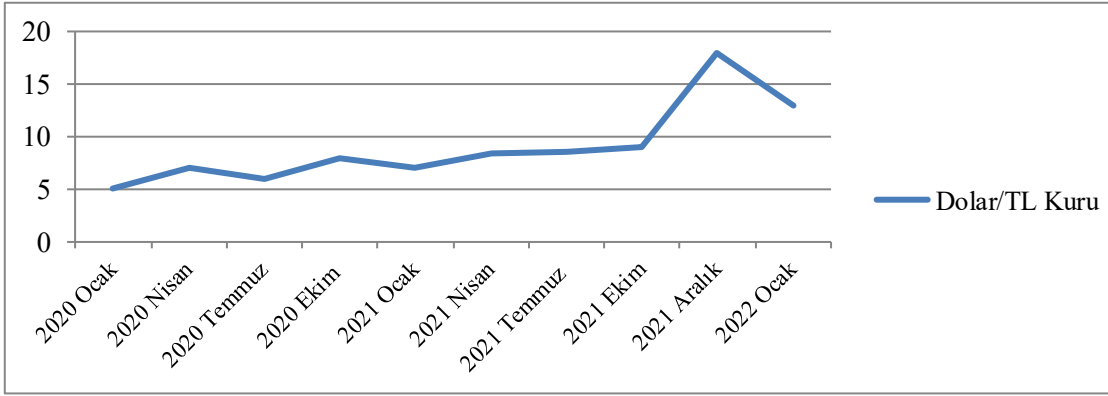
Bunun üzerine Dolar/TL kuru 2020 Kasım ayından 2021 Mart ayına kadar kur istikrarı sağlanmıştır. Kur seviyesi ise bu süreçte 8 TL altında olmuştur. Enflasyon seviyesi ise görece pandemi koşullarında kontrol altına alınmıştır ve TCMB Politika Faizi %19 seviyesine yükseltilmiştir. Bu yükselme ise Dolar /TL kurunu Trend çizgisinin altında bir seviyeye gerilemiştir. (TCMB, Gösterge Niteliğindeki Merkez Bankası Kurları, 2020)Erişim Tarihi (10.01.2022). 2021 yılının mart ayının sonlarına doğru TCMB Başkanı görevden alınmıştır. Bu görevden alınma kararı sonucunda piyasalar olumsuz etkilenmiştir ve Dolar/TL kurunun ateşi yükselmiştir. 2020 Kasım ayında ki kur seviyesi olan 8, 30 TL seviyesine yükselmiştir. 8,50 seviyesinde bulunan trend çizgisi üzerine Dolar/TL kuru yaklaşmıştır.

2021 yılının Nisan ayından 2021 yılının Eylül ve Ekim ayı başlarına doğru Dolar /TL kuru 8,30, 8,80 bandı arasında istikrarlı ve yatay bir pozisyonda dalgalanmıştır.(TCMB, Gösterge Niteliğindeki Merkez Bankası Kurları, 2021) Erişim Tarihi (10.01.2022).

2021 yılının Eylül ayında faizler 100 bas puan, 2021 yılının Ekim ayında 200 bas puan,2021 yılının Kasım ayında 100 bas puan ve 2021 yılının son ayı olan aralık ayında son 100 bas puan faiz indirimi ile Dolar/TL kurunda kırılma ve çift haneli seviyeye doğru sert bir hareket olmuştur. Trend çizgisi üzerinde yüksek bir oranda taşma meydana gelmiştir. (TCMB, Para Politikası Kurulu Kararları, 2021) <https://www.tcmb.gov.tr/>Erişim Tarihi (10.01.2022).

2021 Kasım ayında Dolar/TL 10 TL seviyesini ardından 11 TL seviyesini kırmıştır ve sonrası 14 TL seviyesine kadar sert ve kırılmalı bir şekilde yükselmiştir. 2021 yılının aralık ayında TCMB Dolar/TL kuruna 5 defa resmi olarak müdahale etmiştir. Dolar /TL kuru 2021 yılı aralık ayında 18 TL seviyesini kırmıştır fakat 20 Aralık günü kamuoyuna ilan edilen yeni bir bankacılık ürünü olan KKM (Kur Korumalı Mevduat) ortaya çıkarak Dolar/TL kuru üzerinde ki baskıyı gerileterek 2021 yılının aralık ayını Dolar /TL kuru 13 seviyesinde kapatmıştır.

(TCMB, Türk Lirası Mevduat ve Katılma Hesaplarına Dönüşümün Desteklenmesi Hakkında Tebliğ, 2021) <https://www.tcmb.gov.tr/>Erişim Tarihi (10.01.2022).

Şekil 8. Türkiye'nin Covid-19 Sürecinde Dolar/TL (Döviz) Kuru

Kaynak: TCMB

Erişim Tarihi (10.01.2022). www.tcmb.gov.tr

3. TARTIŞMA VE SONUÇ

Covid-19 salgını kuşkusuz Dünya'yı ve Türkiye'yi siyasi, sosyal, ekonomik ve sağlık yönünden oldukça olumsuz etkilemiştir. Bu çalışma da daha çok Covid-19 salgınının Türkiye üzerinde ki ekonomik ve ekonominin alt dalı makroekonomik etkilerinin analizini kapsamlı bir şekilde makroekonomik unsurlar (büyüme, işsizlik, enflasyon, faiz, kur,) yönünden incelenmiştir

Çalışmada ise makroekonomik kavramların Covid-19 süreci içerisinde makroekonomik verilerine yer verilmiştir. Pandemi döneminde işsizlik oranında ki inişli çıkışlı ivme, enflasyon oranında ki artış ve buna paralel TCMB'nin almış olduğu faiz kararı ve faizlerin önce indirilip sonra yükseltildiği pandemi süreci içerisinde ki dönemlere yer verilmiştir. Faiz kararı sonrası Dolar/TL kurunda meydana gelen yükselişler ile 2021 yılının Eylül ayından itibaren indirilen faizlerin Dolar/TL kuruna etkisi ile buna paralel gerçekleşen enflasyon oranının yükselmesi Çalışmada grafiksel ve verisel olarak kapsamlı bir biçimde yer verilmiştir. CDS puanı dediğimiz Türkçe anlamı ile Kredi Temerrüt Takası anlamına gelen Makroekonomik kavramın pandemi sürecinde gerçekleşen grafiğine yer verilmiştir Yine aynı dönem içerisinde büyüme oranının çeyrekler bazında değerlendirmesi ve pandeminin ilk çeyreği olarak nitelendirebileceğimiz 2020 yılı Nisan ve Temmuz ayı içerisinde ki dönemde -10,4 gelen büyüme oranının ilerleyen çeyrekler de yükseliş içerisinde girerek yılsonunu pozitif büyüme oranı ile kapaması, grafikler yardımıyla ile değerlendirilip analiz edilmiştir.

KAYNAKÇA

1. Bulut, y. (2003). 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye'de Devletçiliğe Geçiş . Ankara.
2. Eğilmez, M. (2021). Baz Etkisiyle Büyüme. Kendime Yazılar.
3. Eğilmez, m. (2015). Smith ve Keynes. Kendime Yazılar .
4. Erkan, E. (2021). Çekirdek Enflasyon Nedir? Ekonomist.
5. Savrul, F. Z. (2017). Kadınların İşgücüne Katılım Oranı, Ekonomik Büyüme, İşsizlik Oranı ve Kentleşme Oranı. Yönetim Bilimleri Dergisi.
6. Sinem kutlu, l. (2017). post keynesyen makro iktisadın metodolojik temelleri üzerine inceleme. izmir: dokuz eylül üniversitesi.
7. TCMB. (2013). Enflasyon ve Fiyat İstikrarı. Ankara: TCMB.
8. TCMB. (2019). Gösterge Niteliğindeki Merkez Bankası Kurları 2019. Ankara: TCMB.
9. TCMB. (2020). Gösterge Niteliğindeki Merkez Bankası Kurları. Ankara: TCMB.
10. TCMB. (2021). Gösterge Niteliğindeki Merkez Bankası Kurları. Ankara: TCMB.
11. TCMB. (2021). Para Politikası Kurulu Kararları. Ankara: TCMB.
12. TCMB. (2021). TCMB - Döviz Tevdiat Hesaplarından Türk Lirası Vadeli Mevduata Dönüşümün Desteklenmesine İlişkin Basın Duyurusu . Ankara: TCMB.
13. Tuik. (2021). GSYH büyüme hızı yıllık%. Ankara: TUİK.
14. TUİK. (2021). İşgücü İstatikleri. Ankara: TUİK.
15. Tuik. (2021). İşsizlik Oranları. Ankara: Tuik .
16. Ulutan, b. (1978). iktisadi doktrinler tarihi . istanbul.
17. Yıldırım, K. (2019). Makroekonomi.Seçkin Yayıncılık

Eğitim Yöneticileri ve Öğretmenlerin Taşımali Eğitim Kapsamındaki Öğrencilerin Eğitim Öğretim Motivasyonlarını Artırıcı Çalışmalarının Öğrenci Başarısına Etkisinin İncelenmesi

Investigation of the Effects of Administrators and Teachers' Activities to Increase Educational Motivation of Students in Transported Education on Students' Success

Zafer ELAGÖZ

Müdür Yardımcısı, MEB, Samsun, Türkiye

ÖZET

Türkiye’de öğrencilerin azımsanmayacak bir kısmı taşıma merkezi okullarda öğrenim görmektedir. Eğitim yöneticilerinin ve öğretmenlerin okullarda öğrenim gören öğrencilere yönelik yaptığı motivasyon artırıcı çalışmalar öğrencilerin başarıları için önemli olduğu bilinmektedir. Bundan dolayı bu araştırmada, eğitim yöneticileri ve öğretmenlerin taşımali okullarda öğrenim gören öğrencilere yönelik yaptığı motivasyon artırıcı çalışmaların öğrencilerin akademik, sportif, sosyal ve kültürel başarılarına etkisinin olup olmadığı incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmada, uzman akademisyenlerin görüşü alınarak sorular oluşturulmuş, yarı yapılandırılmış bir görüşme formu hazırlanmıştır. Betimsel analiz yöntemi ile görüşme sonuçları analiz edilerek temalar belirlenmiştir. Araştırmanın görüşme grubunda yer alan katılımcılar, Samsun ili Vezirköprü ilçesine bağlı resmi taşıma merkezi okullarında görev yapan 4 eğitim yöneticisi ve 9 öğretmenden oluşmaktadır. Görüşme sonucunda elde edilen bulgular yorumlanmıştır. Taşımali eğitim ve motivasyon ile ilgili son yıllarda çok fazla çalışma yapılmaktadır. Literatüre katkı sunacak bu araştırma bulguları, Samsun ili Vezirköprü ilçesinde taşımali eğitim kapsamında öğrenim gören öğrencilerin öğrenme motivasyonlarını artırıcı çalışmaları ve öğrenci başarılarını artırıcı etkilerini gösterecektir. Bu çalışmada elde edilen veriler başka araştırmalarda kullanılabilir, bu çalışmada elde edilen verilerden taşıma merkezi okullarda görev yapan eğitim yöneticileri ve öğretmenlerde faydalanabilecektir. Araştırmanın sonuçlarına göre, Eğitim yöneticileri ve öğretmenlerin taşıma merkezi okullarda yaptığı motivasyon artırıcı çalışmaların, öğrencilerin eğitim ve öğretim başarılarına olumlu etkisinin olduğu saptanmıştır. Motivasyon artırıcı çalışmaların, taşıma merkezi okullarda yer alan öğrenciler için çok önemli olduğu, bu çalışmaların yapıldığı okullarda öğrencilerin akademik, sportif başarılarında artış gözlenmiştir. Sosyal ilişkilerinde ise olumlu etki olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Motivasyon Artırıcı Çalışma, Taşımali Eğitim, Akademik Başarı, Öğrenci Başarısı

ABSTRACT

A substantial part of the students are educated in transported schools in Turkey. It is known that the motivation-enhancing activities of administrators and teachers for students studying at schools are important for students' success. Therefore, in this study, it has been tried to examine whether the motivation-enhancing activities of administrators and teachers for students studying in transported schools have an effect on the academic, sportive, social and cultural achievements of students. In the study, questions were formed by taking the opinions of expert academicians and a semi-structured interview form was prepared. The themes were determined by analyzing the interview results with the descriptive analysis method. The participants in the interview group of the research consist of 4 administrators and 9 teachers working in the official transported schools in the Vezirköprü district of Samsun. The findings obtained as a result of the interview were interpreted. In recent years, a lot of work has been done on bussed education and motivation. These research findings, which will contribute to the literature, will show the activities that increase the learning motivation of the students studying within the scope of bussed education in the Vezirköprü district of Samsun province and the effects of increasing student success. The data obtained in this study can be used in other researches, and the data obtained in this study will be beneficial for education administrators and teachers working in transport center schools. According to the results of the research, it was determined that the motivation-enhancing activities of the administrators and teachers in the transported schools had positive effects on the educational success of the students. It has been observed that motivation-enhancing activities are very important for the students in the transported schools, and an increase in the academic and sportive success of the students in the schools where these studies are carried out. It was concluded that there was a positive effect on social relations.

Keywords: Motivation Enhancing Work, Transported Education, Academic Success, Student Success

1. GİRİŞ

Devletler kendi halkının yaşamlarını devam ettirebilmesi için vatandaşlarına asgari düzeyde bilgi, birikim ve beceri kazandırmakla yükümlüdürler. Bu nitelikleri kazandırmayı mümkün kılan ise eğitimidir. Ülkeler politikalarının ana unsuru olarak eğitim sistemlerini görürler. Çünkü eğitim bir ülkenin refah seviyesini artıracak temel yapı taşıdır. Bu sebeple ülkenin bütün fertlerine ulaştırılması en doğru olandır. Ülkemizde de bu politika kapsamında yapılan çalışmalardan birisi eğitimde fırsat eşitliği ilkesini sağlamak amacıyla yapılan taşımali eğitim uygulamasıdır.

İlköğretim uygulamasının sekiz yıl zorunlu olduğu 1997-1998 eğitim öğretim yılından bu yana Türkiye Cumhuriyeti’nde kırsalda, köylerde ve nüfusu az olan yerleşim bölgelerinde imkân ve fırsat eşitliğini sağlamak adına kullanılmaya başlayan taşımali eğitim sistemi gelişerek devam etmektedir (Taşkıran, 2010). Millî Eğitim Bakanlığı Taşımali İlköğretim Yönetmeliğinde Taşımali Eğitim: “İlköğretim okulu bulunmayan, çeşitli nedenlerle eğitim-öğretime kapalı, birleştirilmiş sınıf uygulaması yapan ilköğretim okullarındaki öğrencilerin, taşıma merkezi ilköğretim okullarına gününbirlik taşınarak kaliteli bir eğitim-öğretim görmelerini sağlamaktır” şeklinde geçmektedir (MEB, 2000).

Ülkemizde temel eğitimde taşımali eğitim kapsamında taşıma merkezi olan 12.058 okul bulunmaktadır. Bu okullara taşınan ilkokullarda 288.579 öğrenci, ortaokullarda 433.540 öğrenci olmak üzere toplam 722.119 öğrenci bulunmaktadır. Bu sayı bile taşımali eğitimin önemliliğini tek başına ifade etmektedir (Aktaş,2022). Taşımali

eğitimde öğrenim gören öğrencilerin eğitim gördükten sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin insan kaynakları gücüne katılacağını düşündüğümüzde, taşınabilir eğitim merkezlerinde verilen eğitimin niteliği büyük önem taşımaktadır. Bu kadar öğrenciyi bünyesinde bulunduran bir uygulamanın da tabii ki olumlu ve olumsuz yönlerinin bulunması olağandır.

İyibaş (2017), taşınabilir eğitimin faydalarını şu şekilde sıralamıştır; “Taşınabilir eğitim uygulaması genel okullaşma oranını arttırmıştır. Bu zorunlu eğitimin ve yasal zorunluluğunun doğal bir sonucudur. Uygulama ile birlikte taşınabilir öğrenciler daha iyi fiziki donanıma kavuşmuşlardır ve birleştirilmiş sınıf uygulaması azalmıştır. Yerleşim yerinde okul bulunmayan kız öğrencilerinin velileri onları yatılı okula göndermek istemediklerinde, kız öğrencilerin eğitimine devam etmeleri taşınabilir ilköğretim uygulamasıyla sağlanabilmektedir.” Aynı zamanda taşınabilir eğitim ile şartları ve özellikleri daha iyi bir okulda öğrenim gören öğrenci, kendini öğrenme başarısı yönünden daha fazla geliştirir. Yine bu kapsamda okuyan birçok öğrenci kırsalda bulamadıkları sosyal yaşam alanlarını görerek değişik yüzlerle karşılaşarak, farklı arkadaşlar ve farklı çevre edinerek kişiliğini bütünüyle geliştirme imkânı bulabilmektedir.

Taşınabilir eğitim uygulamasının öğrenciler için oluşturduğu sorunlar incelendiğinde, öğrencilerin servis araçlarıyla okula gidiş gelişlerinde uzun süren yolculuklar ve buna bağlı olarak oluşan yorgunluklar başta gelmektedir. Öğrencilerin sabah erken kalkıp kahvaltı yapmak zorunda kaldıkları görülmektedir. Hatta öğretmenlerinin açıklamalarına bakıldığında önemli bir kısmının kahvaltı yapmadan evden okula geldiği gözlenmektedir. Eve dönüş saatlerinin geç saatlere sarkması sebebiyle, ödev ve ders çalışma vakti için öğrencilere fazla zaman kalmadığı da belirtilmiştir. Yine servisi kaçıran öğrencinin okula gidememesi bir problemdir. Özellikle kış aylarında, servis aracını beklerken dışarıda üşüyen öğrencilerin normal öğrencilere göre daha sık hastalandıkları bilinmektedir. Okullarda yapılan egzersiz ve destekleme, yetiştirme kursları gibi öğretimi tamamlayan çalışmalara katılamamaları da taşınabilir eğitimin öğrencilere doğurduğu sorunlardandır. Taşınabilir eğitimin öğrenci ve ailesi için oluşturduğu en önemli risk ise servis araçlarının yaptığı kaza sonucu öğrencilerin ölüm ya da yaralanma gibi kriz durumu ortaya çıkartabilecek durumlarla karşılaşılmasıdır (Taşdemir, 2010).

Taşınabilir eğitim uygulaması şüphesiz sorumluluk ve özen gerektirmektedir. Burada Taşıma Merkezi Okul yöneticilerinin ve öğretmenlerinin ağır bir görevi vardır. Taşıma merkezi okullardaki hassasiyet çok daha fazladır. Birinci öncelik öğrencilerin sağlıklı bir şekilde ve zamanında okuldan eve, evden okula geliş gidiş yapmalarının sağlanmasıdır. Bu durumu sağlıklı bir şekilde gerçekleştirdikten sonra bu okullardaki eğitim ve öğretimin motivasyonunu artırmak da görev yapan eğitim yöneticileri ve öğretmenlerin görevidir. Taşınabilir eğitimle okuyan öğrenciler her ne kadar zorluk çekiyorsa bu okullarda görev yapan eğitim yöneticileri ve öğretmenler de bu zorluklarla karşılaşabilmektedirler.

Taşıma Merkezi Okullarda görev alan okul yöneticileri ve öğretmenler karşılaştıkları taşınabilir eğitimin sorunlarını şu şekilde sıralamışlardır:

- ✓ Okula taşıma yapan servis şoförlerinin kayıtsız davranmaları,
- ✓ Servis araçlarının zamanında okula gelip gidememeleri,
- ✓ Şoförlerin öğrenciler ile birlikte başka yük ve yolcu taşımaları,
- ✓ Öğrenci velilerinin ilgisizlikleri,
- ✓ Öğrencilerin sınıftaki bitkin ve yorgun tavırları,
- ✓ Ders dışı yapılacak çalışmalara öğrencilerin katılamamaları (Bilek & Kale, 2012).

Taşıma Merkezi Okullarda eğitimin ve öğretimin seviyesini yukarı çekmek için birinci öncelikle yapılması gereken öğrenci motivasyonlarının artırılmasıdır. Motivasyonu olmayan ilgisiz öğrenciler öğretmenler için sürekli bir engel oluşturmaktadır. Bu okullarda oluşturulacak öğrenme ortamlarında bu öğrencilerin ilgisini artırabilecek uygulamalara yer verilmesi gerekmektedir. Motivasyon, bireyin yalnızca eğitim öğretim hayatında değil tüm yaşamı boyunca başarı güdüsünü tadabilecek davranışları oluşturmada en önemli ilkelerden birisidir. İyi motive olan öğrencilerin, derslere ve etkinliklere uzun süre verimli katılım gösterdikleri, yapılan yazılı sınavlarda yüksek puanlar aldığı ve bu öğrencilerden iyi dönütler alındığı da bilinmektedir (Bayrakçeken, Oktay, Samancı & Canpolat, 2021). Öğrenci motivasyonu genel manada, öğrencinin içindeki ilgi, istek ve arzuları belirleyerek onları istendik davranışlara tetikleyici bir unsur olarak kullanılması halidir.

Motivasyon, etkili öğrenme sürecini arttıran önemli bir özellik olarak kabul edilmektedir. İsteklenme ve güdülenme olarak da nitelendirilen motivasyon, başarılı kabul edilen okulların ve öğrencilerin değişmez bir faktörüdür. Motivasyon eksikliği beraberinde öğrenme aksaklıklarına neden olmaktadır. Başarılı okullarda öğrenci motivasyonlarını üst düzeye çıkartmak için önemli uğraşlar verilmektedir. Yapılan incelemeler, motivasyon ve başarı arasında güçlü bir pozitif ilişki olduğunu göstermektedir. Motivasyondaki yükseklik, öğretmenlerin ve öğrencilerin

okuldan daha fazla keyif almaları anlamına gelmektedir. Okul içinde güdülenmiş öğrencilerin bazı davranışlarını Akbaba (2006) şöyle sıralamıştır;

- ✓ “Okula karşı pozitif düşünceye sahip olma ve okulu tatmin edici bulma.
- ✓ Güç görevlerde ısrarcı olma ve az sayıda yönetim problemlerine neden olma.
- ✓ Bilgiyi derinlemesine işleme.
- ✓ Öğretmeni için önemli bir doyum kaynağı olduğu gibi sınıf işleyişine olumlu katkıda bulunma.”

Öğrenci güdülenmeleri iç ve dış etmenlerden çabuk etkilenmektedir. Okullarda öğrenci motivasyonunu olumlu veya olumsuz etkileyecek birçok içsel ve dışsal faktör bulunmaktadır. İçsel faktörler öğrencinin kendinden gelen faktörleri, dışsal faktörler ise öğrencinin çevresindeki etmenlerden gelen faktörleri belirtmektedir. Bu faktörleri şu şekilde ifade edilebilir.

Öğrenci motivasyonunu etkileyen içsel faktörler:

- ✓ Kişisel hedefler ve niyetler,
- ✓ Biyolojik ve psikolojik dürtüler ve ihtiyaçlar,
- ✓ Öz kimlik, özgüven ve öz saygı,
- ✓ Kişisel inançlar, değerler, beklentiler ve başarı veya başarısızlık tanımları,
- ✓ Öz farkındalık, öz deneyim ve öz yeterlilik,
- ✓ Risk alma, kaygıyla baş etme, merak gibi kişisel faktörler,
- ✓ Duygusal durum ve bilinç düzeyi,

Öğrenci motivasyonunu etkileyen dışsal faktörler:

- ✓ Öğrencinin öğretmenlerinin, ebeveynlerinin ve arkadaşlarının hedefleri,
- ✓ Sınıfın hedef yapısı,
- ✓ Sosyal etkileşimlerin sonuçları,
- ✓ Sınıf pekiştireçleri ile ödül ve ceza sistemi,
- ✓ Belirsizlik, yenilik ve karmaşıklık gibi uyarınlar,
- ✓ Öğrencilerin, öğretmenlerin ve diğer paydaşların beklentileri,
- ✓ Diğer öğrencilerin performans modelleri,
- ✓ Başarıya götüren, güven oluşturan, eğlenceli ve dikkat çeken eğitim- öğretim uygulamaları (Akbaba, 2006:356).

Motivasyon düşüklüğüne sebep olan nedenleri araştırdığımızda ise karşımıza birçok etken çıkmaktadır. 21. Yüzyılın ilk çeyreğinde her alanda insan hayatını dolduran teknolojinin eğitim-öğretimde doğru kullanılmaması bu nedenler arasında sayılmaktadır. Teknoloji bağımlılığı da teknolojiyi eksik kullanmak da motivasyon düşüklüğüne sebep olmaktadır. Yine erken yılgnlık araştırmalarda karşılaştığımız motivasyon düşüklüğü etkenlerindedir. Derslere olan ilgisizlik ile derslerin dış dünyadaki gerçeklerle özdeşleşmemesi, güdülenme düşüklüğüne neden olan etmenler arasındadır. Öğrencinin kendi ilgi ve yeteneklerini keşfedememesi bu sebepler arasında sayılmaktadır. Aşırı stres, ceza korkusu, dışlanma, alay edilme gibi öğrencilerin karşılaşacağı davranışlar da motivasyon düşüklüğüne yol açmaktadır. Fizyolojik etmenler ise motivasyon düşüklüğüne sebep olan en önemli nedenler olarak görülmektedir. Özellikle öğrencilerin yeterli ve dengeli beslenememeleri, sağlık sorunları yaşaması, uykusuzluk ve yorgunluk halleri bu fizyolojik etmenler arasında sayılabilmektedir (Bayrakçeken, S. Oktay, Ö. Samancı, O. Canpolat, N. 2021). Eğitim yöneticileri ve öğretmenler ise bu nedenleri göz önünde bulundurarak başarıyı arttırmak için öğrenme motivasyonlarını yüksek tutmaları gerekmektedir.

Alan yazında belirtildiği gibi taşınmalı eğitim uygulaması, başta fırsat eşitliği olmak üzere eğitim sistemimizin önemli etmenlerinden bir tanesidir. 2020’li yıllarda bile Türkiye’de bu sistemden vazgeçmek mümkün değildir. Tüm okullarda okuyan öğrencilerin %4’ ü taşınmalı eğitim kapsamında eğitim görmektedir. Bu denli büyük bir kitleyi barındıran taşınalı eğitim uygulamasının ve bu okullarda yapılan çalışmaların, bu kapsamdaki öğrencilerin öğrenim hayatına yansımaları incelenmektedir. Bu durumda literatürde belirtilen taşınmalı eğitim uygulamasının zararlarını en aza indirmek için taşıma merkezi okullardaki eğitim yöneticileri ve öğretmenlere önemli görevler düşmektedir. Bu bağlamda yapılan çalışma, taşıma merkezi okullarda eğitim gören öğrencilerin karşılaştıkları problemleri belirlemektedir. Ayrıca yapılan çalışma bu belirlenen problemleri çözme konusunda çözüm önerileri getirmeye çalışmaktadır.

1.1. Problem Durumu

Eğitim yöneticileri ve öğretmenlerin taşıma merkezi okullarda yaptığı, öğrenci motivasyonlarını artırıcı çalışmaların öğrenci başarısına etkisi nedir?

1.1.1. Alt Problemler

- ✓ Taşımalı eğitim kapsamında öğrenim gören öğrencilerin motivasyonlarını artırmak için hangi çalışmalar yapılır?
- ✓ Taşımalı merkezi okullarda öğrencilere yönelik motivasyon artırıcı çalışmalar öğrenci başarılarını nasıl etkilemektedir.
- ✓ Taşıma merkezi okullarda öğrenim gören öğrencilerin akademik, sosyal, kültürel, sportif başarıları nasıl artar?
- ✓ Taşımalı eğitim kapsamında öğrenim gören öğrencilerin motivasyonlarını azaltıcı sebepler nelerdir.

2.YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli, araştırmanın evreni, örnekleme, araştırmada kullanılan veri toplama aracı, verilerin toplanması, verilerin işlenmesi, çözümü ve analizine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma nitel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılarak yapılandırılmıştır. Nitel araştırma yöntemi, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin takip edildiği araştırma olarak nitelendirilir.

Araştırmada taşımalı eğitim kapsamında olan okul yöneticileri ve öğretmenlerin öğrenci başarısını arttırmaya yönelik motivasyon, tutum ve davranışlarının belirlenmesi ve bu tutum ve davranışların öğrenci başarısına etkisi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda ilgili okul yöneticisi ve öğretmenlere yöneltilen sorular sonucunda alınan cevaplar betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Alınan cevaplar doğrultusunda temalar oluşturulmuş ve elde edilen sonuçlar yorumlanmıştır.

2.2. Çalışma Grubu/ Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni 2021-2022 Eğitim öğretim yılında Samsun iline bağlı Vezirköprü İlçesinde, resmi okullarda görev yapan, örneklem yöntemiyle seçilen 4 kadın, 9 erkek eğitim yöneticisi ve öğretmenden oluşmaktadır. Katılımcıların mesleki kıdemleri, okul kademeleri ve branşları farklılık arz etmektedir.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmanın alan yazın taraması doğrultusunda bir soru havuzu oluşturulmuş ve bu soru havuzundaki soru maddeleri konuyla ilgili akademisyen ve uzmanlara sunularak görüşleri alınmıştır. Ve bu bağlamda görüşme formu oluşturulmuştur. Görüşme formu içeriğinde katılımcılara yönelik olarak cinsiyet, mesleki kıdem, yaş, medeni durum değişkenlerinin sorulduğu kişisel bilgiler bölümüne yer verilmiştir. Kişisel bilgilerden sonra alanın uzman görüşü doğrultusunda soru havuzu içerisinde 5 soru maddesi alınmış olup yarı yapılandırılmış bir görüşme formu geliştirilmiştir (Ek-1).

2.4. Verilerin Çözümlemesi

Çalışma sonunda 4 eğitim yöneticisi, 9 öğretmen ile görüşülmüştür. Katılımcılardan elde edilen veriler üzerinde bilimsel analiz tekniği kullanılarak bulgulara ulaşma yoluna gidilmiştir. Bulguların değerlendirilmesinde bazı katılımcıların doğrudan ifadelerine yer verilmiştir. Araştırmada katılımcı görüşleri eğitim yöneticileri için Y1,Y2,Y3,Y4, öğretmenler için Ö1, Ö2, Ö3 ... şeklinde kodlama yapılarak, kimi zaman bire bir alıntı yapılarak kullanılmıştır. Görüşme formlarının analizinde her soru maddesine verilen cevaplar kendi içerisinde betimsel analize tabi tutulmuştur.

3. BULGULAR

Araştırmada elde edilen bulgular, araştırmanın amacını açıklayacak nitelikte analiz edilerek sunulmuş ve daha sonrada açıklaması yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına ilişkin bulgulardan önce araştırmaya katılan öğretmenlere ait kişisel bilgiler verilmiştir.

3.1. Araştırma Grubundaki Öğretmenlere Ait Sayısal Bilgiler

Araştırmaya katılan taşımalı eğitimde görev yapan okul yöneticisi ve öğretmenlere ait kişisel bilgiler Tablo-1 de verilmiştir.

Tablo 1. Araştırma Grubundaki Öğretmenlere Ait Sayısal Bilgiler

Katılımcı Adı	Yaş Aralığı	Kıdem Yılı	Taşınmalı Okullardaki Görev Süresi	Cinsiyeti	Görevi	Görev Yaptığı Okulun Türü
Y1	51-65	31-40	21	Erkek	Eğitim Yöneticisi	İlkokul
Y2	31-40	11-20	14	Kadın	Eğitim Yöneticisi	İlkokul
Y3	41-50	21-30	20	Erkek	Eğitim Yöneticisi	Ortaokul
Y4	31-40	1-10	9	Erkek	Eğitim Yöneticisi	Ortaokul
Ö1	31-40	11-20	12	Kadın	Öğretmen	İlkokul
Ö2	31-40	1-10	5	Kadın	Öğretmen	Ortaokul
Ö3	41-50	11-20	15	Kadın	Öğretmen	İlkokul
Ö4	41-50	11-20	11	Erkek	Öğretmen	İlkokul
Ö5	31-40	11-20	13	Erkek	Öğretmen	Ortaokul
Ö6	31-40	11-20	11	Erkek	Öğretmen	Ortaokul
Ö7	21-30	1-10	8	Erkek	Öğretmen	Ortaokul
Ö8	31-40	1-10	8	Erkek	Öğretmen	Ortaokul
Ö9	31-40	11-20	9	Kadın	Öğretmen	Ortaokul

Araştırma grubuna ilişkin sayısal veriler Tablo-1 de verilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların 4(% 30)'ü okul yöneticisi, 9 (%70)'ü öğretmenden oluşmaktadır. Katılımcıların 5 (%38) kadınlardan, 8(%62)'i erkeklerden oluşmaktadır. Yine araştırma grubundaki katılımcıların 5 (%38) ilkokullarda görev yapan eğitim yöneticileri ve öğretmenlerden oluşurken, 8(%62)'i ortaokullarda görev yapan eğitim yöneticileri ve öğretmenlerden oluşmaktadır. Görüşme grubundaki kişilerin yaş aralıklarına bakıldığında ise 21-30 yaş aralığında 1 kişi, 31-40 yaş aralığında 8 kişi, 41-50 yaş aralığında 3 kişi, 51-65 yaş aralığında ise 1 kişi bulunmaktadır. Araştırmanın görüşme grubundaki katılımcıların öğretmenlikte geçen kıdem sürelerine bakıldığında ise 1-10 yıl arası görev yapan 4 kişi, 11-20 yıl arası görev yapan 7 kişi, 21-30 yıl arası görev yapan 1 kişi, 31-40 yıl arası görev yapan ise 1 kişi yer almaktadır. Yine araştırmanın görüşme grubunda yer alan eğitim yöneticilerinin taşıma merkezi okullarda görev sürelerine bakıldığında 4 eğitim yöneticisinin sırasıyla (Y1'den Y4'e kadar) 21 yıl, 14 yıl, 20 yıl, 9 yıl görev yaptıkları görülmüştür. Görüşme grubundaki öğretmenlerin ise taşınmalı okullardaki görev süresine bakıldığında 9 öğretmenin (Ö1'den Ö9'a kadar) sırasıyla 12 yıl, 5 yıl, 15 yıl, 11 yıl, 13 yıl, 11 yıl, 8 yıl, 8 yıl, 9 yıl görev yaptıkları görülmüştür.

3.2. Araştırma Grubundaki Yöneticilerin ve Öğretmenlerin Yöneltilen Sorulara Yönelik Görüşleri

Bu bölümde, toplanan verilerin analiz edilmesi sonucunda ulaşılan sorulara yönelik bulgulara ve yorumlara yer verilmiştir.

3.2.1. Taşınmalı Eğitim, Sizce Neyi İfade Etmektedir?

Araştırmanın birinci sorusunu "Taşınmalı eğitim, sizce neyi ifade etmektedir?" oluşturmaktadır. Katılımcıların verdiği cevaplar üzerinden taşınmalı eğitimin tanımı: Taşınmalı eğitim, nüfusu az ve dağınık yerleşim birimlerinde bulunan ve birleştirilmiş sınıf uygulaması yapan mecburi öğrenim çağındaki öğrencilerin, oturdukları yerlerde okul bulunmamasından dolayı merkezi yerlerdeki ilkokul, ortaokul ve lise kurumlarına gününbirlik taşınarak, eğitim öğretim verilmesini sağlamak amacıyla gerçekleştirilen eğitim uygulamasına denir. Öğrencilerin taşındığı merkezi kurumlara, taşıma merkezi okul adı verilmektedir. Görüşme grubunda bu soruya verilen yanıtları ve yorumları değerlendirdiğimizde genel görüşün taşınmalı eğitimin bir zorunluluk olduğunu ortaya çıkartıyor. Ülkemizde devam etmesi gerektiği kanısında katılımcıları birleştiriyor. Bu durumu destekleyen bazı katılımcı görüşleri şu şekildedir:

Taşınmalı eğitim, yerinde eğitim alamayan öğrencilere uygulanan bir zorunluluktur. Birleştirilmiş sınıf uygulamasına göre daha olumlu bir uygulamadır (Görüşme Kaydı: Ö4).

Taşınmalı eğitim, özellikle ülkemizde eğitimde fırsat eşitliğini sağlamak amacıyla yapılan, öğrencileri evlerinden alıp uzak okullarda öğrenim görmelerini sağlayan bir sistemdir. Bence bir gerekliliktir. Eğitimi her yere ulaştıran bir uygulamadır. Binlerce çocuğa dokunmaktadır (Görüşme Kaydı: Y4).

Taşınmalı eğitim, eğitimde dezavantajlı öğrencilerin eğitime ulaşmasını ifade etmektedir. Kırsal kesimdeki çocukların fırsat eşitliği demektir... Faydalı ve devam edilmesi gereken bir uygulamadır (Görüşme Kaydı: Y1).

...memleketin her yerine okul yapılmaya çalışılmaktadır. Yetersiz kaldığı yerde taşınmalı eğitim kurtarıcı oluyor. Öğrenciler bu şekilde eğitimlerini tamamlayabiliyorlar. Eğitim nerede olursa olsun öğrencileri buna ulaştırmak gerekir. Hiç köyünden ve mahallesinden ayrılmamış bir öğrenci için farklı bir yerde eğitime başlamak başta zor gelebiliyor. Fakat alışınca yeni arkadaşlıklar, yeni bir sosyal çevre ve farklı kültürler geliştiriliyor. Bu da bence taşınmalı eğitimi anlatıyor (Görüşme Kaydı: Ö2).

3.2.2. Taşıma Merkezi Okullarda Öğrencilerin, Başarılarını (Akademik, Sosyal, Kültürel, Sportif Vb.) ve Çalışma Motivasyonlarını Düşüren Faktörler Nelerdir?

Katılımcıların bu soruya verdikleri cevaplar incelendiğinde öğrencinin motivasyonunu düşüren faktörlerin, öğrenci başarılarını da düşürdüklerinin altını çizdikleri görülmüştür. Taşınmalı öğrenci velilerinin, okul – veli iletişiminin

kopuk veya çok az olması, öğrencileri hem motivasyonel hem de başarı yönünden oldukça aşağı çektiği belirtilmiştir. Bu konuda bazı katılımcı görüşleri şöyledir:

Veli iletişiminin istenilen düzeyde olmaması...(Görüşme Kaydı: Ö4).

Ailelerin okuldan kopuk yaşamaları, çocukların durumlarından haberdar olmamaları, öğrencilerin başarı motivasyonlarını düşürmektedir. Okula aileleri gelen ve velileri tarafından takip edilen öğrenciler, daha düzenli ve daha başarılı olmaktadır. (Görüşme Kaydı: Y4).

Katılımcıların yanıtlarına bakıldığında taşınmalı öğrencilerin okula gelirken, okul servislerinde yaşadıkları problemleri, yolculuk sürelerinin arttıkça öğrencilerin yorulmaları, sabah çok erken kalkıp eve çok geç dönmeleri gibi sorunların öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeylerini aşağı çektiğini bu yüzden de başarılarını olumsuz etkilediklerini belirtmişlerdir. Evlerinin okula uzak olmalarından dolayı taşınan öğrencilerin, kurslara, etütlere, antrenmanlara kalamamalarının da başarı düşüklüğüne sebep olduğu katılımcılar tarafından vurgulanmıştır. Bu duruma uygun eğitim yöneticileri ve öğretmen görüşleri şöyledir:

Öğrencilerin erken kalkıp okula gelmeleri, uykusuz kalmaları, eve geç dönmeleri, ödev yapmaya ve ders çalışmaya fazla vakitlerinin kalmamaları... Okul servislerinde yaşadıkları sorunlar, servise yetişememeleri, servislerin geç gelmeleri, yolcu ve yük almaları sebebiyle öğrencilerin rahat yolculuk yapamamaları, servislerin öğrencileri alırken bekletmeleri gibi sorunlar çocuğun hazır bulunuşluğunu ve güdülenmesini düşürmektedir (Görüşme Kaydı: Y4).

(...) yol da geçirdiği sürenin çocuğu yorması (Görüşme Kaydı: Ö1).

Yolculuk süresi uzadıkça öğrenciler yoruluyor ve hazır bulunuşluk düzeyi düşüyor (Görüşme Kaydı: Ö3).

Araç ile gelen öğrenci aracı kaçırdım uyanamadım gibi bahanelerle devamsızlık yapmakta bu durumda başarılarını düşürmektedir (Görüşme Kaydı: Y2).

Taşınmalı öğrencilerin okulda yapılan ders dışı eğitim faaliyetlerine, destekleme ve yetiştirme kurslarına, kurslara, sportif antrenmanlara katılmamaları öğrenci motivasyonlarını ve başarılarını düşürmektedir. Hatta öğrencilerin köylerine dönecek araç bulamadıkları için gezilere bile katılmadıkları olmuştur. Bu durumda çocukları hayli üzmektedir (Görüşme Kaydı: Ö9).

(...) öğrencilerin kurs, sportif faaliyetlere katılımı, okul saati dışında oldukları için oldukça zordur. Öğrencilere etkisi olumsuzdur (Görüşme Kaydı: Y1).

Görüşme grubunun bu soruya verdiği yanıtlara yapılan analiz sonucu tespit edilen bir diğer konu ise taşınmalı öğrencilerin uyum ve özgüven problemleri yaşamalarıdır. Katılımcılar, öğrencilerin yaşadıkları çevreden çıkıp başka bir sosyo-kültürel çevreye taşınmalarının, bazı öğrencilerin uyum sorunları yaşamasına sebep olduğunu dile getirmiştir. Bu konudaki bulgular ise şöyledir:

Sosyal ve kültürel anlamda, sosyo-ekonomik düzeyi farklı mahalle ve köylerden gelen öğrenciler okulda ve sınıfta uyum sorunu yaşamaktadır (Görüşme Kaydı: Y2).

Özellikle taşıma merkezi okullarda, taşınmalı olan ve taşınmalı olmayan öğrencilerin birbirleriyle olan çekişmeleri uyum problemi yaşatarak, öğrencilerin öğrenmeye olan konsantrasyonlarını bozmaktadır (Görüşme Kaydı: Ö5).

En önemli faktör taşınmalı gelen öğrencilerin okula ve arkadaşlarına karşı aidiyet duygularının yeterince gelişmemesidir (Görüşme Kaydı: Ö7).

Taşınmalı öğrencilerin ailesinden uzakta olması kaygısını artırıyor ve özgüven duygusunu düşürüyor (Görüşme Kaydı: Ö1).

Görüşme grubundaki katılımcılardan bu soruya verilen yanıtlardan gruplandırılmayan farklı cevaplar ise şunlardır:

Taşınan öğrencilerin başarı düzeyleri arasında farklar vardır. Okulun imkânlarından yeteri kadar yararlanamazlar (Görüşme Kaydı: Ö6).

Taşıma merkezi okullarda öğrencilerin motivasyonlarını ve başarılarını düşüren bir durum olmadığını düşünüyorum. Çalışan öğrenci her koşulda başarılı olur (Görüşme Kaydı: Y3).

3.2.3. Eğitim Yöneticileri ve Öğretmenlerin Taşınmalı Öğrencilere Karşı Motivasyon (Güdülenme) Arttırıcı Çalışmaları Nelerdir?

Görüşme grubundaki taşıma merkezi okullarda görev yapan eğitim yöneticisi ve öğretmenler, bu okullarda yapılan motivasyon arttırıcı çalışmaların neler olduğu sorusuna verdiği cevapları farklı alt temalarda toplamak mümkündür.

Bu temalardan bir tanesi okul- öğrenci- veli iletişimini kuvvetlendirme çalışmalarınıdır. Bu görüşme grubundaki katılımcılar, taşınmalı öğrencilerin velileri ile okul- öğretmen iletişiminin kopuk olduğu durumlarda öğrencilerin okul motivasyonlarının düşük olduğunu savunmuşlardır. Öğrencilerin başardıklarını ve yapabildiklerini aileleriyle

paylaştıkça bir sonraki öğrenmeye daha arzulu olduklarını belirtmişlerdir. İstekli öğrenciler için aile desteğini şart gören katılımcıların cevapları şu şekildedir:

Taşıma yapılan, öğrencilerin köylerine ve mahallelerine ev ziyaretlerinde bulunmak (Görüşme Kaydı: Y2).

Ev ve aile ziyaretleri ile öğrencilerin kendilerini değerli hissetmelerini sağlamak (Görüşme Kaydı: Ö1).

Taşımali öğrencilerin velilerini ziyaret etmek ya da sık sık velileri okula davet etmek. Veli toplantılarını taşımali öğrenci velilerinin gelebileceği zaman dilimlerine göre ayarlamak (Görüşme Kaydı: Ö5).

Taşımali öğrencilere ve ailelerine, okulun bulunduğu bölge ve çevre tanıtılmak. Öğretmenlerin öğrencileri daha iyi tanımaları için taşıma yapılan köy ve mahallelere gitmek. Veli ziyaretleri yapmak. Öğrenciler ve aileleriyle okulda kaynaşmayı sağlayacak etkinlikler düzenlemek. Öğrenci motivasyonunu artırır (Görüşme Kaydı: Ö6).

Katılımcıların verdiği yanıtlar analiz edildiğinde, karşımıza çıkan başka bir alt tema ise taşımali öğrencilere yönelik rehberlik hizmetleridir. Motivasyon artırıcı çalışmalardan birisi olan rehberlik, okul rehberlik servisi, sınıf rehber öğretmeni veya sınıf öğretmenleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Katılımcılar, öğrencilerin yaşadıkları çevreyi değiştirdiklerini, karşılına her gün onlarca sorun çıktıklarını ve çoğu zaman bu sorunlarla kendi başlarına mücadele edemediklerini belirtmişlerdir. Bu sorunlarında öğrencilerin motivasyonunu düşürdüğünü söylemişlerdir. Bu sorunlarla baş edebilmek için okul psikolojik danışmanının ve sınıf öğretmenlerinin yaptığı rehberlik görüşmelerinin çok önemli olduğunu savunan katılımcılar öğrenci rehberlik hizmetleri alt temasında görüşleri şöyledir:

Öğrencilere yönelik yapılan kişisel rehberlik faaliyetleri ile eğitsel hem de kişisel olarak daha hazır hale getirmek (Görüşme Kaydı: Y4).

Oryantasyon çalışmaları, öğrenci grup ve bireysel rehberlik faaliyetleri öğrencilerin motivasyonlarını artırmaktadır (Görüşme Kaydı: Ö7).

Öğrencilerin maddi ve manevi yönden destekleme, taşımali olumsuzluklarını hissettirmemek, öğrencilerin bir problem yaşadığı anda hemen müdahale etmek (Görüşme Kaydı: Y1).

Taşımali eğitim sistemine onların uyum sağlaması için gerekli çalışmaları sağlamak, taşımali öğrencilerin öğretmenler tarafından daha dikkatli bir şekilde gözlenmesi yaşadıkları olumsuzluklara anında müdahale edilmesi (Görüşme Kaydı: Ö1).

Öğrencilere okul psikolojik danışmanları tarafından kişisel rehberlik faaliyetlerinde bulunarak öğrencinin psikolojik olarak daha sağlıklı olması sağlanır. Bu sayede motivasyonu artar (Görüşme Kaydı: Ö9).

Katılımcıların verdiği yanıtlara göre oluşturulan bir diğer alt tema ise öğrencilerin fizyolojik ihtiyaçlarının sağlanmasıdır. Bu konuda bazı görüşler ise şöyledir:

Taşımali öğrencilere verilen öğle yemeği sayesinde, bu çocukların çoğunun maddi durumlarının düşük olmaları sebebiyle böyle yemekler yiyemediği için okulda dağıtılan yemekleri çok sevdiği görülmektedir. Bu uygulamaya öğrencilerin motivasyonunu artırmaktadır (Görüşme Kaydı: Y4).

Okulun temizlenmesi ve hijyen durumu çocukları motive etmektedir. Pis bir okulda, tozlu ve havasız ortamda çocuklar derse odaklanamamaktadır (Görüşme Kaydı: Ö9).

Motivasyon artırıcı bulgular incelendiğinde ortaya koyulan başka bir alt tema ise öğrencilere yönelik gerçekleştirilen sosyal, sportif ve kültürel faaliyetler ve yarışmalardır. Katılımcıların hepsi bu konuda olumlu görüş belirtmiş ve oryantasyonu, uyumu sağladığı için öğrencilerin güdülenmelerini artırdığını vurgulamışlardır. Görüşme grubundaki katılımcıların ortak görüşü yarışmalarda alınacak başarılar ile motivasyon birbirlerini olumlu etkilemektedir. Başarıların gelebilmesi için ise bu faaliyetlerin kapsayıcı bir şekilde yapılması bütün öğrencilerin farklı faaliyetlere katılması hususunun önemli olduğu saptanmıştır. Katılımcı görüşleri ise bu konuda şu şekildedir:

Okul içi etkinliklerde ve görev dağılımlarında bütün öğrencileri kullanmak (Görüşme Kaydı: Ö5).

Düzenlenen geziler ile öğrencilerin göremediği yerleri görmelerini sağlamak (Görüşme Kaydı: Ö1).

Başarı duygularını tadabileceği yarışmalara ve turnuvalara katılım sağlamak ya da bu turnuvaları düzenlemek, okul takımları oluşturmak, öğrencilerin yetenek taramalarını yapıp o alanlarda gelişmesini sağlamak, en az bir spor dalında ilerleme kaydetmesini sağlamak, öğrencinin sadece okul motivasyonunu değil yaşam motivasyonunu da artırır. Çocuğun mutlu olmasını sağlar (Görüşme Kaydı: Y4).

Öğretmenleri ile birlikte faaliyetlerde bulunmaları öğrenci motivasyonlarını artırır. Örneğin sınıf kahvaltuları, piknik düzenlemek, kültürel geziler düzenlemek... (Görüşme Kaydı: Y4).

Öğrencilerin ilgi, istek ve kabiliyetlerini dikkate alarak, okulda vakit geçirmeyi zevkli hale getirebilecek ders dışı kurslar açmak, örneğin; zeka oyunları kursu, satranç kursu, model uçak kursu, kodlama ve robotik kursları gibi (Görüşme Kaydı: Ö2).

Bulgular incelendiğinde ortaya çıkan başka bir alt tema ise akademik olarak derslerde yapılan çalışmaların öğrenci motivasyonu üzerinde olumlu etkilerin olduğunu göstermektedir. Derslerde pekiştirici kullanmanın öğrenme üzerinde olduğu kadar motivasyon üzerinde de etkisi olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların, bu konudaki düşünceleri şunlardır:

Öğrenciler için pekiştirici kullanmak motivasyonları üzerinde olumlu etkiye sahiptir. Okulda veya sınıfta göstermiş olduğu bir başarıdan sonra ödül vermek veya başarı belgesi düzenlemek, öğrenciyi mutlu etmekte ve daha sonraki başarılar için motive etmektedir (Görüşme Kaydı: Ö7).

Akademik olarak öğrencilere yardımcı kaynak sağlamak, Öğrencilerin LGS ve İOKBS gibi Türkiye geneli yapılacak olan sınavlara hazırlamak, bu sınavlara yönelik deneme sınavları gerçekleştirmek motive edici faktörler arasında gösterilir (Görüşme Kaydı: Y4).

3.2.4. Eğitim Yöneticileri Ve Öğretmenlerin Motivasyon (Güdülenme) Arttırıcı Çalışmaları Öğrenci Başarısını (Akademik, Sosyal, Kültürel, Sportif...Vb.) Nasıl Etkilemektedir?

Görüşme kayıtları incelendiğinde verilen cevaplar, motivasyon arttırıcı çalışmaların öğrencilerin başarıları üzerine olumlu etki bıraktıklarını kanıtlar niteliktedir. Katılımcıların ortak görüşü taşıma merkezi okullarda, eğitim yöneticileri ve öğretmenlerin bu motivasyon arttırıcı çalışmaları yapmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Diğer okullara göre kırılmalıkların, taşınmalı okullarda daha fazla olduğunu belirten görüşme grubu öğretmenleri motivasyon arttırıcı çalışmaların, taşınmalı öğrencilerin kırılmalıklarının önüne geçtiğini söylemektedir. Hatta eğitim yöneticileri ve öğretmenlerin taşınmalı okullarda gerçekleştirdikleri motivasyon arttırıcı çalışmalar, taşınmalı öğrencilerin yitip gitmelerine engel olduklarını savunmuşlardır. Görüşme grubundaki katılımcıların cevaplarında öne çıkan bir diğer husus ise bu okullarda içsel ve dışsal motivasyonu sağlayamayan öğrencilerin okula devamsızlık yaptıkları ve derslerinde geri kaldıklarını, başarılarını düşük olduklarını söylemişlerdir. Motivasyon sağlamanın önemi konusunda görüşme grubundaki katılımcıların bazı görüşleri şu şekildedir:

Yapılan güdülenme arttırıcı davranışlar, taşınmalı öğrencilerin hem ders hem de sosyal hayatlarına etkileri olumlu yöndedir. Motivasyonu artan öğrenciler okula devamlı gelir, derslerine çalışır, okul içi ve okul dışı etkinliklerde aktif görev almak için çaba gösterir (Görüşme Kaydı: Ö5).

Olumlu etkilemektedir. Taşınmalı gelen öğrenci, okula uyum sağlayıp okulunu sevebilirse başarılı olabilir. Yapılan motivasyon arttırıcı çalışmalar, öğrenciyi okula bağlar, yeteneklerini ortaya çıkartır, her türlü başarısını artırır (Görüşme Kaydı: Y4).

Yapılan çalışmalar taşınmalı öğrencileri okula motive ederek, diğer öğrencilerle aynı fırsatlarla okuma imkânı sağlamaktadır. Taşınmalı okullarda yapılan motivasyon arttırıcı çalışmalar, taşınmalı eğitim sisteminin olumsuzluklarından öğrencinin etkilenmesine olanak vermemektedir (Görüşme Kaydı: Y1).

(...) Yönetici ve öğretmenler çocukların olumlu yanlarını ortaya çıkararak onların özgüvenini yerine getirirler (Görüşme Kaydı: Ö1).

Taşınmalı öğrencilere yapılan çalışmalar, taşıma merkezi okulda öğrenim görenlerin memnuniyetini arttıracaktır. Öğrencilerin güdüliyerek daha iyi eğitim almalarını sağlayacaktır. Alınan eğitimde farklar azalacaktır. Çocukların okula aidiyet duygusu artacaktır. Sportif ve kültürel faaliyetlere katılım artacak öğrencilerin bütünsel başarısı artacaktır. Eğitimde imkan ve fırsat eşitliği sağlanmış olacaktır (Görüşme Kaydı: Ö6).

Olumlu etkilemektedir. Öğrencilerin okula karşı içsel ve dışsal motivasyonları sağlanamayanlar, okula çok fazla devamsızlık yapmaktadırlar. Bu öğrencilerin akademik başarıları düşüktür. Aynı zamanda sosyal ve kültürel faaliyetlere katılım göstermekte isteksiz davranırlar. Özgüvenleri düşük olur. İlgi ve alakaları okuldan kesilir. Hatta kötü alışkanlıklar edinebilirler (Görüşme Kaydı: Ö9).

Taşınmalı öğrenciler için eğitim-öğretim sürecindeki en önemli nokta motivasyon süreci diyebiliriz. Motivasyon çalışmaları öğrencilerin başarılarını olumlu yönde etkiliyor. Aidiyet duyguları artıyor. Algıları daha açık olduğu için öğretmenlerin performansını bile artırıyor (Görüşme Kaydı: Ö8).

3.2.5. Taşınmalı Okullardaki Öğrencilerin Akademik, Sosyal, Kültürel, Sportif Başarılarını Arttırıcı Çalışmalar Nelerdir? Açıklayınız.

Araştırmanın son sorusu taşınmalı okullardaki öğrencilerin akademik, sosyal, kültürel, sportif başarılarını arttırıcı çalışmaların neler olduğunu öğrenmektir. Görüşme grubu tarafından bu soruya verilen cevaplara baktığımızda, başarıyı arttırmaya yönelik çalışmaların en başında öğrencinin içsel ve dışsal motivasyonunun sağlanması gelmektedir. Daha sonrasında verilen yanıtların bir çoğu ise araştırmanın üçüncü sorusunda sorulan motivasyon arttırıcı çalışmalar ile benzerlik gösterdiği görülmektedir. Başarıyı arttırmak için okulda birlik beraberlik ve uyumluluk vurgusu yapılmaktadır. Görüşme grubundaki eğitim yöneticileri ve öğretmenler, taşınmalı öğrencilerin başarılı olabilmesi için gösterdikleri çalışmalara yönelik görüşleri şu şekildedir:

Ben taşımali okullar için başarıyı artırmanın en önemli yolunun okul kültürü oluşturmak olduğunu düşünüyorum. Okulunu seven ve okuluna koşa koşa gelen öğrenci çalışmaktan zevk alır. Sonrasında da öğrencinin başarıları artar.(Görüşme Kaydı: Y2).

Öğrencilerin ilgi ve yetenekleri fark edilir ve buna göre öğrenciler okulda ya da imkan yaratılarak kurslarda sosyal, kültürel, akademik ve sportif kurslara yönlendirilir. İyi oldukları alanda gelişmeleri sağlanır. Başarı duygularını tatmaları sağlanır. Seçmeli dersler öğrencilere göre belirlenir. Öğrencilere başarılarını belirleyecek küçük hedefler konulur ve bu hedefler gerçekleştirildiğinde simgesel ödüller ile öğrenci takdir edilir (Görüşme Kaydı: Ö6).

Daha önce taşımali okullarda okumuş ve farklı alanlarda başarı sağlamış kişilerin okula çağırılıp öğrenciler ile bir söyleşi yapılması, öğrenciye rol model oluşturulması taşımali öğrencilerin başarılarını artırmaktadır(Görüşme Kaydı: Ö6).

Okul içi yapılan yarışmalar öğrencileri bir araya getirici özelliğe sahiptir. Bu yarışmalar sportif turnuvalar, bilgi yarışmaları, resim yarışmaları, şiir ve kompozisyon yarışmaları, en temiz sınıf ve ayın öğrencisi gibi her öğrenciye ve yeteneğe dokunabilecek yarışmalardır. Okulda sınıflar arası düzenlenen bu yarışmalar tüm öğrencileri bağlayıcı ve güdüleyici etki yaratır. Başarıyı yukarı çeker (Görüşme Kaydı: Ö5).

- ✓ *Taşıma merkezi okullarda başarı arttırıcı çalışmalar şunlardır:*
- ✓ *DYK ve İYEP kurslarının açılması,*
- ✓ *Ders dışı etkinlik faaliyetleri ve egzersiz çalışmaları,*
- ✓ *LGS ve İOKBS ye yönelik deneme sınavlarının yapılması,*
- ✓ *Öğrenci ilgi ve yeteneğine göre futbol, voleybol gibi kursların açılması,*
- ✓ *Zeka oyunları, bilgi ve kültür yarışmalarına öğrenci hazırlama,*
- ✓ *Rehberlik servisi tarafından yapılan öğrenci kişilik hizmetleri,*
- ✓ *Taşımali köy ve mahallelere yapılan yönetici, öğretmen ziyaretleridir (Görüşme Kaydı: Y4).*

4. TARTIŞMA, SONUÇ

Eğitim yöneticileri ve öğretmenlerin taşıma merkezi okullarda gösterdikleri motivasyon arttırıcı çalışmaların, öğrencilerin akademik, sosyal, kültürel ve sportif başarılarına etkisi incelenmiştir. Yapılan araştırma, görüşme grubundan alınan yanıtlar taşıma merkezi okullarda yapılan motivasyon arttırıcı çalışmaların öğrencilerin başarılarına etkisinin olduğunu ortaya koymuştur. Aynı zamanda yapılan motivasyon arttırıcı çalışmaların taşıma merkezi okullar için bir gereklilik olduğunu ortaya çıkartmıştır.

Taşımali eğitimin öneminden bahseden katılımcılar taşımali eğitimi tanımlarken, fırsat eşitliğini sağladığını belirtmişlerdir. Taşımali eğitimin, bir gereklilik olduğu, öğrencileri daha çok geliştirecek yeni bir sosyal çevre ile buluşturduğu, asla vazgeçilemeyecek bir uygulama olduğu görüşlerini ortaya koymuştur. Bu görüşler de İyibaş'ın "Taşımali eğitim, eğitime erişimi sağlayarak, öğrencinin köyde olmayan marketi, alışveriş merkezini görmesine, kendi köylerinden çıkıp şehirdeki okula gelerek farklı yüzlere, kişiliklere, dile ve kültürlerle sahip öğrenci ve de öğretmenlerle tanışıp, kaynaşarak sosyalleşmesine sebep olur" görüşü ile örtüşmektedir.

Katılımcılar, taşımali merkezi okullarda başarıyı düşüren etkenlerin başında öğrencilerin taşınmasından kaynaklanan sorunların olduğunu dile getirmişlerdir. Katılımcıların görüşüne göre, başarılarını düşüren etmenler arasında uzun yolculuk sürelerini ve servis şoförlerin işlerini düzgün yapmamasının çocukları olumsuz olarak etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum Uslu'nun (2017) çalışmasındaki "taşımali servisle gelen öğrencilerin yorgunluk ve fiziki rahatsızlıklar yaşadığı" sonucu, Büyükkıdık ve Şimşek'in (2017) çalışmasındaki "servis araçlarının düzenli olmadığı, şoför değişikliği yolcu ve yük almaları, geç veya erken gelmeleri problem oluşturmakta" sonucu ile örtüşmektedir. Katılımcıların görüşleri incelendiğinde ortaya çıkan başka bir sonuç ise öğrencilerin yaşadıkları sosyal çevreden çıkıp, başka bir sosyal çevreye girmelerinin çocuklarda uyum problemi oluşturduğudur. Yurtbakan ve Altun'un (2018) çalışmasındaki "öğrenciler arasında gruplaşmaların ve okula uyum problemleri var" sonucu, Uslu'nun (2017) çalışmasındaki "çocuklar arası kavgalar olduğu" sonucu, Şan'ın (2012) çalışmasındaki "taşımali merkeze gelen öğrencide ilk zamanlar uyum sorunu yaşansa da zamanla alıştığı" sonucu bu çalışmanın sonucuyla uyumaktadır.

Araştırmada yer alan katılımcıların görüşlerinden varılan bir diğer sonuç ise öğrenci ailelerinin ve velilerinin okul ile iletişiminin yüksek olmasının önemli olduğudur. Okul-veli iletişimi, öğrencilerin motivasyonlarını, dolayısıyla başarılarını arttırıcı etkide bulunduğunu göstermektedir. Taşıma merkezi okullarda velilerin okula olan ilgisinin az olduğunun altını çizen öğretmenler, bu öğrencilerin velilerinin okula olan ilgisinin arttırılmasının gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Okul-veli iletişimi konusunda, köy ve ev ziyaretleri yapmanın taşımali eğitim merkezlerinde görev yapan eğitim yöneticileri ve öğretmenler için bir gereklilik olduğunu ortaya çıkarmıştır. Yine katılımcılar, yapılacak veli toplantıları günü ve saatinin velilere göre yapılması gerektiğini belirtmişlerdir. Burada varılan araştırma

sonucu, Bilek ve Kale'nin (2012) çalışmasındaki “taşıma merkezi okullarda velilerin ilgisinin az olduğu, görüşmelere gelmedikleri” ve “velilerin toplantılara katılma oranının az olduğu” sonucu; Uslu'nun (2017) çalışmasındaki “velilerin okuldaki veli toplantılarına katılım oranının düşük olduğu”, “öğretmenlerin istediğinde velilere ulaşma oranının düşük olduğu” ve “velilerin çocuklarının eğitimiyle yeterince ilgilenmediği” sonucu ile örtüşmektedir. Bilek ve Kale'nin (2012) çalışmasındaki “taşıma merkezi okullarda görev yapan öğretmenler veli ziyaretini çok az yapmakta veya hiç yapmamaktadır” sonucu bu çalışmanın sonuçlarıyla uyumsuzdur. Bu uyumsuzluğun da sebebinin bölgesel uygulama farklılıklarından olacağı düşünülmektedir.

Araştırmada katılımcıların görüşlerine göre; taşıma merkezi okullarda yapılan motivasyon artırıcı çalışmalar, öğrencilerin okula olan ilgilerini artırmaktadır. Öğrencilerin okula olan ilgileri arttıkça da başarılarının arttığı ortaya çıkmaktadır. Yine katılımcıların görüşlerine göre; taşıma merkezi okullarda öğrencilerin motivasyonunu artırıcı çalışmalar şu şekilde sıralanmaktadır:

- ✓ Okul rehberlik servisi tarafından yapılan öğrenci kişilik hizmetleri,
- ✓ Eğitim yöneticileri ve öğretmenler tarafından yapılan köy ve ev ziyaretleri,
- ✓ Öğrencilere yapılan oryantasyon çalışmaları,
- ✓ Öğrencilerin okulda yaşadıkları olumsuzluklarla, sorunlarla anında ilgilenme ve çözme,
- ✓ Öğrencilere dağıtılan öğle yemeği uygulaması,
- ✓ Öğrencilerin, öğretmenleri ile birlikte faaliyetlerde bulunması,
- ✓ Başarı duygusunu tadabileceği yarışmalara ve turnuvalara katılması,
- ✓ Göstermiş oldukları başarılarından sonra takdir etme, başarı belgesi verme, ödüllendirme,
- ✓ Ders dışı etkinlik faaliyetleri ve egzersiz çalışmaları,
- ✓ LGS ve İOKBS ye yönelik deneme sınavlarının yapılması,
- ✓ Öğrenci ilgi ve yeteneğine göre futbol, voleybol gibi kursların açılması,
- ✓ Zeka oyunları, bilgi ve kültür yarışmalarına öğrenci hazırlama,

Katılımcılardan vardığımız bu sonuçlar, Vatansız Bayraktar'ın (2015) çalışmasındaki “Öğrenmede motivasyonu etkileyen içsel ve dışsal etkenler vardır. Dışsal etkenler çok çeşitlidir. Ailenin tutumu, sorunları, öğretmenin dış görünüşü, öğretim teknikleri, öğrencilere davranışları, sınıf ortamının özellikleri gibi birçok etken bulunmaktadır. İçsel etkenler olmadan dışsal etkenler çoğu zaman motivasyonu sağlamaz. Öğrenci öğrenme isteği duymazsa ona öğretmek güç olacaktır” görüşü, Erdem'in (2012) çalışmasındaki “İçsel etkenler ise daha çok öğrenmeye ve başarmaya karşı olan tutumlar, ilgiler, dikkat düzeyi ve kişilik özellikleri gibi içsel sebeplerle ilgilidir. İçsel motivasyon, bireyin kendisinden kaynaklanan ihtiyaçların oluşturduğu motivasyondur. İçsel motivasyonun kaynağı, bireyin içinden gelen merak, ilgi, öğrenme ihtiyacı, yeterlilik ve gelişme duygusu olabilir. Dışsal motivasyon ise, bir görevin ya da etkinliğin tamamlanabilmesi için başka biri tarafından sağlanan ödüllerle oluşturulan motivasyondur. Dışsal motivasyon, dışsal uyarıcılara bağlıdır. Dışsal uyarıcılar, ödül, ceza, takdir edilme, baskı, rica, sevilme, kabul görmek olabilir.” Görüşleriyle uyumsuzdur.

Eğitim yöneticileri ve öğretmenlerin taşınabilir eğitim kapsamında öğrenim gören öğrencilere yönelik motivasyon artırıcı çalışmalarının öğrenci başarısına etkisini konu alan çalışmada, yapılan araştırmalar sonucunda taşıma merkezi okullarda görev yapan eğitim yöneticileri ve öğretmenlerin yapmış oldukları motivasyon artırıcı çalışmaların öğrencilerin başarılarını artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan motivasyon artırıcı çalışmaların, öğrencilerin okula olan ilgisini de artırdığı saptanmış bu sayede öğrencilerin akademik, sosyal, sportif başarılarının bütünüyle beraber arttığı neticesine ulaşılmıştır.

5. ÖNERİLER

5.1. Araştırma Sonuçlarına Yönelik Öneriler

Taşınabilir okullarda görev yapan eğitim yöneticileri ve öğretmenler okullarındaki başarının artması için motivasyon artırıcı çalışmaları kullanabilir. Öğrenci velileri ile iletişimi artırarak daha ilgili bir ortam sağlanabilir.

Taşınabilir merkezi okula öğrencinin taşındığı mesafe çok fazla olmamalıdır. Öğrencinin taşındığı okulda ise imkanlar artırılmalı öğrencilerin gelişimi bütünüyle sağlanmalıdır. Yasal düzenlemeler ile taşınabilir öğrencilerin ders dışı faaliyetlere ve DYK gibi kurslara taşıma ile katılmaları sağlanmalıdır. Sabah okula giriş saati öğrencilerin geldikleri mesafe göz önünde bulundurularak belirlenmeli, öğrenciler çok erken uyanarak uykusuz kalmak zorunda bırakılmamalıdır. Araç servislerinin bakımlı, araç şoförlerinin ise düzenli çalışması sağlanmalıdır.

Taşımali okullarda öğrencilerin motivasyonunu ve başarısını artırmada eğitimcilerinde payının büyük olduğunu unutmamalı bu okullardaki Eğitim yöneticisi ve öğretmenler ödül ile teşvik edilmelidir.

5.2. Yapılacak Araştırmalara Yönelik Öneriler

Bu araştırma Samsun ili Vezirköprü ilçesinde 4 eğitim yöneticisi 9 öğretmen katılımı ile yapılmıştır. Çalışma dar bir çerçevede gerçekleşmiştir. Samsun ilinin diğer illerinde ve Türkiye'nin taşımali eğitim yapılan diğer il ve ilçelerinde daha geniş kapsamlı yapılabilir. Bu çalışma daha geniş kapsamlı yapıldığında daha anlamlı sonuçlar vereceği düşünülmektedir. Geniş bir örnekleme çalışması yapırsa sonuçların daha iyi mukayese edileceği, daha fazla kişiye de ulaşacağı için analiz kısmının da daha sağlıklı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

1. Akbaba, S. (2006). Eğitimde Motivasyon. *Kazım Karbekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13 (2), 343-361.
2. Aktaş, A. (2022). Öğretmenlerin Taşımali Eğitim Uygulaması Hakkındaki Görüşleri (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.
3. Altun, T. ve Yurtbakan, E. (2018). Taşımali Eğitimle Öğrenim Gören Öğrencilerin Başarılarına İlişkin eğitimcilerin Görüşleri. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 3 (2), 703-768.
4. Baş, M. (2001). *Sekiz yıllık kesintisiz zorunlu ilköğretim uygulamasında taşıma merkezi kabul edilen ilköğretim okullarını sorunları* (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
5. Bayrakçeken, S. Oktay, Ö. Samancı, O. Canpolat, N. (2021). Motivasyon Kuramları Çerçevesinde Öğrencilerin Öğrenme Motivasyonlarının Artırılması: Bir Derleme Çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25 (2), 677-698.
6. Bilek, E., ve Kale, M. (2012). Taşıma merkezi okullarda görev yapan öğretmenlerin görüşlerine göre taşımali eğitim uygulaması. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32 (3), 609-632.
7. Erdem, Ali Rıza (2012). Sınıfta Güdüleme, Etkili Sınıf Yönetimi, Ed. Hüseyin Kıran, Ankara: AnıYayıncılık.
8. Güney, S. (2013). Davranış bilimleri. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık
9. İyibaş, M. (2017). Taşımali Eğitim: Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mardin.
10. Milli Eğitim Bakanlığı. (2000). *İlköğretim genel müdürlüğü taşımali ilköğretim yönetmeliği*. Resmi Gazete, 24021, 15 Nisan 2000.
11. Milli Eğitim Bakanlığı Taşıma Yoluyla Eğitime Erişim Yönetmeliği. (2014, 11 Eylül). *Resmi Gazete* (Sayı: 29116). Erişim adresi: http://www.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_09/12024357_tasimayonetmeliği.pdf
12. Şentürk Cankurtaran, N. (2005). *Taşımali ilköğretim* (Yayımlanmamış Tezsiz Yüksek Lisans Projesi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
13. Şan, A. (2012). *İlköğretimde taşımali eğitim öğrencilerinin sorunları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
14. Şimşek, A. ve Büyükkıdık, S. (2017). Öğretmen ve Öğrenci Görüşleriyle Taşımali Eğitim Uygulaması Değerlendirilmesi: Bozova İlçesi Örneği. *İlköğretim Online*, 16 (1), 15-34.
15. Taşkiran, B. (2010). Taşımali Eğitim Merkezlerinde Öğrenci Başarısının Çeşitli Değişkenler Açısından Karşılaştırılması (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
16. Uslu, Ö. (2017). *İlköğretimde taşımali eğitim uygulaması* (Yayımlanmamış tezsiz yüksek lisans projesi). Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
17. Vatanserver Bayraktar, H. (2015). Sınıf Yönetiminde Öğrenci Motivasyonu ve Motivasyonu Etkileyen Etmenler. *Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/3 Winter 2015*, p. 1079-1100

Konaklama İşletmeciliği Eğitiminde Mobil Oyun Tabanlı Öğrenme

Mobile Game Based Learning in Hospitality Management Education

Ersin ARIKAN

Dr. Öğr. Üyesi. Sinop Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, Rekreasyon Yönetimi Bölümü, Sinop, Türkiye

ÖZET

Günümüzde akıllı telefonlar ve tablet bilgisayarların kolay taşınabilir özellikleri ve internete erişim kolaylığı birçok alanda değişim aynı zamanda gelişmeyi beraberinde getirmektedir. Boş zaman geçirmek ve çeşitli uygulamalar ile eğlence amaçlı bu cihazları kullanmak, günlük yaşamın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu kapsamda internet teknolojilerinde ve cihazlarda yaşanan hızlı gelişim birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da geniş bir kullanım ile tercih edilmektedir. Bu çalışmada, eğlence amaçlı kurgulanan otel yönetimi ile ilgili mobil oyunların genel otel işletmeciliğine yönelik özelliklerini ve oyunların öğretim ilkelerine uygunluklarını incelemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda otel yönetimi ile ilgili beş oyun içerik analizi ile incelenmiştir. Daha sonra bu oyunların öğretim ilkelerine uygunlukları değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda otel yönetimi ile ilgili eğlence amaçlı hazırlanan oyunların ön büro, yiyecek içecek, kat hizmetleri, satın alma, idari işler ve teknik servis bölümleri ile ilişkilendirildiği belirlenmiştir. Çalışanlara ilişkin yapılan değerlendirmelerde; oyunların ön büro, f&b, kat hizmetleri, yardımcı hizmetler çalışanlarından oluştuğu sonucuna ulaşılmıştır. Otel yönetimi ile ilgili oyunların öğretim ilkelerine uygunluklarına yönelik yapılan içerik analizinde; ekonomiklik, geri bildirim, çocuğa uygunluk, basitten karmaşığa, ipucu ve yönlendirme ilkelerini temel düzeyde genel olarak karşıladığı belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre, konaklama işletmeciliğinin temel ilkeleri ve öğretim ilkeleri göz önünde bulundurulacak eğitimsel mobil oyunların tasarlanması bu alanda eğitim alan kişilerin motivasyonlarını arttırabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Konaklama İşletmeciliği, Mobil Oyunlar, Eğitim

ABSTRACT

Today, the easily portable features of smart phones and tablet computers and the possibility of accessing the internet from many places bring about changes and developments in many areas. Spending free time and using these devices for various applications and entertainment is an important part of daily life. In this context, the rapid development in internet technologies and devices is preferred with a wide use in the field of education as in many areas. In this study, it is aimed to examine the features of mobile games related to hotel management, which are designed for entertainment purposes, for general hotel management and the compatibility of games with teaching principles. For this purpose, five games about hotel management were analyzed with content analysis. Then, the compatibility of these games with the teaching principles was evaluated. As a result of the evaluations, it has been determined that the games prepared for entertainment purposes related to hotel management are associated with the front office, food and beverage, housekeeping, purchasing, administrative affairs and technical service departments. In the evaluations made about the employees; It was concluded that it consisted of front desk, f&b, housekeeping, auxiliary services employees. In the content analysis made on the conformity of the games related to hotel management with the teaching principles; economy, feedback, suitability for the child, simple to complex, hint and guidance principles are generally met at the basic level. According to these results, designing educational mobile games by considering the basic principles and teaching principles of accommodation management will increase the motivation of the people who are trained in this field.

Keywords: Hospitality Management, Mobile Games, Education

1. GİRİŞ

Mobil hizmetler daha popüler hale geldikçe ve insanlar bunları neredeyse her yerde kullanabildikçe kullanım bağlamlarının etkisine ilişkin çalışmaların önemi de her geçen gün artmaktadır (Liang ve Yeh, 2010: 187). Bununla birlikte teknolojiye hızlı gelişmeler ve maliyetlerdeki değişiklikler oyun endüstrisini kârlı bir hale getirmiştir. Söz konusu bu hızlı gelişim ve mobil geniş bant kablosuz erişim teknolojisi tabanlı oyunlar, oyun sektöründe önemli derecede kabul görmüştür (Ha, Yoon ve Choi, 2007: 276). Son yıllarda dijital oyunlar çocuk ve ergenlerin hayatında önemli bir yer edinmiştir. Etkili içerik tasarımı, dijital oyun tabanlı öğrenmenin başarısında önemli bir hale gelmiştir. (Hong vd., 2009). Dijital oyunlara ilişkin literatürde farklı sınıflandırmalar yer almaktadır. Bu sınıflandırmalarda bilgisayar oyunları, mobil oyunlar ve konsol oyunları, oyunun oynandığı platform grubunda yer almaktadır. Kişi sayısına göre sınıflandırmada ise; tek, iki veya çok oyunculu gruplar ve oyuncunun bakış açısına göre birinci kişinin gözü, üçüncü kişinin gözü ile tanımlanarak sınıflandırılabilir (Yavuz ve Tarlakazan, 2018: 151-152). İlk ortaya çıktığı andan itibaren uzun bir süreçten geçerek hızlı bir gelişimle günümüze ulaşan mobil oyun platformu tek renkli, tek sesli teknolojiye üç boyutu destekleyen telefon teknolojilerine ulaşmıştır. Bu süreç hızlı bir biçimde değişim ve gelişim gösterme eğiliminde devam etmektedir. Söz konusu gelişim ve değişim daha da ilerlemekte ve tüketicilere farklı deneyimler sunmaktadır. Bu bağlamda 1994 yılında Hagenuk MT-2000 adlı telefona koyulan ve ilk mobil oyun olma özelliği taşıyan "tetris"ten, günümüzdeki akıllı telefonlara kadar geçen süreçte binlerce farklı oyun geliştirilmiştir (Keş ve Kara, 2015: 20). Bilgi teknolojileri ve web geliştikçe oyun endüstrisi de "tek kaynaklı, çok kullanıcı" ortamı sağladığı potansiyel ile hızlı bir biçimde büyümektedir. Oyunların yakın tarihine bakıldığında, atari oyunlarını izleyen süreçte video oyunları ile kullanılabilirliğinin arttığı söylenebilir. Günümüzde kişisel bilgisayarların grafik işleme yeteneğiyle gelişim göstermesi ile çevrimiçi oyunlar ve mobil oyunların diğer platformlara aktarılmasıyla bu süreç devam etmektedir. Söz konusu bu pazarın hızlı gelişiminde artan sayıda geniş bant alt yapısı, grafik alanındaki ilerleme ve 3D oyunların tanıtımıyla hızlı bir gelişim göstermektedir (Ha, Yoon ve Choi, 2007: 276).

Oyunların ufku genişletici, gözlem, yaratıcılık, gördüklerini analiz etme, karşılaştırma ve genelleştirme becerisini geliştirici özellikleri (Alikulovich, 2022: 783) göz önünde bulundurulduğunda mobil oyunları kullanarak öğrenme sürecinin kullanışlı bir dijital araç olarak öne çıktığı söylenebilir. Günümüzde mobil oyunlar ile öğrenme, modern eğitim sistemi içerisinde öğrenme süreci bağlamında en önemli konulardan birisi olarak değerlendirilmektedir (Amri ve Almaiah, 2020: 8237). Bu kapsamda eğitim amaçlı mobil oyunlar zaman ve mekân gözetmeksizin her zaman her yerde öğrenmeyi sağlama özelliği ve başarısızlığın ardından yeniden deneme olanağıyla ön plana çıkmaktadır (Plass, Homer ve Kinzer, 2015). Bununla birlikte dünya çapında okul çağındaki çocuklar medya açısından zengin, sürekli çevrimiçi halde bir dünya düzeninde büyümektedirler. Yeni teknoloji, beraberinde yeni öğrenme araçlarını da geliştirmektedir. Son yıllarda yapılan çalışmalar mobil oyunların eğitim potansiyelinin öğretmenler ve öğrenciler açısından önemini vurgulamaktadır (Gee, 2003). Özellikle öğrenme bağlamında eğitimciler, oyun temelli öğrenme etkinliklerini teknoloji aracılığıyla öğretimlerine entegre edebilmektedirler (Tan, Ganapathy ve Kaur, 2018: 565-566).

İlgili literatürde mobil öğrenme, bir mobil cihazla etkileşim yoluyla öğrenmeyi ifade etmek olarak tanımlanmaktadır (Koutromanos ve Avraamidou, 2014: 49). Mobil cihaz sahipliği, yetişkinlerin çoğunluğunun birden fazla mobil cihaza sahip olmasıyla önemli bir artış göstermektedir. Mobil cihaz kullanıcılarının en yüksek sahipliği üniversite öğrencilerinin tipik yaşı olan 18-29 yaş arası olarak görülmektedir (Crompton ve Burke, 2018: 53). Bu yaş grubuna sahip öğrencilerin oluşturduğu yükseköğretim öğretimin temel sorunlardan birisi, öğrenme süreçlerine düşük düzeyde katılım ve bunun sonucunda öğrenme performanslarının azalmasıdır. Bu sorunların çözümüne yönelik yıllar içerisinde geniş öğretim stratejileri, yöntemleri ve araçları geliştirilmiştir. Son yıllarda mobil cihazları kullanarak internete erişen öğrencilerin sayısının artmasıyla birlikte öğrencilerin ilgili konulara katılımlarını artırmak için öğretimde mobil teknolojiyi kullanmaya yönelik artan bir ilgi olmaktadır (Lim, 2017: 404). Özellikle bilgi iletişim teknolojileri ile birlikte internet teknolojisinin sınıflarda bulunması geleneksel sınıf derslerinden dijital öğrenme ortamlarına geçişe olanak sağlamıştır. Bu etkileşimli öğrenme ortamlarının kullanıcıların dikkatini çektiği, hedeflere yönelik motive ettiği, rekabeti, etkili ekip çalışmasını, iletişimi teşvik ettiği ve oyun öğelerinin dâhil edilmesiyle öğretim sürecini geliştirme fırsatı sunduğu söylenebilir (Subhash ve Cudney, 2018: 192). Mobil oyun tabanlı öğrenme, eğlenceli bir şekilde öğrenmeyi sağladığı ve eğitim sürecine katılımı artırmak için öğrenci motivasyonunu teşvik ettiği için son yıllarda güncel bir konu olarak ön plana çıkmaktadır (Troussas, Krouska ve Sgouropoulou, 2020). Mobil teknolojiden yararlanmak için yaygın olarak kullanılan farklı özelliklerden bir diğeri mobil oyunların öğrenme amaçlı kullanımınıdır. Günümüzde oyun tabanlı öğrenme, öğrencilerin ilgisini artırmak için sınıflarda kaynak olarak kullanılmaktadır. Çünkü eğitimsel olarak tasarlanmış oyunların birçoğu genellikle karşılığında eğitim hedeflerine fayda sağlamaktadır (Daungcharone, 2016). Son zamanlarda mobil teknolojiler ve özellikle mobil oyunlar öğrencilerin öğrenmesini desteklemek için hem resmi hem de resmi olmayan bir biçimde çeşitli ortamlarda kullanılmaktadır (Koutromanos ve Avraamidou, 2014: 50). Gençlerin, kişisel zamanlarının büyük bir kısmını akıllı telefonlarını kullanarak ve elektronik oyunlar oynayarak harcadıkları bilinmektedir. Elektronik oyunlar gençlerin hayatında önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda araştırmacılar ve eğitimciler, oyunlara karşı gösterilen motivasyondan yararlanarak eğitim ve öğretimi eğlenceli ve zevkli hale getirmek üzerinde çalışmaktadırlar (Troussas, Krouska ve Sgouropoulou, 2020: 2).

2. YÖNTEM

Eğitim öğretim alanında son yıllarda meydana gelen hızlı gelişim ve değişim, öğrenme ve öğretme yöntem tekniklerinde de gelişmeleri beraberinde getirmektedir. Söz konusu gelişim klasik anlamda sınıf içerisinde gerçekleştirilen eğitim ve öğretimi, sınıf ortamının dışına taşıyarak her türlü okul dışı öğrenme ortamlarının sürecin içerisine dönüştüğü bir yapıyı oluşturmaktadır (Saraç, 2017: 61). Dijital ve mobil oyunların eğitim-öğretim alanında kullanılmasına yönelik çalışmalar, literatürde son yıllarda artan bir biçimde yer almasına rağmen turizm eğitimi ile ilgili bir çalışmaya rastlanılmaması bu çalışmanın önemini oluşturmaktadır. Çalışma sonucunda elde edilen bulguların, ilgili literatür bakımından konuya farkındalık yaratması açısından önemli olabileceği düşünülmektedir.

Otel yönetimi üzerine kurgulanan mobil oyunların içerik ve özelliklerini tespit etmek ile eğitim açısından öğretim ilkelerine uygunluklarını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup elde edilen veriler içerik analizi ile değerlendirilmiştir. Çalışma, tarama modelinde betimsel bir araştırmadır. Bu çalışmada mobil otelcilik ile ilgili oyunlar analiz edilmeye çalışıldığından, betimsel tarama modelinden yararlanılmıştır. Çalışma grubu için seçilen oyunlar çözümlenirken içerik analizi kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme yöntemiyle mobil platformlar üzerinden ücretsiz bir biçimde indirilebilmeye olanak sağlayan, kullanıcı oyunun çalışmanın uygulandığı dönemde dört ve üzeri beğeniye sahip olan, popüler, indirilme sayısı bir milyon ve üzeri, uygulama içerisinde otel yönetimine ilişkin temel öğeleri sağlayan mobil oyunlara içerik analizi yapılmıştır. Çalışma kapsamında mobil oyunlarda yer alan otel bölümleri ve yönetim süreçleri Atlasti 7 programı kullanılarak değerlendirilmiş olup ilgili görsel programdan alınmıştır. Otel yönetimi ile ilgili mobil oyunlar 1 Nisan ve 15 Nisan 2022 tarihleri arasında Play Store mağazalarından indirilmiş ve incelenmiştir. Araştırmanın verilerini elde etmek amacıyla mobil cihazlarda kullanılan uygulamaların belirlenmesi doğrultusunda Google Play uygulamasında "hotel" anahtar kelimesi ile arama gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında bu ölçütlere sahip olan beş uygulama içerik

analizi ile incelenmiştir. Çalışmada mobil uygulama indirilme sayısının 1 milyondan az olanların çalışma grubuna dâhil edilmemesi ve sadece Google Play Store’da yer alan uygulamaların incelenmesi araştırmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Diğer işletim sistemleri ile kıyaslandığında Android işletim sisteminin kullanıcı sayısının fazla olması ve uygulayıcıların Android işletim sistemine sahip cihazları kullanmaları nedeniyle Google Play Store’daki uygulamaların değerlendirmeye alınması araştırmanın diğer bir sınırlılığını oluşturmaktadır. Marka ve diğer ticari kaygılar nedeniyle çalışma kapsamında değerlendirilen mobil oyunların isimlerine ve şirket bilgilerine yer verilmemiştir. Uygulama isimleri otel yönetimi 1, otel yönetimi 2 gibi genel isimlerle adlandırılırken söz konusu uygulamaların kategori, kullanıcı oyu, yaş grubu, yorum ve yüklenme sayıları gibi tanımlayıcı özelliklerine de yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Altınışık (2021) tarafından “Dijital Oyunların Matematiksel Kavram Gelişimi ve Öğretimsel Nitelikler Açısından İncelenmesi” gerçekleştirilen isimli çalışmada yer alan öğretim ilkeleri üzerinden mobil oyunlara yönelik değerlendirmeler yapılmıştır. Söz konusu çalışmada öğretim ilkeleri;

- ✓ Amaca Uygunluk
- ✓ Çocuğa Uygunluk
- ✓ Basitten Karmaşığa
- ✓ Pekiştireç
- ✓ İpucu ve Yönlendirme
- ✓ Yaşama Yakınlık
- ✓ Geri Bildirim
- ✓ Ekonomiklik

olmak üzere sekiz kategoride değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR

Otel yönetimi ile ilgili çalışma kapsamında değerlendirilen mobil oyunlara ilişkin tanımlayıcı veriler Tablo 1’de verilmiştir.

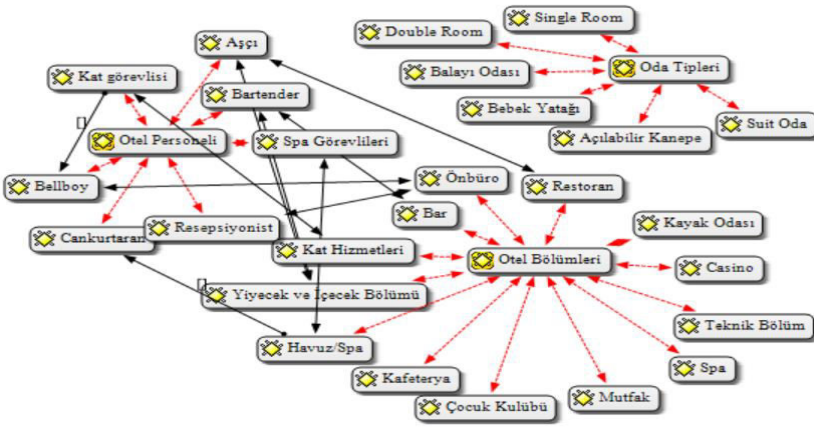
Tablo 1. Otelcilik ile İlgili Mobil Oyunlara İlişkin Bilgiler

Mobil Oyunlar	Kullanıcı Oyu	Kategori	Yaş Grubu	Yorum Sayısı	Yüklenme Sayısı
Otel Yönetimi 1	4,2	Eğitici	3-13 yaş arası	80,377	11000000+
Otel Yönetimi 2	4,4	Macera	4 ve üzeri yaş	148,720	10000000+
Otel Yönetimi 3	4,1	Simülasyon	9 ve üzeri yaş	409,489	10000000+
Otel Yönetimi 4	4	Simülasyon	4 ve üzeri yaş	678,506	10000000+
Otel Yönetimi 5	4,4	Macera	4 ve üzeri yaş	17,166	1000000+

Kaynak: Google Play Store, Erişim Tarihi: 03.04.2022

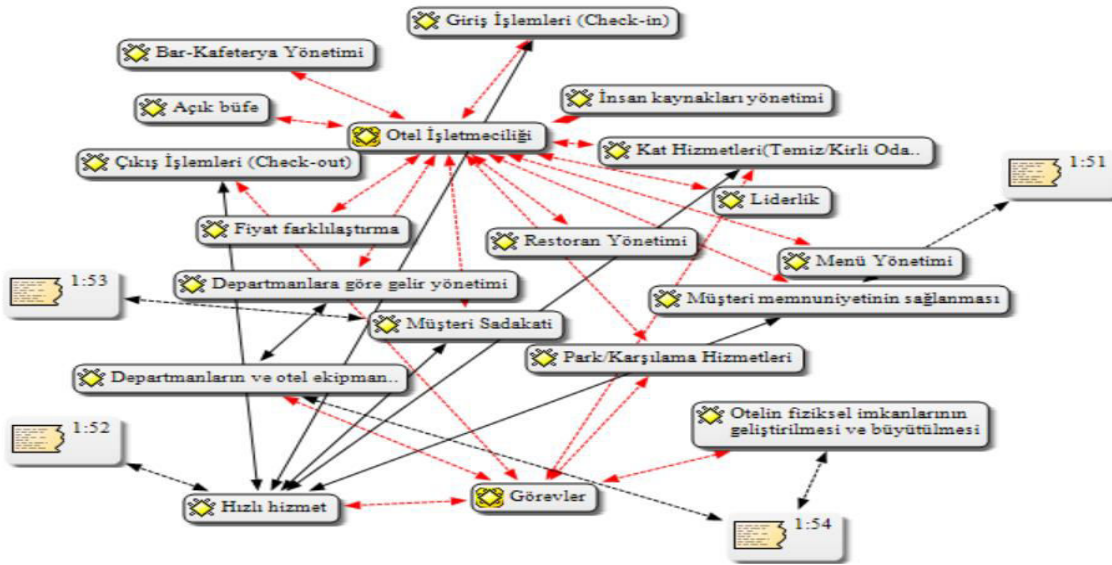
Tablo 1 incelendiğinde; bir oyunun eğitici, iki oyunun macera ve diğer iki oyunun ise simülasyon kategorisinde olduğu belirlenmiştir. Yaş gruplarına yönelik dağılımlar incelendiğinde ise; bir oyunun üç yaş ve üzeri olduğu, bir oyunun dokuz yaş ve üzeri diğer oyunların ise dört yaş üzeri olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Otel yönetimi ile ilgili oyunların üç yaş ve üzeri kitleye uygun olarak tasarlandığı görülmektedir. Kullanıcı oyu bakımından değerlendirildiğinde bu oyunları oynayan kişilerin oyunlara ilişkin memnuniyet düzeylerinin yüksek olduğu söylenebilir.

Çalışma kapsamında elde edilen bulgular şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Otel Bölümleri, Otel Personelleri ve Oda Tipleri

Şekil 1’de oyunlarda yer verilen otel bölümleri, otel personelleri, oda tipleri verilmiştir. Mobil oyunlarda otel bölümleri olarak ön büro, yiyecek içecek bölümü, kat hizmetleri, mutfak ve teknik bölümlere yer verilmiştir. Bununla birlikte otel yönetiminde oyun konseptine bağlı olarak kayak odası, SPA casino, çocuk kulübünün yer aldığı belirlenmiştir. Özellikle hızlı bir biçimde hizmet verilmenin gerekliliği üzerine kurgulanan oyunlarda konaklama işletmeciliğinin temelini oluşturan oda tipleri; tek kişilik, çift kişilik ve suit oda şeklinde olduğu ve bu odalara ek olarak eklenebilen veya oda içerisinde yer alan açılabilir kanepeler ile bebek yatağı hizmetlerinin de oyun içerisinde yer aldığı belirlenmiştir. Ayrıca balayı odasının da ayrı bir oda tipi olarak tanımlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Otel yönetimi oyunlarında yer alan çalışan profili incelendiğinde ise genel uygulamaların resepsiyonist üzerinden ilerlediği kat görevlileri, servis elemanı, barmen, bellboy ve aşçılar olarak oyun içerisinde yer aldıkları belirlenmiştir. Şekil 2 ‘de oyunlarda yer verilen otel işletmeciliği ile ilgili konular ve görevler sunulmuştur.

Şekil 2. Otel İşletmeciliği ile İlgili Konular ve Görevler

Şekil 2’de otel işletmeciliği alanında yer alan güncel konulardan ve işlemlerden hangilerinin yer aldığına ilişkin yapılan içerik analizinde müşteri giriş ve çıkış işlemlerinin, oda temizlik işlemlerinin, restoran yönetimi işlemlerinin ve genel alan ile otel olanakları (SPA, kayak odası, bisiklet kiralama) ile ilgili uygulamalardan oluştuğu belirlenmiştir. Farklı oda tiplerine göre farklı fiyatlandırmanın oyunlarda yer aldığı belirlenirken departmanlara göre gelirlerin yönetilmesi oyunların temel amacını oluşturmaktadır. Oyunlar içerisinde menü çeşitliliği ile menülerin yönetimi ve doluluğa göre personel istihdamı konularına da yer verildiği görülmektedir. Özellikle görevler kategorisinde yer alan ve zamana göre oynanan oyunlarda görevlerin başarılı bir biçimde tamamlanması otelin fiziksel olarak büyütülmesini gerektirmektedir. Bununla birlikte otel işletmeciliği ile ilgili yönlendirmelerin yapıldığı bilgilendirme notlarında genel otelcilik ile ilgili bilgilere yer verildiği belirlenmiştir. Otelin fiziksel imkânlarının geliştirilmesi ve büyütülmesi kodunda “*Resepsiyon deski müşterileriniz otelinize geldiğinde göreceği ilk şeydir*” bilgilendirme notu ile resepsiyonun önemi vurgulanmıştır. Müşteri memnuniyeti ile ilgili koda ilişkin alıntı incelendiğinde “*Hızlı ve kaliteli hizmet sunmak karşılığında memnun müşteriler oluşturur*” alıntısı ve “*Bir otelcinin en iyi ödülü mutlu bir gülümsemedir*” ifadeleri ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte hızlı hizmet kodu ile ilişkili memnuniyet alıntısı “*Konuklardan mutlu bir gülümse elde etmenin yolu onlara hızlı ve iyi bir hizmet vermektir*” olarak oyunlarda yer almaktadır.

Otel yönetimi ile ilgili mobil oyunların öğretim ilkelerine uygunluklarına yönelik değerlendirmelere ilişkin bulgular aşağıda verilmektedir.

Otel Yönetimi 1: Mobil oyun 1'in otel girişinde resepsiyon ve açık büfe restoran bulunduğu, ikinci katta yer alan oda düzenlemeleri genel otel standartlarında eğlenceli ve renkli animasyonlarla oluşturulduğu görülmektedir. Oyun içerisinde faaliyetlerin farklı kişisel özellikler, sesli yönlendirmeler ve müziklerle desteklenerek çocuğa uygun öğretim ilkesince hazırlandığını söylemek mümkündür. Uygulamada, oda içerisinde yer alan odaya özel çelik kasa, mini bar kullanımı gibi etkinliklere yer verildiği görülmektedir. Oyun içerisinde genel temizlik ve hijyen etkinliklerine yer verildiği, uygulamanın aynı seviyede devam ettiği bununla birlikte sesli pekiştireçlerin yer almadığı belirlenmiştir. Yaşama yakınlık ilkesi genel otel işlevinin günlük yaşamda kullanımı bağlamında değerlendirilmiş olup, giriş-çıkış işlemleri, oda kullanımı, açık büfe kullanımı, çelik kasa, minibar kullanımı, oyun kulübü gibi otel içerisinde yer alan aktivitelere yer verilmesi ile hayatilik (yaşama yakınlık) ilkesinin göz önünde bulundurulduğunu söylemek mümkündür. Oyunlarda kullanılması uygun olmayan ürünlerin veya kişilerin hareket ettirilememesi ve tekrar deneme yoluyla düzeltmelerin yapılmasına olanak sağlanmasına yönelik geri bildirim verildiğini göstermektedir. Söz konusu oyuna Google Play Store'den ücretsiz indirilmeye olanak sunulması ekonomiklik ilkesinin sağladığını göstermektedir.

Otel Yönetimi 2: Otel yönetiminin konukların giriş işlemleri ardından kirli odaların temiz odaya çevrilmesinin sağlanması ve bu işlemlerin bir süre dâhilinde gerçekleştirilmesinin esas alındığı oyunda, gelirlerin yönetilmesi ve müşteri memnuniyetinin sağlanması genel otelcilik ilkeleri ile değerlendirildiğinde oyunun amaca uygunluk ilkesini sağladığı söylenebilir. Oyunlarda dikkat çekici bir müzik eşliğinde eğlenceli animasyonlar kullanılarak bilgi notları ile görevler desteklenmiştir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde çocuğa uygunluk ilkesini sağladığı düşünülebilir. Oyunun ilk seviyelerinde iki konunun giriş işlemleri, oda temizlikleri, yiyecek içecek servislerinin yapılması ve çıkış işlemlerinin gerçekleştirilmesi daha sonra konuk sayısının ilerleyen seviyelerde artması basitten karmaşığa ilkesini karşılamaktadır. Oyunda resepsiyonist tarafından bilgilendirme balonları ve yönlendirmelerle kullanıcı, görevlere ilişkin bilgilendirilmektedir. Oyun tamamlandığında "*Mükemmel! Çalışmaya devam et*" gibi motive edici cümlelerle ve sevinç görselleriyle görsel pekiştireçler sağlanmaktadır. Oyunda gerekli süre içerisinde görevlerin gerçekleştirilmemesi sonucunda bilgilendirme notları ile kullanıcı uyarılarak geri bildirimler sağlanmaktadır. Uygulama, Google Play Store'dan ücretsiz indirilebildiğinden uygulamanın ekonomiklik ilkesine uygun olduğu görülmektedir.

Otel Yönetimi 3: Genel otel bölümlerinin birçoğunun yer aldığı oyun (Resepsiyon, Restoran, Kat hizmetleri, Bar, Teknik Bölüm, Park Hizmetleri, Yüzme Havuzu) genellikle otelin gelirlerinin yönetilmesi ve otelin fiziksel imkânlarının elde edilen gelirlerle iyileştirilmesi esasına dayanmaktadır. Check-in saati (12:00), farklı oda tipleri (Single, double, suit, kral dairesi), fiyat farklılaştırma, insan kaynakları yönetimi, departmanlara göre gelir durumu gibi otelcilik konularının ayrıntılı yer aldığı oyunda amaca uygunluk ilkesinin sağlandığı söylenebilir. Oyunda bilgi notları ile görevlerin açıklandığı ve animasyonlarla bunların desteklendiği belirlenmiştir. Bu kapsamda çocuğa uygunluk ilkesinin gerçekleştiği söylenebilir. Oyunun ilk seviyelerinde giriş yapan müşterilerin odalarında mefruşat olmaması ve elde edilen gelirlerle oda mefruşatlarının geliştirilmesi sağlanmaktadır. İlerleyen bölümlerde yeni oda tiplerinin (Double oda, kral dairesi) eklenebilmesi ve otelin eğlence hizmetlerinin, restoran, bar alanlarının elde edilen gelirlerle daha sonra açılabilmesi basitten karmaşığa ilkesini sağlamaktadır. Oyun içerisinde bilgilendirme notlarının yer alması ve oyun içerisinde "*Görev tamamlandı, iyi iş, çalışmaya devam et*" gibi ifadeler ve elde edilen gelirlerin animasyonlarla desteklenmesi pekiştireçler ilkesinin sağlandığını göstermektedir. Oyunda, elde edilen gelirlerin otel imkânlarını geliştirmeye uygun olmaması durumunda elde edilmesi gereken gelirlerin hatırlatılmasıyla geri bildirimler sağlanmaktadır. Google Play Store'dan ücretsiz indirilebilen uygulamaya ücretsiz erişim sağlanabilmesi ekonomiklik ilkesini sağlamaktadır.

Otel Yönetimi 4: Otelin kurulum ve planlama işlemlerinin temel düzeyde başladığı oyunda, oda sayısı ile oda özelliklerinin geliştirilmesi beraberinde çok sayıda müşterinin resepsiyon önünde beklemesine ve otele giriş yapmalarına olanak sağlanmaktadır. Genel otel işletmeciliği bağlamında değerlendirildiğinde konuklara hizmet ve otelin operasyonel yönetimi ile gelir giderlerin yönetilmesi temelinde oyunun amaca uygunluk ilkesini sağladığı düşünülebilir. Otelin sınırlı sayıda oda ve fiziksel olanaklarla başlaması bununla birlikte ilerleyen seviyelerde oda sayısının ve otelin fiziksel olanaklarının geliştirilmesi, oyunun basitten karmaşığa ilkesine uygun hazırlandığını göstermektedir. Oyun içerisinde grafik ve görsellerin dikkat çekici özellikler içermesi ile oyunun, çocuğa uygunluk ilkesini karşıladığı söylenebilir. Oyun içerisinde görsel yönergeler, ipuçları ve yönlendirmeler ile geri bildirimlerin sağlandığı görülmektedir. Ekonomiklik ilkesi bağlamında uygulama Google Play Store üzerinden ücretsiz bir biçimde indirilebilmektedir.

Otel Yönetimi 5: Oyun dört otel odası, bir resepsiyon, bir kafe ve bir kat hizmetleri odası ile başlamaktadır. İlerleyen seviyelerde yeni otel odaları ve olanakları eklenebilmektedir. Oyun içerisinde giriş-çıkış işlemleri, oda temizlik işlemleri, müşterinin hızlı hizmet alamamasından kaynaklı müşteri memnuniyetsizliği oluşması, otel içi satış faaliyetleri ile gelir elde edilmesine yönelik tasarlanması oyunda yaşama yakınlık ilkesinin göz önünde bulundurulduğunu göstermektedir. Oyunun seviye sonlarında "*Mükemmel*", "*Daha iyisini yapabiliriz*", "*Devam Et*"

gibi görsel bilgilendirme animasyonlarıyla görsel pekiştiriciler yer almaktadır. Bilgi notları ile görevlerin açıklanması ve animasyonlarla desteklenmesi çocuğa uygunluk ilkesini sağlamaktadır. Uygulamaya ücretsiz bir biçimde Google Play Store'dan erişim sağlanabilmesi uygulamanın ekonomiklik ilkesine uygun olduğunu göstermektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada, otel yönetimi ile ilgili hazırlanan mobil uygulamaların içerik analizi yapılmıştır. Bu analizlerde, otel yönetimi amacıyla hazırlanmış uygulamaların kullanıcılar tarafından sıklıkla ilgi gördüğü sonucuna ulaşılmaktadır. Bu uygulamaların milyon ve üzerinden fazla yüklenme sayılarına ulaştığı görülmektedir. Oyunu oynayan kişilerin oyları değerlendirildiğinde, yüksek düzeyde oyunların beğenildiği sonucuna ulaşılmaktadır. Oyunların, çocuklar ve üzeri yaş grubunda kişiler için uygun olduğu belirlenmiştir. Mobil oyunların ön büro, yiyecek içecek bölümü, kat hizmetleri, mutfak ve teknik servisleri olmak üzere otelcilik genel alanlarından oluştuğu ve oyunların bu temel alanlar üzerinden kurgulandığı sonucuna ulaşılmıştır. Belirli süre içerisinde genel otel yönetimi görevlerinin tamamlanması esasına dayalı oyunlarda; resepsiyonist, kat görevlileri, servis elemanı, bellboy, aşçılar ile konuk giriş ve çıkış işlemlerinin, oda temizlik işlemlerinin, restoran yönetimi işlemlerinin ve genel alan ile otel olanakları (SPA, kayak odası, bisiklet kiralama) ile ilgili görevlerin tamamlanması amaçlanmaktadır. Otel işletmeciliğinde fiyat farklılaştırması, otel doluluk yönetimi, departman gelirlerinin yönetilmesi, menü planlama ve yönetimi, personel istihdamı gibi temel otel yönetimi konularına yer verildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Üniversite düzeyinde olsa bile öğrencilerin tüm yaş gruplarında motivasyonlarının sağlanması, günümüz mobil oyun sektöründe geçirilen zamanın önemi düşünüldüğünde dijital oyunların yaratıcılık ve yenilikçi yaklaşımlarla eğitimde kullanılması önemlidir. Bu bağlamda bilgisayar teknolojilerinin oyun kültürüne verdiği önem göz önüne alındığında programların çekiciliğinin artırılması ve eğitim programlarına entegre edilmesi, öğrencilerin öğretme-öğrenme faaliyetlerine etkin katılımını sağlayabilecektir (Yaşar ve Alkan, 2019: 348). Konaklama işletmeciliği eğitiminde yer alan konuların oyunlar ile desteklenmesi geleneksel eğitimi destekleyebilecek bir alan olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte uzaktan eğitim ve bilgi teknolojilerinde yer alan hızlı değişim ve gelişim ile birlikte dijital oyunların ilerleyen yıllarda daha önemli bir yapıya dönüşebileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda dijital oyun sektörü içerisinde mobil oyunların eğitim ile birleştirilerek turizm sektörüne sağlayabileceği katkı göz önünde bulundurulmalıdır. Eğitim amacıyla hazırlanmamasına rağmen otel yönetimi ile ilgili birçok uygulamanın çeşitli platformlarda yer aldığı, yorum ile yüklenme sayılarından anlaşılmaktadır. Çalışma kapsamında değerlendirilen oyunların genel öğretim ilkeleri bağlamında incelenmesi sonucunda; ekonomiklik ilkesi, geri bildirim, ipucu ve yönlendirme, basitten karmaşığa, amaca uygunluk ilkelerini kısmen karşıladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte oyunların ticari kaygılarla eğlence amaçlı hazırlanmasına rağmen öğretim ilkeleri ile ilişkilendirilebileceği belirlenmiştir. Bu bağlamda üniversitelerin konaklama işletmeciliği ve konaklama işletmelerinin bölümlerini mobil oyun hazırlanmasına ve eğlenerek öğrenmeye olanak sağlayabileceği düşünülmektedir. Çalışma kapsamında incelenen oyunların ticari kaygılar ve eğlence amacıyla tasarlanmalarından dolayı konaklama işletmeciliği eğitim içeriklerinden uzak olduğu söylenebilir. Diğer taraftan temel düzeyde otel bölümlerine yer verilmesi, otel çalışanlarının oyunlarda yer alması, otel gelirlerinin çeşitli departmanlar ile geliştirilmesi gibi temel işletmecilik ve konaklama işletmeciliği konularına yer verildiği belirlenmiştir. Bu bağlamda ticari kaygılardan uzak eğitim merkezli konuların oyun tasarımcıları ve konaklama işletmecileri ile alanlarında eğitim uzmanlarının birlikte değerlendirebileceği ve oyunların tasarım kriterleri öğretim ilkeleri göz önünde bulundurularak eğitim amaçlı tasarlanmaya olanak sağlayabileceği düşünülmektedir. Ayrıca söz konusu oyunların İngilizce dilinde oynanması ve temel konaklama işletmeciliği kavramlarının (Check-in, Check out, Single room, Double room, Reception, Customer loyalty, Manager, Management) oyun içerisinde yer almasının mesleki İngilizce kavramlarının anlaşılmasında önemli olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

1. Alikulovich, M. K. . (2022). "Mobile Games on the Water as a Means of Developing the Physical Qualities of School Children", *European Multidisciplinary Journal of Modern Science*, 4, 783–786.
2. Altınışık, M. (2021). "Dijital Oyunların Matematiksel Kavram Gelişimi ve Öğretimsel Nitelikler Açısından İncelenmesi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul.
3. Amri, M. M. A. and Almaiah, M. A. (2020). "The Use of Mobile Gamification Technology for Sustainability Learning in Saudi Higher Education", *International Journal of Advanced Trends in Computer Science and Engineering*, 9 (5), 8236- 8244.
4. Crompton, H. and Burke, D. (2018). "The Use of Mobile Learning in Higher Education: A Systematic Review", *Computers & Education*, 123, 53-64.
5. Daungcharone, K. (2016). "Using Mobile Game to Enhance the Learning Motivation and Performance in Higher Education". İçinde K. Kim, N. Wattanapongsakorn, & N. Joukov (Eds.), *Mobile and Wireless Technologies 2016: Lecture Notes in Electrical Engineering* (sayfa, 215–222), Springer: Singapore.

6. Gee, J. P. (2003). "What Video Games Have to Teach us About Learning And Literacy", Palgrave Macmillan: New York.
7. Google Play Store (Çevrimiçi), <https://play.google.com/store/games>, Erişim Tarihi: 03.04.2022.
8. Ha, I., Yoon, Y. and Choi M. (2007). "Determinants of Adoption of Mobile Games Under Mobile Broadband Wireless Access Environment", *Information & Management*, 44 (3), 276-286. <https://doi.org/10.1016/j.im.2007.01.001>.
9. Hong, J.C., Cheng, C.L., Hwang, M.Y., Lee, C.K. & Chang, H.Y. (2009), "Assessing the Educational Values of Digital Games". *Journal of Computer Assisted Learning*, 25, 423-437. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2729.2009.00319.x>
10. Keş, Y. ve Kara, M. (2015). "Mobil Oyun Geliştirme Sürecinde Arayüz Tasarımı", *Yıldız Journal of Art and Design*, 2 (2), 18-26.
11. Koutromanos, G. & Avraamidou, L. (2014). "The Use of Mobile Games in Formal and Informal Learning Environments: A Review of the Literature", *Educational Media International*, 51 (1), 49-65, DOI: 10.1080/09523987.2014.889409.
12. Liang, T. P. and Yeh, Y. H. (2011). "Effect of Use Contexts on the Continuous Use of Mobile Services: The Case of Mobile Games". *Personal and Ubiquitous Computing*, 15, 187-196. <https://doi.org/10.1007/s00779-010-0300-1>.
13. Lim, W. N. (2017). "Improving Student Engagement in Higher Education Through Mobile-Based Interactive Teaching Model Using Socrative", 2017 IEEE Global Engineering Education Conference (EDUCON), 2017, 404-412, doi: 10.1109/EDUCON.2017.7942879.
14. Plass, J. L., Homer, B. D. and Kinzer, C. K. (2015). "Foundations of Game-Based Learning, *Educational Psychologist*", 50 (4), 258-283. doi: 10.1080/00461520.2015.1122533.
15. Saraç, H. (2017). "Türkiye'de Okul Dışı Öğrenme Ortamlarına İlişkin Yapılan Araştırmalar: İçerik Analizi Çalışması", *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 60-81.
16. Subhash, S. and Cudney, E. A. (2018). "Gamified Learning in Higher Education: A Systematic Review of the Literature", *Computers in Human Behavior*, 87, 192-206.
17. Tan, D., Ganapathy, M. and Kaur, M. (2018). "Kahoot! It: Gamification in Higher Education", *Pertanika Journal of Social Science and Humanities*, 26 (1), 565-582.
18. Troussas, C., Krouska, A. & Sgouropoulou, C. (2020). "Collaboration and Fuzzy-Modeled Personalization for Mobile Game-Based Learning in Higher Education", *Computers & Education*, 144.
19. Yaşar, Ş. & Alkan, G. (2019). "Muhasebe Eğitiminde Oyunlaştırma: Dijital Tabanlı Öğrenme", *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*. 12 (2), 331-352.
20. Yavuz, E. ve Tarlakazan, E. (2018). "Üniversite Öğrencilerinin Mobil Oyun Profili ve Oynama Alışkanlıkları", *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (2), 149-163.

1989 Bulgaristan Zorunlu Göçünün Nedenleri ve Sonuçları: Belene Kampı

The Reasons and Outcomes of Forced Migration from Bulgaria in 1989: Belene Labour
Camp

Serdar ÇAKMAK

Arş. Gör. Dr. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Nevşehir, Türkiye

ÖZET

1989 yılı öncesi ve sonrası dönemde Bulgaristan'da ikamet eden Türk azınlıkların yaşadıkları sıkıntıların daha iyi anlaşılabilmesi ve sorunun kökenine inilerek çözüm arayışına gidilebilmesi için analojik bir değerlendirme yapılması elzem olmuştur. Bu çalışmada da, yer yer kimi vakalar incelenecek, ilk Bulgar isyanı ile başlayan süreç, I. ve II. Dünya Savaşı'nda yaşanan gelişmelerle devam edecek, Bulgaristan Komünist Partisi Genel Sekreteri Todor Jivkov'un iktidarda olduğu süre zarfında ivme kazanan olumsuz olaylar silsilesi, 1970-1990 yılları arasında Pomak ve Roman vatandaşlara yönelik isim değiştirme politikalarıyla gün yüzüne çıkacak, yaşanmış olaylarla örneklendirilecektir. Jivkov'un ortaya attığı 'soya dönüş' projesi sonucunda yüzbinlerce Bulgaristan Türkü'nün yaşadığı asimilasyon, zorla isim değiştirme, Belene Kampı'na sürgün edilme gibi sistematik soykırım politikalarının anlatılacağı son bölümlerde, Türk soydaşların zorunlu göçüne neden olan olaylar açıklığa kavuşturulacaktır. Zorunlu göçle birlikte Türkiye'ye geliş süreci, Türk hükümetinin politikaları ve ardından yaşanan tarihsel olay ve olgular da bu analiz konusunu oluşturacaktır. Ayrıca, 1989 sonrasında iktidara gelen Bulgaristan hükümetlerinin, 'yaşanan zulüm karşısında ne tür önlemler aldığı, bu önlemlerin yeterli olup olmadığı, günümüze kadar ne tür sorunların yansıdığı?' gibi sorunsallar da sonuç bölümüyle açıklığa kavuşturulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan, Türk azınlıklar, İsim değişikliği, Belene Kampı, Zorunlu Göç

ABSTRACT

It has been essential to make an analogical evaluation in order to comprehend the challenges Turkish minorities faced before and after 1989 in Bulgaria and to undertake to look for a solution by getting to the root of the problem. In this study, some cases will be partly analyzed, the process started by the first Bulgarian rebellion will continue with the development in the First and the Second World War, series of adverse events precipitated by the ruling of Todor Jivkov, General Secretary of Bulgarian Communist Party, which come to the light with policies of name changing towards Pomak and Romanian citizens between 1970-1990 years will be exemplified with true events. In the last section in which policies of systematic genocide such as assimilation, forced name changing, being exiled in Belene Camp hundreds of thousands of Bulgarian Turks faced after 'the process of rebirth' project designed by Jivkov will be explained, the events which led to forced migration of Turkish cognates will be clarified. Furthermore, their arrival process in Turkey along with forced migration and Turkish government's policies and subsequent historical events and facts will also be part of this analysis. In addition to this, it will be clarified with the conclusion section that troubles such as 'what kind of precautions Bulgarian governments took after 1989 against this persecution encountered, whether these precautions were enough, what kind of problems have reflected so far?'

Keywords: Bulgaria, Turkish minorities, Name-changing, Belene Labour Camp, Forced Migration

1. GİRİŞ

Yüzyıllardır Balkanlar coğrafyasında egemenlik süren Türk milleti, son temsilcisi olan Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyıl başlarında bölgedeki hegemonyasını yitirmesiyle birlikte tarihsel mirasla baş başa kalmış, bu sefer de bu mirasın korunması için çabalar göstermeye başlamıştır. Yunanistan, Bulgaristan, Arnavutluk, Bosna-Hersek vb. birçok Balkan ülkesinin toprak bütünlüğünü sağlayan, bölgeyi zenginleştiren, çatışmaları önleyen ve etnik ayrımcılık yapmayan Osmanlı Devleti'nin bölgeden ayrılması, tüm barış umutlarının yitip gitmesine ve bölgenin emperyalist ülkelerin 'büyük oyun' alanına dahil olmasına neden olmuştur. Bu dönemden sonra da özellikle Bulgaristan gibi ülkelerde, faşist, komünist ve emperyalist güçler aktif olarak görev yapmaya başlamış, iktidarı dahi ele geçiren bu elit zümre, 'faşizm' kisvesine bürünerek savaşlar çıkarmış, 'komünizm' adı altında şiddet, işkence ve yolsuzluğun artmasına neden olmuştur. Ayrıca günümüzde de bu elit kesim, Batılı ülkelerin 'doğru ve haklı' olduğuna inandığı kimi ilkeler üzerinden hareket ederek kendilerinin de demokratik olduğuna inanmışlar, sığınmacılara, mültecilere ve azınlıklara gerekli hakları verdikleri yanılgısına düşmüşlerdir. Bu yanılgıların birçoğunun nedenini geçmişte aramakta fayda vardır.

Bu bağlamda, Bulgaristan'ın tarihsel yanılgılarının oluşmasına neden olan olaylar silsilesini, 1989 yılında yaşanan zorunlu göçte aramak şaşırtıcı olmayacaktır. Yüzbinlerce Bulgaristan Türkünün yaşadığı bu psikolojik baskıları, asimilasyon, etnik temizlik, soykırım vb. politikaların neden ve sonuçlarını anlayabilmek için öncesinde yaşanan gelişmelere de değinmek mantıklı olacaktır. Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını kazandığı 1908 yılından çok önceleri (93 Harbi ile) başlayan bu süreci, analojik bakış açısıyla değerlendirmek ve 1989 zorunlu göçüyle ne tür benzerlik ya da farklılıklar oluşturduğu konusunu ön plana çıkarmak mantıklı olacaktır. 1877-1878 yıllarında yaşanan Türk göçünün 1989 yılında yaşanan göçle benzerlikleri, hem Bulgaristan'ın hem de destekçisi ülkelerin temel fikirlerinin değişmediğini göstermiş, yaşanan zulmün tetiklediği zorunlu göçün yönünü de aynı rotada devam ettirmiştir.

Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını kazandıktan sonra sürekli olarak yönetim sorunları ve darbeler yaşayan Bulgaristan, I. Dünya Savaşı sonrasında Faşist ideolojiyle, II. Dünya Savaşı sonrasında ise Komünist ideolojiyle yönetilmiş, her iki ideoloji de azınlıklara ve yabancılara karşı olumsuz bir tutum takınmış, Zenofobi ve İslamofobi yükselişe geçmiştir. Bunlara ek olarak etnik ayrımcılık da gün yüzüne çıkmış, tüm bu ayrımcı politikalara karşı

mücadele edecek insan hakları örgütleri de yetersiz kalmıştır. 1970'li yıllarla birlikte Bulgaristan'da Pomak ve Romanlara yapılan azınlık hakkı ihlalleri, 1980'lerin başlarında Türklere karşı da yapılmaya başlanmış, 24 Aralık 1984'te Türk isimlerinin değiştirilmesi süreciyle başlayan ve Bulgaristan Komünist Partisi Genel Sekreteri Todor Jivkov'un "soya dönüş" projesi ile şekillenen bu süreç, Türklerin 27 Aralık'taki protestoları ile devam etmiş, bu projeye karşı çıkanlar ise 'siyasi suçlu' ilan edilmiş, Belene ve Sofya'da yer alan işkence kamplarına gönderilmiştir.

Özellikle Belene Kampı gibi yerlerde yapılan işkence ve zulüm, Nazilerin Yahudileri gönderdikleri toplama kamplarını (Auschwitz-Birkenau vb.) hatırlatmış, 'asimilasyon' ve 'etnik temizlik' kavramlarının yanında, 'soykırım' kavramını da kullanmayı zorunlu kılmıştır. Bu kamp, 1987 yılında kapanana kadar 23 bine yakın mahkumun işkence görmesine, 8 bine yakınının da ölümüne neden olmuştur. Nasıl ki Nazi kamplarında Yahudilerin dışında Romanlar, Komünistler ve engelli Alman vatandaşları da yer almışsa, Belene Kampı'nda da Türklerin dışında, Komünist olmayan muhalifler, Romanlar ve Pomaklar da yer almış, soykırımın yeri ve tarihi değişmiş ama adı değişmemiştir.

Yukarıda bahsedilen bilgiler ışığında düşünüldüğünde, 1989 yılında yaşanan 'büyük göç', buzdağının görünen yüzü olarak algılanmış, buzdağının görünmeyen büyük parçası ise tarihin derinliklerinde gizlenmiş, yıllar içinde yaşanan bir birikimin sonucunda vuku bulmuştur. Todor Jivkov'un, 29 Mayıs 1989'da devlet televizyon ve radyosunda yayınlanan konuşmasıyla birlikte Bulgaristan Türklerinin zorunlu göçü başlamış, asimilasyon ve etnik temizliğe maruz kaldıkları için 'sığınmacı' statüsünde yer alan birey ya da kitlelerin başına gelenler o dönem için Türk azınlıkların başına gelmiş, Jivkov yönetimi ise bu zorunlu göçü, 'ekonomik göç' ya da 'gönüllü göç' olarak nitelendirmiştir. Ayrıca, yazının son kısımlarında bu zorunlu göç süreci anlatılırken, durumun beynelmül hukuk boyutunu da anlayabilmek için 1951 Cenevre Mülteci Sözleşmesi'ne de atıfta bulunup analizler yapmak elzem olmaktadır.

Kimi zaman unutulmuş ve hatırlatılması gereken bir diğer durum da, Türk azınlıkların yaşadıkları 1989 zorunlu göçünün ardından neler yaşandığı ve sorunların ne ölçüde çözüme kavuşturulup kavuşturulmadığı gerçeğidir. Ayrıca bu çalışmada, 'Jivkov yönetimi sonrasında Bulgaristan Türklerinin ülkelerine dönüp dönmedikleri' sorunsalı ve şayet ülkelerine döndülürse, 'hangi koşullarda karşılandıkları' gerçeği açıklanmaya çalışılacak, hem Bulgaristan'ın hem de Türk tarafının iddiaları analiz edilecektir. Tüm bunları anlatmadan önce tarihsel konjonktüre odaklanmak mantıklı olacaktır.

2. BULGAR İSYANI VE SONRASI SÜREÇ

1789 Fransız Devrimi sonrası yaşanan milliyetçilik hareketleri, tüm Avrupa coğrafyasını etkilemiş, Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu Balkan toprakları da bundan payını almıştır. Belirtilmesi gereken bir diğer durum da, sadece Napolyon milliyetçiliğinin dengeleri değiştirmesi değil, Batılı emperyalist güçlerin çabalarının da ön plana çıktığı gerçeğidir. Bu devletlerin, Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde barış ve refah içinde yaşayan etnik unsurları isyana teşvik etmeleri ve 'hasta adam' olarak nitelendirdikleri eski bir imparatorluğu Avrupa coğrafyasından atma mücadelesi içinde oldukları aşikardır. 1821-1829 yılları arasında Yunan (Mora) İsyanı ile başlayan bu süreç, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi; Rumi Takvime göre 1293) öncesinde Bulgarların isyanı ile körüklenmiş, 1876 yılının Nisan ve Mayıs aylarında Bulgar komitacıların saldırıları yoğunlaşmış, 13 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan Berlin Antlaşması hükümlerince, Osmanlı Devleti'ne bağlı bir Bulgar Prensiği kurulmuştur (Gökbel ve Karakuş, 2019: 59). Bu olaylar sonucunda en çok zarara uğrayan kesim ise Bulgaristan topraklarında yaşayan Müslümanlar olmuştur. Günümüzde 'Türklük' üzerinden yapılan ayrımcı ve ayrıştırıcı politikalar, o dönem için de 'Müslümanlık' bağlamında yapılmıştır.

Osmanlı Devleti'ne karşı Rusya'yla iş birliği yapan Bulgarlar, 93 Harbi döneminde, 100 bine yakın Müslüman Türk'ün Anadolu topraklarına ulaşmaya çalışırken soğuktan, açlıktan ve hastalıktan (tifüs, kolera vb.) ölmesine neden olmuş, 500 bine yakını ise işkencelerle öldürmüştür. Toplam nüfusları 1.5 milyon olan bu insanların 900 bine yakını zor da olsa Osmanlı topraklarına ulaşabilmiştir. Bu 900 bin kişinin 500 bine yakını savaş sonrasında Bulgaristan'a geri dönmüş, ama umdukları senaryo ile karşılaşamamışlardır. Topraklarına el konulan, evleri talan edilen ve Osmanlı dönemindeki koruma haklarına sahip olamayan Müslüman Türkler, 1989 yılında yaşanan 'büyük göç'ten neredeyse yüz yıl önce, daha büyük bir zorunlu göç yaşamış, bu sayısal veriler ise tarihin tozlu raflarında kalmıştır. Hem Balkan Savaşları'nda hem de I. Dünya Savaşı'nda benzer göçler devam etmiş, bu dönemlerde de Balkanlar bölgesinde yaşayan 2.350 bin Müslüman Türk'ün 500 bini katliama uğramış, 1.5 milyonu da (200 bine yakını Bulgaristan bölgesinden) Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmıştır (Zelengora, 2014: 319-323).

2.1. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Faşist Yönetim Dönemi

19. yüzyıl sonlarında Rusya ile işbirliği yapan Bulgaristan bu sefer taraf değiştirmiş, Alman, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte I. Dünya Savaşına katılmış ve ağır bir yenilgi almıştır. Romanya topraklarında Osmanlı Devleti ile ittifak kurarak Rusya'ya karşı savaşan Bulgarlar, I Dünya Savaşı sonrasında da bu ittifakı devam ettirmiş, ülkelerindeki Türk azınlıklara yönelik baskıcı politikaları da azaltmaya başlamışlardır. Ama bu durum, 1920 yılında iktidara gelip, 1923 yılında yerini Faşist yönetime (askeri darbe ile) bırakan Bulgar Halk Çiftliği Birliği'nin

(Aleksandar Stamboliyski liderliğinde) çabalarının ötesine geçememiş, Türk ve Pomakların makus tarihi değişmemiş, zulüm dolu yıllar yeniden başlamıştır (Zafer, 2020: 19-20). Ayrıca, İtalya’da Benito Mussolini ile bir başka Faşist iktidar ön plana çıkmaya başlamış, Almanya’da da Nazi ideolojisinin kurucusu Adolf Hitler güçlenmeye başlamış, bahsedilen bu Mihver devletleriyle ittifak kuran Bulgar yönetimi, Hitlerin ‘Tek Millet, Tek Devlet, Tek Lider (Ein Volk, Ein Reich, Ein Führer)’ politikasına benzer bir politika gütmüş, ‘Bulgaristan Bulgarlarıdır’ şeklinde propaganda metotları uygulamaya başlamıştır. Bu olumsuz politikaların sonucu istatistiki verilere de yansımıştır. 1923 yılında Bulgaristan’da 1700’e yakın Türk okulu varken, Faşist iktidarın baskıcı yönetimi sonucu 1944 yılında bu sayı 400’e kadar düşmüş, Türk öğretmenlerin ve Türkçe derslerin sayısı da azaltılmıştır (Yavuz, 2019: 225-226). Bunlara ek olarak, Faşist yönetimin iktidarda olduğu 1923-1944 yılları arasında 300 bine yakın Müslüman Türk zorunlu göçe maruz kalmış, baskı ve zulümden kaçan bu insanlar Türkiye Cumhuriyeti’ne sığınmışlardır (Kaştan, 2008: 674).

2.2. Todor Jivkov Dönemi ve Artan Baskılar (SSCB Etkisi ve Komünizm)

I. ve II. Dünya Savaşlarında Almanya saflarında yer tutan Bulgaristan, bu sefer tamamen taraf değiştirerek SSCB saflarına geçmiş, 1944 yılından itibaren Komünizm ideolojisinin bir temsilcisi rolüne bürünmüştür (Özyurt Ulutaş ve Yavuz, 2020: 925). Bulgaristan İşçi Partisi, 9 Eylül 1944’te Georgi Dimitrov Mihaylov önderliğinde bir isyan hareketi gerçekleştirip başarılı bir sonuca ulaşmış, 7 Mayıs 1945’te SSCB’nin Berlin’i ele geçirmesiyle birlikte Bulgaristan’daki Komünistlerin başarıları da pekişmiştir. Faşist iktidar döneminde zulme uğrayan ve zorunlu göçe maruz kalan azınlıklar, Komünist yönetim döneminde eski politikaların terk edileceğini düşünmüş, birlik ve beraberlik içinde yaşanacağını umut etmiştir. Bu bağlamda, Türk, Pomak, Roman ve Makedon azınlıklar yeni yönetimin azınlık politikalarını öğrenmeye çalışırken, ‘dostluk, barış ve kardeşlik’ ifadelerini içeren manifestolarla kendilerini güvende hissetmişler, sonradan yaşananlar ise tam tersi bir senaryoyu gün yüzüne çıkarmıştır.

1945 sonrasında, kısmi de olsa Pomak ve Roman vatandaşların isimleri Bulgar isimleriyle değiştirilmeye başlanmış, 1950-1951 döneminde ise Türklerin kimi hakları ellerinden alınmaya başlanmıştır. O dönemde Komünist iktidarın, 250 bine yakın Müslüman Türk’ün sınır dışı edileceğini duyurmaya başlamasıyla Türkler üzerinde ciddi bir baskı oluşmuş ve 155 bine yakın Türk Anadolu’ya göç etmiştir (Korkmaz ve Öztürk, 2017: 280-281). Bu göç hareketlerinden sonra, beklenmeyen bir ismin ön plana çıkmasıyla birlikte tüm bu göç süreci bir anda durmuştur. Elbette ki bu görünmez el, SSCB Genel Sekreteri Josef Stalin’den başkası değildi. Bulgaristan’daki Türk azınlıkların zorunlu göçe maruz kalması, Stalin’in konuyu araştırmasına neden olmuş, ‘Komünist Bulgaristan’dan Kapitalist ülkelere kaçışın SSCB’nin imajını olumsuz etkileyeceği endişesi’, SSCB inceleme heyetinin Bulgaristan’a gelmesine neden olmuştur. Stalin’in emriyle, Azerbaycan Komünist Parti Genel Sekreteri ve danışman ekibi bu konuyu incelemiş ve Bulgar yöneticilere gerekli uyarıları yapmıştır. Bu uyarılardan sonra Türklerin göçü durmuş, Bulgar yönetimi SSCB’ye hoş görünmek adına ‘göçü yasakladığını’ ilan etmiştir. Tahmin edileceği üzere, bu olumlu gelişmeler de Josef Stalin’in ölümüyle son bulmuştur (Kamil, 2016: 53).

Türkler adına tüm dengeler, 4 Mart 1954’te Bulgaristan Komünist Partisi Genel Sekreterliği’ne Todor Jivkov’un gelmesiyle değişmiş, planlı politikalar devreye sokulmuştur. Bilindiği üzere Jivkov yönetimi, tamamen sistematik asimilasyon ve etnik temizlik üzerine kurulmuştur. Jivkov, Hitler’in politikalarına benzer bir biçimde, ordu, emniyet ve istihbarat içindeki yapılanmayı değiştirmeye başlamış, sistematik politikalarını uygulayacak isimleri atamaya başlamıştır. Ayrıca bu dönemde Türkiye’nin, NATO’ya dahil olarak iki kutuplu dünyanın Batı Bloğu’nda yer alması, Bulgaristan Türklerine karşı ayrımcı siyasetin yoğunlaşmasına neden olmuştur. Batı ve Doğu Bloğu’nun savaşın eşliğine geldiği 1962 Küba Ekim Füzeleri Krizi’nin ardından 1963 yılında 700 bin, 1964 yılında da 400 bine yakın Bulgaristan Türk’ü Türkiye’ye göç etmek için başvuruda bulunmuş, Bulgar makamları tarafından ret cevabı almaları göç akışını durdurmuştur.

1960’lı yılların başlarında ivme kazanan Kıbrıs sorunundan dolayı Türkiye’nin Batı ile ilişkilerinin bozulmaya başlaması (5 Haziran 1964 tarihli Johnson Mektubu sonrası) ve SSCB ile ilişkilerin yumuşaması, Türk-Bulgar ilişkilerinin de olumlu yönde seyretmesini sağlamış, buna mukabil kimi göç anlaşmaları da yapılmıştır. İki ülke arasında 1968’de imzalanan göç anlaşması bağlamında; ‘1952 yılından önce Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç etmiş Türklerin yakınlarının aile birleşiminden yararlanması gerektiği’ kararlaştırılmış, Türkiye’nin tek taraflı olarak 1978 yılına kadar uzattığı bu anlaşma gereğince, on yıl boyunca 130 bine yakın Bulgaristan Türk’ü Türkiye’ye gelerek aile ve akrabalarına kavuşmuştur. 12 Eylül 1980’de Türkiye’de yaşanan askeri darbe sonucu tekrardan Amerikancı politikalar güdülmesi, tüm bu olumlu seyrin kaybolmasına ve Todor Jivkov yönetiminin işinin kolaylaşmasına neden olmuştur.

3. “SOYA DÖNÜŞ” PROJESİ VE UNSURLARI

1984 yılında Todor Jivkov tarafından ortaya atılan; ‘Bulgaristan’da yaşayan Türk azınlıkların aslında Türkleştirilmiş Bulgarlar’ olduğunu vurgulayan “soya dönüş” projesi, gerçek dışı beyanlara dayanan bir projeden öteye geçememiştir (Demirhan, 2019b: 257). Tarihsel kökenlere bakıldığında, 1363 yılıyla birlikte Anadolu coğrafyasından Balkanlar’a gelmeye başlayan Türkler, bölgede iskan edilmeye başlanmış, bahsedilen süreç sonunda bu durum bir politikaya dönüşmüştür. 600 yıla yakındır da bu bölgede ikamet eden Türkler, günümüzde dahi ciddi

bir demografik yoğunluğa sahiptirler. Jivkov'un bahsettiği "soya dönüş" uygulaması, aslında yüz yıldır Bulgaristan'da ve Balkanlarda Müslümanlara uygulanan zulüm ve şiddetin diğer bir adıdır. Önceki kısımlarda da bahsedildiği üzere, 93 Harbi ile yoğunluk kazanan bu süreç, 1989 büyük göçüne kadar hız kesmeden devam etmiştir. Bunlara ek olarak, bu yaşanan olayların sadece Müslüman Türk azınlığına karşı uygulandığını iddia etmek de hatalı olacaktır.

Asıl olarak, Türk azınlık isimlerinin Bulgar isimleriyle değiştirilmeye başlandığı ve bu olay merkezinde şekillenen süreç, 1970 ve 1980'li yıllarda Pomak ve Romanlar üzerinden yapılmaya başlanmış, en son adımda da Türklere uygulanmaya çalışılmıştır. 1970-1974 yılları arasında tüm Pomakların isimleri değiştirilmiş, aynı asimilasyon politikası 1981-1983 yılları arasında Roman vatandaşlara karşı da uygulanmıştır (Demirhan, 2019a: 330-331). Eski çağlardan bugüne kadar Bulgaristan'ın kurucu unsurlarından birisi olan Pomaklar, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar bölgesinde yaydığı barış ve istikrar politikalarından etkilenip 'Müslüman olmuş Bulgarlar' olarak bilinmektedir. Jivkov ve "soya dönüş" projesini savunan kişilere göre ise; 'bu insanlar zorla Müslüman yapıldıkları için yıllarca korku içinde yaşamışlar, öz kimlikleri olan Bulgar etnik kimliğine dönme konusunda tereddütte düşmüşlerdir'. Jivkov ve yönetiminin iddialarına göre; 'bu korkuya son verip özlerine dönmelerini sağlayacak olan da Bulgar Komünist Partisi'nden başkası olmayacaktır.'

Tüm bunların yanında, Bulgaristan'daki "soya dönüş" fikrinin tek bir unsura dayanmadığını ve tarihsel konjonktür bağlamında kimi durumlardan kaynaklandığını söylemek anlamlı olacaktır. Bu durum, yıllar içinde Balkanlardaki birçok milletin düştüğü bir hatadan kaynaklanmaktadır. Bu hata, birçok Balkan ülkesinin 'Megali İdea (Büyük Fikir)' projesine benzer bir amaç doğrultusunda hareket etmesinden kaynaklanmıştır. 1844 yılında Yunanistan Başbakanı İoannis Kolettis ile Yunanistan Kralı Otto Joseph'in ortaya attığı bu fikir, hem Bizans İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmayı hem de Balkanlar bölgesinde en geniş sınırlara ulaşmayı amaçlamıştır. Yunanistan'ın politikalarının benzerini, Sırbistan, Karadağ, Makedonya ve Bulgaristan da uygulamaya çalışmış, II. Balkan Savaşı'nda Bulgaristan'ın topraklarını ele geçirme mücadelesi, yüzbinlerce insanın ölümüne de neden olmuştur. Yaşanan savaşlar ve çatışmalar Balkanlar bölgesinin ekonomik olarak geri kalmasına neden olmuş, bu durum, büyük devletlerin böl-parçala-yönet politikalarına hizmet etmiş, mikro-milliyetçiliği de tetiklemiştir.

Bahsedilen tüm bu tarihi tecrübelerle rağmen Bulgaristan'daki Komünist yönetim homojen bir toplum yapısı oluşturmaya ve 'Üstün Bulgar Irkı'nı yaratmaya çalışmış, özellikle 1980'li yıllardan sonra bu politikalarında ısrarcı olmaya başlamıştır. Hem Türkiye'nin hem de kısmi de olsa Uluslararası Toplum'un baskılarına rağmen Jivkov yönetimi "soya dönüş" projesini uygulama konusunda geri adım atmamış, aksine, baskı ve zulümlerini artırmıştır.

Bilindiği üzere, bu projenin diğer bir önemli nedeni de demografik korkuya dayanmaktadır. Bu bağlamda, Bulgar nüfusunun Türk azınlık nüfusuna oranla erimesi sonucunda kimi teoriler de gündeme gelmiştir. 'Türk ve Müslümanların demografik üstünlüğü ele geçireceği' yönündeki korku ve endişeler, Jivkov yönetiminin bu durumu defalarca vurgulamasına neden olmuş, devreye sokulan asimilasyon ve etnik temizlik politikaları, ilk etapta dolaylı yollardan, daha sonraları ise doğrudan dile getirilmeye başlanmıştır (Atasoy, 2010: 8).

3.1. Türk İsimlerinin Değiştirilmesi ve Diğer Yasaklar

Nazi lideri Adolf Hitler'in yönetiminde dahi, Yahudilerin isimlerini değiştirme girişimleri olmamış, Todor Jivkov yönetiminin icat ettiği bu yöntem, yüzbinlerce Bulgaristan Türkünün asimilasyona maruz kalmasına neden olmuştur. Temel argümanlarına bakıldığında isim değişikliğinin simgesel bir anlamı olduğu ortaya çıkacak, oluşacak diğer yasakların merkezinde olduğu anlaşılacaktır. 1984 yılının Aralık ayında hızlanan bu süreç, Türkçe'nin toplumun birçok alanında (sokakta, okulda, otobüste, dükkanlarda vb.) yasaklanmasıyla devam etmiş, dini vecibelerini yerine getirmek isteyen insanlara engel olmak amacıyla camiler ve diğer ibadet merkezleri kapatılmaya başlanmıştır (Demir, 2019: 282). Müslüman Türklerin, evlerinde dahi ibadet etmeleri engellenmeye çalışılmıştır. Müslüman, Hristiyan ve Musevi ayırt etmeksizin tüm kutsal dinler yok sayılmış ve kutsal kitaplar toplatılmaya başlanmıştır. Kısacası, Komünist idare altında tüm dini özgürlükler yasaklanma sürecine girmiştir.

İsim değişikliğinin başladığı 24 Aralık 1984 tarihinden önce, Bulgaristan'daki tüm nüfus müdürlüklerine resmi talepte bulunmuş, nüfus memurlarına; 'Türklerin çoğunlukta olduğu Kırcaali, Razgrad, Şumnu, Eski Cuma, Ruşçuk, Burgaz, Sofya ve Dobriç gibi şehirlere gelmeleri, Türklerin evlerini tek tek gezerek isimlerini Bulgar isimleriyle değiştirmeleri gerektiği' yönünde talimat verilmiştir. Kimi bölgelerde ise, 23 Aralık gecesinden itibaren Türklerin evlerine gidildiği ve Türklere, Bulgar isimlerinin yer aldığı listeler uzatıldığı bilinmektedir. Sadece bu 2-3 günlük süre zarfında dahi ismini değiştirmek istemeyen bine yakın Türk'ün öldürüldüğü (26 Aralık günü gerçekleşen protestolarda da, annesinin sırtında gösterilere gelen 20 aylık Türkan bebek Bulgar askerleri tarafından öldürülmüş, direnişin sembolü olmuştur), on binlercesinin de gözaltına alındığı kayıtlara geçmiştir (Zafer, 2010: 28-29). Bu süreçten sonra baskı politikalarında artış yaşanmış, Bulgar ismini kullanmayan, Türkçe konuşmaya devam eden, Türkçe kitaplar okuyan, çocuklarını sünnet ettiren, ibadetine devam eden ve 'Komünist ideolojinin gerekliliklerini' (Jivkov yönetiminin, Ekim Devrimi'nin ruhunu taşımadığı ve Komünist ideolojinin ilkelerini uygulamadığı unutulmamalıdır) yerine getirmeyen Türkler ya hapse atılmış ya da Belene ve Sofya'daki toplama kamplarına

gönderilmiştir. Tüm bu süreci, Bulgaristan doğumlu şair Ömer Osman Erendoruk'un "S.O.S. veya Üçüncü Mezar" adlı şiiriyle özetlemek mümkündür;

S.O.S. veya Üçüncü Mezar

"Türkçe söylemek yasak, Türkçe yürümek yaya,

Türkçe işitmek yasak, Türkçe bakmak dünyaya,

Türkçe sevinmeyecek, Türkçe gülmeyeceksin,

Alnından akan teri Türkçe silmeyeceksin.

Türkçe bağlamak yasak ayakkabı bağını,

Türkçe ayırmak yasak solunu ve sağını,

Sofrada ekmeğini Türkçe dilimlemeyeceksin,

Türkçe yaşamayacak, Türkçe ölmeyeceksin" (TUİC Akademi, 2016).

Bulgaristan'da yaşarken zorunlu göçe maruz kalmış çoğu Türk azınlığının dillerine dolanmış olan bu şiir, destanlaşmış ve halkın duygularına tercüman olmuştur. Bu şiirin dizelerindeki anlam dolu ifadeler, 1984-1989 yılları arasında Müslüman Türklerin ne tür zulme ve baskıya maruz kaldığını anlamak açısından büyük önem arz etmektedir. O dönemlerde Bulgaristan'da politika yapmaları yasak olan Türkler, duygu ve düşüncelerini ifade edecekleri başka alanlara yönelmiş, edebiyat, şiir, müzik, resim ve sporda büyük başarılarla imza atmışlardır. Örneğin, bu asimilasyondan kaçarak Türkiye'ye sığınmış olan Naim Süleymanoğlu ve Halil Mutlu gibi soydaşlarımızın Türk sporundaki başarıları asla unutulmayacak seviyelere ulaşmış, bu başarılar Balkanlarda yaşayan Müslüman Türk soydaşlara da ilham vermiştir. Ayrıca, yaşanan tüm bu yasakların sonucunda, ister sanatta olsun isterse siyasette, tepkisini ortaya koyan tüm Türk kökenli kişiler Belene ölüm kampına gönderilmiş, ne zaman serbest bırakılacaklarını bilmeden kaderlerine terk edilmişlerdir.

3.2. Belene Kampı

Tarih boyunca birçok imparatorluk ve ulus-devlet, savaş tutsaklarını, muhalifleri ve 'ağır suç işleyen' mahkumları toplama kamplarına yollamış, bu kampların kimileri çalışma kampı hüviyetinde yer alırken, kimileri de ölüm kampı olmuştur. Bunların dışında, Nazi kamplarına benzer şekilde, hem yoğun şekilde çalıştırılan hem de türlü işkencelerle ölüme mahkum edilen kişilerin yaşadığı kamplar da tarih sahnesinde yer almıştır. Belene Kampı'nın, bu sınıflamanın hangi kısmına girdiği noktasında net bir cevap yoktur, çünkü bu kamp şahsına münhasır bir niteliğe sahiptir. II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan gelişmeler paralelinde 1949 yılında kurulan kamp, 1944 yılında SSCB'nin desteği ile yönetimi ele geçiren Komünist Parti karşıtlarının gönderildiği bir işkence merkezi olmuştur. Ayrıca, 1960, 1970 ve 1980'lerde, aynı işkencenin farklı bir türü devam etmiş, bu yer, Pomakların, Romanların ve Türklerin çoğunlukta olduğu bir kamp niteliğine bürünmüştür.

Bilindiği üzere, 1944'ten itibaren Bulgaristan'daki Komünist Parti yönetimi altında baskı, zulüm ve kısıtlamaların artması sonucu muhaliflerin sayısı da artmış, bu sorunlarla başa çıkamayacağını anlayan yönetim, ülkenin birçok bölgesinde toplama kampları kurmuş, bunların en ünlüsü ise, Tuna nehri üzerinde yer alan ve buradaki adadan ismini alan Belene Kampı olmuştur. Bu kampın, Belene Adası üzerinde inşa edilmesinin en önemli nedeni ise, Bulgaristan'ın en soğuk yerlerinden olması ve mahkumların çoğunun donarak can vermesiydi.

Muhaliflerin çoğunun, ya kampa götürülmeden idam edilmesi ya da kampta türlü işkencelerle öldürülmesiyle beraber, 1950'lerin sonlarına gelindiğinde Komünist Parti'nin karşısında etkin bir güç kalmamış, bundan dolayı Belene Kampı 1959 yılında kapatılmıştır. 1960 ve 1970'lerde Müslüman Pomaklara yapılan baskılar sonucu protesto ve isyan hareketleri yoğunlaşınca Belene Kampı tekrardan açılmış, sırasıyla Pomak ve Romanların türlü baskılara maruz kaldığı, 1980'lerde ise çoğunlukla Müslüman Türklerin gönderildiği bir kamp görünümünü almıştır (Kamil, 2017: 462-463). Özellikle 1984 yılında yoğunlaşan "soya dönüş" projesinin unsurlarına (isim değişikliği, Türkçe'nin okutulması ve yazılmasının yasaklanması, dini özgürlüklerin kısıtlanması vb.) karşı mücadele eden Türkler, 1984-1987 yılları arasında yargılanmadan Belene Kampı'na sürgün edilmiştir (Funnemark, 1987: 1459-1461).

Günümüzde Türkiye ve Bulgaristan'da önemli mevkilere gelmiş parti üyeleri, parti başkanları, milletvekilleri, bakanlar, akademisyenler, doktorlar vb. aydın kesimin kaldığı bu kamptan tahliye edilenlerin zulüm dolu yılları bitmemiş, yeni acılar kapılarını çalmıştır. Bulgaristan'ın güney ve kuzey batısındaki Bulgar köylerine gönderilen Türk azınlıkların yaşadıkları sürgün hayatı, Türkiye'ye doğru gerçekleşen zorunlu göçle bir nebze de olsa azalmış, Jivkov yönetiminin baskısından kaçmanın tek yolunun ülke sınırlarını terk etmek olduğunu bilen Müslüman Türkler, zorlu göç yolculuğu sonucunda Türkiye'ye ulaşmışlardır. Bu insanların anılarında kalan en önemli hatıra ise, Türkiye sınırına geldiklerinde gördükleri Türk bayrağı olmuştur. Kısacası, Balkanlardaki birçok Türk ve Müslüman azınlığın yaşadığı olaylarla ilgili olarak aynı senaryodan bahsetmek mümkündür.

Sonuç itibarıyla bu kamp, hem işkencelerin, hem zorla çalıştırmaların, hem de ölümlerin olduğu bir kamp olmuş, hasta olan mahkumların tedavi edilmediği, ‘Türklük ve Müslümanlıklarını inkar edip Bulgar ve Hristiyan olduklarını itiraf etmeleri durumunda tedavi edilip serbest bırakılacaklarının’ söylendiği bir zulüm kampına dönüşmüştür. Bu kampın, türünün ender örneklerinden olmasının nedeni ise, bu psikolojik baskıların var olması ve birçok Nazi Kampı’na göre daha korunaklı olmasıydı.

Sonuç itibarıyla, Belene Kampı, hem Türkiye’nin hem de Uluslararası Toplum’un baskıları üzerine 1987 yılında kapatılmıştır. 1944 yılında açıldığı günden kapandığı güne kadar 25 bine yakın muhalifin tutulduğu, 10 bine yakının da öldürüldüğü bu kamp, günümüzde dahi bir utanç abidesi olarak Belene Adası’nda çürümeye yüz tutmuştur. 1989 sonrasında iktidara gelen Bulgar hükümetleri, bu kampı ne yıkmış ne de müzeye çevirmişlerdir (Anadolu Ajansı, 2019).

4. BÜYÜK GÖÇ: 1989

1984-1989 yılları arasında yaşanan baskı ve zulüm sonucunda 1989 yılının 6 Haziran’ında başlayan ve yıl boyunca devam eden zorunlu göç sürecinin kimi nedenlerinden bahsedildi ama isim değişikliği kadar önemli olan bir gelişme daha vardı ki bundan pek bahsedilmedi. Bu durum, 1982 yılında yaşanan bir gelişmeydi. 12 Eylül 1980 darbesi sonrası dönemde Türkiye’nin Cumhurbaşkanı olan Kenan Evren, 1982 yılında Bulgaristan’ı ziyaret etmiş, görkemli bir şekilde karşılanmış, devlet ödülü almış ama Jivkov’un ağır ithamlarıyla birlikte ülkeyi terk etmiştir. Sonraki yıllarda, Jivkov’un, SSCB Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov’la yaptığı bir görüşmesinden derlenen ifadelerle göre, Evren ile Jivkov arasında kimi dikkat çekici diyaloglar kayıtlara geçmişti. Todor Jivkov; ‘Bulgaristan’daki Türk azınlıkların, Müslümanlığın gerekliliklerini özgürce ifa ettiklerini, camilerine gidip ibadetlerini yerine getirdiklerini ve bunların çoğunun Bulgar devleti tarafından finanse edildiğini söylemiş, Türk azınlıkların Türkiye’nin bir parçası olmadığını ve buradaki insanlarla ilgili Türkiye’nin söz söyleme hakkının bulunmadığını’ ifade etmiştir. Todor Jivkov’un bu ifadelerinden sonra, 1984 yılıyla birlikte Türkler üzerindeki baskı politikalarının artması kaçınılmaz olmuştur (CNN Türk, 2018).

Bu ifadelerden sonra merak edilen konu, ‘Jivkov’un karşısında Atatürk gibi büyük bir komutan olsaydı ne tür bir karşılık verirdi?’ sorusu olmakta, bu duruma cevap niteliğindeki örnek olay da tarihin derinliklerinden gelmektedir. 1934 yılında Türkiye’nin Akdeniz topraklarını (Antalya bölgesini vb.) talep eden Mussolini (Duce)’nin isteklerini bildiren İtalyan elçiyi sivil kıyafetleriyle karşılayıp, elçinin isteklerini duyunca Mareşal kıyafetleriyle elçinin yanına dönen Atatürk’ün cevabı halen hafızalardadır. Kısacası, buna benzer bir cevap 1980 sonrasında gösterilememiş, Bulgaristan’daki Türk azınlıklar kaderlerine terk edilmiştir. Yüzyıldan fazla bir dönemi kapsayan tüm bu olaylar, Türk nüfusunun yüzde 10’u geçtiği her dönem artış göstermiş, Bulgar hükümetlerinin vurguladığı demografik korku, her dönem farklı politikalarla kendini göstermiştir. Bu durumun bir diğer farklı yönü de, sayıları gittikçe artan Türklerin, 1 milyon gibi büyük bir nüfusa ulaşacakları yönündeki Bulgar korkularıydı (Sarıkoçuncu Değerli ve Karakuzu, 2016: 321). SSCB döneminde sayıları 1 milyona ulaşan azınlıkların özerklik kazanma hakları olduğunun farkında olan Jivkov yönetimi, önleyici politikalarla bu sorunu çözme yoluna gitmiştir.

Türlere karşı uyguladıkları baskı politikaları konusunda Bulgar yönetiminin bir diğer endişesi de, Kıbrıs’ta yaşanan olayların benzerinin Bulgaristan’da olması korkusuydu. 1967-1974 yılları arasında Kıbrıs’ta iktidarda olan Cunta yönetimin baskı politikaları sonucu Türk ordusunun Kıbrıs Barış Harekati’yla adaya çıkarma yapması ve yaşanan zulme son vermesi, 1974’ten 1990’lara kadar Jivkov yönetimini rahatsız etmiş, Komünist yönetimin tedirgin oluşu, zorunlu göçün temel nedenlerinden birisi olmuştur. Türk ordusunun Bulgaristan’a gelmesi durumunda, Rusların dahi onları kurtaramayacağını bilen Komünist yönetim, tek çare olarak Türkleri sürgün etmeyi görmüşler, Müslüman Türklerle karşı türlü baskı politikaları uygulamışlardır. Todor Jivkov ile Başbakan Turgut Özal arasında yaşanan karşılıklı restleşme de bundan kaynaklanmıştır. Jivkov 29 Mayıs 1989’da, “soya dönüş” projesinde olduğu gibi, Türklerle ‘Bulgar Müslümanları’ demeye devam etmiş, hem Müslüman Türkleri Bulgar olarak görmüş, hem de Türkiye’nin sınırlarını açarak bu insanları alması gerektiğini’ vurgulamıştır. Kendi düşünceleriyle çelişen ifadelerde bulunan Jivkov’a ise cevap gecikmemiştir. Başbakan Turgut Özal Brüksel’de NATO toplantısında; ‘sınırların açılacağını, Bulgaristan’daki soydaşlara sahip çıkılacağını, Jivkov Türkiye’ye gelirse onun dahi ülkeye alınacağını’ belirterek kinaye yapmış, soydaşlara sahip çıkmıştır.

Tüm bu kriz sürecinin sonucunda Türkiye ve Bulgaristan savaşın eşiğine gelmiş, Türkiye’nin 1 Haziran 1989’da sınır kapılarını açmasıyla zorunlu göç süreci başlamıştır. 6 Haziran 1989 tarihinden itibaren çoğunlukla Kapıkule sınır kapısından giriş yapan soydaşların kimisi de İpsala sınır kapısını kullanmış, Edirne’de kurulan çadır kentlere yerleştirilen Türk azınlık, kimi zorlukları atlatarak Türkiye’ye ulaşmıştır. Bu insanlardan kimisi bir yakını Bulgaristan’da bırakmak zorunda kalmış, kimisi evi ve eşyalarını değerinden düşük fiyatlara Bulgarlara satarak ülkeyi terk etmiş, kimisi de hiçbir eşyasını yanına alamadan kaçmak zorunda kalmıştır. 6 Haziran 1989’dan 21 Ağustos 1989’a kadar 310 bine yakın Türk soydaş Türkiye’ye giriş yapmış, ağustos sonunda sınır kapılarının kapanmasıyla sadece vizeli geçişlere izin verilmeye başlanmıştır (Uslu ve Ceylan, 2019: 206-207). Kısacası, Ağustos 1989’dan Temmuz 1990’a kadar 40 bin kişi daha Türkiye’ye gelmiş, toplam sayı 350 bine ulaşmıştır (kaçak geçişlerle birlikte bu sayının 400 bine yaklaştığını iddia edenler de bulunmaktadır). Bu bir yıl içinde toplamda 350

bin kişi gelse de, 130 bine yakın kişi uyum sorunu yaşamış ve Bulgaristan'a geri dönmüştür. Yaşadıkları topraklara geri dönen bu insanlar, evlerinin ve eşyalarının yakılıp-yıkıldığını, ya da Bulgar kökenli vatandaşlara hibe edildiğini öğrenmişler, tekrardan Türkiye'nin yolunu tutmuşlardır.

5. ZORUNLU GÖÇ SONRASI DÖNEM

Türkiye'de Edirne, Kırklareli, Tekirdağ vb. illerdeki çadır kentlere yerleştirilen Türk soydaşlar, kısa süre sonra İstanbul, Bursa, Çanakkale, İzmir vb. şehirlere gönderilmişler, belli bir süre devlet tarafından korunup yardım almışlar ama bu yardımlar da yetersiz kalınca iş bulmak zorunda kalmışlardır. Gelişmekte olan bir ülke konumundaki Türkiye'nin kaynaklarının sınırlı olması, Bulgaristan Türklerinin bir tercih yapmasına neden olmuştur. Bu insanlar, ya Bulgaristan'a geri dönüp yaşanan zulümle yüzleşmeye devam edecekler, ya da Türkiye'de kalıp iş bulma sürecine yöneleceklerdi (Dişbudak vd., 2012: 5-9). Günümüzde Suriyeli, Afgan ve Eritreli gibi sığınmacılar ne tür sıkıntılar yaşıyorsa o dönemde Bulgaristan Türkleri de benzer sorunları yaşamıştır. Soydaş olmaları kimi avantajlar sağlasa da, bunun da bir sonu olmuştur. Nasıl ki günümüzde, 'kimi sığınmacılara devlet tarafından maaş ve ev verildiği' yönünde yanlış algılar oluşmuşsa, o zamanlar da, 'Türk soydaşlara ev ve araba verildiği' şeklinde gerçek olmayan algılar oluşmuştur. Soydaşların düşük ve uzun vadeli kredilerle ev aldıkları doğrudur ama yıllarca bu borçları ödemek için birden fazla işte çalışmışlardır. Unutulmaması gereken bir durum ise, Türkiye Cumhuriyeti'nin bu insanlara elindeki tüm imkanlarla yardımcı olduğu gerçeğidir. Ayrıca, Bulgaristan'da üniversite okurken zorunlu göçe maruz kalan Türk kökenli öğrenciler de, Türkiye'deki üniversitelere yerleştirilmişler, eğitim imkanlarından geri kalmamaları sağlanmıştır.

Yüzbinlerce Türkün zorunlu göçünün ardından, Bulgaristan ekonomisi de darboğaza düşmüş, uzun yıllar toparlanamamıştır. Bunun en önemli nedeni ise, çoğunlukla tarım sektöründe çalışan Müslüman Türklerin hasat yapamaması ve arz-talep dengesizliğinin oluşmasıydı. Özellikle tütün tarımıyla ve hayvancılıkla uğraşan Türkler, Bulgar ekonomisinin can damarlarından birisini oluşturmaktaydı. Ülkenin ihracatında da önemli bir paya sahip olan tütün, Türklerin zorunlu göçü sonrası durma noktasına gelmiş, Bulgaristan'daki yatırımcıların ülkeden kaçmasına ve Bulgar borsasının ciddi bir düşüş yaşamasına neden olmuştur. Yaşanan ekonomik kriz sonrasında ülkedeki protesto gösterisi ve yürüyüşlerinin sayısı artmış, isyan hareketleri baş göstermiştir. Bu defa Türk ve Bulgar komitacılar birlikte hareket etmeye başlamışlar, Todor Jivkov yönetimini devirmek için her türlü mücadele örneğini sergilemişlerdir (Komünist yapı ise, otoritesini korumak için sert önlemlerine devam etmiştir) (Rupnik, 2013: 171). Hem SSCB Komünist Parti Genel Sekreteri Mihail Gorbaçov'un ortaya attığı Glasnost (Açıklık) ve Perestroyka (Ekonomik Yeniden Yapılanma) politikaları, hem de 9 Kasım 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılması, Jivkov'un iktidardan devrilmesinin yolunu açmış, 10 Kasım 1989 tarihinde Jivkov hükümeti devrilmiştir (Kamusellla, 2018: 82). 1990 yılında ev hapsine mahkum edilen Todor Jivkov, 'ekonomik krize neden olması, asimilasyon politikalarıyla binlerce Türkü göçe zorlaması, Roman ve Pomak vatandaşlara türlü baskılar yapması ve devlet kaynaklarını zimmetine geçirmesi' suçlamalarıyla yüzleşmek zorunda kalmıştır.

Her ne kadar 1990'lı yıllar Bulgaristan için durgun geçse de, 2000'li yıllar Türkler için önemli adımların atıldığı ve hak arama mücadelesinin ön plana çıktığı yıllar olmuştur. Bu durumun temelleri de, 1990 yılında Ahmet Doğan önderliğinde kurulan Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH) ile atılmış, partinin kuruluş sürecinde Başbakan Turgut Özal'ın da ciddi katkıları olmuştur. Bulgaristan'da 90'lı yıllarda 160'a yakın parti kurulup, çoğu kısa süre içinde kapansa da, HÖH'ün etkinliği günümüze kadar katlanarak artmıştır. 400 milletvekili kapasiteli Bulgar Parlamentosu'na 1990 yılındaki seçimlerde 23 milletvekili kazandıran HÖH, sonraki yıllarda daha fazla milletvekili ile Müslüman Türklerin temsilciğini yapmaya devam etmiştir (Ganev, 2013: 131). Türk partilerinin sayısının artmasıyla HÖH'ün oylarında azalma olsa da, günümüzde hem Bulgar hem de Avrupa Birliği Parlamentosu'na milletvekilleri yollamakta, seçimlerde de çoğunlukla üçüncü parti olmaktadır.

2007 yılında Avrupa Birliği'ne tam üye olan Bulgaristan, AB'nin de baskılarıyla 2012 yılında, 'Bulgaristan vatandaşı olan Müslüman ve Türklere yönelik asimilasyon politikaları uygulandığına dair bildiri'yi parlamentosunda onaylamış, Bulgaristan'da yaşayan Müslüman azınlığa karşı Todor Jivkov yönetiminin uyguladığı baskıcı politikaları kınamış ve 360 binden fazla Bulgaristan Türkünün zorunlu göçe maruz kalmasını 'etnik temizlik' olarak nitelendirmiştir. Ayrıca Parlamento, 'soya dönüş projesi kapsamında Türklere karşı açılan davaların sonlandırılması ve beraat kararı verilmesini' teklif etmiştir.

6. SONUÇ

Tüm bu yaşanan olaylar zinciri bir bütün halinde analiz edildiğinde, Bulgaristan'da 1989 ve öncesinde yaşanan asimilasyon ve zorunlu göç süreci, Türkleri, Pomakları, Romanları ve hatta Bulgarları dahi etkilemiş, bu durumun kazanımlı olmamıştır. Üzerinde durulması gerek önemli bir konu da, yaşanan bu baskıcı politikaların neden ve sonuçlarını sadece Todor Jivkov yönetimi döneminde aramanın büyük bir yanılgı olacağı, bundan dolayı, Nisan 1876'da Bulgar isyanı ile başlayan sistemli politikalar silsilesinin görmezden gelinmemesi gerektiğidir. Rusya'nın, Çarlık yönetimi döneminde Panslavizm politikası ile Bulgaristan Prensiği'ni, 1908 yılından sonra da Bulgaristan Krallığı'nı (ya da "Çarlığı'nı") kontrol altına alma düşünceleri (Schevill, 1916: 53), SSCB döneminde de Komünizm ideolojisinin ardına saklanarak devam etmiş, bu durum, yüzyıllarca Osmanlı Devleti himayesinde barış ve istikrar

politikaları içinde yaşayan Bulgar halkının savaş ve ekonomik krizlerle yüzleşmesinin önünü açmış, günümüzde ise, çoğu Balkan ülkesinin bu politikalarından olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. Kısacası, Çarlık Rusya'nın ve Batılı ülkelerin propaganda çalışmaları sonucunda, Türk ve Müslümanların ülkeden zorunlu göçünün önü açılmış, hem Balkan Savaşları hem de I. ve II. Dünya Savaşları döneminde bu durumun sonuçları belirgin bir biçimde görülmüştür (Çolak, 2013: 117-118).

Bu olaylara ek olarak, Bulgaristan'ın devrik lideri Todor Jivkov'un 'soya dönüş' projesi bağlamında Aralık 1984'te yüzbinlerce insanın ismi değiştirilmiş ve siyasi suçlu olarak nitelendirilenler de Belene toplama kampına gönderilmiştir. Jivkov'un devrilmesinden sonra Türklere isimleri iade edilmiştir ama yaşadıkları zulmü telafi edici çabalar gösterilmemiştir (Çetin, 2008: 60). İktidara gelen Bulgaristan hükümetlerinin yapması gereken ise, hem isim değişikliğine maruz kalan hem de Belene vb. kamplarda zulüm, kötü muamele ve işkenceye maruz kalmış Pomak, Roman, Türk vb. etnik kökenden vatandaş ayırt etmeksizin tüm bu insanlara tazminat ödemesi gerekliliğidir. 11 Ocak 2012'de Bulgar Parlamentosu'nda alınan bir kararda, Türk ve Müslümanlara yapılan zulmün 'asimilasyon' olarak nitelendirilmesi önemli bir adım olarak görülmüştür ama bu kararın, aile fertlerini, akrabalarını, evlerini, topraklarını ve eşyalarını kaybetmiş insanlar için yeterli seviyede olmadığı aşikardır. Gerekli çabanın gösterilmemesinin kimi nedenleri olduğu da inkar edilemez bir gerçektir. Bunlardan birincisi, Bulgaristan'daki Türk nüfusu günümüzde (2021) dahi 600 bin civarında olduğu için demografik korkuların devam etmesi ve Türklerin siyasi alanda gösterdikleri başarıların hazmedilememesidir. İkinci bir neden ise, özellikle 2010 yılında başlayıp 2015-2016 yıllarında zirve noktasına ulaşan Suriyeli düzensiz göçünden yararlanıp oy kazancı sağlamaya çalışan ırkçı partilerin (Ataka vb.) oylarının artması, Bulgar etnik kökeninden olmayan her türlü azınlığın da hedef alınmasıdır.

1989 göçüyle birlikte Türkiye'de kimi entegrasyon sıkıntıları yaşasalar da kısa sürede ülkeye uyum sağlayan Türk soydaşlar, ya Türkiye'deki akrabalarının yanına yerleşmişler ya da dönemin hükümeti tarafından belli başlı şehirlere yerleştirilmişlerdir. Bulgaristan'da kalmak zorunda kalan Türkler ise, Jivkov yönetiminden sonra da kimi sıkıntılar yaşamaya devam etmişlerdir. Özellikle eğitim, dil, din ve kültürle ilgili yaşadıkları bu sorunlar günümüzde dahi devam etmektedir. Hem Bulgar okullarında Türkçe derslerin 'seçmeli ders' olup saatinin azaltılması, hem de Türk öğrencilerin kendi anadillerini seçmekte gönülsüz olması, sorunların temel noktasını teşkil etmektedir. Kendi öz dilini ve kültürünü öğrenemeyen bir azınlık topluluğunun zamanla asimile olacağı ve tarih sahnesinden silineceği gerçeği unutulmamalıdır.

Ayrıca, Türk toplumunu da Bulgaristan'ını da etkisi altına alan 'beyin göçü', kalifiye insanların ülkeyi terk etmesine ve ekonomik krizin derinleşmesine neden olmaktadır. Ekonomik krizin, göçü, göçün de ekonomik krizi tetiklediği gerçeği belirgin bir biçimde görülmektedir. Tüm bu olumsuz gelişmelere rağmen, Edirne, Kırklareli, İzmir, Bursa ve İstanbul'da yaşayan 1989 zorunlu göçü mağdurları, zaman zaman doğdukları topraklara, yani Kırcaali, Razgrad, Rusçuk, Şumnu ve Sofya'ya gidip gelmektedirler. Bu insanlar, yaşadıkları zulmün anılarını tamamen silememiş olsalar da, geleceğe umutla bakmaktadırlar.

KAYNAKÇA

1. Anadolu Ajansı. (2019). *Bulgaristan Türklerinin Kapanmayan Yarası: Belene Toplama Kampı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bulgaristan-turklerinin-kapanmayan-yarasi-belene-toplama-kampi-1499387>, Erişim Tarihi: 09.06.2021.
2. Atasoy, E. (2011). Siyasi Coğrafya Işığında Bulgaristan Türklerinin 1989 Yılındaki Zorunlu Göçü. *Coğrafya Dergisi*, 0(21), 1-17.
3. CNN Türk. (2018). *Asimilasyon ve Göç: Bulgaristan Türkleri'nin Öyküsü*, <https://www.cnnturk.com/haber/turkiye/asimilasyon-ve-goc-bulgaristan-turklerinin-oykusu>, Erişim Tarihi: 29.08.2021.
4. Çetin, T. (2008). Bulgaristan'daki *Soydaşlarımızın Türkiye'ye Göç Etme Süreçlerini Etkileyen Bazı Değişkenlerin İncelenmesi*. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 8(1), 55-75.
5. Çolak, F. (2013). Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göç Hareketi. *Tarih Okulu Dergisi*, (14), 113-145.
6. Demir, M. (2019). Bulgaristan'dan Gerçekleşen Dışa Göçün Ülkeye Sosyal ve Ekonomik Etkileri. *Academic Review of Humanities and Social Sciences*, 2(3), 279-296.
7. Demirhan, H. (2019a). Sözlü Anlatımlarla 1984-1989 Yılları Arasında Bulgaristan'da Türklere Uygulanan Asimilasyon Politikaları. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (16), 480-498.
8. Demirhan, H. (2019b). Bulgaristan Türklerine Uygulanan Zorla İsim Değiştirme Kampanyası ve Türk Basını (Aralık 1984-Mart 1985). *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (17), 252-272.

9. Dişbudak, C., Akgün, G. ve Balmumcu, Ö. (2012). Göçmenlerin Türkiye’de “Yaşamaya Devam Etme Kararlarının” Sosyo-Ekonomik Belirleyenleri: 1989 Bulgaristan Göçmenleri Örneği, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 1-10.
10. Funnemark, B. C. (1987). Bulgaristan'daki Türk ve İslam Azınlığına Baskı (Y. Yücel, Çev.). *Belleten*, 51(201), 1445-1472.
11. Ganey, V. I. (2013). *Preying on the State*. Cornell University Press.
12. Gökbel, A. ve Karakuş, A. (2019). AB Üyeliği Sonrası Bulgaristan’da Türk Azınlığa Dair Devam Eden Sorunlar. *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 56-78.
13. Kamil, İ. (2016). Bulgaristan’dan Türkiye’ye Gerçekleşen 1950-1951 Göçünün Nedenleri. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 31-65.
14. Kamil, İ. (2017). Pomak Türklerinin “Kimlik” Mücadelesi ve Bulgaristan Komünist Partisinin Gizli Kararları (1948-1984). *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (59), 435-477.
15. Kamusella, T. (2018). *Ethnic Cleansing During the Cold War: The Forgotten 1989 Expulsion of Turks from Communist Bulgaria*. Routledge.
16. Kaştan, Y. (2008). Atatürk Dönemi Türkiye-Bulgaristan İlişkileri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 24(72), 669-696.
17. Korkmaz, N. ve Öztürk, A. (2017). Bulgaristan Türklerinin Göç Süreci ve Göçmenlerin Türkiye'deki İskan ve İşgücüne Dayalı Entegrasyonu. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(3), 268-289.
18. Özyurt Ulutaş, S. ve Yavuz, R. (2020). Bulgaristan’da Komünist Rejim Sonrası Türklere Yönelik Propaganda ve Algı Çalışmalarına Örnekler. *Selçuk İletişim Dergisi*, 13(2), 920-941.
19. Rupnik, J. (Ed.). (2013). *1989 As a Political World Event: Democracy, Europe and the New International System in the Age of Globalization*. Routledge.
20. Sarıkoyuncu Değerli E. ve Karakuzu, H. (2016). 1950-1951 Yıllarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye Türk Göçü, *Akademik Bakış Dergisi*, 57, 313-342.
21. Schevill, F. (1916). *The Balkans: A History of Bulgaria, Serbia, Greece, Rumania, Turkey*. By Nevill Forbes, Arnold J. Toynbee, D. Mitrany, and DG Hogarth. (Oxford: Clarendon Press. 1915. Pp. 407).
22. TUİC Akademi. (2016). *Jivkov Dönemi ve Sonrası*, <https://www.tuicakademi.org/jivkov-donemi-sonrasi/>, Erişim Tarihi: 23.05.2021.
23. Uslu, İ. ve Ceylan, A. (2019). Türkiye Cumhuriyeti’ne Yönelen Kitleli Göç Hareketleri ve Kabul Mekanizmasındaki Yaklaşımlara İlişkin Bir İnceleme: 1989 Bulgaristan, 1991 Irak ve 2011 Suriye Göçleri. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, (36), 199-221.
24. Yavuz, R. (2019). Bulgar Milliyetçiliği ve Bulgaristan Türkleri Üzerine Bir Değerlendirme, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 221-232.
25. Zafer, Z. (2010). Bulgaristan Türklerinin 1984-1989 Eritme Politikasına Karşı Direnişi. *Gazi Akademik Bakış*, 3(6), 27-44.
26. Zafer, Z. (2020). Türkiye-Bulgaristan İlişkileri Bağlamında 1989 Öncesi Pomak Göçleri. *Uluslararası Toplumsal Bilimler Dergisi*, 4(2), 13-37.
27. Zelengora, G. (2014). Balkan Savaşı-Kitleli Ölüm ve Etnik Temizlik. *Belleten*, 78(281), 315-342.

İmam Cafer-i Sadık'ın Hayatı, Eserleri ve Kendisine İsnad Edilen Tefsir Rivayetleri

Imam Caferi Sadık's Imagination of Tafsir Camp

Rezvan URHAN

Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Erzurum, Türkiye

ÖZET

İmam Cafer-i Sadık, Caferiye, İsnâ Aşere ve İmamiye diye isimlendirilen mezhebin kurucusu ve en önemli simalarından biridir. Bu itibarla, onun Kur'an-ı Kerim'in tefsiriyle ilgili çeşitli konulardaki görüşleri, yorumları ve tespitleri hem genel anlamda İslami sahih gelenek için ve hem de özel anlamda İmamiye geleneği için son derece önemlidir. İmam'ın kullandığı tefsir yöntemini; Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri, Kur'an'ın Sünnetle tefsiri, Kur'an'ın mecazi ifade ve akli kurullarla tefsiri şeklinde özetlemek mümkündür.

"İmam Cafer-i Sadık'a İsnad Edilen Tefsir Rivayetleri" adlı doktora tezimizin Giriş bölümüne dayanılarak hazırlanan bu makalede araştırmamızın konusu ve önemine temas edildikten sonra İmam Sadık'ın hayatı ve mücadelesi çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Bir makale sınırları içinde İmam'ın tefsirinden çeşitli örnekler vererek, tefsirin tümünde takip ettiği metot ve prensipler ve Kur'an tasavvuru hakkında doğru bir fikir vermeye çalışılmıştır. Çalışma ile İmam'a ait sahih rivayetlerle ona isnad ve izafe edilen mevzu ve şaz görüşlerin birbirinden tefrikinin yapılmasına gayret edilerek ilim dünyasına mütevazı bir katkıda bulunmak hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Tefsir rivayetleri, İmam Sadık, Kur'an-ı Kerim, Hadis

ABSTRACT

Imam Cafer-i Sadik is the founder and one of the most important figures of the sect called Caferiye, İsnâ Ashere and Imamiye. In this respect, his views, comments and determinations on various issues related to the interpretation of the Qur'an are extremely important both for the Islamic authentic tradition in general and for the Imamiyya tradition in particular. The method of tafsir used by the Imam; It is possible to summarize the interpretation of the Qur'an with the Qur'an, the interpretation of the Qur'an with the Sunnah, the interpretation of the Qur'an with metaphorical expressions and mental rules.

In this article, which was prepared on the basis of the Introduction section of our doctoral thesis named 'The Tafsir Narratives Attributed to Imam Cafer-i Sadik', after the subject and importance of the research were touched on, Imam Sadik's life and struggle were discussed in various aspects. By giving various examples from Imam's tafsir within the borders of an article, it has been tried to give a correct idea about the methods and principles he followed in all of tafsir and his conception of the Qur'an. With this study, it is aimed to make a modest contribution to the world of science by trying to distinguish between the authentic narrations of the Imam and the subject and related views attributed to him.

Keywords: Tafsir, Tafsir narrations, Imam Sadiq, Quran, Hadith

1. GİRİŞ

Allah Teala'nın, 23 yıllık bir zaman dilimi içinde hatemül-enbiya Hz. Muhammed (s.a.v)'e, dini tebliğ sürecinde çeşitli olaylar üzerine ya da doğrudan inzal ettiği Kur'an-ı Kerim'in; tüm müminler için ilzam edici, yol gösterici, irşad edici ve hatt-ı hareket tayin edici şifahi bir hitap olduğu konusu bir kazıye muhkeme ve müsellemedir.

Hız. Peygamber bu ilahi kitabın açıklayıcısı ve yorumlayıcısıdır. Yüce Allah'ın ebedi kitabı gibi 'Onun misyonu da ebedi ve evrenseldir. "Biz, seni bütün insanlığa yalnızca müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik." (Sebe', 34/28) İmami inanişâ nazarân Allah Resulü, ilahi bilimin şehridir, Hız. Ali de onun kapısıdır. Ehlibeyt onların ilimlerinin vârisi gibidir.

İmamiyeye göre Sekaleyn¹ (İbn Hanbel, 1996) hadisi mucibince, Kur'an'a sarılmak ve onun ilahi öğretilerini rehber almak, ancak İtret² ve Ehlibeyt yoluyla mümkündür. Kur'an ve İtret kıyamete kadar birbirinden ayrılmazlar. Bundan dolayı Hız. Peygamber'in ağır ve paha biçilmez emanetine sarılarak tükenmez pınarından ve bilgilerinden kana kana doymadan yararlanmamız gerekir. Hız. Peygamber'in vefatından sonra Ehlibeytin ilahi ilim ve saf pınarının akması kötüler tarafından engellendi. İmam Sadık (ra.), mümkün olduğu kadar imamet ve nübüvvet ilmi mirasını yeniden akıtmayı başardı ve Ehlibeyt, tevhid ilminin eşsiz pınarını akıttı. Böylece ilahi imamet ve nübüvvet mirasını kıyamete kadar ebedi bir miras olarak gelecek nesillere devretti. Bu nedenle, çalışmamızda, bu mirasın bir kısmını incelemeye ve İmamın Kur'an-ı Kerim'in hemen tümüyle ilgili açıklayıcı yorumlarını mümkün olduğu en iyi şekilde aktarmaya karar verdik. Çalışmamızda Cafer-i Sadık'ın bireysel, siyasal, sosyal ve kültürel yaşamını, dönemin niteliklerini göz önünde bulundurarak bilhassa tefsire etkisini kısaca ele alacak, İmam'ın yorumlama yöntemiyle ilgili rivayet örneklerine değineceğiz.

¹ Ebu Saîd el-Hudrî'den nakledilen bir hadiste Resul-i Ekrem şöyle buyurmaktadır: "Ben size iki değerli emanet (sekaleyn) bırakıyorum Bunlardan biri diğerinden daha büyük olup bereket ve etkisi gökten yere kadar uzanan Allah'ın kitabı, diğeri de Ehlibeytimdir Bu ikisi kıyamet günü havuzumun başında benimle buluşuncaya kadar birbirinden ayrılmayacaktır" (İbn Hanbel, 1996)

² İtret, zürriyet, nesil, ehl-i beyt, gerdanlık, güzel kokulu şey gibi anlamlara gelir Burada Hız. Peygamberin aile efradı ve onun neslinden gelenler kastedilmektedir.

2. İMAM SADIK'IN SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYATI

2.1. Doğumu ve Vefatı:

İmam Cafer Sadık diye meşhur olan Cafer b. Muhammed b. Ali b. Hüseyin, Şîa'nın 6. İmamıdır. Babası İmam Muhammed Bakır, annesi ise Ümmü Ferme'dir. (Zehebi, 1990; Haydar Esed, B.t.y; Meclisi, 1983)

İmam Cafer Sadık hicretin seksen (Mizzi, 2008; el-Hanbeli, 1986) veya seksen üçüncü (Kuleyni, 1990; Tabressi, 1997) yılında Medine'de, büyük dedesi Hz. Resul-i Kibriya Efendimizin (s.a.v) doğum gününde dünyaya gelmiştir. Doğumundan vefatına kadar Hişam b. Abdülmelik, Velid b. Yezid b. Abdülmelik, "Nâkıs" lakaplı Yezid b. Velid b. Abdülmelik, İbrahim b. Velid ve Mervan b. Hakem gibi onlarca Emevî halifesinin hükümetlerini gördü ve yaşadı. (Taberi, 1992)

İlk eğitimini büyükbabası İmam Seccad'dan, sonra da babası imam Bakır'dan aldı. Hicrî 114 yılında babası İmam Bakır vefat edince imamet makamına ulaştı. İmam, hicrî 148. yılı Şevval ayında 65 yaşlarında şehit edilmiştir. (Yakubi, 1996; İbnül-Cevzi, 2003; Mesudi, 1988) Bazı rivayetlere göre İmam Sadık, Mansur tarafından zehirlenerek şehit edilmiştir. Babası İmam Muhammed Bakır, dedeleri İmam Seccad ve İmam Hasan'ın yanında Baki mezarlığında defnedilmiştir. (Aşub, 2011; Taberi, 1992; Meclisi, 1983; Mesudi, 1988)

2.2. İmam Sadık'ın Siyasal ve Sosyal Hayatı

İmam Sadık'ın imamet dönemi, Yahya b. Zeyd, Muhammed b. Abdullah b. Hassan (İbn Haldun, 2004; Mesudi, 1970; İbnül-Esir, 2001; Muhammed Caferi, 2018) Nefsüzzekiye ve kardeşi İbrahim'in (Taberi, 2019; İbnül-Cevzi, 1992; İbnül-Esir, 2010) ayaklanmaları zamanına rastlamaktadır. Bu dönem Emevi devletinin sarsılması, zayıflaması ve Abbasi devletinin kurulması gibi önemli siyasi olaylara denk gelmektedir. Hicri II. yılın ortalarına doğru vuku bulan bu çatışma ve gerginlikler İmam Sadık ve Şiiler için kısmi özgürlüğü temin etti. Oysa İmam Sadık ve Şiiler, bundan önce Emevîler ve ardından Abbasî halifelerinden Mansur döneminde zamanın hükümdarlarının zulmü ve yoğun siyasi baskısı altında yaşamışlardı. İmam, zamanının siyasi ve sosyal koşullarını ve İslam ümmetinin düşünce ve fiili açıdan içinde bulunduğu durumu göz önünde bulundurarak aynı zamanda maddi açıdan çatışacak güce sahip olamama ve Şiilerin yeterli sayıda olmamaları gibi sebeplerle zalim hükümdarlara karşı kılıç ve silahlı çatışma yoluyla ayaklanmayı uygun bulmuyordu. Hükümete karşı yürütülen askeri bir isyanı Şiilerin sonu ve yenilmesi olarak görüyordu. Nitekim Zeyd b Ali ve oğlu Yahya b. Zeyd'in iktidara karşı ayaklanmasında Şiilerin mağlup olup zarar gördüklerine, bunun da en çok Abbasîlere yaradığına şahit olmuştu. (Taberi, 2019; İbnül-Cevzi, 1992; İbnül-Esir, 2010)

2.3. Pasif Direniş (Mücadele)

İmam Sadık, İslam ümmetini ıslah etmek için siyasi mücadelesine sessizce devam ediyordu. Onun esas politikası Şîi içtihat ve inançlarının temellerini güçlendirmek için Şiileri korumak ve seçkin ve bilgili öğrenciler yetiştirmek suretiyle Şîi mirasını gelecek nesillere aktarmaktı. İmam (rh.a), siyasi mücadelesini kültürel faaliyetler bağlamında yürütüyor ve Şiilerin zalimlere karşı mücadelelerine derin bir entelektüel ve kültürel destek vermeye çalışıyordu. . (Taberi, 2019)

İmam, İslam ümmetinin ıslahını ön plana çıkarmış, Şiileri ve arkadaşlarını güzel ahlaka, erdeme ve ahlaksızlıklardan kaçınmaya davet etmiştir. Onları, vaaz ve nasihatleriyle hikmete, hakikate ve iyiliğe davet etmiştir. "Doğru olanı yapın, doğru söz söyleyin, kabul etmezlerse insanlardan uzak durun ve onlarla oturmayın. İlâhî gayretiniz, konuşmada dürüstlüğünüz, güvenilirliğiniz, güzel ahlakınız ve iyi arkadaşlığınız, dindarlık olarak size yeter" (Meclisi, 1983) şeklinde nasihatlerde bulunmuştur.

2.4. İmamet Açıklanması

İmam Sadık (rh.a), imamete tayin edildiğini ve bunun kesin olarak kendi hakkı olduğu inancını gizlemezdi. O imamet konusunda "Nass" ve "Ledunnî ilim" gibi iki ana aslın varlığına vurgu yapardı. İmamet ilahi emir olduğu inancını taşır ve imamın Allah'ın rehberliği altında kendisinden sonraki imamı tanımlama ve belirleme yetkisine sahip olduğunu düşünürdü. (Muhammed Caferi, 2018) Diğer yandan İmam, ledünni ilme sahip olduğundan vefatından önce bu bilimi devretme yetkisine sahipti. İmam o dönemde Alevî hanedanından babası tarafından imamlığa atanan tek kişinin kendisi olduğu inancındaydı.

İmam, imamet kendi hakkı olduğunu ispat etmek için Hz. Ali (r.a)'ın Peygamber efendimizin velisi/vekili olduğuyla ilgili nassa dayanıyordu. (Kuleyni, 1990) Dolayısıyla, tıpkı babası gibi İmam Sadık'ın tefsirinin büyük bir kısmını imamet ispatı konusu oluşturmaktadır.

İmam Sadık'ın tefsirine baktığımızda, onun tefsir rivayetlerinde, Kur'andan, Hz. Ali ve mâsum imamların imametlerini tasdik eden birçok delil ortaya koyduğunu görürüz.

2.5. Takıyye Geleneği ve Şîî Mezhebini Korumak

İmameti açıklığa kavuşturmak, bunun yalnız Ehlibeytle ait olduğunu ve mevcut iktidarın ve hükümdarların meşru olmadığını yaymak gibi hususlar İmamın (rh.a) mücadele ettiği konulardan biriydi. Bu yüzden zamanın iktidarları, İmamı kendileri için bir tehlike olarak görüp İmamın ve Şiilerin faaliyetlerini kontrol etmeye başladılar. Üzerlerindeki siyasi baskı artınca İmam, Şiileri korumak için takıyye ve gizlilik yöntemine başvurdu. Böylece Şiiler bunu bir inanç esası haline getirdiler. İmam bu hususta şöyle demektedir: “Takıyye müminin kalkanıdır, Takıyye mümini korur. Takıyyesi olmayan kimsenin imanı yoktur.” (Kuleyni, 1990) Bir başka sözünde de şöyle der: “Bu benim ve babalarımın geleneğidir, takıyyesi olmayan kimsenin imanı yoktur.”

Takıyye, dinî, manevî veya dünyevî zararları önlemek için kişinin muhalifler karşısında imanını veya inancını gizlemesi olarak Şiileri korumak ve Şîî mezhebini baskılar ve siyasi zorluk şartlarından korumak için kaçınılmaz bir durumdu. İmam Sadık, Eban b. Tağleb, mescitte, ehl-i sünnet fikhî ve görüşleri üzere kendisine halk tarafından sorulan sorulara cevap vermekle görevlendirildi. Bu yüzden Şia'ya ait haberlerin bir kısmı takıyye şartlarında rivayet edilmiştir. İmam Sadık, bu şartlarda bazen halka açık toplantılarda Sünni inançlarına uygun konuşmalar yapar, fetvalar verirdi. Bu sebeple Şîî rivayetlerin incelenmesinde önemli konulardan biri, takıyye şartlarında söylenmiş olan hadislerin tanınmasıdır. Bu takıyye metodu, İmam'ın tefsir yöntemini de etkilemiş, ayetlerin hükümlerini ve derin anlamlarını kendi öğrencilerine anlatırken, onları zamanın şartlarına ve muhatapların anlayışına göre farklı şekillerde yorumlamıştır. (Kuleyni, 1990)

2.6. Şiilere Karşı Baskıcı Hükümdarların Mahkemelerine Başvurulmasının Yasaklanması

İmam Sadık, Şiilerin; kendi aralarındaki ihtilafları iktidar taraftarı olan hâkimlere götürerek onları hakem kılmalarını istememiş ve bu konuda şunları söylemiştir:

“Bir mümin, kendisiyle ihtilafa düştüğü başka bir mümini, Allah'ın hükmü dışında bir hâkime veya baskıcı bir yöneticiye gördürerek yargılarsa, onun günahını paylaşır.” (Kuleyni, 1990)

İmam, Şiiler arasında vuku bulacak ihtilafın yine, kendi aralarında halledilmesi gerektiğini vurgulayarak şunları söylemiştir:

“Sakın, bazılarınız anlaşmazlıkları çözmek için zalimlere yönelmesin. Bizim kaza ve kararlarımıza kendi aramızda tayin edeceğimiz hakemler karar vermelidir. Zira ben bunlara hakemlik yetkisi vermişimdir. Bu yüzden hakemlik için onlara müracaat etmeniz gerekir.” (Kuleyni, 1990)

2.7. Zalimlerle İlişki Kurmamak

İmam Sadık (rh.a) Şiileri, zalimlerin sarayına gitmekten ve onlarla ilişki kurmaktan sakındırmıştır. Zalimlerin sarayında bulunan âlimleri ise şu şekilde eleştirmiştir: “Fakihler Peygamberin emanetçileridirler, ama padişaha gidip gelen fakihleri görürseniz onları itham ediniz.” (Erbili, 2003; Mizzi, 2008; Zehebi, 1990)

Zalimlerin hükümdarlığa layık olmadıklarını düşünen İmam, onlarla ilişki kurmanın doğru olmadığını söylemiştir. Dönemin halifesi Mansur, hükümdarlığa layık olduğunu ispatlamak için İmam ile sürekli iş birliği yapmaya çalışırdı. Ona mektup yazarak “diğer Şîî âlimler gibi neden kendisini ziyaret etmediğini” sorduğunda, imam kendisine şöyle cevap vermiştir: “Dünyada bizim herhangi bir şeyimiz yoktur ki kaybolmasından korkalım. Sizin de ahirette bir şeyiniz yoktur ki ona umut bağlayasınız. Öyle bir nimete sahip değilsin ki, seni kutlamaya gelelim. Kendim de öyle bir bela ve musibete duçar değilim ki, gelip senden çare olmanı isteyeyim. Bu yüzden sana uğramak gerekmez.”

Mansur ise İmama şöyle cevap vermiştir: “Lütfen bize uğrayınız, bize nasihat ediniz, nasihatlerinizden faydalanalım.” Buna karşılık İmam, kendisine şöyle cevap verdi: “Eğer bir kimse dünya ehli (mal-mülk sahibi) ise sana nasihat etmez, eğer ahiret ehli ise zaten sana uğramaz.” (Erbili, 2003; Mizzi, 2008; Zehebi, 1990)

2.8. Zalim Hükümdarlarla İşbirliğinin Yasaklanması

İmam Sadık, zalimlerle işbirliği yapmanın caiz olmadığı görüşündedir. Onlarla işbirliği yapmanın hakikatin kaybına ve yanlışlıkların yaygınlaşmasına sebep olduğunu söylemektedir. Ona göre hükümdarlık iki kısımdır. Birincisi adalet sahibi kimselerin hükümdarlığı, ikincisi zalimlerin hükümdarlığı. O, zalim iktidarları şiddetle eleştirmiş ve onlar hakkında şunları söylemiştir: “Zalimlerin hükümdarlık dönemlerinde hak ve hukuk kaybolur, batıl canlanır, zulüm ve yolsuzluk yaygınlaşır. İlahi kitapların hükümleri yok olur. Camiler viran olup ilahi kanunlar ve kurallar değiştirilir. Bu nedenle, can korkusu ve zaruret olmadığı müddetçe onlarla işbirliği yapmak haramdır.” (İbn Şube, 2003)

İmam, Abbasî halifelerini de zalimler sınıfında görmektedir. Onlarla zaruret durumunda işbirliği yapma konusunda bir arkadaşına yazdığı mektupta şunları söylemiştir: “Onlara iyilik olsun diye ne bir düğüm çözerim, ne bir kırba kapağını kapatırım ne de bir çizgi çizerim. Zira zalimler ve onlara yardım edenler, ateş perdeleri arkasına yerleşmişlerdir. Kıyamette, Yüce Allah onlarla halkı arasında hakemlik yapacaktır.” (Hur Âmili, 1988; Pişvayi, 1993)

Böylece İmam, zalim olarak gördüğü kimselere karşı muhalefetini açıkça ortaya koyarak onlarla bir araya gelemeyeceğini belirtmiştir. Bu sebeple zalim olarak gördüğü hükümdarlar, İmamdan sürekli korkuyor ve tedirginlik

içerisinde bulunuyorlardı. Dolayısıyla İmamın faaliyetlerini sıkı bir şekilde kontrol altında tutuyorlardı. Abbasiler ve daha sonra gelen yönetimler, İmamı defalarca Irak'a çağırarak, onu meşakkatli ve işkenceli yolculuklara zorlamışlardır. (İbn Şube, 2003)

2.9. İmam Sadık'ın Kültürel Hayatı

İmam Sadık döneminde, Emevîlerle Abbasiler aralarında vuku bulan bir takım ihtilaf ve çekişmelerden dolayı bir ara kısmi bir özgürlük yaşanmıştır. Bunun sonucunda, çeşitli konularda bilimsel tartışmalar başladı. Farklı mezheplere mensup bilim insanları, fihri ve kelami konulardaki fikirlerini açıkça yayma fırsatı buldular. Bu arada İmam da İslami geleneğin istikamet üzere devamı ve her türlü tahriften korunması, özellikle de Şîî mezhebini her türlü tahrif ve yanlışlıklardan korumak ve Peygamber (s.a.v) efendimizin sünnetini ihya etmek için geniş kültürel faaliyetler yapmaya başladı. İmam, babası Muhammed Bakır'ın Medine'de başlattığı bilimsel ve kültürel faaliyetleri devam ettirerek orayı büyük bir ilim merkezi haline getirdi. Farklı Müslüman ülkelerden birçok bilim insanını kendine çekerek tükenmez bir ilim havzası oluşturdu. Bu yüzden de şöyle denmiştir: İbn Ukde, Medine'de İmam Sadık'ın dört bin kadar talebesi olduğundan bahsetmiştir. (Müfidi, 2005; Emin Seyyid Muhsin, 1982; Haydar Esed, Bty.) Bazıları bu dört bin kişinin hepsinin imamın talebeleri olmayıp onun sohbetinden yararlanan kişiler olduğunu söylemişlerdir. İmamın talimatlarını ve özellikle Şîî inançlarını kendisinden öğrenip yayan ve kendisinden hadis rivayet eden öğrencilerinin sayısı parmakla gösterilecek kadar azdır. Dolayısıyla İmamın seçkin öğrencileri arasında gerçek Şîî öğrenciler azdır. Bunlar arasında Hişam b. Hakem, Hişam b. Salim, Eban b. Tağlib, Zurare b. A'yen, Muhammed b. Salim gibi isimler zikredilmektedir. (Müfidi, 2005)

Bunların dışında imamın ilminden yararlanan pek çok Sünnî âlim de mevcuttur. Maliki mezhebi imamı Malik b. Enes, İmam Sadık ile sürekli görüşüp, o hazretin bilimsel toplantılarından yararlananlar arasında sayılmaktadır.

2.10. Fikhî Gruplar ve İmam Sadık'ın Onlara Karşı Tavrı

Hz. Peygamber (s.a.v)'in vefatından sonra halk, bilmedikleri konularda sahabilere müracaat etmeye ve onlara danışmaya başladılar. Arap dilinin yapısı gereği Kur'an ve Sünnetin lafızlarının birden fazla mânaya gelebilecek bir muhtevada olması, vahiy tarihi boyunca nesh, tedric ve muktezay-ı hâle mutabakatın bir icabı olarak hikmetle teşekkül eden İslami talimatların yapısı ve sahabilerin aynı kavrayış seviyesinde olmamaları sonucu süreç içerisinde çeşitli mezhepler ortaya çıktı. Diğer yandan ilk dönemlerde yazı malzemesinin sınırlı oluşu, özellikle de Kur'an ayetleriyle karışabilme endişesinden dolayı Hz. Peygamberin hadis kitabesini yasaklamasından dolayı, Peygamberin tüm sünnetine vâkıf olmak ve onunla amel etmek mümkün olmamış, en azından sınırlı kalmıştır. Tabiatıyla Sahabiler bu sorunu aşmak için re'y ve kıyasa başvurmuşlardır. Böylece sahabiler döneminde re'y ve kıyas kullanımı yaygınlaşmıştır. Özellikle ikinci halife (Hz. Ömer) diğer sahabilerden daha çok re'y ve kıyasa başvurmuştur. Farklı beldelere gönderdiği memurlarına yargılama ve fetva konusunda kitap ve sünnette bulamadıkları takdirde, re'y ve kıyasa başvurmalarını tavsiye etmiştir. Bir beldeye memur olarak gönderdiği Kadı Şureyh'e de aynı tavsiyelerde bulunmuştur. (İbn Kayyim, 1987; Hudari Bek, 2013; Haşim Maruf, 1990)

İçtihat ve kıyasın yaygınlaştığı bir dönemde İmam da Irak'ta kendi mezhebini kurma yolunda çalışmalar yapıyordu. Zira kendisini destekleyenlerin kahir ekseriyeti Irak'ta bulunuyordu. Irak'ta aynı dönemde Ebû Hanife de rey mektebinin kurucuları arasında yer alıyordu. (Haşim Maruf, 1990) İmam Sadık, Müslüman ümmetin kitap ve sünnetin hüküm koyduğu konularda bunların hilafına hareket eden içtihat ve kıyas ehline karşı durması ve o yöne meyletmemesi için elinden geldiği kadar çaba sarf ediyor, ümmetin Hz. Peygamber (s.a.v)'in Ehlibeyt yoluyla gelen sünnetinden başka bir kaynağa güvenmemesini ve sadece onlara yönelmelerini tavsiye ediyordu. O, Hz. Peygamber'in gerçek varisleri olarak Ehlibeyti görüyor ve onların fikhî görüşlerini yaymağa çalışıyordu. Bu çalışmalar neticesinde Hz. Peygamber'in hadisleri ve İmam Sadık'ın kendi içtihatları doğrultusunda Şîî fikhî oluşuyor ve Şîî mezhebini temelleri atılmış oluyordu. İmam bu konuda şöyle diyor: "Ey benim Şîî dostlarım! Allah'ın Resulü ve onun sünnetine sarılınız. Ehlibeyt imamların eserlerinden yararlanınız." (Kuleyni, 1990)

İmam öğrencilerinden, seçkin ve uzman fakihlere kendi öğreti ve içtihatlarını öğretmek suretiyle Ehlibeyt fikhinin diğer nesillere aktarılmasını sağlamaya çalışıyordu. İmamın seçkin öğrencileri arasında Zurare, Ebu Basir Muradî, Muhammed b. Müslim ve Bureyd b. Muaviye İclî gibi isimleri zikretmek mümkündür. Ayrıca İmam Sadık Şîî bilimsel ve kültürel mirasını korumak için, öğrencilerini sürekli hadisleri yazmaya teşvik eder ve şöyle derdi: "İnsan kalbi yazıyla güvenilirlik bulur. Yazınız, çünkü yazmadıkça ezberleyemezsiniz." (Kuleyni, 1990)

İmam Sadık, re'y ve kıyas mezhebi karşısında güçlü bir karşı tavır takınarak, kültürel faaliyetlerinin çoğunu bu re'y ve kıyas ehline karşı çıkmaya yoğunlaştırıyor ve mümkün olduğu kadar re'y ve kıyas ehlinin, kendi fikirlerini üzerine bina ettikleri delillerini eleştiriyordu (Mekki, 2014)

İmam tüm hükmün Allah'ın kitabı ve Hz. Peygamber'in sünnetinde var olduğunu söyleyip, insanları bu iki kaynağa yönlendirmeye çalışıyordu. İmam, bu fikri hangi kaynağa dayanarak ortaya attığını soran kimselere şöyle cevap veriyordu: "Allah'ın kitabına dayanarak." "Peki Allah'ın kitabında bulunmaz ise nasıl olacak?" diye sorulara da şöyle cevap veriyordu: "Peygamberin sünnetine dayanarak." "Peki orada da öyle bir hüküm yoksa nasıl olacak?" diyenlere de "Kitaba ve sünnete dayanmayan hiçbir şey yoktur" (Kuleyni, 1990) diye cevap veriyordu.

Ebû Hanîfe, re'ý ve kıyas mezhebi kurucularının önde gelen liderlerinden biridir (Askeri, Bty.) ve içtihadı dayandırmakta diğerlerinden daha önde bulunuyordu. İmam, re'ý konusunda defalarca onunla tartışmaya girmiştir. Kıyasa ve re'ye başvurmanın İslamî hükümlerin fetvalarla yer değiştirmesine sebep olabileceğini öne sürmüştür. Dolayısıyla İmam, arkadaşlarını re'ý ve kıyas ehlinden sakınmalarını söyleyip onlardan etkilenmekten sakındırmıştır. (Ebu Nuaym, 1932; Mağribi, 1988)

2.11. İmam Sadık'a Ait Eserler

İmam Sadık'a nispet edilen eserlerin, sayıları ve adları hakkında kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. İmamın kelim, tevhit, fıkıh, ahlak ve özellikle tefsirle ilgili görüşleri o kadar fazladır ki bunları tespit etmek için hadis kitaplarına ve birçok kaynak kitaba başvurmak gerekir. Burada, özellikle öne çıkan bazı eserlerinin adları şöyledir.

Cafer Sadık'ın yüzlerce kitap ve risâle yazdığı ileri sürülmektedir. Bunların büyük bir kısmının ona nisbeti şüpheli olup yaşadığı dönem, çevresi, ilmî ve dinî şahsiyeti dikkate alınırsa bilhassa kimya ve cefr gibi konulara dair kitapların onun telifleri olması imkânsız gibidir. Bu konuda hayli müsamahakâr olanlar bile Cafer'in bu alanlarda eser yazıp yazmadığının bilinmediğini söylemektedirler (Sezgin, 2010, IV, 129-130). Aslında Cafer'in öğrencisi olduğunu söyleyen ve onu söz konusu ilimlerde otorite kabul eden Câbir b. Hayyân'ın bu ilimlerle ilgili bir tek eserinin bile adını zikretmemesi, bu eserler üzerindeki tereddütleri daha da arttırmıştır.

Cafer Sadık'ın zamanımıza ulaşan eserleri şunlardır:

1. Misbâhu's-şerî'a ve miftâhu'l-hakika. Cafer es-Sadık'ın dinî ve ahlâkî muhtevalı sözlerinin 100 babda ele alındığı bu eserin çeşitli yazma nüshaları British Museum'da, Meşhed ve Haydarâbâd Osmâniye Üniversitesi kütüphanelerinde bulunmaktadır. Kitap Delhi (1856), Tebriz (1278) ve Tahran'da (1314) yayımlanmış, ayrıca Farsça tercüme ve şerhiyle birlikte Hasan el-Mustafavî tarafından neşredilmiştir (Tahran 1363 hş.).
2. Tefsîrü'l-Kur'an. En eski nüshası hicrî X. asra ait olan bu eserin Bankipûr, Bohâr ve Aligarh kütüphanelerinde yazmaları mevcuttur.
3. Kitâbü'l-Cefr. el-Hâfiye fi'l-cefr, el-Hâfiye fi 'ilmi'l-hurûf veya el-Hâfiye adlarıyla da anılan eserin yazma nüshaları British Museum'da, İskenderiye el-Mektebetü'l-belediyye, Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye (Tal'at), Süleymaniye (Cârullah) ve Köprülü kütüphanelerinde bulunmaktadır.
4. İhtilâcü'l-a'zâ'. İnsan organlarındaki titremeler ve bunların sebep olduğu hastalıklardan bahseden eserin yazma nüshaları Berlin Staatsbibliothek ile Gotha, Topkapı (III. Ahmed) ve Kastamonu kütüphanelerinde mevcuttur.
5. Heyâkilü'n-nûr (es-Seb'a). Tılsımdan bahseden bu eserin iki nüshası Bibliothèque Nationale ve Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir.
6. Esrârü'l-vahy. Hicrî X ve XIII. yüzyılda istinsah edilen iki yazması Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Hamidiye ve Hasan Hüsnü Paşa) bulunan küçük bir risâledir.
7. Havâssü'l-Kur'ânî'l-'azîm. Hicrî IV ve XI. yüzyılda istinsah edilmiş nüshalarının bulunduğu bilinen risâlenin bir yazması Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye'dedir.
8. Kitâbü't-Tevhîd ve'l-ihlîlce. Mufaddal b. Ömer'den rivayet edilen bu eser Tevhîdü'l-Mufaddal diye de anılır. Meşhed, Tebriz ve Kâzimiye kütüphanelerinde çeşitli nüshaları bulunan eser, Kitâbü't-Tevhîd ve'l-edille ve't-tedbîr adıyla 1329'da İstanbul'da basılmış, Fahreddin et-Türkistânî tarafından 1065'te (1654) Farsça'ya çevrilmiştir.
9. Risâletü'l-vesâyâ ve'l-fusûl. Kimya ile ilgili olup Risâle fi 'ilmi's-sinâ'a ve'l-haceri'l-mükerrerem olarak da bilinir. Nuruosmaniye, Râmpûr ve Halep kütüphanelerinde yazma nüshaları bulunan risâle Almanca tercümesiyle birlikte J. Ruska tarafından neşredilmiştir (Heidelberg 1924).
10. Du'â'ü'l-cevşen. Birkaç varak hacmindeki risâlenin hicrî XI. yüzyılda istinsah edilmiş bir nüshası Bibliothèque Nationale'de bulunmaktadır (bu eserler hakkında daha geniş bilgi için bk. Sezgin, I, 529-530).

Bunların dışında Menâfi'u süveri'l-Kur'an, Kitâb fi isbâti's-sâni', Es'ile 'ani'n-nebî, Münâzaratü's-Sadık fi't-tafzîl beyne Ebî Bekir ve 'Alî, el-Ed'iyetü'l-üsbü'yye, Du'â', Kitâbü's-Sirât, Hırz, el-Hikemü'l-Ca'feriyye, Risâle fi'l-kimyâ', Ta'rifü tedbîri'l-hacer, el-Edille 'ale'l-halk ve't-tedbîr, Risâle fi fazli'l-Hacer ve Mûsâ, İhtiyârâtü'l-eyyâm ve's-şühûr, Mahmûdâtü'l-eyyâm, Cedvel fi mezhebi's-sinîn ve's-şühûr ve'l-eyyâm, Melhame, el-Kur'a, Risâletü'l-fe'l, Sirâcü'z-zulme ve es-Silkü'n-nâdır gibi eserler Cafer es-Sadık'a nisbet edilmektedir (geniş bilgi için bk. Brockelmann, GAL Suppl., I, 104; Sezgin, I, 528-531; Muhsin el-Emîn, I, 668-669).

Cafer es-Sadık hakkında yazılmış çok sayıda monografiden bazıları şunlardır: Meclisî, Târîhu'l-İmâm Ca'fer es-Sadık (Bihârü'l-envâr, Beyrut 1403/1983, XLVII. cilt içinde); Ahbârü'l-İmâm Ca'fer es-Sadık ma'a'l-Mansûr (Zâhiriyye Ktp., Mecmua, nr. 98/18); J. F. Ruska, Arabische Alchemisten II (Heidelberg 1924); Muhammed Yahyâ el-Hâşimî, el-İmâmü's-Sadık mühlümü'l-kimyâ' (Halep 1959); Abdülazîz Seyyidülehl, Ca'fer b. Muhammed (Beyrut 1954); Muhammed Ebû Zehre, el-İmâm es-Sadık: Hayâtühû ve 'asrühû-ârâ'ühû ve fikhüh (Kahire, ts.); Muhammed

el-Halîlî, Tıbbü'l-İmâm es-Sadık (Necef 1385/1966); Abdülhalîm el-Cündî, el-İmâm Ca'fer es-Sadık (Kahire 1986). (<https://islamansiklopedisi.org.tr/cafer-es-sadik>)

1-“Risale-i Abdullah b. Nacaşî”, Bu eser, Ahvaz valisi ismiyle ünlenen Necaşî'ye yazdığı bir metuptur. (Sadr, Seyyid Hasan, Kum 1438)

2-“Tevhit Risalesi”, Mufaddal b. Ömer tarafından rivayet edildiğinden dolayı “Tevhîd-i Mufaddal” ismiyle tanınmıştır. Bu risalede Allah'ın ispatı ve Dehriyeler'in reddi konusu ele alınmıştır. Risalenin tümü Bihâru'l-Envâr adlı eserde mevcuttur. (Meclisi, 1983)

3-Risâle-i Ehli'lcehl, bu risâle Mufaddal b. Ömer tarafından rivayet edilmiş olup aynen Bihâru'l-Envâr edlî eserinde mevcuttur. Kitap İmam Sadık ve Hintli bir hekim arasındaki Allah ve tevhid konusundaki tartışmayı ele almaktadır. (Meclisi, 1983)

4-“Tuhefu'l-Ukûl” Bu eser imamın vasiyetleri ve hikmetli sözlerini içermektedir. (İbn Şu'be, 2003)

5-“Misbâhu's-Şerî'a ve Miftâhu'l-Hakîka” Bu kitap İmam Sadık'ın dinî ve ahlâkî muhtevallî sözlerinin yüz babda ele alındığı bir eser olup, bunun çeşitli yazma nüshaları mevcuttur. Eser, Seyyit b. Tavûs, Şehit Sani, İbn Fahd Hallî, Feyzî Kaşânî, Bahrânî, Muhakik Nerakî gibi âlimler tarafından muteber ve güvenilir bulunmuştur. (Emin, Seyyid Muhsin, 2013)

Seyyit b. Tavûs kitapla ilgili şöyle bir açıklamada bulunmuştur: “İmam Sadık'ın “Misbâhu's-Şerî'a ve Miftâhu'l-Hakîka” adlı kitabı her hakikat yolcusunun yanında bulunması gereken bir eserdir. Bu kitap, Yüce Allah'a giden yolu gösterme ve ona giden sırları deşifre etme bakımından çok önemli ve değerlidir.” (Tavus 1988) Eserin çeşitli yazma nüshaları British Museum, Meşhed ve Haydarabad Osmanîye Üniversitesi kütüphanelerinde bulunmaktadır. Kitap Delhi (1856), Tebriz (1278), Tahran'da (1314) yayımlanmış ayrıca Farsça tercüme ve şerhiyle birlikte Hasan el-Mustafavî tarafından neşredilmiştir. (Öz, 3/VII) Ancak kitabın İmam Sadık'a nisbet edilmesinde ciddi şüphe bulunmaktadır. (Kadızaade, 8/106)

Kitabın giriş bölümlerinde “Kâle Sadık/Sadık söyle dedi” ifadesinin kullanılması kitabın İmam Sadık'a ait olmadığı fikrini uyandırmaktadır. Zira o dönemde müellifler kendi isimlerini içeren bu ifadeyi kullanmazlardı. Bundan kitabın başkaları tarafından imam Sadık'a nispet edilerek yazıldığı anlaşılmaktadır. Diğer yandan kitapta bulunan hadislerin yöntem ve usul bakımından İmamın diğer eserleri ve sözleriyle benzerlik taşımamaktadır. (Kadızaade, 8/106)

Türk araştırmacı Yunus Emre Gördük, tefsirin çeşitli kütüphanelerde bulunan yazma nüshalarını bir doktora tezi olarak ele alıp karşılaştırmış ve tefsiri çeşitli yönlerden tahlil etmiştir. (Gördük, 2010)

3. İMAM SADIK'IN TEFSİRİ VE TEFSİR METODU

Şüphesiz, Hz. Peygamber (sav.) Yüce Allah'ın insanları Kur'an-ı Kerim'in öğretileriyle eğitmesi, ilahi kural ve öğretilerin kitabını, hikmetini, açıklamasını ve yorumunu öğretmeyi seçtiği ilk müfessirdir. Hz. Peygamber'den sonra, imamlar Sakaleyn hadisine dayanarak onun bilgi vârisleri ve Yüce Rabbin seçilmişleri olarak Kur'an ayetlerinin tefsiri ve açıklamaları hakkında hüccet sayılmışlardır.

İmamlar döneminde İmam Bakır ve İmam Cafer-i Sadık özel öneme sahiptirler. Zira bu iki imam dönemi İslam'ın kurallarını ve Kur'an öğretilerini yaymak ve açıklamak için daha iyi bir ortama sahipti. İmam Sadık döneminde, II. yüzyılın 3. on yılında Emevîlerin yok oluşu ve Abbasîlerin yükselişinden dolayı siyasi, sosyal ve kültürel faktörler, İmam için sınırlı bir özgürlüğe sebep olmuştur. Bu kısa fırsatta tefsir, içtihat, hadis ve Şîî öğretileri o kadar yerleşik hale geldi ki, Şîî Mezhebi, Caferî adıyla da anılmış oldu. İmam, ilâhî emirleri açıklamak için Kur'an-ı Kerim'den, Hz. Peygamber'in sünnetinden ve Ehlibeytten alıntı yaparak, zaman zaman farklı mezheplerin takipçileri ile tartışmalarda bulunmuştur. (Emin, Seyyid Muhsin, 2013) Bu yüzden Şîî mezhebinde kabul gören hadislerinin çoğu İmam Sadık'ın rivayetlerinden oluşmaktadır.

3.1. Kur'an'ın Kur'anla Tefsiri

Şüphesiz Kur'an-ı Kerim, ihtiva ettiği ayetlerin açıklama ve yorumlanmasında ilk ve en önemli kaynaktır. Zira mevcut ayetlerin bir kısmı diğer bir kısmının açıklaması ve tefsiri mahiyetindedir. Yüce Rabimiz Kur'an'ın bir beyan, yani müfessir olduğunu ifade için şöyle buyurmaktadır: *وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تَبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ*... (Bu kitabı sana her konuda açıklama getiren bir rehber, bir hidayet ve rahmet kaynağı, Allah'a gönülden bağlananlar için bir müjde olarak indirdik.” (Nahl, 16/89) Kur'an, insanoğlu için zaruri olan maarif ve bilimlerin tümünü içermektedir. Kendi ayetlerini açıklar ve tefsir eder, bazı ayetler diğer ayetlerin tefsiridir.

Bu tefsir yönteminde ayetler, diğer ayetlerin gölgesinde tefekkür ve tedebbür ile açıklanır ve tefsiri yapılır. Bazı ayetler diğerine şahit tutulur ve Yüce Allah'ın gaye ve muradını tanımlamak için kaynak olarak alınır. (Tabatabai, 1988)

Bazen ayetler birbirine çok benzer, kelimeler neredeyse birbirinin aynıdır. Böylece aynı anlamda bir ayet diğerine şahitlik eder, onu tefsir eder. Bazı ayetler de kelime yapısı bakımından değil, içerik ve anlam bakımından

birbirleriyle benzerlik gösterir. Bu tür ayetler de anlam bakımından birbirini tamamlayan ayetlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v) bu tefsir yöntemine vurgu yaparak şöyle buyurmuşlardır: *أَنَّ الْقُرْآنَ لَيَصْدَقُ بَعْضُهُ بَعْضًا فَلَا تَكْذِبُوا بَعْضَهُ بَعْضًا* “Kur’an’ın bir kısmı diğerini tasdik eder. Siz onun bazısını bazısıyla yalanlamayınız.” (Şazeli, 2010)

Hz. Ali de bazı ayetlerin diğer bazı ayetlerin şahitleri ve tefsiri olduğunu vurgulayarak şöyle demiştir: *كُتِبَ اللَّهُ... وَيُنْطِقُ* “Allah’ın kitabında bazı ayetler diğer ayetleri tefsir eder ve bazıları diğerlerinin şahidi ve delilidir.” (Nehcül-Belağa, 2001) Nitekim birçok müfessir bu yöntemin Kur’an ve masumlar yani 12 imam tarafından onaylandığını belirtmişlerdir. Kimileri de bu yöntemin Kur’an’ı en iyi ve en verimli yorumlama yöntemi olduğunu söylemiş ve Kur’an tefsirinin ilk adımı ve en doğru yöntemi olarak görmüşlerdir. (Tabatabai, 1988)

Kur’an’ın Kur’an’la tefsiri çeşitli türlerde yapılır. Bazen ayetin başı, devamına şahitlik eder ve bazen de sonrası öncesine şahitlik yapar. Yani ayetin mâkabli mâba’dine, bazen de mâba’di makabline şahitlik eder, onu açıklar. Bazen de müfesser ayet, Kur’an’ın başka surelerinde ve ayetlerinde açıklanır. Bilindiği üzere Kur’an ayetleri; nasih-mensûh, mücmel-mübeyyen umûm-husus, mutlak- mukayyet, muhkem-müteşabih gibi kısımlara ayrılır. Bu gibi ayetler de yer yer birbirlerine şahitlik edip tefsir ederler. (Cevad-ı Âmili, 2009; Zehebi, 1976)

Bazı ayetlerin anlaşılması gayet kolaydır. Bazı ayetler ise müşkil ve anlaşılması zordur. Bunun için derin bilgi ve araştırmaya ihtiyaç vardır, engin düşünce ve tefekkür gerektirir. Dolayısıyla müfessir gayet bilgili olmalı ve Kur’an ilimlerinin tümüne hâkim olmalıdır. Bu zor iş herkes tarafından yapılamaz. Bu yüzden yalnız Hz. Peygamber ve onun masum imamları Kur’an bilgisine sahiptirler ve bu kitabın müfessirleri yalnız onlardır. Onlardan sonra, Kur’an-ı Kerim’i tefsir etmeye yetkili olanlar ilim ve irfanda ileri derecede rusuh sahibi Ehlibeyt âlimleridir. Bunlar Hz. Peygamber’in neslinden gelen Kur’an ilmini, kültürünü ve irfanını çok iyi bilen ve kendilerine güvenilen kimselerdir. (Nehcül-Belağa, 2001)

Şimdi İmam Sadık’ın ayetin ayetle tefsiri konusunu kendisinden nakledilen rivayetlerden örnek vererek açıklamaya çalışalım.

3.1.1. Ayetin Başının Sonu ile Tefsiri

1-Yanında bulunanlardan birisi İmam Sadık’a, *إِبْرَاهِيمَ، “حَايِرٌ” دَدِي، بُو إِشِي شُو بِيُؤْكِرِي يَافِي شَرِي* (İbrahim, “Hayır” dedi, bu işi şu büyükleri yapmıştır. Eğer konuşabiliyorlarsa onlara sorun!) (Enbiya, 21/63) ayetinde İbrahim (a.s), “Onu büyük put kırdı” demekle yalan söylemiş gibi olmuyor mu?” diye sorunca İmam şöyle cevap vermiştir: “Onların büyük putu gerçekten bu işi yapmamıştır ve İbrahim (a.s) da yalan söylememiştir. Zira İbrahim (a.s), konuşabiliyorlarsa onlara sorun demiştir. Putlar konuşamadıklarına göre büyük put bu işi yapmamıştır. Dolayısıyla İbrahim (a.s) da yalan söylememiştir.” (Cevad-ı Âmili, 2009)

2-Yine İmam’a Yusuf Suresindeki, bir çağrıcının Yusuf’un kardeşlerine *أَيُّهَا الْعِيرُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ* (Ey kabile! Siz mutlaka hırsızsiniz!) -Yusuf, 12/70-) ayetindeki hitabı sorulduğunda İmam şöyle cevap vermiştir: “Burada, Yusuf’un kardeşlerinin herhangi bir yerden bir şey çalmaları değil, kardeşlerinin Yusuf’u babalarından çalmaları kastedilmiştir. Yoksa Yusuf’un kardeşleri buldukları yerden, yani Yusuf’un mülkünden bir şey çalamamışlardır. Yusuf’un kardeşleri kendilerini hırsızlıkla suçlayanlara dönerek “Ne yitirdiniz?” dediler. (Yusuf, 12/71) Onlar da “Hükümdarın su kabını arıyoruz, onu getirene bir deve yükü ödül var, ben buna kefilim” dediler. (Yusuf, 12/72) Burada Hz. Yusuf ve beraberindekiler, kabileye hiçbir şekilde “kralın su kabını çalmışsınız” diye bir ithamda bulunmadılar. Buradaki maksat Yusuf’un babasından çalınmasıdır. (Saduk, 2019)

İmam Sadık’ın bu ve benzer rivayetlerde görüldüğü gibi ayetin başını sonu ile tefsir ederken masum peygamberleri de temyize çıkarmış, onlara isnat edilen suçları asla kabul etmemiştir. Hz. İbrahim ve Yusuf örneğinde olduğu gibi onların masum olduğunu belirtmiştir

3.1.2. Ayetin Ayetle Tefsiri

İmam Sadık (rh.a) Kur’an ayetlerini tefsir ederken bir ayeti başak bir ayetle tefsir etme metodunu kullanmıştır: Mesela, Bakara Suresi’ndeki *... وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ ...* “Sana neyi infak edeceklerini de soruyorlar. De ki: İhtiyaç fazlasını...” (Bakara, 2/219- ayetinde geçen ifadeyi Abdurrahman İmam’a sorunca, İmam, Furkan, 67. ayetini okuyarak cevap vermiştir: *الَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا* (Furkan, 25/67) “Yine o iyi kullar, harcama yaptıkları zaman ne saçıp savururlar ne de cimrilik ederler; harcamaları bu ikisi arasında mâkul bir dengeye göre olur.” İmam, böylece Furkan Suresi’ndeki ayetin Bakara Suresi’ndeki ayetten daha sonra indiğini ve dolayısıyla onu tefsir ettiğini beyan etmiştir. (Ayyaşi, 2016; Buhrani, 2010)

3.2. Kur’an Ayetlerine Dayanarak Kur’an Kavramlarının Tefsiri

İmam, kimi Kur’an ayetlerine dayanarak bazı Kur’an kavramlarını tefsir etmiş ve açıklamıştır. Hatta kavramları Kur’an ayetlerine göre kategorize etmiştir. Bunlara, Kur’an’ın çeşitli surelerinde geçen büyük günah (kebire) hakkındaki tefsiri örnek verebiliriz.

kullanılmıştır: 1-İnkâr (Yüce Allah'ı inkâr)etmek. 2- Kin beslemek. 3- Terk etmek. Burada özellikle Yüce Allah'ın emrini terk etmek anlamındadır. 4- Nimeti inkâr etmek. 5- Gerçeği örtmek, gizlemek.

İnkâr anlamında olan küfür iki kısımdır: a-Cehaletten dolayı inkâr, b- Bilgili ve bilinçli inkâr. (Kumi, 2013)

Cehaletten dolayı inkâr edenler hakkında Yüce Allah şöyle buyurmuştur: وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يُهْلِكُنَا إِلَّا الدَّهْرُ وَمَا لَهُم بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ. Ölüyoruz, yaşıyoruz. Bizi öldüren ise zamandan başkası değildir. Hâlbuki onların bu konuda bir bilgileri yoktur, zannetmekten başka bir şey yaptıkları yok.” (Casiye, 24) Bir başka ayette de şöyle buyrulur: “إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ “İnkâr edenleri uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, asla iman etmezler.” (Bakara, 2/6)

b- Bilinçli inkâr edenler hakkında ise Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ” *“Onlara Allah katından ellerindeki (Tevrat) doğrulayan bir kitap gelince, daha önce kâfirlere karşı zafer isterlerken işte şimdi bilip tanıdıkları (Kur'an) kendilerine ulaşınca onu inkâr ettiler.”* (Bakara, 2/89)

Bilinçli inkârcılar hakkında bir başka ayette de şöyle buyrulmaktadır: ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُم بَعْضًا *“Sonra kıyamet gününde birbirinizi tanımayacak, birbirinize lânetler yağdıracaksınız.”* (Ankebut, 25)

Bilinçli inkârcılığın bir çeşidi de Allah'ın emirlerini yerine getirmemek, bilerek onu terk etmektir. (Kumi, 2013) Bunlar hakkında da Yüce Allah, “O evi ziyaret etmesi, Allah'ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır. Kim inkâr ederse bilmelidir ki, Allah bütün âlemlerden müstağnidir.” (Al-i İmran, 3/93)

3.3. Mücmel Ayetleri Açıklaması ve Beyanı

Kur'an Kerim'de, tafsilâtlı olarak beyan edilmemiş müphem ifadeler, anlamı kapalı gibi görünen ayetler vardır ki, bunlara mücmel denir. Bunların dışında kalan ve mânası açıkça anlaşılabilen ayetlere de mübeyyen denir. İmam Sadık, tefsir yönteminde bu mücmel ayetlerin açıklamasını mübeyyen ayetlerle yapmıştır. Mesela, “Onlara Allah katından ellerindeki (Tevrat) doğrulayan bir kitap gelince, daha önce kâfirlere karşı zafer isterlerken, şimdi bilip tanıdıkları (Kur'an) kendilerine gelince, onu inkâr ettiler Allah'ın laneti böyle inkârcıların üzerindedir” (Bakara, 2/89) ayetinde “bilinçli kâfirlik edenler”den kasıt kimdir? Bu konuda mübhemlik vardır. İmam Sadık, bu mübhemliği şu şekilde (Kumi, 2013) açıklamaktadır:

Harîz b. Abdullah es-Sicistânî'nin İmam Sadık'tan naklettiğine göre o şöyle demiştir: “Bu ayet Yahudiler ve Hıristiyanlar hakkında nazil olmuştur. (Kumi, 2013) Ayetin meali şöyledir: *“Onlara Allah katından ellerindeki (yani Tevrat ve İncili) doğrulayan bir kitap gelince, daha önce kâfirlere karşı zafer isterlerken, şimdi bilip tanıdıkları (Kur'an) kendilerine ulaşınca onu inkâr ettiler...”* Zira Tevrat, Zebur ve İncil'de Hz. Muhammed'in (s.a.v) sıfatı ve onun ashabının sıfatları, Peygamberliğe ulaşması ve hicretine işaret edilmiştir. Bu ayeti, Yüce Allah Fetih Suresi'ndeki şu ayetiyle açıklamaktadır: مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ *“O, Allah'ın elçisi Muhammed'dir. Onunla beraber olanlar da kâfirlere karşı sert, kendi aralarında merhametlidirler. Onları, Allah'ın lutf ve rızasına talip olarak hep rükûda ve secdede görürsün. Yüzlerinde secdenin tesiri görülür. Tevrat'ta onlar için yapılan benzetme budur. İncil'deki misalleri ise bir ekindir.”* (Fetih, 48/29)

3.4. Nasih ve Mensuh Ayetleri Açıklaması

Nasih ve mensûh konusu Kur'an-ı Kerim'de ayetlerin anlamlandırılmasında ve yorumlanmasında büyük etkisi olan önemli konulardan biridir. Özellikle Ehlîbeyt rivayetlerinde Kur'an'ın hükümlerini anlamakta nasih ve mensûh ayetlerin bilinmesine vurgu yapılmaktadır. (Ayyaşi, 2016)

Ebu Abdurrahman es-Sülemi şöyle diyor: “Hz. Ali (r.a), kadırlardan biriyle görüştüğü sırada ona, “Nasih ve mensûh ayetlerden haberin var mı? Onları biliyor musun?” diye sordu. Kadı kendisine cevaben “Hayır bilmiyorum” dedi. Hz. Ali, “O zaman hem kendini hem de başkalarını helâk ettiniz” dedi. (Ayyaşi, 2016)

Başka bir rivayette İmam Sadık, nasih ve mensûh ayetleri tanıma zorunluluğuna ve İlahi hükümlerin buna göre düşünülmesi gerektiğini vurgulamıştır. İmamla Ebû Hanife arasında şöyle bir diyalog geçtiği rivayet edilmektedir: İmam, Ebu Hanife'ye, “Sana Irak halkının fakihî diyorlar, ne dersin?” diye sorunca Ebu Hanife, “Evet bu doğru” diye cevap verdi. İmam, “Peki, nasıl ve neye dayanarak fetva veriyorsun” diye sordu? Ebû Hanife, “Yüce Allah'ın kitabı ve Hz. Peygamberin sünnetine dayanarak” diye cevap verdi. İmam, tekrar Ebû Hanife'ye dönerek sordu: “Peki sen Allah'ın kitabını ve onun içindeki nasih ve mensuh ayetleri iyice biliyor musun?” Ebu Hanife, “Evet biliyorum” diye cevap verdi. (İbn Babebeh, 1999) Bunun üzerine İmam, “Ey Ebu Hanife! Yazıklar olsun sana. Sen yalnız Kur'an'ın kendilerine indiği sahabenin (ehl-i Kur'an'ın) bileceği şeyleri bildiğini iddia ediyorsun. Oysa bunu sadece sahabe bilir ve özellikle de Hz. Peygamber'in nesli olan Ehlîbeyt bilebilir” dedi. (Ayyaşi, 2016)

Rivayet edildiğine İmam Sadık, nasih ve mensuhu şöyle tanımlamıştır:

A-Nasih, sabit olandır, mensuh hükmü kaldırılmış olandır. (Merkezüssakafe, 2014)

B-Mesade b Sadaka diyor ki: İmam Sadık`tan nasih-mensûh ile muhkem ve müteşâbihin ne olduğunu sorduk. Bize şöyle dedi: Nasih sabittir, onunla amel edilir, mensûh daha önce amel edilen ayettir, sonradan inen diğer ayet onun hükmünü ortadan kaldırır. (Marifet, 2002)

İmam Sadık`ın tefsir metodunun özelliklerinden biri de nasih ve mensûh ayetlerin açıklamasıdır. Bu da genel olarak Kur`an`ı Kur`ânla açıklama yöntemlerinden sayılır.

Müfessirlerin ve İslam âlimlerine göre neshin birçok mânası vardır. İslam`ın başlangıcında bazı sahabeler, bir ayetin zahiri lafzının diğer bir ayete muhalif olmasını da mutlak mânada nesh olarak kabul etmişlerdir. Bu yüzden bazı ayetler arasındaki umum-husus veya mutlaklık-mukayyetlik noktasındaki ihtilaf da nesh olarak değerlendirilmiştir. Bu yüzden nasih-mensuh ayetlerin sayısı konusunda tefsir usulü âlimleri arasında ihtilaf vardır. Sonraki asırlarda âlimler nesh, tahsis ve takyit arasındaki farkı net olarak ayırmaya çalıştılar. (Ayyaşi, 2016)

Ehlibeytten gelen bir rivayete göre neshin daha geniş bir anlamı var. Bu rivayete göre nesh, âlimlerin ıstılahındaki mânaya gelmiyor. Zira onlara göre nesh, sabit dini ahkâmdan bir hükmün belli zaman ve süre sonra geçersiz olmasıdır.

Konu ile ilgili olarak Ebu Basir şunu anlatmaktadır: İmam Sadık`a, *إذا ناجيتم الرسول فقدموا بين يدي نجوبكم صدقة*, “Peygamberle özel görüşme yapmak istediğiniz zaman, bu görüşmenizden önce bir sadaka verin” (Mücadele, 12) ayetiyle ilgili soru sordum. O da bana şöyle cevap verdi: Bu ayet bir sonraki *ءاشفقتم ان تقدموا بين يدي نجوبكم صدقات* “Özel görüşme yapmadan önce sadaka verecek olmanızdan dolayı korkuya mı kapıldınız? Madem bunu yapmadınız. Allah da sizi bağışladı...” (Mücadele, 58/13) şeklindeki ayetle neshedilmiştir.

3.5. Muhkem Ayetleri Müteşabih Ayetlere Hamletmek

Kur`an ayetleri muhkem ve müteşabih olmak üzere iki kısma ayrılır. Konu hakkında Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Sana kitabı indiren O`dur. Onun bir kısım âyetleri muhkemdir ki bunlar kitabın esasıdır; diğerleri ise müteşabihtir. Kalplerinde eğrilik bulunanlar, fitne çıkarmak ve onu te`vil etmek için ondaki müteşabihlerin peşine düşerler. Hâlbuki onun te`vilini ancak Allah bilir. İlimde yüksek pâyeye erişenler derler ki: ‘Ona inandık, hepsi rabbimiz katındandır.’ (Bu inceliği) yalnız aklıselim sahipleri düşünüp anlar.” (Al-i İmran, 3/102)

İmama göre muhkemler, mânaları açık olan ayetlerdir. Muhkem ifadesi, açık ve kesin olarak hüküm veren ayetleri nitelendirmek için kullanılmıştır. Müteşabih adı verilen bazı ayetler ise yoruma açık ayetlerdir. Böylece müteşabih ayetlerin, şüpheyi gidermek için muhkem ayetlere irca edilerek doğru anlaşılmasıdır. (Tabatabai, 2000)

İmama göre Hüd Sûresi`nin birinci ayetinde geçen muhkem kelimesinin anlamı ile Al-i İmran Suresi`nde geçen muhkemin anlamları farklıdır. Hud Suresi`nde kitabın tümünün muhkem olduğuna işaret edilirken Al-i İmran Suresi`ndeki muhkem, müteşabih karşılığında kullanılmıştır. Bu nedenle denilebilir ki, gerçekte tüm ilahi ayetler muhkemdirler. Zümer Suresi`ndeki müteşabih ile Al-i İmran Suresi`ndeki müteşabih kelimesinin anlamları da farklılık arz eder. Zümer Suresi`nde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Gerçekleri tekrar tekrar dile getiren bir kitap olarak sözlerin en güzelini indirdi.” (Zümer, 39/23)

Allame Tabatabaî bu ayetle ilgili şöyle demektedir: İşbu teşbih, muhkem karşıtı olarak bilinen diğer müteşabihten farklıdır. Bu teşbihte kitabın tüm ayetleri hak yoluna rehberlik, hidayet ve gerçeği beyan etme bakımından muhkem sayılır. Muhkem karşıtı olarak kullanılan müteşabih, dinleyiciye amacı belli olmayan ve dinleyenin duyduğu an anlam çıkarmada ve kavramada zorluk çektiği ayetlerdir. (Tabatabai, 1988)

Abdullah bin Sinan şöyle diyor: Ebu Abdullah`tan, Kur`an ile Furkan kelimelerinin farkını sordum. Bana şöyle dedi: “Kur`an tamamen kitaptır... Furkan ise amel edilen muhkemdir, bütün muhkemler Furkan`dır.” (Ayyaşi, 2016)

Vehb b. Hafs diyor ki: İmam Sadık`tan (rh.a) duydum, o, şöyle diyordu. “Muhkem ayetler hakkında imanımız var ve amel ederiz, lakin müteşabih ayetlere imanımız var, ama amel etmeyiz.” (Saffar Kumi, 1983; Ayyaşi, 2016)

Müteşabih konusunda Ehlibeytin çeşitli beyanlarından şöyle bir anlam çıkmaktadır: “Kur`andaki müteşabih ayetlerin hiçbir şekilde anlaşılacağı gibi anlayış söz konusu değildir. Her ayet kendi anlamını ortaya koymada bağımsız olmazsa, diğer müteşabih veya muhkem ayetlerle anlaşılacaktır. Bu da müteşabihi muhkeme irca etmektir.” (Tabatabai, 2000) Muhkem, belirli olduğu için onunla amel edilebilir, ama müteşabih belirgin olmadığından ve ihtimal ve karışıklığa açık olduğundan, ayrıca karine ve açıklama gerektiğinden, bilginler tarafından açıklanmadıkça amel edilemez. (Ayyaşi, 2016)

Ehlibeytin tefsir yöntemlerinden biri Kur`an-ı Kerim`deki müteşabih ayetlerin açıklanması ve yorumlanmasıdır ki bu, muhkem ayetlere irca ile yapılır. Bu da Kur`anı Kur`an ile tefsir yöntemlerinden biridir.

Burada İmam'ın müteşabih ayetleri yorumlamasına, “Bizi öfkelenince onlara hak ettikleri cezayı verdik ve hepsini suya gömdük” (Zuhruf, 55) şeklindeki ayeti örnek verebiliriz. İmam Sadık (rh.a) bu ayeti şu şekilde açıklamaktadır: “Yüce Allah bizim gibi üzgün olmaz, bizim gibi öfkelenmez, ama kendi dost ve evliyası için üzülür, öfkelenir veya hoşnut olur. Allah onların hoşnutluğunu kendi hoşnutluğu ve üzülmelerini kendi üzülmeleri ile nitelendirmiştir. Zira, onları davet ederek kendilerine rehberlik yapmış ve şöyle buyurmuştur: “Kim arkadaşıma ve evliyaya hakaret ederse, benimle savaşmak için yükselir ve beni savaşa çağırır.” “Resûlullah'a itaat eden Allah'a itaat etmiş olur, yüz çevirenlere gelince, seni onlara bekçi olarak göndermedik.” (Nisa, 4/80) Keza, “Sana yeminle bağlılık sözü verenler gerçekte bu sözü Allah'a vermiş oluyorlar. Allah'ın eli onların elleri üzerindedir.” (Fetih, 48/10)

İmam bu şekilde müteşabih olan Zuhruf Suresi 55. ayetini, Nisa Suresi 80. ayet ve Fetih Suresi 10. ayete irca ederek yorumlamış ve tefsir etmiştir. İmam'ın burada iki ayete işaret etmesi, şununla ilgilidir: Resûlullah'a itaat, ona verilen söz ve biat, Allah ile biat gibidir. Bundan dolayı Resûlullah'ın hoşnutluğu ve gazabı, Allah'ın üzülmeleri demek değildir, belki Allah'ın hoşnutluğu ve gazabı niteliğindedir. (Ayyaşi, 2016)

3.6. Kur'an'ın Sünnetle Tefsiri

Kur'an-ı Kerim, ilahi ayetlerin yorumlanmasında ilk ve en önemli kaynaktır ve tüm ilahi öğretileri kendisi açıklar ve yorumlar. Kur'an-ı Kerim'den sonra masum Ehlîbeytin, ilahi ayetlerin yorumlanmasında özel bir yeri vardır.

Şüphesiz Kur'an-ı Kerim'in ilk müfessiri Allah'ın peygamberi (s.a.v)'dir. Zira Kur'anın şahitlik ettiği gibi O, ilahi kitabın müfessiri ve açıklayıcısıdır. “O peygamberleri apaçık delillerle ve kutsal metinlerle gönderdik. İnsanlara indirdiklerimizi kendilerine açıklamak için ve düşünürler diye sana da uyarıcı kitabı indirdik.” (Nahl, 16/44)

Hiz. Peygamber (s.a.v)'den nakledilen tevatür derecesindeki Sakaleyn hadisi buna delildir. Sakaleyn hadisine göre Hiz. Peygamber (sav.) şöyle buyurmuştur: “Ben sizin aranızda iki paha biçilmez emanet bırakıyorum. Onlar, Allah'ın kitabı olan Kur'an ve Ehlîbeytimdir. Bu ikisinden birine sarılmak diğerini terk etmek gibidir ve ikisine sarılmak şüphesi kurtuluşa ve zulmetten kurtulmağa neden olur.”

İmamiye'ye göre masumların sünneti; söz, fiil ve takrirleri sayesinde ki, ilahi hükümler ve dini hükümler ortaya çıkmıştır. Peygamberin sünneti onlar tarafından nakledilmiş ve onun içtihatları bunlar sayesinde bilinmiştir. (Meşkini, 1996)

Ehlîbeyt tarafından söylenen rivayetler ve verilen fetvalar Allah Resulünün sözleridir. (Askeri, 2/301) İmam Sadık (rh.a) da “Ehlîbeytin hadisleri Resulullah'ın hadisleri ile aynıdır” diyerek şunları söylemiştir: “Benim hadisim, babamın hadisidir, babamın hadisi, büyük babamın hadisi, büyük babamın hadisi, Hüseyin'in hadisi, Hüseyin'in hadisi Hasan'ın hadisi ve Hasan'ın hadisi Emire'l-Müminin Ali'nin hadisidir, Ali'nin hadisi Allah Resulünün hadisidir ve Allah Resulünün hadisi Allah'ın sözü ve kelimeleridir.” (Kuleyni, 1990)

Böylece Ehlîbeyt birikimi Resulullah'a dayanıp, onun bilgisinin bir devamı niteliğindedir. Dolayısıyla İmam Sadık (rh.a) peygamberlik geleneğini canlandırarak, bu yola devam etti ve Ehlîbeytin eserlerini rivayet etmeye çalıştı. (Kindi, 1414)

İmam Sadık geleneğine bağlı olanlara göre, Sünniler, Sakaleyn hadisindeki ehlibeyti görmezden geldikleri için ve hadis yazma yasağından dolayı, Sünnet alanında nass (metin) ve rivayet yetersizliğiyle karşılaştılar ve sorunu gidermek için yüzlerini sahabe ve tâbiin rivayetlerinde çevirdiler. Böylece Allah Resulünün ve Ehlîbeytin sünnetinden mahrum kaldılar. Nitekim İmam Sadık, Sünnilerden gelen rivayetlerin zayıf olduğunu söylemektedir: “Sünni âlimler ve fakihler yani insanların ihtiyaçları olan fıkıh ve dini hususlarda istinbatta bulunanlar gerçekte Allah Resulünün verdiği bilgilerden mahrumdurlar. Allah Resulünden kendilerine bu hususta bilgi verilmemiştir.” (Ayyaşi 1988)

İmam Sadık, genellikle Kur'an Kerim'in ayetlerini yorumlama ve tefsirinde Hiz. Peygamberin ve kendi atalarının rivayetlerine ve sünnetine istinat etmiştir. Bunun nedeni İmamın muhataplarına karşı Allah resulü ve Ehlîbeyt rivayetlerinin hakikat olduğunu vurgulamaktı. Konuyla ilgili olarak İmam Sadık şunları (Kuleyni, 1990) söylemektedir:

“Biz Ehlîbeytte öyle bir şey bulunur ki, o şey sayesinde insanlara ihtiyacımız yoktur, ama insanların bize ihtiyaçları vardır. Bizde Allah'ın Resulü tarafından imla edilen kitap bulunur ki, onu Ali kaleme almıştır. Onda tüm helal ve haramlar bulunur. Bu konuda İmam Bakır'dan Allah Resulüne isnad edilen rivayetlerden bazı örnekler nakledilmektedir:

Ebu Basir diyor ki; İmam Sadık'a, “Allah'a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ulü'l-emre de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah'a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah'a ve Peygambere götürün” (Nisa, 4/59) ayetini sorduğumda, İmam bana, “Bu ayet Hiz. Ali, oğlu Hasan ve Hüseyin (rh.a) hakkında nazil olmuştur” diye cevap verdi. Ben kendisine tekrar sordum: “İnsanlar, ‘neden Ali ve Ehlîbeyt isimleri Kur'anda zikredilmemiştir?’ diye soruyorlar.” İmam Sadık (rh.a) şöyle cevap verdi: “Namaz Allah'ın Resulüne nazil edilmiş, ama kaç rekât olduğunu belirlememiş. Keza zekâtla ilgili ayet ona nazil oldu, ama Allah onun miktarını da

belirlemedi, Hz. Peygamber onu tefsir etti. Hac farz kılındı, ama yedi defa tavaf etmeyi söylemedi, peygamber onu tefsir etti ve “Allah’a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ulü’l-emre de!” (Nisa, 4/59) ayetini nazil etti. Bu ayet Hz. Ali, Hasan ve Hüseyin hakkında nazil olmuştur. Ayrıca kendisinden nakledilen diğer bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Size çok değerli iki şeyi miras olarak bırakıyorum. Onlara sıkı sıkıya sarıldığınız müddetçe asla dalâlete düşmeyeceksiniz. Ben, cennet pınarı kenarında siz bana varana kadar, Yüce Allah’tan istedim ki bu ikisinin arasında ayrılık olmasın. Ehlibeyte bir şey öğretmeyin, zira onlar sizden daha bilgindirler, Ehlibeyt doğru yoldan ayrılmaz ve sizleri yanlışla sürüklemeler.” (İbn Hanbel, 1996)

Eğer Hz. peygamber susup Ehlibeyti tanıtmıyorsa, bütün insanlar kendilerinin peygamberin Ehlibeyt olduğunu iddia ederlerdi. Yüce Allah da kitabında şöyle buyurmuştur: “Ey Ehlibeyt (ey peygamberin ev halkı), Allah sizden, kiri gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.” (Ahzab, 33/33)

Onun Ehlibeyti Hz. Ali, Hasan, Hüseyin ve Fatıma’dır. Ümmü Seleme’den rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: “İslam peygamberi evinde sırtında abası olduğu halde, Hz. Ali, Hasan, Hüseyin ve Fatıma’yı abasının altına toplayarak şöyle dedi: “Ey Ehlibeytim! Allah sizden günahı gidermek ve sizi tertemiz kılmak istiyor.” (Huveyzi, 2001)

4. SONUÇ

İmam Cafer Sadık, hem Şîa’nın hem de Sünni mezheplerin ortak değeri olan bir şahsiyettir. İmam Sadık’tan ders alan yüzlerce İslam uleması vardır: İmam Ebû Hanife, Mâlik b. Enes, Süfyan esSevrî ve Süfyan b. Uyeyne bunlardan birkaçıdır.

İmam Sadık, yaşadığı dönemdeki siyasi olaylara ve isyan hareketlerine katılmamış, her zaman sağduyunun ve müspet hareketi tavsiye etmiştir. Şîa, İmam’ın siyasi olaylardan uzak duruşunu takiiye ıstılahıyla açıklamıştır. Ehl-i Sünnet ise bu durumu, onun keskin basireti ve insanların selametini öncelemesi olarak yorumlamıştır.

İmam Sadık, kökleri geriye uzanan birçok siyasi ve itikadî fırkanın ortaya çıktığı bir dönemde yaşamıştır. İslam’a sokulmak istenen çeşitli bid’at görüşlerle hesaplaşma görevi de o dönemdeki İslam ümmetinin rehberi konumunda olan İmam Sadık’a düşmüştür.

İmam Sadık, hayatının büyük bölümünü Medîne’de, bir kısmını da Kûfe’de geçirdiği için Medîne tefsir ekolü ile Irak tefsir ekolünü birleştirmiş, bunu da babasından ve dedelerinden gelen ilmî tevârüsle taçlandırmıştır.

İmam Sadık’a isnat edilmiş, bir kısmını kısaca tanıttığımız birçok eser vardır. Bunlar çeşitli ilim dallarıyla ilgilidir; tefsir ile ilgili olan eserler bunların içinde önemli bir yer tutar.

Aşırı mezhepsel fikirlere rastlanmayan eserde, Ehl-i Beyt sevgisine yoğun vurgu yapılmasına rağmen Ehl-i Sünnete ve sahabîlere hiçbir şekilde dil uzatılmamış, hatta Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer hakkında tebcil edici ifadeler kullanılmıştır. Dolayısıyla gerek Ehl-i Sünnet gerekse Şîa açısından, bu tefsirin uydurulmuş olduğu ihtimalini destekleyecek herhangi bir karineye rastlanmamıştır.

Kendisine isnad edilen tefsirin tümüyle İmam Sadık’a aidiyeti iddiası abartılı olur, çünkü muhtevasında farklı kişilerden rivayetler bulunmaktadır. Lakin İmam’a isnat edilen rivayetlerin hepsi değilse bile bir bölümünün gerçekten ona ait olması kuvvetle muhtemeldir. Eserde, küçük bir tasavvufî tefsir terimleri sözlüğü çıkacak kadar işârî tasavvufî kavramlarla ilgili açıklamalar vardır.

İmam Sadık’a isnat edilen bu tefsirle mukayese edildiğinde diğer işârî tefsirler arasında şaşırtıcı benzerlikler görülmüştür. Bu durum tefsirin mevsukiyeti bakımından yukarıda belirttiğimiz ihtimali kuvvetlendirmektedir.

KAYNAKÇA

1. Askeri, (1315) Tefsirül-İmam Hasen el-Askeri, Tebriz
2. Askeri, (B.t.y) Murteza, Mealimül-Medreseteyn, Çeviri: Muhammed Cevat Keremi, Danişgede-i Usul-i Din, B.y.y.
3. Ayyaşi, (2016) Muhammed b. Mesud, Tefsirül-Ayyaşi, Çeviri: Abdullah Salihî, Zevilkurba Nşr, Tahran
4. Buhrani, (2010) Seyyid Haşim Süleyman, Tercüme-i Tefsiri Raviyil-Burhan, Çeviri: Rıza Nazımıyan ve Ark. Kitab-ı Subh, Tahran
5. Cafer b. Muhammed, (1979) Misbahuş-Şeria (Lil-İmam Cafer-i Sadık) Müessetül-İlmi Lilmatbuat, Beyrut
6. Gördük, Yunus Emre, (2010), İmam Cafer Sadık’a Isnat Edilen Tasavvufî Tefsir ve Metodu (Harran Üniv. Sosyal Bil. Enst. Şanlıurfa, Basılmamış)
7. Hanbeli, İmad, (1986) Şezeratüz-Zeheb fi Ahbari Men Zeheb, Daru İbn Kesir, Beyrut
8. Haydar Esed, (B.t.y) el-İmamüs-Sadık ve’l-Mezahibil Erbaa, Darül-Kütübil-İslamiye, Beyrut

9. Hudari Bek (2013), Muhammed, Tarihu't-Teşriil-İslami, Çeviri: Seyyid Haşim Musevi, İhsan Nşr, Tahran
10. Hur Âmili, (1988) Vesailü'ş-Şia, Tsh. Muhammed Razi, Müessesese-i Alibeyt, Beyrut
11. İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed, (1996) Müsnedül-İmam Ahmed b. Hanbel, Müessesetürisale, Beyrut
12. İbnü'l-Cevzi (2003) Abdurrahman b. Ali, Sıfatu's-Safve, Daru'l-Kütübi'l-ilmiyye, Beyrut
13. Kindi, (1414) Ebu Sadık, Siretü Resulillah ve Ehli beytihi, 1. Baskı. Müessesese-i Belağ, B.y.y.
14. Kuleyni, (1990) Muhammed Yakub, Usulül-Kâfi, Çeviri: Seyyid Cevad Mustafavi, İslamiye Nşr, Tahran
15. Kumi, (2013) Ali b. İbrahim, Tefsirü Kumi, Çeviri: Cabir Rıdvani, Benizzehra Nşr, Tahran
16. Meclisi, (1983) Muhammed Bakır, Biharul-Envar, Daru İhyait-Türasil-Arabi, Beyrut
17. Merkezüssakafe (2014) ve'l-Maarifü'l Kur'ani, Ulümü'l-Kur'an Indel-Müfessirin, Müessesese-i Ferhengi Tibyan, Kum,
18. Mesudi, (1988) Ali b. Hüseyin, Murucüz-Zeheb ve Meadinül-Cevher, Darül-Hicre Nşr, Kum
19. Meşkini, (1996) Ali, Sünnet Dedr Nigah-ı Ehl-i Teşeyyu ve Tesennün, Fasılname-i Ulum-ı Hadis, Sayı 11, Kum
20. Müfidi, (2005) Muhammed b. Muhammed, el-İrşad fi Marifet-i hiccillahi ale'l-Ibad, Muhibbin Nşr, Kum
21. Nehcül-Belağa, (2001) Çeviri: Seyyid Cafer Şehidi, 22 Baskı, , İntişarat-i İlmi ve Ferhengi, Tahran
22. Sadr, (1438) Seyyid Hasan, Te'sisüş-Şia, Müessesese-i Türasi'ş-Şia, Kum
23. Saduk, (2010) Muhammed b. Ali Babeveyh, et-Tevhid, Müessesese-i Neşr-i İslami, Kum
24. Şeyh Saduk, (1999) Muhammed b. Ali b. Babeveyh, İlelüş-Şerayi', Çeviri: Seyyid Muhammed Cevad Zihni Tahrani, Müminin Nşr, Tahran
25. Şeyh Saduk (2009), Muhammed b. Ali b. Babeveyh, Sıfat-ı Şia, Mescid-i Cemkeram, Kum
26. Tabatabai, (1988) Muhammed Hüseyin, Tercüme-i Tefsirül-Mizan, Çeviri: Nasır Mekarim Şirazi, Bünyad-i İlmi ve Ferhangiy-i Allame Tabatabai, Kum
27. Tabatabai, (2000) Muhammed Hüseyin, Kur'an Der İslam, 2. Baskı, Defter-i İntişarat-ı İslami, Kum
28. Tabressi, 1996, Ebul-Fadl b. Hüseyin, Tercüme-i Tefsir-i Cevamiul-Cami', Asitan-ı Kudüs Nşr, Meşhed,
29. Taberi, (2019) Muhammed b. Cerir, Tarihut-Taberi, (Tarihürüsül ve'l-Müluk), Çeviri: Ebul-Kasım Payende, Esatir Nşr, Tahran
30. Taberi, (1992) Muhammed b. Cerir, Delailül-Ümme, Bi'set Nşr, Kum
31. Tavus, (1988) Seyyid Radiyüddin, Ali b. Musa, el-Eman Min Ahtaril-Esfar vel-Ezman, Müessesese-i Alibeyt, Kum,
32. Yakubi, (1996) Ahmed b. İshak, Tarihu'l Yakubi, Daru Beyrut, Beyrut
33. Zehebi, (1976) Muhammed Hüseyin, et-Tefsir vel-Müfessirin, Darül-Erkam, Beyrut
34. Zehebi, (1990) Muhammed b. Ahmed, Tarihu'l-islam ve Vefeyatil-Meşahiri ve'l-A'lam, Darül-Kütübil-Arabi, Beyrut

Piyanoda Deşifre Çalışmalarının "Süre" Yöntemi Üzerinden Uygulanabilirliğine İlişkin Bir İnceleme

An Investigation on The Applicability of Piano Showcase Through The "Time" Method

Kutup Ata TUNCER

Doç. Dr. Manisa Celâl Bayar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Manisa, Türkiye

ÖZET

Çalgı eğitiminin en temel unsurlarından biri deşifredir. Çünkü deşifre, enstrümana dair yazılmış ne kadar eser ya da çalışma (etüt) varsa, hem bunların rahatlıkla çıkarılıp analiz edilmesini sağlamakta hem de egzersizlerle enstrüman tekniğinin geliştirilmesine yardımcı olmaktadır. Bu nedenle deşifrenin akıcı olması, çalgı eğitimi üzerinde kesinlikle sağlıklı bir etki yaratmaktadır. Deşifre eğitiminin temeline bakıldığında, eserin ya da etüdün ortaya çıkarılması nota (kaynak), göz (görme) ve el (tuşe) arasındaki koordinasyona dayalıdır. Bu koordinasyonun kademeli olarak geliştirilmesinde de sıklıkla metronom kullanılmaktadır. Bu çalışmanın hipotezi, metronom yerine "süre" yönteminin kullanılmasıyla, piyanodaki deşifre gelişimine farklı bir katkının sağlanabileceği üzerine kurulmuştur. Bunun nedeni, metronom ile çalışmanın, teknik açıdan bir takım gelişimleri sağlarken, didaktik açıdan ise etüdü çalışan üzerinde tek tip bir zaman algısı oluşturabilmesidir. "Süre" yöntemiyle çalışmak ise, belirlenmiş bir zamanda hem disiplinli bir çalışma anlayışını hem de bu çalışma içinde didaktik olmayan ve yoruma dayalı bir icranın da elde edilebileceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Bu hipotezin doğruluğu, "süre" yönteminin kullanıldığı farklı alanlardaki çalışmaların incelenmesiyle ortaya çıkartılabilir. Bu çalışmanın amacı da, deşifre çalışmalarının, "süre" yöntemi kullanılarak nasıl sonuçların elde edilebileceğine ilişkin varsayımların, literatür taramasıyla desteklenerek bir model önerisinin oluşturulmasını sağlamaktır. Çalışmanın önemi, başka alanlarda "süre" yöntemiyle yapılan uygulamalardaki gelişimlerin, piyano eğitimindeki deşifre çalışmalarına modellenerek kazandırılması noktasında öne çıkmaktadır. Çalışmanın yöntemi, ilgili alanlardaki makale ve tezlerin incelenmesinden ötürü nitel araştırma türlerinden doküman analizi yöntemidir. "Süre" kavramının pek çok alanda kullanılabilirliğinden dolayı kavram, sanat ve spor gibi alanlarla sınırlandırılmıştır. Elde edilecek sonuçlar, betimsel bir bakış açısıyla yorumlanıp ortaya uygulanabilir bir model önerisi sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Piyano, Deşifre, Metronom, Süre, Çalışma Modeli (Pomodoro)

ABSTRACT

One of the most basic elements of instrument training is sight-reading. This is because sight-reading not only ensures that how many works or studies (etudes) there are written about the instrument, they can be easily extracted and analyzed, and it also helps to develop instrument technique with exercises. Therefore, fluency in sight-reading definitely has a healthy effect on instrument training. When we look at the basis of sight-reading training, revealing the work or etude is based on the coordination between the note (source), eye (sight), and hand (touch). The metronome is also frequently used in the gradual improvement of this coordination. The hypothesis of this study is based on the fact that a different contribution can be made to the development of sight-reading in piano by using the "duration" method instead of the metronome. The reason for this is that while working with the metronome provides some technical developments, it can create a uniform time perception on the didactic point of view. Working with the "duration" method, on the other hand, strengthens the possibility of obtaining both a disciplinary understanding of work and a non-didactic and interpretive performance in this work at a specified time. The accuracy of this hypothesis can be revealed by examining the studies in different fields in which the "duration" method is used. The aim of this study is to provide a model proposal by supporting the assumptions about how results can be obtained by using the "time" method of deciphering studies, supported by a literature review. The importance of the study comes to the fore in the point of modeling the developments in the applications made with the "time" method in other fields to the sight-reading studies in piano education. The method of the study is the document analysis method, which is one of the qualitative research types, due to the examination of articles and theses in related fields. Due to the usability of the concept of "duration" in many fields, the concept is limited to fields such as art and sports. The results to be obtained will be interpreted from a descriptive point of view and a feasible model proposal will be presented.

Keywords: Piano, Decipher, Metronome, Duration, Working Model (Pomodoro)

1. AMAÇ VE ÖNEM

Bu çalışmanın amacı, piyano eğitiminde uygulanan deşifre çalışmalarının, "süre" yöntemi kullanılarak nasıl sonuçlar elde edilebileceğine ilişkin varsayımların, literatür taramasıyla desteklenerek bir model önerisinin oluşturulmasını sağlamaktır. Çalışmanın önemi, başka alanlarda "süre" yöntemiyle yapılan uygulamalardaki gelişimlerin, piyano eğitimindeki deşifre çalışmalarına modellendirilerek kazandırılması noktasında öne çıkmaktadır.

2. EVREN

Bu çalışmanın evrenini, Dergipark ve Ulusal Tez merkezi gibi ulusal akademik platformlarındaki tez ve makaleler oluşturmaktadır.

3. ÖRNEKLEM

Bu çalışmanın örneklemini, "süre" yönteminin uygulandığı alanlar üzerine yazılan makale ve tezler ile piyano alanında deşifre uygulamaları üzerine çalışılmış makale ve tezler oluşturmaktadır.

4. YÖNTEM

Bu çalışmada, konuyla ilgili geniş bir literatür taramasının yapılmasından dolayı nitel araştırma türlerinden doküman analizi yöntemi uygulanmıştır. Doküman analiziyle elde edilen verilerle çalışmanın hipotezi arasında yoruma dayalı betimsel bir bağlam kurulmuştur.

5. SINIRLILIKLAR

Çalışmanın temel dayanağı olan “süre” yöntemi, kavramsal açıdan pek çok alanda kullanıldığından; bu çalışmada incelenmek üzere seçilen tez ve makaleler, müzik ve spor gibi bireyin fiziksel gelişiminin sağlandığı alanlarla ilgili yazılmış tez ve makalelerle sınırlandırılmıştır.

6. BULGULAR

Bu bölümde; piyano eğitimi, deşifre, metronom ve süre gibi kavramlar üzerine farklı veri tabanlarında yazılmış olan tez ve makaleler üzerine literatür taraması yapılmış ve konu ile ilgili bulunan çalışmalara yer verilmiştir. Çalışmanın ana konusu olan deşifre, çalgı eğitiminin en önemli aparatlarından biridir. Deşifre ile ilgili problemler, genel olarak çalgı eğitimi sürecinde çalgı üzerine yazılmış eserler ile etütler arasında kademeli ilerleyen bir tutarlılık seyretmemesi üzerine ortaya çıkabilmektedir. Bu bölümde, piyano deşifresiyle ilgili yapılmış genel çalışmalar üzerine bir tarana yapılmıştır. Bu çalışmalarda metronomun kullanılabilirliği göze çaracak ve bu çalışmalara süre yönteminin nasıl katkı sağlayacağı fikri, yine farklı bilimsel çalışmalardaki bilgilerle harmanlanarak betimsel bir bakış açısıyla bir takım önermelerde bulunulacaktır.

Yapılan literatür taramasında piyano alanında deşifreyle ilgili yapılan çalışmalar ortaya çıkarılmıştır. Piyano eğitimi açısından, piyano tekniğindeki güçlükler göz önüne alındığında, ileri bir teknik beceri düzeyine ulaşılabilmesi için, nota okumaya hâkim olmak önkoşul niteliği taşımaktadır (Gün ve Öztürk, 2018). Piyanonun çoksesli yapısı, iki elin aynı anda nota seslendirmesi, piyanoda deşifre yapmayı zorlaştıran etkenlerin başında gelmektedir (Gün ve Öztürk, 2018).

Yönetken (1996)’e göre piyano; ranjı geniş, sabit perdeli, entonasyon sorunu olmayan, armonik ve polifonik karaktere sahip, her çeşit çoksesli eserin yorumlanabildiği, koral ve orkestral eserlerin analiz edilebildiği müzik eğitiminin temelini oluşturan çalgıların başında gelmektedir. Coşkun (2001)’un deşifrenin önemi üzerine yapmış olduğu bilimsel anket çalışmasının sonucunda, uygulanan programda deşifrenin tamamen gözardı edilen, üzerinde hiç durulmayan bir konu olmadığı anlaşılmış, buna karşın eğitim süreci içerisinde planlı olarak yürütülmeyen ve sürekli olarak takip edilmeyen bir boyut olarak da yer aldığı gözlenmiştir. Halbuki deşifre, enstrümanın hem anatomik olarak hem de geleneksel eser literatürü olarak algılanmasını sağlayan bir çalışma disiplini. Deşifre çalışmaları, enstrüman için yazılmış olan eserlerin hızlıca çıkarılması ve icra edilmesini sağlamaktadır. Deşifre, bu çalışmanın da konusu olan *deşifre becerisi* tekniği üzerinden düşünüldüğünde, ellerin, parmakların ve nota okuma hızının geliştirilmesiyle ilgili bütüncül bir çalışma prensibini de içerdiği anlaşılabilmektedir. Bu çalışmaların temel dayanağı etütlerdir. Müzik eğitiminde etüt, solfej ve çalgı egzersizleri için yazılmış; müzikal değerinden ziyade, müzikal tekniğin gelişimi için ortaya konulmuş çalışma modülleridir. Diğer çalgı çalışmalarında olduğu gibi, piyano için de etüt/egzersiz çalışmalarında metronom kullanımı hem bir gereklilik hem de bir alışkanlık olmuştur.

Piyanoda metronom kullanımına ilişkin yapılan literatür taramalarında en göze çarpan bilimsel çalışmalardan biri, mesleki piyano eğitimi sürecinde metronom kullanımına ilişkin öğrenci ve öğretmen görüşlerinin alındığı çalışmadır. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Ana Bilim Dalında yapılan çalışmada dikkat çekici sonuçlar elde edilmiştir. Metronom kullanımına ilişkin olarak; araştırma bulguları doğrultusunda üniversite öğrencilerinin çoğunluğunun; mesleki piyano eğitimi sürecinde metronom kullanımına ihtiyaç duymadığı; bu nedenle de öğretmenlerinin piyano dersinde metronom kullanımını sağlamadığı sonucuna ulaşılmıştır (Yün, 2019). Buradaki dikkat çekici unsur, mesleki eğitim dışındakilerde, özellikle müziğe yeni başlamış olan genç jenerasyonlar arasında metronom kullanımının, eğitmenin bunu gerekli kılmasına rağmen kabullenmelerinde gecikme yaşanmasıdır. Bunun nedenleri arasında, klasik eğitim dışında güncel müzikal duyuların, daha fazla yoruma dayanıyor olması ve bireyin müziği kuralların dışında daha özgür bir alanda alımlıyor olması olabilir. Metronom ise akla ilk olarak ritim kontrolünü getirmektedir. Metronomla çalışma, ritimli hecelerin telaffuzu, ayakla ölçünün güçlüsünü vurmak vb. olarak düşünülebilir (Ağayeva, 2016). Metronom, ritim haricinde düşünüldüğünde ise, kademeli olarak eserin gelişimi dışında deşifreyle birlikte şu kriterlerle öne çıkmaktadır:

- ✓ Yavaş metronomda nota metninin okunması.
- ✓ Parmak pozisyonlarının net seçimi ve kullanılması.
- ✓ Doğru nüansların kullanılması.
- ✓ Dinamiğin ve anlayışlı cümlelerin yorumlanması.
- ✓ Armonik gidişatın kavranması.
- ✓ Eserin net ve duyarlı pedelize edilmesi.

Metronomla yavaş bir tempoda deşifre çalışmanın yukarıdaki kriterleri sağladığı düşünülebilir; ancak yavaş ve hızlı tempo arasındaki geçişler esnasında bunu bir süreye dayandırmadan uygulamak, müzikal kompozisyonun bütünlüğünün algılanmasında problem oluşturabilir. Örneğin, eserin başlangıcında Moderato (orta hızda) başlayan bir cümle, sonraki pasajlarda hızlanma komutuyla (Accelerando) Allegro (hızlı) temposuna dönüşebilir. Bunu

metronomla çalışmanın imkanı yoktur. Metronomla çalışmak, belki egzersiz anlamında teknik bir gelişimi sağlayabilir; ancak müzikalitenin gözden kaçmasına da neden olabilir.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, piyanoda deşifre uygulamalarının sadece metronomla değil, süre yöntemi üzerinden de yapılacağı önerilmektedir. Süre yönteminin ne anlama geldiği, aşağıdaki literatür taramasıyla ortaya konulan tanımlamalarla ortaya konmaktadır. Süre yöntemi, belirli bir işi belirlenen bir süre içinde yapmayı amaçlamaktadır. Örneğin, piyanodaki 16 ölçülük bir melodinin 32 saniyede deşifre edilmesi istendiğinde, burada otomatik olarak süre tutulmuş olacaktır. Metronomla çalışırken bu melodi çizgisinin belirli bir sürede deşifre edilmesi beklenmez; ancak süre tutulduğunda deşifreyi yapacak olan öğrenci, ölçü kalıplarına sıkıştırılmadan belirli bir zamanda o ezgiyi deşifre etmek zorunda olacağını bilecektir.

Bu anlamda Pomodoro tekniği olarak tanımlanan bir yöntem ile öz-yönetim, bireyin, kişisel veya profesyonel yaşamının her seviyesinde kısa ve uzun vadeli stratejik planlar kullanarak, maksimum ve adım adım ilerleyebilmesi için yaşamını ve zamanını nasıl analiz edip düzenleyeceğini öğrenerek kendi kendini örgütlemesini ifade eden bir uygulama önerilebilir. Zamanlama, gerçekleştirilen eylemlerin süresinin sabitlenmesi ve ölçülmesi yoluyla zaman sarfiyatının incelenmesi yöntemidir (Aydemir, 2018). Pomodoro tekniği aslında, 1980'lerin sonlarında Francesco Cirillo tarafından geliştirilen bir zaman yönetimi yöntemidir. Sanatta işler geleneksel olarak 25 dakikalık kısa aralarla ayrılır. Bunun için bir zamanlayıcı kullanılır. Her aralık, Cirillo'nun üniversite öğrencisiyken kullandığı domates şeklindeki mutfak zamanlayıcısından alınan İtalyanca "domates" kelimesinden bir domates olarak temsil edilir. Pomodoro Tekniğini kullanmanın yolları kısaca şöyle sıralanabilir: Yapılacaklar listelenir ve bir çalar saat ile 25 dakikaya ayarlanır ve alarm kapanana kadar tek bir işe odaklanarak sırasıyla işlerin bütünü yapılır. Buradan da anlaşılacağı gibi süre tutarak belli bir işin gerçekleştirilmesine odaklanılabilir; dolayısıyla deşifreye de aynı zamanda odaklanılmış olup, eserin içindeki ritim, doku, armoni gibi öğeler birbirinden ayrılmaksızın ve yorumdan kopmadan belli bir sürede deşifre edilebilir. Süre tutma yöntemi, spor alanında da karşımıza çıkmaktadır. Belirli bir görevi belirli bir zamanda tekrar ederek yapmak, gelişimin önünü açacaktır. Gerçi sportif egzersizlerde de metronoma benzer bir şekilde tempolu bir uygulama söz konusudur. İşte bu noktada, müzikalitenin ortadan kalkabileceğini spor alanındaki çalışmalardan anlayabiliriz. Sadece tempoya dayalı çalışmak, bedensel olarak vücudun kasılabileceği bir durumu da meydana getirebilir.

Bu çalışmada yapılan literatür çalışmalarından da anlaşılacağı üzere, piyanoda deşifre çalışmalarının bir zamana dayandırılması durumu, bir yandan metronom ile birlikte tekniksel gelişimi sağlarken, pomodoro tekniği gibi süre tutarak yapılabilecek süre yöntemli uygulamalarla, müzikal yorumculuğu aksatmayacak bir çalışma modeli de oluşturulabilecektir. Çünkü önceki bilgilerde bahsedildiği gibi metronom, etüt tekniğinde parmakların hızlanmasını ve zaman içinde çalma kabiliyetinin artırılmasını sağlamaktadır. Ancak; süre tutularak yapılabilecek olan deşifrelerde, tekniksel öncelikten ziyade, deşifre eden bireyi kendisine tayin edilen süre zarfında müzikal yorumculuğu da ön planda tutarak bir deşifre uygulaması içine girecektir.

KAYNAKÇA

1. Ağayeva, M. (2016). Prof. Ogtay Abbasquliyevin çalışma tecrübesinden piyano sınıfında müzikal eserler üzerinde çalışmalar. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*. 36 (47-57).
2. Aydemir, S. (2018). Çalışanlarda Erteleme Davranışı (İşyeri Prokrastinasyonu) Gelişiminde Zaman Tuzaklarının Etkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 6(6) 1031–1040.
3. Cirillo, F. (2006). The Pomodoro Technique. (Erişim: 07.03.2018), <http://baomee.info/pdf/technique/1.pdf>
4. Çiftçi, H.E., Erim A. (2022). Müzik öğretmeni adaylarının çalgı çalışma taktiklerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *MSKU Eğitim Fakültesi Dergisi*. 9 (236-252).
5. Esen, Y. ve Sakin Şenol, A. (2021). Müzik öğrencilerinin çalgı çalışma süreçlerinde Pomodoro tekniği kullanımına yönelik görüşleri. *ARTS: Artuklu Sanat ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 6, 413-446.
6. Gün, E. , Öztürk. T. (2018). Piyanoda deşifrenin önemi, tekniği ve geliştirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 31(121-128s.)
7. Yün, M. (2019). *Mesleki Piyano Eğitimi Sürecinde Metronom Kullanımına İlişkin Öğrenci Ve Öğretmen Görüşleri*. Ulusal Tez Merkezi. (600105).

6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanuna Göre Ticari Reklamlar ve Haksız Ticari Uygulamalar

Commercial Advertisements and Unfair Commercial Practices According to No 6502 Law on The Protection of The Consumer The "Time" Method

Hatice Kübra İPEK

Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Aydın Üniversitesi, SBE, Özel Hukuk ABD, İstanbul, Türkiye

ÖZET

Tüketici, bireysel gereksinimleri için kendisinin talep ettiği mal ve hizmetlerin sunulduğu kişilerdir. 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanuna göre; tüketici, ticari veya mesleki olmayan amaçlarla hareket eden gerçek veya tüzel kişiyi ifade etmektedir.

Tüketicilerin tercihlerinin belirlenmesinde reklamlar önemli bir rol oynamaktadır. Reklamlar aracılığıyla bir mal veya hizmetin hedef kitleye yönelik tanıtımı yapılmaktadır. Reklamları, satıcılar veya hizmet sağlayıcılar ile tüketiciler arasındaki bir köprüye benzetmek mümkündür. Reklamlar, üretilen malların ve sunulan hizmetlerin tüketicilere tanıtılmasını ve bunların satışının artırılmasını amaçlamaktadır. Başka bir deyişle, bireylerin taleplerinin artırılmasını sağlama amacı taşıyan reklamlar, mal ve hizmetlerin tanıtılmasında aracılık sağlamaktadır.

Şahsi ihtiyaçları doğrultusunda kendilerine mal arz edilen ve hizmet tedarik edilen kişiler olarak adlandırılan tüketicilerin hukuki açıdan korunmaları büyük bir öneme sahiptir. Reklamların tüketicilerin çeşitli beklentilerinin karşılanamaması doğrultusunda, Türk hukukunda 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun ile tüketici hakları koruma altına alınmıştır. 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun, ticari reklamları ve haksız ticari uygulamaları kapsamına almıştır.

Türk tüketici hukuku, Avrupa Birliği hukukunda yaşanan gelişmelerin doğrultusunda etkilenmiş ve tüketicilerin genel olarak iktisadi davranışını bozan veya bozma ihtimali olan mesleki özene aykırı olan ticari uygulamaların "haksız" olduğu kabul edilmiştir. Bu çalışmada, 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun kapsamında ticari reklamlar ve haksız ticari uygulamalar detaylı bir şekilde ele alınıp incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tüketicinin Korunması, 6502 Sayılı Kanun, Ticari Reklamlar, Haksız Ticari Uygulamalar

ABSTRACT

The consumer is the person who is supplied with the goods and services demanded by him for his individual needs. According to The Law No 6502 on the Protection of the Consumer; consumer refers to the natural or legal person acting for commercial or non-professional purposes.

Advertising plays an important role in determining the preferences of consumers. A product or service is promoted to the target audience through advertisements. Advertising aims to promote the goods produced and services offered to consumers and increase their sales. It is possible to liken advertisements to a bridge between sellers or service providers and consumers. In other words; advertising, which aims to increase the demands of individuals, provides an intermediary in the promotion of goods and services.

The legal protection of consumers, who are called persons to whom goods are supplied and services are supplied, in line with their personal needs, is of great importance. In line with the fact that these expectations of the consumers, who have various expectations in line with the advertisements, cannot be met, it has been protected by the Law No. 6502 on the Protection of the Consumer in Turkish law. The Law No 6502 on the Protection of the Consumer includes commercial advertisements and unfair commercial practices.

Turkish consumer law has been affected in line with the developments in European Union Law, and commercial practices that distort or are likely to disrupt the economic behavior of consumers in general are considered to be "unjust". In this study, commercial advertisements and unfair commercial practices within the scope of The Law No 6502 on the Protection of the Consumer are discussed and examined in detail.

Keywords: Protection of the Consumer, the Law No 6502, Commercial Advertisements, Unfair Commercial Practices

1. GİRİŞ

Modern toplumda sanayileşmenin etkileri ve seri üretim teknolojisinin gelişmesi nedeniyle, yoğun mal ve hizmet üretimi gerçekleştirilmiştir. Bu durum, üretilen mal ve hizmetlerin hedef kitesini meydana getiren tüketiciler için hukuki koruma ve güvencelerin gerekliliğini de beraberinde getirmiştir. Çünkü tüketiciler, kendilerine mal ve hizmet sunumunu gerçekleştirenlere nazaran, bilgi ve deneyim açısından her zaman daha zayıf bir konumdadır. Bu yüzden, piyasada yasal uygulamaların hayata geçirilmesi, tüketicilerin ekonomik ve hukuki çıkarlarının korunması açısından oldukça önemlidir. Güvenli bir pazar ortamı, tüketicilerin pazarda kendilerini rahat hissetmelerini sağlayarak tüketici alışkanlıklarının gelişmesine katkıda bulunmakta ve talebin sürdürülmesini sağlamaktadır.

İletişim teknolojisinin gelişmesi ve internetin yaygınlaşması nedeniyle satış teknikleri de değişmekte, dolayısıyla satıcı veya tedarikçilerin tüketicilere ulaşmak için kullandıkları yöntemler de değişmektedir. Ticari reklam sözleşmeleri bu satış yöntemlerinden en yaygın olanıdır. Günlük hayatımızda özellikle televizyon, yazılı basın, telefon, elektronik medya, internet ve diğer kitle iletişim araçları aracılığıyla satışlar yoğun bir biçimde yapılmaktadır (Kara, 2015:1012). Mesafeli satış yöntemlerinin uygulanması, tüketiciler ve satıcılar veya tedarikçiler için önemli avantajlar sağlarken, tüketicilerin aldatılmasına da yol açtığı için bu konuda birçok yasal düzenleme getirmektedir (Yılmaz, 2014:481).

Reklamlar, satıcılar, hizmet sağlayıcılar ve tüketiciler arasında bir köprü görevi görmektedir. Reklamlar, talep yaratmak ve artırmak ve alıcılar ve satıcılar arasında ilişkiler kurmak için tasarlanmıştır. Reklam verenler,

reklamlarında ileri sürülen iddiaların doğruluğunu tasdik etmekle yükümlüdür. Reklam verenler, reklam ajansları ve medya kuruluşları bu hükümlere uymakla yükümlüdür (Özdemir, 2014:38).

Özellikle aldatıcı veya saldırgan uygulama ve düzenlemelerin eklerinde yer alan uygulamalar haksız iş uygulamaları olarak kabul edilmektedir. Tüketicilere karşı haksız ticari uygulamalar yasaktır. Ticari uygulamanın haksız olduğu iddia edilirse, tacir, uygulamanın haksız ticari uygulama olmadığını kanıtlamakla yükümlüdür. Reklam yoluyla haksız ticari faaliyetlerin yürütülmesi hakkında 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunun (TKHK) 61. maddesi hükümleri uygulanmaktadır (Aslan, 2014:260).

Tüketiciler, ihtiyaçlarını güvenli bir piyasa ortamında karşılayarak, ekonomik çıkarlarını koruyarak, haksız ticaret uygulamaları olan mal ve hizmetler hakkında yeterli ve uygun bilgiyi sağlayarak piyasada faaliyet göstermektedirler. Tüketicilerin ihtiyaçlarını gerektiği gibi karşılamak için yasal ticaret çerçevesi içinde olumsuzluklardan etkilenmeden kararlar vermeleri çok önemlidir. Satıcılar, tedarikçiler, alacaklılar, üreticiler ve ithalatçılar gibi birçok piyasa katılımcısı tarafından mesleki özene aykırı iş uygulamalarına girişmeleri sonucunda tüketicilerin ekonomik çıkarları göz ardı edilerek yok sayılmaktadır. Haksız iş uygulamaları, tüketiciler tarafından bir sözleşme imzalanmadan önce, imzalanma sırasında veya sonrasında tespit edilmektedir. Bu, tüketicilerin tacirle sözleşme imzalama ihtiyacını ortadan kaldırmaktadır (Ceylan: 2020:124).

2. TİCARİ REKLAMLAR

Ticari reklam, geniş tanımıyla firmaların mal ve hizmetlerinin tanıtılması amacıyla potansiyel ya da mevcutta bulunan müşterileriyle iletişim haline geçmesi durumudur (Loeffler, 1999:26). Ticari reklam, tüketicileri bir ürün veya markanın varlığından haberdar etmek ve olumlu bir tutum oluşturmak için ürüne, markaya, hizmete ve organizasyona yönelik dikkat çekici mesajların hazırlanması ve bu mesajların ücretli yollarla yayınlanması olarak da tanımlanabilir (Yavuz, 1995:42).

Türk hukuk sisteminde ticari reklam kavramına ilişkin çeşitli tanımlamalar bulunmaktadır: Örneğin; 28.11.2013 tarihinde yürürlüğe giren 6502 sayılı TKHK'nın¹ "Ticari reklam" kenar başlıklı 61. maddesinin 1. fıkrasına göre; ticari reklam, "ticaret, iş, zanaat veya bir meslekle bağlantılı olarak; bir mal veya hizmetin satışını ya da kiralanmasını sağlamak, hedef kitleyi oluşturanları bilgilendirmek veya ikna etmek amacıyla reklam verenler tarafından herhangi bir mecrada yazılı, görsel, işitsel ve benzeri yollarla gerçekleştirilen pazarlama iletişimi niteliğindeki duyurular" şeklinde tanımlanmaktadır. Ticari reklam kavramı, Reklam Kurulu Yönetmeliği'nin (RKY)² 3. maddesinin 1. fıkrasının "ı" bendinde ve Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği'nin (TRHTUY)³ 4. maddesinin 1. fıkrasının "n" bendinde de aynı şekilde tanımlanmaktadır.

6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanunun⁴ (RTKYHHK) 3. maddesinin 1. fıkrasının "ş" bendine göre; radyo ve televizyon reklamı, "Taşınmazlar, hak ve yükümlülükler dâhil olmak üzere mal veya hizmetlerin teminini teşvik etmek, bir amaç veya düşüncüyü yaymak veya başka etkileri oluşturmak amacıyla ticaret, iş, zanaat veya bir meslekle bağlantılı gerçek ve tüzel kişi tarafından, bir ücret veya benzeri bir karşılıkla yapılan her türlü duyuru veya öz tanıtım yayını" olarak tanımlanmaktadır.

2.1. Türk Tüketici Hukukunda Ticari Reklamların Tarihi Gelişimi

Türk tüketici hukukunda özel kanunlar aracılığıyla, ticari reklamların daha geniş bir kapsama ulaştırılması yoluna gidilmiştir. Bu nedenle 4077 sayılı (eski)⁵ Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun (TKHK) yürürlükten kaldırılarak, bunun yerine daha kapsamlı ve koruyucu nitelikte olan 6502 sayılı TKHK yürürlüğe girmiştir. 6502 sayılı TKHK, ilk maddesinde belirtildiği üzere, kamu yararına uygun olarak tüketicinin sağlık ve güvenliği ile ekonomik çıkarlarını koruyucu, zararlarını tazmin edici, çevresel tehlikelerden korunmasını sağlayıcı, tüketiciyi aydınlatıcı ve bilinçlendirici önlemleri almak, tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini özendirme ve bu konulardaki politikaların oluşturulmasında gönüllü örgütlenmeleri teşvik etmeye ilişkin hususları düzenlemek amacıyla çıkarılmıştır.

Mülga edilen 4077 sayılı TKHK'da mal ve hizmet piyasalarında yer alan tüketicilerin taraf olduğu her çeşit tüketici işlemleri yer alırken, 6502 sayılı TKHK'nın 2. maddesi gereğince, tüketici işlemleri ayırımı yapılmamasına ilaveten tüketiciye yönelik uygulamaların tamamı dâhil edilmiştir (Aslan, 2014:29). Sonuç olarak 6502 sayılı TKHK'nın kapsamı geçmişe göre genişletilmiş ve içeriğe tüketici odaklı ticari uygulamalar eklenmiştir.

Hangi hallerde ticari uygulamanın haksız sayılacağı ya da haksız ticari uygulama olması halinde ispat külfeti hangi tarafa ait olacağı ilişkin hususlar TRHTUY ile düzenlenmiştir. Bu yönetmeliğe göre; mesleki özene uymayan ve normal tüketicilerin mal ve hizmetlerle ilgili iktisadi davranışlarını önemli ölçüde bozan veya bozması muhtemel

¹ Resmi Gazete Tarih-Sayı: 28.11.2013-28835

² Resmi Gazete Tarih-Sayı: 03.07.2014-29049

³ Resmi Gazete Tarih-Sayı: 10.01.2015-29232

⁴ Resmi Gazete Tarih-Sayı: 03.03.2011-27863

⁵ Resmi Gazete Tarih-Sayı: 08.03.1995-22221

olan herhangi bir davranış, “uyumsuz” olarak kabul edilecektir. Tüketicilere karşı her türlü haksız davranış, mutlak emredici bir hükümlerle yasaklanmıştır. Bu kapsamda tüketicinin korunması açısından eski TKHK’nın ötesine geçilmesi olumlu bir adımdır (Ceylan, 2015:130-150).

Mevcut hukuk düzeni, reklam verenlerin ve reklamlara maruz kalanların hak ve yükümlülüklerini garanti altına almaktadır. 6502 sayılı TKHK’nın “Ticari reklam” kenar başlıklı 61. maddesinin 2. fıkrasına göre; “*Ticari reklamların Reklam Kurulunca belirlenen ilkelere, genel ahlaka, kamu düzenine, kişilik haklarına uygun, doğru ve dürüst olmaları esastır.*” Anılan bu düzenleme ile birlikte, ticari reklamların genel ahlaka, kamu düzenine ve kişilik haklarına uygun olması, dürüst ve dürüst olması şart koşulmuştur.

Konuya ilişkin diğer bir temel hüküm niteliğindeki 6112 sayılı RTKYHHK’nın “Genel esaslar” kenar başlıklı 9. maddesinin 6. fıkrası uyarınca;

“Ticari iletişim, 8 inci maddede belirlenen esas ve ilkeler saklı kalmak kaydıyla;

- a) *Adalet, hakkaniyet ve dürüstlük ilkelerine uygun olmak,*
- b) *Cinsiyet, ırk, renk veya etnik köken, tabiiyet, din, felsefi inanç veya siyasi düşünce, engellilik, yaş ve herhangi bir ayrımcılığı içermemek veya teşvik etmemek,*
- c) *Yanılıcı olmamak ve tüketicinin çıkarlarına zarar vermemek,*
- ç) *Çocukların fiziksel, zihinsel veya ahlaki gelişimine zarar vermemek, deneyimsizliklerini veya saflıklarını istismar ederek, çocukları bir ürün veya hizmeti satın almaya veya kiralamaya doğrudan yönlendirmemek; çocukları reklamı yapılmakta olan ürün veya hizmetleri satın almak için ebeveynlerini veya başkalarını ikna etmeye doğrudan teşvik etmemek; çocukların ebeveynlerine, öğretmenlerine veya diğer kişilere duyduğu güveni istismar etmemek veya sebepsiz olarak çocukları tehlikeli durumlarda göstermemek,*
- d) *Kadınların istismarına yönelik olmamak,*
- e) *Sağlık, çevre ve güvenliğe zarar verecek davranışa teşvik etmemek, zorundadır.”*

6502 sayılı TKHK kapsamında çıkarılan TRHTUY de reklamda yer alan uygunluklara ilişkin kurallar içermektedir. Anılan Yönetmeliğin “Temel ilkeler” kenar başlıklı 5. maddesine göre; reklamlar,

- a) *Genel ahlak kurallarına aykırı ifade ya da görüntüler içeremez.*
- b) *Kamu sağlığını bozucu nitelikte olamaz.*
- c) *Kamu düzenini bozan, şiddet hareketleri ile yasadışı veya kınanacak davranışlara yol açan, göz yuman, bu davranışları özendiren veya destekleyen unsurlar içeremez.*
- ç) *Hasta, çocuk, yaşlı ve engellileri istismar edici ifade ya da görüntüler içeremez.*
- d) *Dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri özelliklere yönelik kötülleme, istismar, önyargı veya ayrımcılık içeremez.*
- e) *İnsan onuru ve kişilik haklarını zedeleyici biçimde yapılamaz.*
- f) *Önceden izin alınmadan, hiç kimsenin özel ya da sosyal yaşamına dair ifade veya görüntüler içeremez; reklamlarda o kişiye atıfta bulunulamaz; kişinin özel mülkü, ilgili ürüne ya da organizasyona verilmiş kişisel onay etkisi oluşturacak şekilde görüntülenemez veya belirtilemez.*
- g) *Tüketicilerin korkularını ve batıl inançlarını istismar edemez.*
- h) *Toplum endişeye sevk edici veya yanılıcı biçimde; hastalık, yaralanma ve benzeri bir durumla ilgili ifade ya da görüntüler içeremez.*
- ı) *Güvenlik kurallarının gözetilmediği ve güvenlik açısından tehlike oluşturabilecek uygulama ve durumlarla ilgili hiçbir sunum ya da tanımlama içeremez.”*

Anılan maddede, reklamların etik dışı ifadeler içermeyeceği, toplum sağlığını ve düzenini bozmayacağı, şiddet veya yasa dışı eylemleri hoş gören veya teşvik eden unsurlar içermeyeceği, tüketiciyi yanılıcı ifadeler içermeyeceği vurgulanmakta ve bu kapsamdaki temel hususlara dikkat çekilmektedir.

Ticari reklam ve haksız ticari uygulama kurallarına göre; tüketicinin yasal hakları, reklamda kendisine sunulan ek hakları gibi sunulmamalıdır. Ayrıca araştırma sonuçları ve bilimsel yayınlardan yapılan alıntılar tahrif edilmemeli, istatistikler gerçek dışı sonuçlara yol açacak şekilde sunulmamalı ve bilimsel terminoloji yanılıcı bir şekilde kullanılmamalıdır. Bu düzenlemeler, reklam kuruluşlarının, tüketicilerin psikolojik zayıflıklarından yararlanarak kâr elde etmelerini önlemeyi amaçlamaktadır. Bu düzenlemeleri hem uluslararası hem de yerel hukukta dikkate

alınmasıyla ticari iletişimde pasif bir alıcı olarak hareket ederek, bilgi ve deneyim eksikliğine maruz kalan tüketicileri koruyarak samimi ve adil bir rekabet ortamı oluşturmayı ve sürdürmeyi amaçlamaktadır.

2.2. Ticari Reklamın Unsurları

Ticari reklamcılığın en temel unsuru, tüketicilere bilgi sağlamaktır. Reklam, esas olarak ürün veya hizmetleri tüketicilere tanıtmak ve bir şirketin marka değerini artırmak için yapılmaktadır (Özdemir, 2014:40). Bu nedenle ticari bir reklamın içeriği tüketicilere yönelik bir veya birden fazla bilgi içerebilmektedir (Tekelioğlu, 2016:12). Bir reklamın ileteceği mesaj genel veya bireysel olabilirken eş zamanlı olarak internet ve sosyal medyada kişiselleştirilmiş ticari uygulamaların kullanılması, bilgilerin kişisel olabileceğini göstermektedir. Öte yandan gazete, dergi, radyo, televizyon gibi geleneksel mecralarda yayınlanan reklamlarda ise bilginin evrensel olduğu görülmektedir (Göle, 1983:36; Ürey, 2010:22; Erol, 2018:35;).

Ticari reklamın bir mecrada yayınlanması için mecra kuruluşuna ödenen ücret bir öteki faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Özdemir, 2014:50). Gerçekten geleneksel reklam mecralarında mecra kuruluşlarına muayyen bir ücret ödenmektedir. Ancak ücret unsuru reklamın mecbur unsurlarından birisi değildir (Tekelioğlu, 2016:51). Zira toplumsal medyada gösterilen birçok reklam için toplumsal paylaşım sitelerine herhangi bir ücret ödenmemektedir (Tekelioğlu, 2016:51).

Reklamın, çalışmamızın da üstüne yoğunlaştığı, bir öteki unsuru ise mecra unsurudur. Yukarıda da yer verdiğimiz üzere; TRHTUY'nin 4. maddesinin 1. fıkrasının "n" bendine göre, ticari reklam, *"ticaret, iş, zanaat veya bir meslekle bağlantılı olarak, bir mal veya hizmetin satışını ya da kiralanmasını sağlamak, hedef kitleyi oluşturanları bilgilendirmek veya ikna etmek amacıyla reklam verenler tarafından herhangi bir mecrada yazılı, görsel, işitsel ve benzeri yollarla gerçekleştirilen pazarlama iletişimi niteliğindeki duyuruları"* şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanım, yeni yazışma araçlarını ve hatta gelecekte ortaya çıkması olası yazışma araçlarını da kapsamına dâhil edecek şekilde ele alınmıştır (Tekelioğlu, 2016:17).

2.3. Ticarin Reklam Çeşitleri

2.3.1. Karşılaştırmalı Reklam

Şahsın yalnızca kendisinin ürettiği mülk veya hizmetin üstün kalitelerini belirtmesi biçiminde değil; rakibinin bireyi, ürettiği mülk veya hizmet, iş koşulları gibi unsurlarla sarıh ya da örtülü biçimde irtibat kurarak mülk veya hizmetini rakibininkine mukayese etmek suretiyle reklam yapması halinde karşılaştırmalı reklam mevzu bahis olmaktadır (Bozbel, 2006:35). TKHK'nın 61. maddesinin 5. fıkrasında, *"Aynı ihtiyaçları karşılayan ya da aynı amaca yönelik rakip mal veya hizmetlerin karşılaştırmalı reklamı yapılabilir."* ibaresine yer verilmiştir. Karşılaştırmalı reklam ise, TRHTUY'nin 4. maddesinin 1. fıkrasının "ğ" bendinde, *"tanıtımı yapılan mal veya hizmete ilişkin hususlarla aynı amaca ya da aynı ihtiyacı karşılamaya yönelik rakip mal veya hizmetlere ilişkin hususların karşılaştırıldığı reklamları"* şeklinde tanımlanmıştır. Yönetmelikte karşılaştırmalı reklamlara ilişkin olarak daha ayrıntılı düzenlemelere yer verilmiştir.

TRHTUY'nin "Karşılaştırmalı reklamlar" kenar başlıklı 4. maddesinin 1. fıkrasına göre; karşılaştırmalı reklamlar, ancak;

- a) Rakiplere ait ürün adı, marka, logo, ticaret unvanı, işletme adı veya diğer ayırt edici unsurlara yer verilmemesi,
- b) Aldatıcı ve yanıltıcı olmaması,
- c) Haksız rekabete yol açmaması,
- ç) Karşılaştırılan mal veya hizmetlerin aynı ihtiyaçları karşılaması ya da aynı amaca yönelik olması,
- d) Tüketicie fayda sağlayacak bir hususun karşılaştırılması,
- e) Karşılaştırılan mal veya hizmetlerin, fiyatı da dahil, bir ya da daha fazla maddi, esaslı, doğrulanabilir ve tipik özelliğinin objektif olarak karşılaştırılması,
- f) Nesnel, ölçülebilir, sayısal verilere dayanan iddiaların; bilimsel test, rapor veya belgelerle ispatlanması,
- g) Rakiplerin mallarını, hizmetlerini, faaliyetlerini veya diğer özelliklerini kötülememesi veya itibarsızlaştırılmaması,
- ğ) Menşei belirtilmiş mal veya hizmete ilişkin karşılaştırmada, mal veya hizmetlerin aynı coğrafi yerden olması,
- h) Reklam veren ile rakibinin markası, ticaret unvanı, işletme adı veya diğer bir ayırt edici işareti ya da mal veya hizmetleri ile ilgili karışıklığa yol açmaması,
- ı) Reklam Kurulunca belirlenen ilkelere aykırı olmaması koşullarıyla yapılabilir."

Karşılaştırmalı reklamlarda karşılaştırılacak unsur, harcıyıcı açısından verimli bir unsur olmalıdır. Ürün veya hizmetlere ait bir veya birden fazla, parasal, temelli, doğrulanabilir ve tipik özellik; nesnel bir biçimde karşılaştırılmalıdır.

2.3.2. Fiyat Bilgisi İçeren Reklam

TRHTUY'nin "Fiyat bilgisi içeren reklamlar" kenar başlıklı 13. maddesinin 1. fıkrasına göre; "Reklamlarda bir mal veya hizmete ilişkin fiyata veya fiyatın hesaplanma yöntemine yer verilmesi halinde, verilen fiyat bilgileri, reklamı yapılan mal veya hizmet ile ilgili olmalıdır. Fiyat hakkında eksik bilgi vermek veya anlam karışıklığına yol açmak suretiyle tüketiciler yanıltılamaz." Bir ürün veya hizmet, bir fiyat veya hesaplama yöntemi içeriyorsa, fiyat bilgisi, reklamı yapılan ürün veya hizmete atıfta bulunmalıdır. Tüketiciler, kusurlu fiyatlandırma veya kafa karışıklığına kanmamalıdır.

Aynı maddenin 2. fıkrasına göre; "Reklamlarda tüketicilerin bilgisine sunulan fiyat, mal veya hizmetin tüm vergiler dâhil toplam satış fiyatı olmalıdır." Yani reklamda tüketiciye sunulan fiyat, mal veya hizmetlerin tüm vergiler dâhil toplam satış fiyatını yansıtmalıdır. Anılan maddenin 7. fıkrasında ise; "Taksit tutarlarının verildiği reklamlarda, reklamı yapılan mal veya hizmetin toplam fiyatı ve taksit sayısı, taksit tutarı ile birlikte ve okunabilir büyüklükte gösterilir veya sesli olarak belirtilir." ifadelerine yer verilmiştir. Yani taksitli reklamlarda, reklamı yapılan ürün veya hizmetin toplam tutarı ile taksit sayısı ve taksit tutarları kolay okunur boyutta veya akustik olarak gösterilir. Fiyatın geçerliliği için bir teremin veya stok limiti varsa bu süre ve stok miktarı ilanda açıkça belirtilir. Aynı şekilde, indirimli satışlara ilişkin reklamlarda da yukarıda belirtilen bilgilerin reklamda yer alması zorunludur.

2.3.3. İndirimli Satış Reklamı

TRHTUY'nin "İndirimli satış reklamları" kenar başlıklı 14. maddesinin 1. fıkrasına göre; "Bir mal veya hizmete ilişkin indirim yapıldığını gösteren yazılı, sesli veya görsel herhangi bir ibarenin yer aldığı reklamlarda; indirimden önceki fiyat, indirimli satışın başlangıç ve bitiş tarihleri ile indirimli olarak satışa sunulan mal veya hizmetin miktarı sınırlı ise bu miktarın açık ve anlaşılır bir biçimde belirtilmesi zorunludur. Yani bir ürün veya hizmette yapılan indirimin yazılı, sesli veya görsel sunumu da dâhil olmak üzere reklam indirimi tutarının bir sınırı varsa, indirimli satışın başlangıç ve bitiş tarihi ve indirimli olarak satılan ürün veya hizmet miktarı, miktar açık ve net bir şekilde belirtilmelidir.

Anılan maddedeki devam eden diğer fıkralar uyarınca;

(2) İndirimli satış reklamlarında, hangi mal veya hizmetlerin indirimli satışa konu edileceği veya ne kadar indirim uygulanacağı hususlarında anlam karışıklığına yol açarak tüketicileri yanıltabilecek veya gerçekte olduğundan daha fazla indirim uygulanıyormuş izlenimi oluşturacak ifade veya görüntülere yer verilemez.

(3) Bir mal veya hizmetin indirimden önceki satış fiyatının tespitinde indirimin uygulandığı tarihten önceki otuz gün içinde uygulanan en düşük fiyat esas alınır. Meyve ve sebze gibi çabuk bozulabilen mallara ilişkin reklamlarda indirimin miktarı veya oranı hesaplanırken, indirimli fiyattan bir önceki fiyat esas alınır. Bu hususlara ilişkin ispat külfeti reklam verene aittir."

2.3.4. Çekiliş, Yarışma ve Promosyon İçerikli Reklamlar

TRHTUY'nin "Çekiliş, yarışma ve promosyon içerikli reklamlar" kenar başlıklı 15. maddesinin 1. fıkrasına göre; "Mal veya hizmetlere yönelik çekiliş, yarışma ve promosyon gibi pazarlama tekniklerini kullanmak suretiyle yapılan reklamlarda aşağıdaki hususlara uyulması zorunludur:

a) Reklamı yapılan mal veya hizmetlerle birlikte karşılıksız olarak verilen mal veya hizmetlerin ya da ikramiyelerin taahhüt edilenden farklı olmaması ve tüketicilerde oluşturulan makul beklenti düzeyini karşılaması gerekir.

b) Reklamı yapılan mal veya hizmetlerin satın alınması halinde, tüketiciye ayrıca promosyon olarak hediye mal veya hizmetlerin veya ikramiyelerin de verileceği belirtiliyorsa, hediye veya ikramiye olarak verilecek mal veya hizmetlerin miktarı ile bunların verilmesine ilişkin geçerlilik süresi açıklanır.

c) Reklamı yapılan mal veya hizmetlerin satın alınması veya belli sayıda kupon, etiket, kapak ve benzeri unsurların biriktirilmesi suretiyle piyango, ikramiye çekilişi ya da bir yarışmaya katılma hakkı veren pazarlama tekniklerinin duyurulması halinde; promosyon süresinin başlangıç ve bitiş tarihi ile malın teslimi veya hizmetin yerine getirilmesine ilişkin koşullar ya da bu koşulların duyurulmuş şekli açıklanır. Ürünle birlikte hediye edilen promosyonun tüketiciler tarafından kolay bir şekilde edinilebilmesi amacıyla promosyonu düzenleyen tarafından her türlü etkin yöntemin sağlanması zorunludur."

2.3.5. Tanıklı Reklam

TRHTUY'nin "Tanıklı reklamlar" kenar başlıklı 16. maddesine göre;

“(1) Reklamlarda, tanıklığına başvurulmuş kişi, kurum veya kuruluşun tecrübesine, bilgisine veya araştırma sonuçlarına dayanmayan ve gerçek olmayan hiçbir tanıklık ya da onay ifadesine yer verilemez veya atıfta bulunulamaz.

(2) Reklamlarda, geçerliliğini yitiren veya başka nedenlerle uygulanamaz duruma gelen tanıklık ya da onay ifadeleri kullanılamaz.

(3) Reklamlarda; doktor, diş hekimi, veteriner hekim ve eczacılar ile sağlık kuruluşlarının bir mal veya hizmete yönelik sağlık beyanında bulunduğuna ilişkin ya da bu izlenimi uyandıran herhangi bir görüntü, beyan veya atıfta yer verilemez.”

Bu durumda, reklamlarda şahitliğine müracaat edilen birey, kuruluş ya da kurumun yeteneğine, bilgi seviyesine ya da araştırma neticelerine dayalı olmayan ve gerçek olmayan herhangi bir şahitlik veya onay tanımına yer verilmez ya da gönderme yapmaz. Benzer şekilde, reklamlarda, geçersiz olan ya da farklı sebeplerle uygulanamaz olan şahitlik veya onay ifadeleri de kullanılmamaktadır.

2.3.6. Çevreye İlişkin Beyanlar İçeren Reklam

Tüketicileri korumak ve diğer taraftan haksız rekabeti önlemek için üretim ve tüketimde çevreyi koruma bilincinin yaygınlaşmasıyla, bireyler çevreye ve sağlığa zararlı ürünler yerine çevre dostu ürünler kullanmaya yönelmişlerdir. Yasal düzenlemeler, çevreye zararlı üretim süreçlerine kısıtlamalar getirirken, üreticiler de daha yüksek standartta üretim yaparak tüketicileri etkilemek istemektedir.

TRHTUY'nin “Çevreye ilişkin beyanlar içeren reklamlar” kenar başlıklı 17. maddesinin 1. fıkrasına göre; “Reklamlar, tüketicilerin çevre konusundaki duyarlılığını ya da bu alandaki olası bilgi eksikliğini istismar edecek biçimde yapılamaz.” Belirtilen maddenin 4. fıkrasında ise; “İlgili mevzuatı gereği enerji etiketlemesi zorunlu olan mallara ilişkin reklamlarda, enerji verimliliğine veya fiyata dair bilgilerin yer alması durumunda, ilgili malın enerji verimliliği sınıfının belirtilmesi zorunludur.” denilerek, enerji etiketlemesine dair hususlara yer verilmiştir.

2.3.7. Finansal Hizmetlere İlişkin Reklamlar

Finansal veriler içeren ve yatırım kitlesini kurumun iyi durumda olduğuna ikna etmek için hazırlanmış reklamlardır. Aynı zamanda potansiyel yatırımcıları etkilemesi açısından da önemli olan finansal reklamlar, kurumun gelecekteki yatırımları hakkında bilgi vermektedir. Bu sayede kuruluşlar, hedef kitlenin gözünde rakip kuruluşlardan farklılaşmaya çalışmakta ve güçlü bir konumda olduklarını ortaya koymaktadır. Öte yandan, kurumların hisseleri piyasaya arz edildiğinde borsada satıldığında reklam yapılması veya hisseler halka arz edildiğinde piyasaya arz edilen tahvillerin kamuoyuna duyurulması gerekmektedir. Özellikle büyük kuruluşların sunduğu tam sayfa reklamlarda, kuruluşlar, uygulamalar ve uygulama yerleri hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir (Jefkins,2001:325-328). Başka bir finansal reklam uygulaması ise yıllık raporların ve hesapların ilgili kişilere sunulması şeklinde yapılmıştır (Karpas, 1999:122).

2.4. Ticari Reklamların Hukuka Uygunluğunun Belirlenmesi

Reklam, mal ve hizmetlerde yaşanan çeşitliliğin tüketicilere sunulmasının bir sonucu olarak satışların artırılmasına yönelik yöntemlerin başında gelmektedir. Üretici ya da aracı firma, reklam aracılığıyla mal ve hizmetlerinin en geniş tüketici yelpazesine reklam sayesinde ulaşmaktadır. Reklam ile tüketiciye ulaşan firmalar satın alımın gerçekleştirilmesiyle, reklamın amacı gerçekleştirilmiş olmaktadır (İnal, 2000:15). Reklamın hukuki niteliği icap ya da icaba davet olarak düşünülmektedir. Reklam, sözleşmeyi oluşturmak için gerekli unsurlara sahipse, bu bir icaptır. Reklam veren satıcılar ile üretici, ithalatçı ve toptancıların da tüketicilere teklifler şeklinde reklam yaptıkları tespit edilebilmektedir (İnal, 2000:15).

İlandaki ifadeler icabın unsurlarını içermiyorsa, yapılan açıklama icap değil, tekliftir. Bir icabın temel unsuru sözleşme çağrısıdır. Reklamda tüketicilere mal ve hizmetler sunulmakta ve tüketiciler onları satın almaya çalışmaktadır. Bir reklamda bahsedilenin bir teklif mi yoksa bir icap mı olduğunu belirlemek her zaman kolay değildir. Bu durumda iradenin güven teorisine göre yorumlanmasıyla sonuçlar çıkarılabilir (Göle, 1983:36). Bazen reklamlarda, “Cam şişe sağlıklıdır.” diyen bir reklamda olduğu gibi, ne bir teklif ne de bir icaptır. Burada reklam, tekliften önce gelmektedir (Adak, 1975:362). Reklam vaadi şeklinde de reklam yapmak mümkündür. Reklam verenin taahhüdün ifası için borçlu olacağı, ancak borcun hizmetin ifası için etkili olacağı kabul edilir (Eren, 2002:428). Yani “50 kupon getirene yemek takımı” verileceğine dair benzer vaat etmek suretiyle gazetelerin gerçekleştirdikleri promosyonlarda, reklamlar ilan suretiyle vaat niteliğindedir. Özellikle gazetelerin “50 kupona tabak-çanak seti” vs. vaat etmek suretiyle gerçekleştirdikleri promosyonlarda, reklamlar ilan suretiyle vaat niteliğindedir (Eren, 2002:429).

Tam bu somut nitelendirmelerde, culpa in contrahendo'nun reklamlar bakımından da uygulanması düşünülebilir. Culpa in contrahendo'nun esası samimilik kuralına dayandırılmaktadır (Atamer, 1996:99-132). Culpa in Contrahendo'nun reklamlar açısından uygulanmasında, samimilik kaidesine uygun davranılmalıdır. Açıklaması

gereken hususları açıklamama, yanlış bilgi verme, gereken dikkati göstermeme, akit yapma maksadı bulunmaksızın mülakata girişme, akdin yapılması veya koşullarının tespiti hususundaki kararlara tesir edebilecek hususlarda kandırıcı tavırda bulunmamayı, zorunlu bilgileri karşı tarafa vermeyi, karşı tarafın kusura düştüğünü fark etme halinde onu ikaz etmeyi, onun karakter ve mülk varlığı kıymetlerine hasar vermemek için zorunlu itinayı göstermeyi ve koruma vasfının yerine getirmeyi gerektirir (Eren, 2002:1117). Yine bu terim, karşı tarafa bir hasar verilirse karşı tarafın hasarının tazmin edilmesini gerektirir. TKHK'nın, culpa in contrahendo sorumluluğuyla birlikte, satıcı veya sağlayıcıyı, satış ya da sunum faaliyetleri sürecinde tüketicinin iradesini etkileyecek konularda, onu bilgilendirmeyi mesleki özen yükümlülüğünün gereği olarak kabul ettiği söylenebilecektir (Topçuoğlu, 2016:25).

3. HAKSIZ TİCARİ UYGULAMALAR

3.1. Haksız Ticari Uygulama Kavramı

Satıcı, sağlayıcı, üretici, ithalatçı gibi ticari uygulamada bulunan bireylerin, mülk veya hizmetlerini tanıtmak, satmak, yeni alıcılar kazanmak ve pazar hisselerini artırmak amacıyla alıcıları cezbedecek yeni kampanyalar, promosyonlar, reklamlar yapması ve pazarlama faaliyetlerinde bulunması ticari uygulama kapsamındadır. Buna karşılık, mevzubahis olan satış, pazarlama ve pazar hisseyi artırma yöntem ve tekniklerinin hukuka ve iyi niyete ters olarak, vasati harcaycıların özgür istemlerini sınırlandırması ve hatta ortadan kaldırarak hakikatinde akdetmeyecekleri bir kontratı akdetmelerine olması haksız ticari uygulama teşkil etmektedir⁶.

Haksız ticari uygulama, mesleki özenin gereklerine uymayan ve ulaştığı tüketicilerin veya hitap ettiği grupta yer alan üyelerinin mal ve hizmete ilişkin olarak iktisadi davranışların şeklinin önemli ölçüde bozmakta olan veyahut bozma olasılığı olan her çeşit ticari uygulama olarak tanımlanmaktadır.⁷ Haksız ticari uygulamalar, malların veya hizmetlerin tedarik edilmesi, satılması veya sunumu sırasında tüketicinin özgürce karar verme iradesini etkileyen dürüstlük kuralına aykırı eylemlerdir (Ceylan, 2020:145). Haksız ticari uygulamadan söz edebilmek için uygulamanın, mesleki özen yükümlülüğüne aykırı düşmesi, tüketicinin karar verme özgürlüğünü etkilemesi ve etkinin önemli derecede olması şarttır (Topçuoğlu, 2016:31). Haksız ticari uygulamalar, rekabet ortamını yok ederek, ticari yaşamın ve ekonomik gelişimin önüne geçmekte ve tüketici eğilimlerini olumsuz yönde etkilemektedir (Çalal, 2018:183).

3.2. Haksız Ticari Uygulamanın Unsurları

Haksız ticari uygulamanın unsurlarını şu 3 başlık şeklinde ele almak mümkündür:

3.2.1. Mesleki Özene Aykırılık

Adil piyasa uygulamalarına veya işle ilgili genel iyi niyet ilkelerine uygun olarak makul düzeyde bir uzmanlık ve özen anlaşılmalıdır. Mesleki özenin temeli, birbirini bilgilendirme yükümlülüğü ile dürüstlük ve güvenilirlik ilkesidir (Selim, 2017:933). Bir iş uygulayıcısının mesleği için gerekli mesleki özeni belirlemek için mesleki ve uluslararası kuruluşlar tarafından geliştirilen meslek etik kuralları dikkate alınmalıdır. Ancak profesyonel durum tespiti, dürüstlük kuralından daha geniş kapsamlıdır. Satıcı veya sağlayıcı bir tüccar ise, profesyonel durum tespitinin kapsamının belirlenmesinde ihtiyatlı bir tüccarın görevi esas alınır (Topçuoğlu, 2016:30).

3.2.2. Tüketicilerin Ekonomik Davranışlarını Önemli Ölçüde Bozması veya Bozma İhtimali

Tüketicilerin iktisadi davranışlarındaki önemli değişiklikler, tüketicinin bilinçli kararlar verme yeteneğini tehlikeye atacak ve sonuç olarak almayacağı ticari kararlar almasına neden olacak iş uygulamalarının kullanılması olarak anlaşılmalıdır. Tüketicilerin ekonomik çıkarlarını korumak, tüketici politikasının önemli hedeflerinden biridir. Tüketicilerin ekonomik çıkarlarına zarar veren haksız ticari uygulamalar nedeniyle yaptırımlar yüklenilmektedir. TKHK ve TRHTUY çerçevesinde, tüketiciye yönelik haksız ticari uygulamalar yasaktır.

TRHTUY'nin "Haksız ticari uygulama yasağı" kenar başlıklı 28. maddesinin 1. fıkrasına göre; *"Tüketiciciye yönelik bir ticari uygulamanın; mesleki özenin gereklerine uymaması ve ulaştığı ortalama tüketicinin ya da yöneldiği grubun ortalama üyesinin, bir mal veya hizmete ilişkin ekonomik davranış biçimini önemli ölçüde bozması veya bozma ihtimalinin olması durumunda haksız olduğu kabul edilir. Bir mal veya hizmete ilişkin tüketici işleminden önce, işlem sırasında veya işlem sonrasında haksız ticari uygulama yapılamaz."*

3.2.3. Esas Alınan Ortalama Tüketicilerin Etkilenmesi veya Etkilenme İhtimali

Ticari uygulama esaslarına göre korunan kişiler, bilginin ihtiyatlı tüketicileridir. Normal tüketicinin tanımı TRHTUY'de tanımlanmıştır. Özellikle tüketici davranışlarının etkisi belli bir yoğunluğa ulaştığında yani önemliyse müdahale edilecektir (Selim, 2017:938). Tüketiciler belirli özelliklere sahip bir grup değildir. Ortalama tüketici beklentilerinin haksız ticari uygulamalar üzerindeki etkisi de dikkate alınmalıdır (Aksoy, 2015:292).

⁶ <https://www.kilinclaw.com.tr/ticari-reklamlarda-haksiz-ticari-uygulamalar/> (Erişim: 26.01.2022)

⁷ <https://www.kilinclaw.com.tr/ticari-reklamlarda-haksiz-ticari-uygulamalar/> (Erişim: 26.01.2022)

3.3. Haksız Ticari Uygulamalar

Haksız ticari uygulama, TRHTUY'nin 4. maddesinin 1. fıkrasının “d” bendine göre; “*mesleki özenin gereklerine uymayan ve ulaştığı ortalama tüketicinin ya da yöneldiği grubun ortalama üyesinin, bir mal veya hizmete ilişkin ekonomik davranış biçimini önemli ölçüde bozan veya bozma ihtimali olan her türlü ticari uygulamayı*” ifade etmektedir. Haksız ticari uygulama, mal veya hizmetlerin tedariki, satış ya da sunumu süreciyle doğrudan bağlantılı olan ve müşterinin karar verme iradesini etkileyen dürüstlük kuralına aykırı iş veya işlemlerin tümüdür (Topçuoğlu, 2016:23). Tüketicilere yönelik haksız ticari uygulamalar, Türk Hukukunda ilke kez TRHTUY içerisinde düzenlenmiştir (Koyuncu, 2021:721). Türk Tüketici hukukunda haksız ticari uygulamalar, aldatıcı eylemler ve aldatıcı ihmaller olarak ikiye ayrılmaktadır.

3.3.1. Aldatıcı Eylemler ve Örnekleri

TRHTUY'nin “Aldatıcı eylemler” kenar başlıklı 29. maddesinin 1. fıkrasında, aldatıcı eylemin tanımı düzenlenmiştir. Buna göre; “*Yanlış bilgi içeren veya verilen bilgiler esasen doğru olsa bile sunuluşuna dair bütün koşullar değerlendirildiğinde, ortalama tüketiciyi aldatan ya da aldatmaya elverişli olan ve bu suretle tüketicinin normal şartlar altında taraf olmayacağı bir hukuki işleme taraf olmasına yol açan ya da yol açma olasılığı bulunan ticari uygulamalar aldatıcı olarak kabul edilir.*” Yapılan bu tanımda, aldatıcı eylemin tek başına ancak bütün koşullar değerlendirildiği takdirde “aldatıcı nitelik” taşıyacağı belirtilmektedir (Ceylan, 2020:135).

Ayrıca aldatıcı eylem sayılan haller ise aynı maddenin 2. ve 3. fıkralarında yer almaktadır. Tüketicileri aldatan veya aldatma ihtimali olan eylemlerle ilgili hükümler şu şekildedir:

“(2) *Aşağıda belirtilen hususlarda tüketicileri aldatan ya da aldatma ihtimali olan eylemler aldatıcı eylem olarak değerlendirilir:*

- Bir mal ya da hizmetin varlığı, mahiyeti, tedariki, faydası, riski, uygulaması, içeriği, aksesuarları, satış sonrası hizmetleri, üretim yöntemi ve tarihi, ifası, amaca uygunluğu, miktarı, teknik özellikleri, menşei, kullanımından beklenen sonuçları, üzerlerinde yapılan test ve kontrollerin sonuçları, çevreye olan etkileri ve diğer önemli özellikleri,*
- Ticari uygulamada bulunanın taahhütlerinin kapsamı, pazarlama sürecinin mahiyeti, sponsor desteği, yetkili otoriteler tarafından mal veya hizmetin onaylandığına ilişkin ifade veya sembolleri,*
- Bir mal veya hizmetin fiyatı, fiyatının hesaplanma yöntemi, ödeme koşulları ya da belirli bir fiyat avantajı,*
- Tüketicinin sahip olduğu yasal haklar veya karşılaşılabileceği riskler,*
- Bir mal veya hizmete ilişkin servis, yedek parça, değiştirme veya tamir hizmetleri,*
- Ticari uygulamada bulunanın veya temsilcisinin; kimliği, mal varlığı, yetenekleri, statüsü, kurum veya kuruluşlara üyelik bilgileri, sahip olduğu ticari haklar, fikri ve sınai mülkiyet hakları, yetkili otoritelerden ödül ve nişan kazanmış olması gibi nitelikleri, sıfatları, unvanları ve diğer hakları.*

(3) *Bir ticari uygulamanın, ortalama tüketicinin ekonomik davranış biçimini önemli ölçüde bozması veya bozma ihtimali bulunması ve aşağıdaki olasılıkları içermesi halinde aldatıcı olduğu kabul edilir:*

- Rakibinin malı, hizmeti, markası veya diğer bir ayırt edici özelliği ile karışıklığa sebep olması.*
- Ticari uygulamada bulunanın, bağlı olduğu meslek odaları ve benzeri kuruluşların ve varsa bunların üst kuruluşlarının, ilgili faaliyet alanına veya belirli bir ticari uygulamaya ilişkin düzenlemiş oldukları davranış kurallarında yer alan yükümlülüklerini yerine getirmemesi.”*

3.3.2. Aldatıcı İhmaller ve Örnekleri

TRHTUY'nin “Aldatıcı ihmaller” kenar başlıklı 30. maddesinin 1. fıkrasında aldatıcı ihmallerin uygulamanın tanımı, şartları ve detaylarına yer verilmiştir. Buna göre; “*Ticari uygulamada bulunanın bir hukuki ilişki kurmak amacıyla tüketicilere yönelmiş olduğu öneride önemli bir bilgiyi gizlemesi, öneriyi tüketicilere anlaşılabilir bir şekilde veya uygun olmayan bir zamanda sunması, amacı açıkça belli olan ticari uygulamanın amacını tüketicilere bildirmemesi ve bu durumların ortalama bir tüketicinin normal şartlar altında taraf olmayacağı bir hukuki işleme taraf olmasına yol açması ya da yol açma olasılığının bulunması halinde aldatıcı ihmallerin varlığı kabul edilir.*”

TRHTUY'nin aynı maddesinin 2. fıkrasına göre; “*Ticari uygulamanın içerik ve şartlarının tüketicilere aktarılması için kullanılan iletişim aracının zamansal veya mekânsal sınırlamaları nedeniyle gerekli bilgilerin verilemediği hallerde, aldatıcı ihmallerin var olup olmadığının değerlendirmesi, söz konusu sınırlamalar ve ticari uygulamada bulunanın bilgiyi tüketicilere diğer araçlarla sunmak için aldığı önlemler dikkate alınarak yapılır.*”

Belirtilen hüküm gereğince, sınırlamalar ve ticari uygulamada bulunanın bilgiyi tüketicilere diğer araçlarla sunmak için aldığı önlemler dikkate alınarak aldatıcı ihmal olup olmadığı değerlendirilmektedir. Değerlendirmenin doğrultusunda doğrudan iletişim araçlarının sunduğu olanaklarla ilgili bir hüküm bulunmaktadır.

Bir ticari uygulamanın m.30/II anlamında haksız ticari uygulama olarak değerlendirilmesi için ticari uygulamanın içeriğinin ve şartlarının tüketiciye aktarılmış olması, bu aktarmada bir iletişim aracının kullanılmış olması ve bu aracın zaman ve yer bakımından sınırlamaların olması ve bu sınırlamalar nedeniyle gerekli bilgilerin tüketiciye aktarılamaması şartları gerçekleşmelidir (Ceylan, 2020:136-137). Benzer şekilde, bir ticari başvurunun TRHTUY'nin 30. maddesinin 2. fıkrası anlamında haksız ticari uygulama olarak kabul edilebilmesi için, ticari başvurunun içerik ve koşullarının tüketiciye intikal etmiş, iletişim araçlarının tamamlanmış olması şartlarını taşıması gerekir. Bu iletimde kullanılan araçlar, konum açısından sınırlamalar vardır ve bu sınırlamalar nedeniyle tüketicilere gerekli bilgiler iletilmemektedir (Selim, 2017:945). Eylem veya ihmalin hukuka aykırılığı bakımından tüketicinin, farkında olması durumunda tercih etmeyeceği bir mal veya hizmeti, nitelikleri gizlendiği ya da geçiştirildiği için satın alması yeterlidir (Topçuoğlu, 2016:34).

3.4. Tüketici Hukukunda Haksız Ticari Uygulamaların Tarihsel Gelişimi

6502 sayılı TKHK'nın 62. maddesi ve TRHTUY'nin 4. maddesinde yer alan hükümlerdeki ticari uygulama; mesleksi özenin gereklerine uymaması ve eriştiği vasati harcıyıcının ya da yöneldiği grubun vasati azasının mülk veya hizmete ait ekonomik tutum şeklini ehemmiyetli miktarda bozması veya ehemmiyetli miktarda bozma ihtimalinin olması vaziyetinde haksız olduğu kabul edilir. Özellikle kandırıcı veya saldırgan kalitede olan uygulamalar ile yönetmelik ekinde yer alan uygulamalar haksız ticari uygulama olarak kabul edilmektedir. Bu kararlar geniş açıdan haksız ticari uygulamaları yasaklamıştır (Kara, 2015:203). 6502 sayılı TKHK'da, haksız ticari uygulamaların tanımı yapılırken, diğer hususların düzenlenmesi Yönetmeliğe bırakılmıştır. Bu biçimde hudutların bütün gösterilmeden yönete yetkilerin vazgeçilmiş olması özellikle hukuk devleti bakımından kanımızca haklı olarak doktrinde tenkit edilmiştir. Kararın tanım kısmının oldukça soyut olduğu bunu somutlaştıran kararlar olmadığı takdirde yasal meseleler yaratabileceği ileri sürülmüştür (Aslan, 2015:315-316).

TKHK'nın gerekçesinde tüketicinin özgür iradesiyle karar vermesinin esas alındığı görülmektedir (Zevkliler&Özel, 2016:432). Bir ticari uygulamanın haksız kabul edilmesi için 6502 sayılı TKHK'nın 62. maddesinde yer alan hükmün gerçekleşmesi için düzenlenen kıstasların gerçekleşmesi gerekmektedir. Ticari uygulamada bulunan kişinin göstermesi gereken mesleki özen, özen sorumluluğunun yansımasıdır (Eren, 2002:693). TKHK'daki haksız ticari uygulama ile ilgili düzenleme mutlak emredicidir ve haksız ticari uygulamalar tehlike sorumluluğuna dayandırılmaktadır (Selim, 2017:929).

TKHK'nın 62. maddesinin 2. fıkrasında, tüketiciye yönelik haksız ticari uygulamaların yasak olduğu düzenlenmiştir. TRHTUY'nin 28. maddesinde ise; ticari uygulamanın haksız kabul edilmesinin şartları belirtilmiştir. Tüketiciye müteveccih bir ticari uygulamanın; mesleksi özenin gereklerine uymaması ve eriştiği vasati harcıyıcının ya da yöneldiği grubun vasati abonesinin, bir mülk veya hizmete ait ekonomik tavır şeklini ehemmiyetli miktarda bozması veya bozma ihtimalinin olması vaziyetinde haksız olduğu kabul edilmektedir.

Bir mal veya hizmete ilişkin tüketici işleminden önce, işlem sırasında veya işlem sonrasında haksız ticari uygulama yapılamaz. Bir mülk veya hizmete ait harcıyıcı operasyonundan evvel, operasyon sırasında veya operasyon sonrasında haksız ticari uygulama yapılamamaktadır. Böylece ticari uygulamada bulunan bireyler ile harcıyıcılar arasındaki akde dayalı ilişkiyi başlatacak harcıyıcı operasyonundan evvel veya akdin ifası sırasında veya sonrasında yapılan ticari uygulamaların hukuka uygun yapılması gerektiği sarihçe belirtilmiştir. Ayrıca tüketiciye müteveccih ticari uygulamaların, hangi gidişatta tüketicilerin ekonomik tavrını bozduğu tertip edilmiştir. Tüketicinin şuurlu olarak karar verme kabiliyetini eksilterek bayağı koşullar altında taraf olmayacağı bir harcıyıcı operasyonuna taraf olmasına yol açması halinde, tüketiciler iktisadi tavır şeklini ehemmiyetli miktarda bozduğu kabul edilmiştir. Özellikle korunması gereken harcıyıcı grupları ile alakalı hangi temelin geçerli olacağı belirtilmektedir.

TRHTUY'nin 29. maddesinde yer alan aldatıcı eylemler, 30. maddesindeki aldatıcı ihmaller ve 31. maddesinde yer alan saldırgan ticari uygulamalar ile TRHTUY'nin ekinde yer alan aldatıcı ticari uygulamalar ve saldırgan ticari uygulamalar her hâlükârda haksız ticari uygulama olarak kabul edilmektedir.

3.5. Ticari Reklamlar ve Haksız Ticari Uygulamalar

TKHK'nın 62. maddesi, haksız ticari uygulamalara yönelik hükümler içermektedir. İlgili kanunun bu maddesi uyarınca, ticari uygulamanın mesleksi özenin gereklerine uymaması ve eriştiği vasati harcıyıcının ya da yöneldiği grubun vasati azasının mülk veya hizmete ait ekonomik tutum şeklini ehemmiyetli miktarda bozması veya ehemmiyetli miktarda bozma ihtimalinin olması gidişatında haksız olduğu kabul edilmektedir. Özellikle kandırıcı veya saldırgan kalitede olan uygulamalar ile yönetmelik ekinde yer alan uygulamalar haksız ticari uygulama olarak kabul edilmektedir.

İçerik itibarıyla esasen haksız rekabeti tertip eden karar, yalnızca harcıyıcıların haksız ticari uygulamalara başka bir deyişle haksız rekabete karşı korunması emel ve amacını kapsamaktadır. Karar ile harcıyıcıya müteveccih haksız ticari uygulamalar men edilmiştir. Karar tüketiciler dışındaki birey ve grupları rakipleri, harcıyıcı olarak nitelendirilemeyen alıcıları, genel olarak kamuyu koruma amacı gütmemektedir.

TKHK'nın "Ceza hükümleri" kenar başlıklı 77. maddesinin 12. fıkrasında yer alan hükme göre; *"Bu Kanunun 61 inci maddesinde belirtilen yükümlülüklerle aykırı hareket eden reklam verenler, reklam ajansları ve mecra kuruluşları hakkında durdurma veya aynı yöntemle düzeltme veya idari para cezası ve gerekli görülen hâllerde de üç aya kadar tedbiren durdurma cezası uygulanır. Reklam Kurulu, ihlalin niteliğine göre bu cezaları birlikte veya ayrı ayrı verebilir."*

Anılan fıkranın "g" bendine göre; *"Reklam Kurulu, idari işleme konu ihlalin bir yıl içinde tekrar edilmesi hâlinde yukarıda belirtilen idari para cezalarını on katına kadar uygulayabilir."*

Bahsi geçen maddenin 13. fıkrasına göre; *"Bu Kanunun 62 nci maddesinde belirtilen yükümlülüklerle aykırı hareket edenler hakkında haksız ticari uygulamanın üç aya kadar tedbiren durdurulması veya durdurulması yaptırımı veya beş bin Türk Lirası idari para cezası uygulanır. Kurul, ihlalin niteliğine göre bu cezaları birlikte veya ayrı ayrı verebilir. İdari para cezası, aykırılık ülke genelinde gerçekleşmiş ise elli bin Türk Lirası olarak uygulanır. Aykırılığın reklam yoluyla gerçekleştirildiğinin tespiti hâlinde bu maddenin on ikinci fıkraya hükümleri uygulanır."*

Haksız ticari uygulamaların tespit edilmesine ve bunların sorgulanmasına ait usul ve temeller ile her hâlükârda haksız ticari uygulama olarak kabul edilecek uygulamaların yönetmelikçe tanımlanması kabul edilmiştir (Kendigelen; Zengin; Tokcan; Sönmez & Güney, 2018).

TRHTUY'nin 28. ile 31. maddeleri haksız ticari uygulamalar ile saldırgan ticari uygulamalara ayrılmış ve bununla birlikte yönetmelik ekinde, her hâlükârda haksız ticari uygulama olarak düşünülen aldatıcı ticari uygulamalar ve saldırgan ticari uygulamalar gösterilmiştir. TRHTUY'nin 28. maddesine, ilkin haksız ticari uygulama yasağı kabul edilmiş, peşinden haksız ticari uygulama türleri olarak aldatıcı eylemler, aldatıcı ihmaller (aldatıcı dikkatsizliği davranışlar) ve saldırgan ticari uygulamalar düzenlenmiştir. Ayrıca yönetmelik ekinde, her hâlükârda haksız ticari uygulama olarak düşünülen toplam 21 tanesi⁸ aldatıcı ticari uygulama ve 5 tanesi ise saldırgan ticari uygulama sayılmıştır.

TRHTUY'nin 28. maddesine göre, tüketiciye yönelik ticari eylemlerin, sıradan tüketicilerin bilinçli kararlar verme yeteneğini bozması ve genellikle taraf olmadığı tüketici işlemlerine taraf olmasına neden olması durumunda, tüketicilerin ekonomik davranışlarını önemli ölçüde bozduğu kabul edilir. Ayrıca, tüketici gruplarının ekonomik davranışlarının belirli mal veya hizmetler ve faaliyetler için özel koruma gerektirip gerektirmediği, zihinsel veya fiziksel olmaları, yaşları veya deneyimsizlik olması muhtemeldir.

Aldatıcı davranışlara, TRHTUY'nin 29. maddesinde yer verilmiştir. Verilen bilgiler esasen doğru olsa bile, sunumunun tüm koşulları değerlendirildiğinde, ortalama tüketici yine de aldatılmış olabilir. Aldatıcı ihmaller (aldatıcı ihmali davranışlar) TRHTUY'nin 30. maddesinde düzenlenmiştir.

TRHTUY'nin "Saldırgan ticari uygulamalar" kenar başlıklı 31. maddesinin 1. fıkrasına göre; *"Bir ticari uygulamanın; taciz, fiziksel şiddet dâhil cebir veya haksız tesir yoluyla ortalama tüketicinin bir mal ya da hizmete ilişkin seçim veya davranış özgürlüğünü önemli ölçüde bozması veya bozma olasılığı taşıması ve tüketicinin bu sebeple normal şartlar altında taraf olmayacağı bir hukuki işleme taraf olması veya taraf olma olasılığının artması halinde saldırgan olduğu kabul edilir."* İsrarlı ev veya iş yeri ziyareti, sms, ya da e-posta gönderimi; uzman satış elemanları vasıtasıyla bir araya getirilen ve ikramda bulunulan tüketicilere, sınırlı bir zaman diliminde karar vermelerini temin etmeye yönelik satış programları yöntemleri ile devre mülk vb satımı saldırgan ticari uygulamadır (Topçuoğlu, 2016:36).

Anılan maddenin 2. fıkrasına göre; *"Bir ticari uygulamanın; saldırgan olup olmadığı belirlenirken aşağıdaki hususlar dikkate alınır:*

- Ticari uygulamanın zamanı, yeri, mahiyeti ve devamlılığı,*
- Ticari uygulamanın tehdit ya da hakaret içeren söz veya davranışlar içerip içermediği,*
- Tüketicinin muhakeme yeteneğini bozduğu bilinen doğal afet gibi bir felaket ya da aynı derecede bir başka durumun ticari uygulamada bulunan tarafından, tüketicinin mal veya hizmete ilişkin kararını etkilemek için kötüye kullanılıp kullanılmadığı,*

⁸ 01.02.2022 tarih ve 31737 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik'in 9. maddesine göre; Yönetmeliğin "Haksız Ticari Uygulama Olarak Kabul Edilen Örnek Uygulamalar" başlıklı ekinde yer alan "A-Aldatıcı Ticari Uygulamalar" başlıklı bölümündeki 19. bent yürürlükten kaldırılmıştır. Ayrıca bu değişiklikle birlikte, bent sayısı 22'ye çıkarılmıştır. Fakat 19. bent mülga olduğu için, esasında bu hususların toplamda 22 değil 21 tane olarak düzenlendiğini belirtmek gerekecektir.

ç) Tüketicinin, sözleşmeyi feshetme ya da başka bir mala, hizmete veya ticari uygulamada bulunana yönelme gibi haklarını kullanmak istemesi karşısında, ticari uygulamada bulunan tarafından getirilen ağır veya orantısız sözleşme dışı bir engelin bulunup bulunmadığı,

d) Hukuka aykırı bir eylemde bulunulacağı tehdidinin olup olmadığı.”

Somut olayda, fiziksel veya psikolojik baskının, tüketicinin seçme özgürlüğünü etkilemesi şart değildir, bu yönde bir tehlikenin varlığı da yeterlidir (Topçuoğlu, 2016:36).

3.6. Türk Tüketici Hukukunda Aldatıcı Ticari Uygulamalar

Avrupa Birliği Direktifinde yer alan ticari uygulamalar, hukuk sistemimize birebir olarak aktarılmıştır. TRHTUY'nin ekinde yer alan haksız ticari uygulama kabul edilen örnek uygulamalar bağlamında, aldatıcı ticari uygulamaların bir listesi sunulmuştur. Yanlış ve aldatıcı ticari uygulamalar, tüketicinin güvenilir bilgiyle hatta gerçek dışı bilgiyle aldatılmasıdır (Aksoy, 2015:297-298). Gerçeğe aykırı olarak bir mal veya hizmetin varlığı, niteliği ve kapsamına ilişkin gerçek dışı bir iddiada bulunarak veya ödül, menfaati kazandığı, kazanacağı veya belirli bir eylemde bulunması halinde yanıltıcı şekilde kazanımda bulunacağı şeklinde yanlış izlenim oluşturarak haksız ticari uygulamalarda bulunmaktadır.

3.7. Türk Tüketici Hukukunda Haksız Ticari Uygulamalarda İspat Yükü ve Yaptırımlar

TKHK, haksız ticari uygulama iddiasının aksini ispat yükünü, satıcı veya sağlayıcının omuzlarına bırakmış; aldatıcı ve saldırgan ticari uygulamaları, yine satıcı veya sağlayıcı tarafından aksi ispat edilinceye kadar haksız ticari uygulama kabul etmiş, belirli nitelikteki ticari uygulamaları ise behemehâl yasaklamış ve aksini ispat yolunu kapatmıştır (Topçuoğlu, 2016:37). TKHK'nın 61. maddesi 6. ve 7. fıkralarında yer alan hükümlere göre;

“(6) Reklam verenler ticari reklamlarında yer alan iddiaların doğruluğunu ispatla yükümlüdür.

(7) Reklam verenler, reklam ajansları ve mecra kuruluşları bu madde hükümlerine uymakla yükümlüdür.”

Tüketici, zararını, satıcı veya sağlayıcının haksız ticari uygulamaya vücut veren eylem ya da ihmali, zarar ile haksız ticari uygulama arasındaki uygun illiyet bağıını ispat etmekle yetinecektir (Topçuoğlu, 2016:50).

Tüketici, haksız ticari uygulamada bulunana karşı, hukuka aykırı durumun tespiti, önlenmesi, durdurulması hatta maruz kaldığı zararların giderilmesi talebini ileri sürebilecektir (Topçuoğlu, 2016:49). Tüketici, sağlayıcı ya da satıcı mal ya da hizmetin piyasada sunulması iradesine yönelik bir saldırı olarak kabul edilmeyeceği ticari uygulamanın mevcut olmasını ispat etmektedir. Bu tüketici aldatan ya da saldırgan ticari uygulamalar mevcut olacak şekilde mesleki özene aykırı sayılmasından kaynaklı olarak tüketici ispatla yükümlü olmamakla birlikte ispat yükü taraf değiştirmiştir (Aksoy, 2015:401). Satıcı veya sağlayıcı, her şeyden önce, iddia edilen eylem veya ihmali hiç vaki olmadığını, çalışanları ya da ifa yardımcıları dâhil kendisine atfedilemeyeceğini ispat ederse sorumluluktan kurtulacaktır (Topçuoğlu, 2016:39).

Haksız ticari uygulamalar aynı zamanda haksız rekabet hali olarak da kabul edilmektedir (Ceylan, 2020:124). Haksız rekabet, ispat yükünün tarafındayken 6502 sayılı TKHK'nın 62. maddesinin 2. fıkrası gereğince, “Ticari uygulamanın haksız olduğunun iddia edilmesi hâlinde, ticari uygulamada bulunan, bu uygulamanın haksız ticari uygulama olmadığını ispatla yükümlüdür.” Yani sağlayıcı ya da satıcı uygulamanın haksız ticari uygulama olmadığını kanıtlamak zorundadır.

Sağlayıcı ya da satıcı, iddia da bulunulan ihmali ya da eylemin olmadığını kendisine atfedilmeyeceğini ispat etmekle yükümlüdür. Tüketici lehine yönelik ticari uygulamada bulunanın haksız ticari uygulamada bulunmamaktadır. Fakat TKHK'nın 62. maddesinin 4. fıkrasında yer alan hükümde ve TRHTUY'nin 29, 30 ve 31. madde hükümlerinde “haksız“ olarak kabul edilen ticari uygulamalar tersini kanıtlamaktan kurtulamaz. Bu tarzdaki ticari uygulamaların tüketici iktisadi davranışlarını önemli ölçüde bozmadığını kanıtlanmasını kabul etmemektedir (Kendigelen; Zengin; Tokcan; Sönmez & Güney, 2018:405).

Haksız iş uygulamalarının hukuki sonuçları idari ve hukuki yaptırımlar olarak TKHK'da belirtilmiştir. TKHK'da haksız iş uygulamaları yasağının ihlalinin hukuki sonuçlarını düzenleyen ayrı bir hüküm bulunmamaktadır. TKHK'nın sadece idari yaptırımları düzenlediği için haksız iş uygulamalarını yasaklamanın tüketicilerin korunmasında etkili olmayacağı iddia edilmiştir.

TKHK'nın 62. maddesinde belirtilen yasal yaptırımlar, haksız ticari uygulama yasakları da 6102 sayılı Türk Ticaret Kanununun⁹ (TTK) 54. maddesinin 2. fıkrası açısından haksız rekabet olarak kabul edilir. Tüketiciler haksız iş uygulamalarıyla karşılaştıklarında haksız rekabetin belirlenmesini, önlenmesini ve ortadan kaldırılmasını talep edebilirler (TTK m. 56/I a, b, c). Haksız rekabetin ortaya çıkması halinde, haksız rekabetin faileri kusurlarından

⁹ Resmi Gazete Tarih-Sayı: 14.02.2011-27846

dolayı soruşturulamaz. Haksız rekabet oluşturan bir fiilin veya devam eden bir fiilin sona erdirilmesi veya muhtemel veya mükerrer bir haksız rekabet fiilinin önlenmesi talebinde bulunulabilir (Zevkliler&Özel, 2016:434).

Ayrıca tüketiciler, haksız iş uygulamaları nedeniyle zarara uğramaları halinde, iş uygulamalarını gerçekleştiren kişinin kusurlu olması kaydıyla, maddi veya manevi tazminat da talep edebilirler (TTK m. 56/I-d, e) ve aralarında uygun bir nedensellik ilişkisi kurabilir ve maddi tazminat talep edebilirler. Önemli bir özellik, davalının haksız rekabetten doğan menfaatinin maddi tazminat olarak tazmin edilme olasılığıdır (Aslan, 2014:481).

Haksız rekabet fiilleri veya uygulamaları ile tüketicilerin kişilik haklarının zedelenmesi durumunda da manevi tazminat talep edilebilir. Tespit edilen, önlenen ve geri alınan talepler zamanaşımına tabi değildir. Ancak maddi ve manevi tazminat talepleri bir ve üç yıllık zamanaşımına tabidir (TTK m. 60).

Bir mal veya hizmetin belirli özelliklere sahip olması veya ticari uygulamada belirli özelliklere sahip olmaması halinde, mal veya hizmetin ayıplı olması durumunda, tüketiciler ayıplı mal veya hizmet üzerindeki haklarını başkalarına karşı haksız bir şekilde ileri sürebilirler. Tüketicilerin aldatma veya yıldırma yoluyla isteklerini ifade etmesi durumunda uygulanabilecek diğer koruyucu hükümlerdir. Tüketici, aldatma veya yıldırma etkisi altında bir sözleşme akdetmişse, diğer bir ifadeyle haklı sebeplerin varlığı halinde, kurulan sözleşme ile bağlı olmadığını beyan ederek tazminat talep edebilir. Bu taleplerin uygulanabilmesi için kasten aldatma olması ve tüketicinin sözleşme akdetmiş olması gerekir (Aslan, 2014:482).

TKHK'nın "Reklam kurulu" kenar başlıklı 63. maddesinin 1. fıkrasında yer alan hükme göre; "*Ticari reklamlarda uyulması gereken ilkeleri belirleme ve haksız ticari uygulamalara karşı tüketiciyi korumaya yönelik düzenlemeleri yapma, bu hususlar çerçevesinde inceleme ve gerektiğinde denetim yapma, inceleme ve denetim sonucuna göre durdurma veya aynı yöntemle düzeltme veya idari para cezası veya gerekli görülen hâllerde de üç aya kadar tedbiren durdurma cezası verme hususlarında görevli bir Reklam Kurulu oluşturulur. Kurul tedbiren durdurma kararı verme yetkisini Reklam Kurulu Başkanına devredebilir. Kurulun kararları Bakanlıkça uygulanır.*" Yani Reklam Kurulu, ticari faaliyetin hukuka aykırı olduğunu tespit ederse, ihtiyati tedbir olarak faaliyetin üç aya kadar durdurulmasına, durdurulmasına ve/veya idarî para cezasına çarptırılmasına karar verebilir.

Cezalara ilişkin itiraz usulü ve detayları ise, TKHK'nın "Cezalarda yetki ve itiraz" kenar başlıklı 78. maddesinde açıklanmıştır. Anılan maddenin 2. fıkrasına göre; "*Bu Kanun hükümlerine göre verilen idari yaptırım kararlarına karşı 6/1/1982 tarihli ve 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu hükümlerine göre idari yargı yoluna başvurulabilir. Ancak, idare mahkemesinde dava, işlemin tebliğini izleyen günden itibaren otuz gün içinde açılır. İdare mahkemesinde iptal davası açılmış olması, kararın yerine getirilmesini durdurmaz.*" Belirtilen hüküm gereğinde; idari yaptırım kararı aleyhine, bu fiilin idare mahkemesine tebliğinden itibaren 30 gün içinde dava açmalı fakat iptal davası açılması kararın icrasını kesintiye uğratmamaktadır.

TRHTUY'nin "Yükümlülük" kenar başlıklı 32. maddesi hükmüne göre; "*Kanunun 61 inci ve 62 nci maddeleri ile bu Yönetmeliğe uygun olmayan reklamın veya ticari uygulamanın daha sonra düzeltilmesi veya telafi edilmesi reklam verenin veya ticari uygulamada bulunanın tespit edilen aykırılığa ilişkin sorumluluğunu ortadan kaldırmaz.*" Bu kapsamda düzenlemenin TKHK'da yer alması daha uygundur çünkü bu ticari eylemi gerçekleştiren kişinin sorumluluğuna ilişkin bir düzenlemedir. Yaptırım kararı, Reklam Kurulu ve Ticaret Bakanlığı tarafından verilir (Nomer, 2017:96).

4. SONUÇ

6502 sayılı TKHK'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte tüketici hukukunu oluşturan yeni hükümler, yürürlüğe girmiş ve bu doğrultudaki çeşitli değişiklikler ile çıkarılması gereken yönetmelikler farklı tarihlerde Resmi Gazete'de yayımlanarak hukuk âlemindeki yerlerini almıştır. Bu düzenlemelerden biri olan TRHTUY, oldukça detaylı ve kapsamlı hükümler içermektedir. Ancak ticari reklamcılık standartları ve uyulması gereken kurallar da dâhil olmak üzere yönetmelik hükümleri oldukça ayrıntılı ve neredeyse tekrarı içerdiğinden, yönetmelik hükümleri uygulamada zorluklara ve farklı yorumlara neden olabilmektedir. Öyle ki yönetmeliğin "Temel ilkeler" kenar başlıklı 5. maddesi, 10 bentten¹⁰ oluşmaktadır. Bu bakımdan temel ilkelerin kısa ve öz, diğerlerinin ise kendini tekrar etmeyecek şekilde ifade edilmesi daha uygundur.

Öte yandan uzun cezalar şeklinde sayma yöntemiyle düzenlenen yukarıdaki hükümlerin dezavantajlarından biri de kanunilik ilkesinden sapma olmasıdır. Başka bir deyişle, kurallarda belirtilen ihlallerin yaptırımları kanunla düzenlenir. Ancak yönetmelikte yer alan tüm ihlallerin hem düzenlemenin hem de kanunun amacı olan tüketiciyi koruma saiki ile uyumlu olup olmadığı şüphelidir. Bu nedenle, toplumun genel dini hassasiyetlerine aykırı unsurlar kullandığında reklamın ifade edilmesi gerektiği kuralının tüketicinin korunmasına nasıl katkıda bulunacağı kafa karıştırıcıdır. Öte yandan yönetmelik, idari yaptırımların türünü ve miktarını belirlemeye yönelik yasal zorunluluğu karşılamayan kurallar da içermektedir. Yani TRHTUY'nin 32. maddesine göre, TKHK'nın 61 ve 62. Maddelerine ve

¹⁰ 01.02.2022 tarih ve 31737 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Ticari Reklam Ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik'in 1. maddesine göre; 11 bentten bir tanesi (ğ) yürürlükten kaldırılarak, bent sayısları 10'a düşürülmüştür.

bu yönetmeliğe uymayan reklam veya ticari uygulamalarda sonradan yapılan değişiklikler veya tazminatlar, reklam verenin veya ticari uygulamada bulunanın sorumluluğunu ortadan kaldırmamaktadır.

Yönetmeliklerin kanunları uygulamak için çıkarıldığı açıktır. Ancak yukarıdaki maddelerin üslubu, Kanun ve yönetmeliklerin aynı şekilde ve aynı düzeyde kabul edildiğini göstermektedir. Ayrıca ihlallerin giderilmesi doğrudan yaptırımlar konusu olduğundan bu konunun da kanunla düzenlenmesi gerektiği açıktır. Dolayısıyla bu husus kanunla öngörülmüş ve ihlal tazmin edilmiş ise diğer yaptırımlardan daha hafif bir yaptırım uygulanması istenilmektedir.

KAYNAKÇA

1. Adak, A. (1975). “Türk Hukuku Açısından Haksız Rekabet Müessesesi ve Reklam Yolu ile Haksız Rekabet”, Adana İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi, Mart(4):351-367.
2. Aksoy, M. A. (2015). “2005/29/AT Haksız Ticari Uygulamalar Direktifinde Düzenlenen Haksız Rekabet Halleri ve Uygulama Örnekleri”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 73(1):279-318.
3. Aslan, Y. (2014). 6502 sayılı Kanuna Göre Tüketici Hukuku, Ekin Yayınevi, Bursa.
4. Atamer, Y. M. (1996). “Üçüncü Kişinin Uğradığı Zararın Sözleşmesel Sorumluluk Kurallarına Göre Tazmini”, Yargıtay Dergisi, 22(1):99-132.
5. Bozbel, S. (2006). Mukayeseli Hukukta ve Türk Hukukunda Karşılaştırmalı Reklam Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
6. Ceylan, E. (2015). “6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun’un Getirdiği Önemli Yenilikler ve Değişiklikler”, İstanbul Barosu Dergisi, 89(2015/2):76-178.
7. Ceylan, E. (2020). “Tüketici Hukukunda Haksız Ticari Uygulamalar ve Uygulama Örnekleri”, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, 8(15):123-147.
8. Çalal, S. (2018). “Türk Hukukunda Haksız Ticari Uygulamalar”, Mali Çözüm Dergisi, (146):183-190.
9. Eren, F. (2002). Borçlar Hukuku Genel Hükümler. Yetkin Yayınları, İstanbul.
10. Erol, A. (2018). Türk Hukukunda Örtülü Reklam, On İki Levha Yayınları, İstanbul.
11. Göle, C. (1983). Ticaret Hukuku Açısından Aldatıcı Reklamlara Karşı Tüketicinin Korunması, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
12. İnal, E. (2000). Reklam Hukuku ve Aldatıcı Reklamlar. Beta Yayıncılık, İstanbul.
13. Jefkins, F. (2001). “Kurumsal Reklamcılık”, (Çev.:Aydemir Okay), Marmara İletişim Dergisi , 11(11):325-328.
14. Kara, İ. (2015). Yeni Kanuna Göre Tüketici Hukuku, Engin Yayınevi, Ankara.
15. Karpat, I. (1999). Bankacılık Sektöründen Örneklerle Kurumsal Reklam. Yayınevi Yayıncılık, İstanbul.
16. Kendigelen A.; Zengin İ. Ç.; Tokcan F. P.; Sönmez, N. S. & Güney Z. (2018). Yargıtay 11. Hukuk Dairesinin Türk Ticaret Kanununa İlişkin Kararları (2015-2016). On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.
17. Koyuncu, A. Ç. (2021). “Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği Sistematığının Kaynak Metinler Yönünden Değerlendirilmesi”, Terazi Hukuk Dergisi, 16(176):721-729.
18. Loeffler, J. (1999). Rechtliche und ethische Grenzen emotionaler Werbung, Vortrag im Rahmen der Ringvorlesung Mensch-Umwelt-Zukunft an der Fachhochschule Heilbronn am.
19. Nomer, H. (2017). Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Beta Yayıncılık, İstanbul.
20. Özdemir, S. S. (2014). Haksız Rekabet Kavramı Açısından Dürüstlük Kuralına Aykırı Reklamlar, On İki Levha Yayınları, İstanbul.
21. Selim, A. (2017). “Haksız Ticari Uygulamalar”. (Ed. Mutlu Dinç ve Oya Şahin Mccarthy), Tüketici Hukuku Davaları, ss. 925-948, Seçkin Yayıncılık, Ankara
22. Tekelioğlu, N. (2016). Tüketicinin Korunması Açısından Hukuka Aykırı Reklamlar, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.
23. Topçuoğlu, M. (2016). “Türk Ticaret Kanunu ve Yeni Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun Açısından Haksız Ticari Uygulamalar”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, (24):15-57.
24. Ürey, Y. (2010). “Türk Hukukunda Karşılaştırmalı Reklamlar”, Yüksek Lisans Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
25. Yavuz, L. (1995). “Tüketicinin Aldatıcı Reklamlardan Korunması”, Ankara Barosu Dergisi, 1995/2:41-45.
26. Zevkliler, A. & Özel, Ç. (2016). Tüketicinin Korunması Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

ARTICLE TYPE

Research Article

SUBJECT AREAS

History of Medicine and
Ethics

Article ID

63634

Article Serial Number

12

Received

19 June 2022

Published

31 JULY 2022

Doi Number

<http://dx.doi.org/10.29228/ASRJOURNAL.63634>

How to Cite This Article:

Hayırlıdağ, M. (2022). "Della Suda Faik Paşa (1835-1913)", International Academic Social Resources Journal, (e-ISSN: 2636-7637), Vol:7, Issue:39; pp:822-824.

Academic Social Resources
Journal is licensed under a
Creative Commons Attribution-
NonCommercial 4.0 International
License.

Della Suda Faik Paşa (1835-1913)

Della Suda Faik Pasha (1835-1913)

Mustafa HAYIRLIDAĞ

Dr. Öğr. Üyesi. Fırat Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Temel Tıp Bilimleri Bölümü, Elazığ, Türkiye

ÖZET

Giorgio Della Suda olarak da bilinen Della Suda Faik Paşa (1835-1913) Giorgio Della Suda olarak da bilinen Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında yaşamış İtalyan asıllı bir bilim insanıdır. Avrupa'da almış olduğu modern kimya eğitimini sağlık alanında kullanarak çığır açan bir eczacı ve başarılı bir tıp fakültesi hocası olmuştur. Osmanlı'da ilk biyokimya laboratuvarının kurucularındandır. Eczacılık mesleğinde İstanbul'da ve tüm Osmanlı'da öncü olmayı başarmıştır. Halkı bilinçlendirici çok sayıda makale ve eser bırakmıştır. Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin de kuruculuğunu yapan Della Suda Paşa Legion d'Honneur nişanını da almıştır. Bilim dünyasında yüzyıl sonra bile adından söz ettiren araştırmalara konu olan bir bilim insanı olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Giorgio Della Suda, Faik Paşa, Biyokimya laboratuvarı, Eczacılık

ABSTRACT

Della Suda Faik Pasha (1835-1913), also known as Giorgio Della Suda, is an Italian-born scientist who lived in the last century of the Ottoman Empire, also known as Giorgio Della Suda. Using the modern chemistry education he received in Europe in the field of health, he became a groundbreaking pharmacist and a successful medical faculty teacher. He is one of the founders of the first biochemistry laboratory in the Ottoman Empire. He succeeded to be a pioneer in the profession of pharmacy in Istanbul and throughout the Ottoman Empire. He left many articles and works to raise awareness of the public. Della Suda Pasha, who was also the founder of the Red Crescent Society, was awarded the Legion d'Honneur. He has become a scientist who has been the subject of research that has made a name for himself even after a century in the scientific world.

Keywords: Giorgio Della Suda, Faik Pasha, Biochemistry laboratory, Pharmacy

1. GİRİŞ

XIX. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda adeta dönüşümün adı olmuştur. Çağı yakalamak isteyen Osmanlı çağdaşları olan Avrupa'lı devletleri birçok zor şartlara rağmen yakından takip etme isteğini yitirmeden sürdürerek yenilikleri bu zaviyeden yapmaya çalışmıştır. XIX. yüzyılın ilk yarısında Avrupa'nın çağdaş ilmini ülkemize yerleştirmek için pek çok alanda okullar açılmıştır. Mühendishâne-i Bahri Hümâyün, Mühendishâne-i Berri Hümâyün, Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şâhâne ve Mekteb-i Harbiye bunların başlıcalarıdır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı'da müspet ilimler gerek ortaokul ve gerekse yüksekokullarda okutulmaya başlanmıştır. Bu dönüşüm sayesinde birçok bilim insanı yetişmiştir (Adıvar, 1982).

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; Osmanlı Devleti'nin son dönemine şahitlik etmiş bir bilim insanını ve katkılarını inceleyerek, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra bile özellikle eczacılık alanında yön verici bir misyon üstlenen Della Suda Faik Paşa'nın tarihsel bağlamda izini sürmektir. Ayrıca yeni çalışmalar için bir örnek teşkil ederek uç vermek de hedeflenmiştir.

2. YÖNTEM

Konuyla ilgili literatürler ve arşiv taraması yapılmıştır. Milli Kütüphane arşivi, Yazma Eserler Kurumu Arşivi taranmıştır. "Giorgio Della Suda", "Corci Bey", "Faik Paşa", "Della Suda" gibi arama kelimeleri kullanılarak yerli ve yabancı literatür araştırması tamamlanmıştır. Elde edilen dökümanlar eşliğinde Della Suda Faik Paşa hakkında sistematik bir analiz yapılarak yazı oluşturulmuştur.

3. BULGULAR

Della Suda Faik Paşa da Osmanlı bilim dünyasında kendine yer bulmuş bir bilim insanıdır. Hem Osmanlı Devleti'nde çalışmış hem de Avrupa'da ihtisas yaparak ilim dünyasına katkı sunmuştur. Kimya, Eczacılık ve Tıp alanlarında adından söz ettirmiş eserler bırakmıştır. İstanbul'da Mekteb-i Tıbbiye'de uzun yıllar dersler vermiş öğrenci yetiştirmiş tıp ve eczacılık alanına katkılarının yanı sıra aynı zamanda da bir eğitimcidir (İhsanoğlu, 2017).

Türkiye'de ilk biyokimya laboratuvarının kurucuları arasında yer alarak şefliğini yapmıştır. Bu laboratuvarında Della Suda Faik Paşa öncülüğünde pek çok hizmet verilmiştir. Osmanlı Devleti'ndeki Dr. Binbaşı Ahmet Bey tarafından

tanımlanan ilk "Diabetes İnsipidus" vakasının çalışmaları Faik Paşa'nın şefliğindeki bu ilk laboratuvarında yapılmıştır (Hatemi, 2013).

Başarılarla dolu 78 yıllık yaşamında Della Suda Faik Paşa pek çok alanda ilk olmayı başarmıştır. İtalyan asıllı Osmanlı ilim ve devlet adamıdır. Giorgio Della Suda veya Corci Bey Della Suda olarak da bilinir. 1835 senesinde İstanbul Galata'da doğmuştur. Francesco Della Suda Faik Paşa'nın oğludur. İlk öğrenimini Bebek'teki Lazirist Fransız Okulu St. Benoit'da yaptı. 1851 senesinde Paris'e gitti Sorbonne'dan diploma aldı. 1855 senesinde Paris Yüksek Eczacılık Okulu'nu bitirdi. Bir süre Paris'te kimya laboratuvarlarında stajyer olarak çalıştı. İstanbul'a döndükten sonra binbaşı rütbesiyle Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de kimya ve fenni ispençiyari muallimliğine tayin edildi. 1897 senesinde yaş haddinden emekliye ayrılana kadar bu vazifede kaldı. Harbiye Nezareti Ecza Deposu müdürlüğü, eczacılık müfettişliği, Saray Eczahanesi müdürlüğü görevlerinde de bulundu. 1887 senesinde ferik rütbesine yükseldi. Cemiyet-i Tıbbiye, Cemiyet-i Eczacıyan der Asitane-i Aliye (Societe de Pharmacie de Constantinople) ve Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti gibi cemiyetlerin kurucu azaları arasında yer aldı. 1867 senesinde Paris beynelmil sergisinde yer alan ilaçlardan dolayı kendisine Legion d'Honneur nişanı verildi. 1913 senesinde İstanbul'da vefat etti. Osmanlı Devleti'nin yetiştirdiği önemli eczacı ve kimyagerlerden olup bu konularda kıymetli eserler kaleme almıştır. "Kimya-yı Uzvi ve Fenn-i İспенçiyari" adlı eseri mevcuttur. Bu eser Faik Paşa'nın; "Chimie Organique et Pharmacologique" adıyla Mekteb-i Tıbbiye'de okuttuğu ders notlarından oluşmaktadır. Genel kimya anlatıldıktan sonra uzvi kimya, elementler ve bileşiklerden bahsedilir. "Kimya-yı Uzvi-i Tıbbi" adlı eserinde ise yine benzer şekilde Mekteb-i Tıbbiye'de ders verdiği kimya ilmi, azot, tahlil, tahlil usulleri, ecsam-ı uzviye, kloroform, alkol, etilalkol, şarap, rakı, vazelin, iyot, yapımlarını anlatmaktadır. "These sur l'Amonium" ise Faik Paşa'nın Paris Tıp Fakültesi'nden mezun olurken kaleme almış olduğu mezuniyet tezidir. Dört bölümden oluşan bu tez de amonyumun tarihçesi, keşfi, terkibi, çeşitli bileşenlerle etkileşimi ele alınır. İkinci kısımda Berzelius, Thenard, Dumas gibi meşhur kimyacıların amonyumu kullanımlarına değinilir. Üçüncü bölümde amonyaklarla metallerin aksiyonları karşılaştırılıp değerlendirilir. Tezin son kısmında ise çıkarımlar yapılır (İhsanoğlu, 2017).

19. yüzyılda Edouard Ottoni ve oğlu Giuseppe Ottoni, Faik Paşa adı altında tanınmış askeri eczacılardandır. Baba, oğul Türkiye'deki modern eczacılığın da temellerini attığı kabul edilmektedir (Yurdakok, Cataldi 2013).

Della Suda Faik Paşa, Bursa civarındaki maden sularının işletmeciliğini de belirli bir süre yapmıştır. Kimya ilmine vakıf olduğu için Osmanlı Devleti'nde özellikle 1850'li yıllardan sonra önemi daha iyi anlaşılan maden sularına Faik Paşa'da ilgi göstermiştir. Bursa İnegöl yakınlarındaki Çitli'deki maden suyu işletmeciliğini 1872 tarihinde almıştır (Akpınar, 2017). 1 Aralık 1871 tarihinde sözleşme yenilenerek Tekovar ve Angelos, işletme haklarını yeni imtiyaz sahibi Della Sudda Faik Paşa'ya devretmiştir (Polat, 2018). 15 yıl kadar işletmeciliğini Della Suda Faik Paşa yapmıştır (Akpınar, 2017) .

Della Suda Faik Paşa Hilal-i Ahmer'in kurulması ve failetlerinde de yer almış birisidir. Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyetinin tekrar kurulması için II. Meşrutiyet'ten sonra eski kuruculardan Della Suda Faik Paşa, Eski Hariciye Nazırı ve Paris Elçisi Rıfat Paşa'nın Osmanlı Hükümeti nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Olumlu bulunan bu girişimler neticesinde hazırlanan yeni bir nizamname ile Hilal-i Ahmer Cemiyeti faaliyetlerine 1911 yılında tekrar başlamıştır (Namal, Kıran 2019).

İstanbul'un ünlü eczacılarından ve Askeri Tıp Okulu'nda (İmparatorluk Tıp Okulu) farmakoloji profesörü olan Giorgio Della Sudda (takma adı Faik Paşa, 1835-1913), pekçok önemli çalışma ve araştırma içerisinde de yer almıştır. Kınakına bitkisi, kinin sülfat de bunlardan birkaçıdır. Kına kına bitkisi ile ilgili hazırlanan terkiplerin güncellenip literatürlere girmesini sağlamıştır. Kinin sülfat da Della Suda Paşa'nın belirtmesi üzerine Askeri Tıp Okulu laboratuvarlarında incelenip gümrükten geçirilip kullanımı sağlanmıştır (Gunergun, Etken 2013).

Della Suda Paşa günlük konularla da ilgili hayatı aydınlatıcı bilgileri halkla paylaşmıştır. Bulunduğu cemiyetleri bu bilgilendirmeler için bir araç olarak kullanmıştır. Cemiyet-i Tıbbiye-i Şahâne'nin 18 Ağustos 1858 tarihli toplantısında, Della Sudda (Giorgio) Faik Paşa (1814-1866) yemek kaplarından kaynaklı zehirlenme vakalarına dikkat çekmiştir. Bakırdan imal edilen mutfak malzemesinin düzgün şekilde kalaylanması gerektiğini vurgulamıştır. Aksi takdirde ciddi zehirlenmelerin yaşanabileceğini belirtmiştir. Bu konuda Gazette Médicale d'Orient'da gerekli uyarı yazıları yayınlanmıştır (Kocacık, Mat 2014). Della Suda Faik Paşa'nın halkı bilinçlendirici günlük konular ve hastalıklarla ilgili makaleleri de Fransızca yayınlanmıştır. Fransızca hakimiyeti de bilinen Faik Paşa'nın, "Note sur les inconvenients du vert arséniacale de Schéèle employé çömme matière colorante," başlıklı arseniğin etkileri ile ilgili bir yazısıdır (Gunergun, Etken 2013).

Giorgio Della Suda, Pierre Apery, Adolphe Matcovich, Francesco ve Giorgio Della Sudda, Antoine Calleya, Noel ve François Canzuch, Jean César Reboul, Hamdi Bey, Ethem Pertev Bey, Beşir Kemal Beylerle birlikte İstanbul'un saygın eczacıları arasında sayılmaktadır.

Della Suda afyon üzerine de çalışmalar yapmıştır. Türk afyonları, uluslararası sergilerde sergilenmişti: 1856'da Francesco Della Sudda ve 1867'de Giorgio Della Sudda tarafından Paris'te. Sergilenmiştir. Avrupa sergilerinde Osmanlı eczacıları Francesco della Sudda (1814-1866) and Giorgio della Sudda (Faik Bey, 1835-1913) tarafından

sergilenmiş ve ödüllendirilmiştir. G. Della Sudda, 1867 Paris Sergisi'ne afyon örneklerinden oluşan bir koleksiyon ile katılmış ve bu münasebetle "Monographie des Opiums de l'Empire Ottoman Envoyés à l'Exposition Universelle de Paris" adlı bir yayın yapmıştır. 1867 Paris Sergisi'nde G. Della Sudda'nın sergilediği Türkiye drogları içinde afyon koleksiyonunun ayrı bir yeri vardır. G. Della Sudda bu afyon koleksiyonu ile ilgili bir monografi yayınlamıştır. Bu koleksiyonu hazırlamak için kapsamlı bir çalışma yapmıştır. Vilayetlere bir yazı göndererek afyon örnekleriyle birlikte çeşitli bilgiler istemiştir. Böylece ayrıntılı bilgileriyle 92 afyon örneği toplamıştır. Her örneğin yanında kapsülü, tohumları ve yetiştiği toprak örneği de bulunmaktadır. Daha sonra bu örnekler üzerinde su ve morfin miktar tayini yapmıştır. Bu örneklerin üretildiği vilayet, sancak ve kazayı, su ve morfin miktarını ve fiyatını gösteren bir tablo hazırlamıştır. G. Della Sudda yaptığı araştırmalar sonucunda küçük kapsüllerden elde edilen afyonun morfin miktarının daha yüksek olduğunu ve killi silikatlı toprağın verimi arttırdığını gözlemlemiştir. En yüksek morfin içeriğini (%15) Kütahya örneğinde saptamıştır. Anadolu'da değişik yerlerden topladığı çizgi ve algı bıçaklarını da burada sergilemiştir. Bu monografide haşhaş üreticilerinin çeşitli sorunlarına da değinmiştir (Mat 2009).

4. SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yetişen bilim insanlarından birisi olan Della Suda Faik Paşa'yı, eserlerini ve oluşturduğu izlenimi tanımak anlamlı ve değerlidir. 19. yüzyıl Osmanlı'sı her açıdan sancılı geçen bir dönem olmuştur. Savaşlar, yaşanan ekonomik ve sosyal sorunlar ile buna eklenen salgın hastalıklar adeta Osmanlı'nın son dönemini buhranlı bir atmosfere bürümüştür. Tüm bu negatifliğin ve zor şartların içerisinde bazen devlet eliyle bazen bireysel yetkinlik ve donanım kazanımıyla bilimselliğe önem veren şahsiyetler yetişmiştir. O yüzyılda bilimin merkezi olan Avrupa'da eğitim gören, kazanımlarını Osmanlı'nın son dönemindeki bilimsel değişime ve gelişime harcayan bilim insanlarının olması çok önemlidir.

19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçişte var olan etkisi de çağları aşan bilim insanlarından birisi de Della Suda Faik Paşa'dır. Faik Paşa'nın en önemli özelliği; tek bir alanda öncü olmaması, kendi alanı Kimya ile ilişkili olan Eczacılık ve Tıp alanında da çığır açan yeniliklere uç vermesidir. Halkı bilinçlendirme isteği de bu noktada ayrıca belirtilmeye değerdir. Osmanlı'nın son döneminde yetişmiş bilim insanını tanımak tarihe düşülecek bir nottur aslında. Üzerinde düşünülüp çalışmalar yapılması, eserlerinin detaylı incelemelere tabi tutulması yeni çalışmalara yön verecektir.

KAYNAKÇA

1. Adivar AA. Osmanlı Türklerinde İlim. 4 ed. İstanbul: Remzi Kitabevi; 1982.
2. Akpınar D. Çitli Maden Suyu Social Sciences Studies Journal (SSSJ) Vol:3 Issue:5 pp:843-858. 2017.
3. Günergün F, Etker Ş. From Quinaquina To 'Quinine Law': A Bitter Chapter In The Westernization Of Turkish Medicine Osmanlı Bilimi Araştırmaları, XIV/2 (2013): 41-68
4. Hatemi H. Türkiye'de Endokrinoloji ve Diyabet Tarih. Medikal Yayıncılık, İstanbul, 2013
5. İhsanoğlu, E. (2017). Osmanlı Bilim Mirası I. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
6. Kocacık ET, Mat A. İstanbul'da Zehirler Ve Zehirlenme Vakaları (1846-1917) Osmanlı Bilimi Araştırmaları, XV/2 (2014): 21-38
7. Mat A. Osmanlı İmparatorluğu'nda Afyonun Tarihi Osmanlı Bilimi Araştırmaları XI/1-2 (2009-10)
8. Namal Y, Kıran K. Hilâl-İ Ahmer Cemiyeti'nin Çorum'daki Faaliyetleri (1912-1918) *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research Cilt: 12 Sayı: 62 Yıl: 2019 Volume: 12 Issue: 62 Year: 2019*
9. Polat M. The Recovery Gushing Out From The Hillside Of Uludağ: Çitli Mineral Water And The Book "Çitli Maden Suyu" Dated 1887 Route Educational and Social Science Journal Volume 5(12), October 2018
10. Yurdakok M, Cataldi L. Italian contributions to Turkish paediatrics during the Ottoman Empire Acta Med Hist Adriat. 2013;11(2):313-8.